

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Rigorózní práce

Mgr. et Mgr. Bc. Martin Pola

Působení řádu Maltézských rytířů v českých zemích v období první republiky a jeho hospodářské aspekty

The activity of the Order of Malta in the Czech lands in the time
of the so-called First Republic and its economic aspects

Praha 2017

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 26. července 2017

.....

Martin Pola

Klíčová slova (česky)

Maltézský řád, České velkopřevorství, Hospodářská činnost, První Československá republika, Pozemková reforma

Klíčová slova (anglicky):

Order of Malta, Grand Priory of Bohemia, Economic activity, First Czechoslovak Republic, Land reform

Abstrakt (česky)

Suverénní vojenský hospitální řád sv. Jana v Jeruzalémě, na Rhodu a na Maltě je nejstarším a nejdůležitějším rytířským řádem katolické církve. Jeho počátky jsou spojené s křížovými výpravami do Svaté země a na české území přišel již ve druhé polovině 12. století. Až do rozpadu Rakouska-Uherska se zde těšil výjimečnému postavení, avšak po vzniku takzvané první Československé republiky byla jeho pozice značně oslabena.

Nový stát, především část jeho politických elit, nebyl katolické církvi příliš nakloněn a pro řadu současníků navíc působil tento svým charakterem tradičně aristokratický řád jako relikv starého mocnářství. K nelehké politicko-společenské pozici řádu se záhy přidaly i hospodářské potíže, způsobené mimo jiné pozemkovou reformou, která citelně zasáhla řádový pozemkový majetek. Cílem této práce je popsat působení řádu v této době, a to především z pohledu jeho hospodářského fungování.

Abstract (in English):

The Sovereign Military Hospitaller Order of Saint John of Jerusalem of Rhodes and of Malta is the oldest and most important knightly order of the Catholic Church. Its origins are connected with the crusades to the Holy Land and it came to the Bohemian territory in the second half of the 12th century. Until the break-up of the Austro-Hungarian Empire it enjoyed an exceptional position, but after the creation of the so-called first Czechoslovak Republic its position was greatly weakened.

The new state, primarily a part of its political elites, was not inclined to the Catholic Church, and for a number of contemporaries represented this traditional and aristocratic order a relic of an old monarchy. The difficult political and social position of the order was accompanied by economic difficulties caused, inter alia, by land reform, which had a significant negative effect on the order's land property. The aim of this thesis is to describe the operation of the order at this time with a focus on its economic activities.

Rád bych v první řadě poděkoval vedoucímu své rigorózní práce, prof. PhDr. Ivanu Jakubcovi, CSc. z Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK, za to, že mi umožnil pod svým odborným dohledem tuto práci napsat a přispěl mi k ní řadou rad, nápadů i významných postřehů.

Upřímný dík za významnou pomoc, konzultace, kritiku i rady, ale i zpřístupnění pramenů patří členům řádu – emeritnímu knížeti-velkopřevorovi Frā Karlu Paarovi, kancléři Českého velkopřevorství Johannesovi Lobkowiczovi, mému dědečkovi a magistrálnímu rytíři-velkokříži MUDr. Jaroslavu Eliášovi, historikovi řádu a jednomu z největších odborníků na řádové dějiny PhDr. Milanu Bubnovi, Ph.D. a mému tatínkovi, čestnému a devočnímu rytíři RNDr. Bedřichu Polovi, který v současné době zastává funkce communications officer Českého velkopřevorství a prezidenta Maltézske pomoci o.p.s.

Za pomoc s překlady některých pramenů a za užitečné rady dále děkuji svým přátelům Wolfgangovi Czerninovi, Eleonoře Kinské a Ferdinandovi Schwarzenbergovi. Za vstřícný přístup pak pracovníkům 1. oddělení Národního archivu v Praze. V neposlední řadě bych pak chtěl poděkovat za trpělivost a pochopení všem těm, které jsem během času stráveného při psaní této práce zanedbával.

OBSAH

1	ÚVOD	16
2	ŘÁD A JEHO STRUKTURA	20
2.1.1	<i>Suverenita</i>	20
2.1.2	<i>Vnitřní struktura</i>	22
2.1.3	<i>Řádová vláda a organizační struktura</i>	26
3	DĚJINY ŘÁDU	31
3.1	DĚJINY ŘÁDU VE SVĚTĚ.....	31
3.2	DĚJINY ČESKÉHO VELKOPŘEVORSTVÍ.....	46
3.3	POSTAVENÍ ČESKÉHO VELKOPŘEVORSTVÍ V DOBĚ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	56
4	HUMANITÁRNÍ ČINNOST ČESKÉHO VELKOPŘEVORSTVÍ NA KONCI 19. A V PRVNÍ TŘETINĚ 20. STOLETÍ	66
4.1	STRUČNÝ EXKURZ DO ŘÁDOVÉ HUMANITÁRNÍ A PEDAGOGICKÉ ČINNOSTI	66
4.2	NEMOCNIČNÍ INSTITUCE ČESKÉHO VELKOPŘEVORSTVÍ NA POČÁTKU 20. STOLETÍ	72
4.2.1	<i>Špitální činnost během první světové války</i>	79
4.3	SANITNÍ VLAKY ČESKÉHO VELKOPŘEVORSTVÍ ZA PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY	86
4.4	SHRnutí ČINNOSTI ŘÁDU ZA PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY	88
4.5	FUNGOVÁNÍ DOBROVOLNÉ SANITNÍ SLUŽBY PO VZNIKU PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	92
4.6	ALTHANNŮV FOND A „DROBNÁ“ CHARITATIVNÍ ČINNOST ČESKÉHO VELKOPŘEVORSTVÍ NA KONCI 19. A V PRVNÍ TŘETINĚ 20. STOLETÍ.....	104
5	HOSPODÁŘSKÁ SITUACE ČESKÉHO VELKOPŘEVORSTVÍ ZA PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY.....	113
5.1	HOSPODÁŘSKÁ SITUACE PŘI VZNIKU PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	113
5.2	VELKOPŘEVORSKÉ VELKOSTATKY A KOMENDY V ČESKÝCH ZEMÍCH	118

5.2.1	<i>Opava a dvůr v Hruškách</i>	118
5.2.2	<i>Strakonice</i>	122
5.2.3	<i>Horní Libchava</i>	127
5.2.4	<i>Dívčí Hrad</i>	131
5.2.5	<i>Měcholupy</i>	134
5.2.6	<i>Dožice</i>	137
5.2.7	<i>Obytce</i>	139
5.3	VELKOSTATKY PRAŽSKÉHO KONVENTU	144
5.3.1	<i>Březiněves</i>	144
5.3.2	<i>Motol</i>	148
5.4	HOSPODAŘENÍ S ŘÁDOVÝM MAJETKEM	154
5.4.1	<i>Správa nemovitostí (zemědělská půda, podniky a budovy)</i>	154
5.4.2	<i>Správa nemovitostí (lesy)</i>	167
5.4.3	<i>Otázka financí a břemen velkostatků</i>	175
5.4.4	<i>Zaměstnanci na řádových velkostatech</i>	184
5.4.5	<i>Ostatní aspekty hospodaření na řádových velkostatech</i>	190
5.5	NEZDAŘENÁ INVESTICE: PANSTVÍ DOVHÉ	195
5.6	HOSPODÁŘSKÉ PROBLÉMY ČESKÉHO VELKOPŘEVORSTVÍ	201
6	ZÁVĚR	208
7	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	212
7.1	NEVYDANÉ PRAMENY	212
7.2	VYDANÉ PRAMENY	214
7.3	LITERATURA	214
7.4	INTERNETOVÉ ZDROJE	219
8	SEZNAM TABULEK:	221
9	SEZNAM OBRÁZKŮ:	223
10	SEZNAM GRAFŮ:	224
	SEZNAM ZKRATEK:	225
	PŘÍLOHA 1: POPIS POLESÍ TĚŠNICE K ROKU 1918	I
	PŘÍLOHA 2: UKÁZKA FINANČNÍHO HOSPODAŘENÍ KOSTELA SV. PROKOPA VE STRAKONICÍCH	V

PŘÍLOHA 3: VYBRANÉ ŘADOVÉ UNIFORMY	VII
PŘÍLOHA 4: ROZMÍSTĚNÍ ŘADOVÝCH VELKOSTATKŮ V ČESKÝCH ZEMÍCH K ROKU 1918.	XIV
PŘÍLOHA 5: MAPA VELKOSTATKU V DOVHÉ.	XV

Předmluva

Řád Maltézských rytířů mě provází již od útlého dětství. Můj dědeček byl jeho členem dřív, než jsem se narodil a vzpomínky na řádový kostel v Praze patří mezi mé nejranější. Jako malé dítě jsem obdivoval velmistra klečícího před Pannou Marií po vítězné bitvě, což je ústřední motiv Škrétova obrazu zdobícího hlavní oltář kostela. Mou dětskou pozornost upoutalo i množství erbů rozmístěných po kostele, především pak dva velké v presbytáři, které patří hraběti Wratislavovi z Mitrowicz a císařskému vojevůdci Rudolfovi hraběti Colloredo-Wallsee. Druhý jmenovaný má v kostele i svůj náhrobek, jenž jakoby hlídá jeho impozantní socha od Emmanuela Maxe v životní velikosti. Jako malé dítě jsem tuto sochu barokního kavalíra v plášti, se širokým kloboukem a dlouhým mečem nepokrytě obdivoval.

Nejsou to však jen umělecká díla, co uvízlo v mé paměti. Konec konců, ta mohu bez jakýchkoliv překážek stejně jako tehdy obdivovat i dnes. Snad ještě větší dojem ve mně však zanechali lidé, které jsem zde vídal. Z nich mám jednoznačně nejživější vzpomínky na infulovaného převora Frā Josefa Zlámala, starého, avšak rázného a energického kněze tradičního ražení a přísného vzezření a vystupování, pro které jsem se ho, přiznám se, jako malé dítě trochu bál, ale o to víc si ho nyní, když již znám jeho životní osudy a dovedu je pochopit, vážím.

V současné době mám v řádu jak své nejbližší příbuzné, tak velkou spoustu svých přátel. Tradiční spojení mé rodiny s řádem sahá k 1704, ve kterém byl do řádu přijat jako první z rodiny Camillo hrabě Pola.¹ Několik let po svém přijetí byl povýšen na kapitána řádové galéry *Santa Maria*² a později se stal receptorem řádu v Benátkách. Když se přijížděl ujmout svého úřadu, byla uspořádána velká *parata musicale*, jejíž organizací byl pověřen známý hudební skladatel Antonio Vivaldi.³ Camillo Pola byl nakonec dekorován řádovým velkokřížem a stal se ministrem v Benátské republice.⁴ V současné době jsou členy řádu z mých nejbližších můj dědeček MUDr. Jaroslav Eliáš, který je magistrální rytíř – velkokříž v obedienci a ceremoniář Českého velkopřevorství a můj tatínek RNDr. Bedřich Pola, čestný a devoční rytíř, jenž vykonává funkci *communication officer* Českého velkopřevorství a prezidenta správní rady Maltézske pomoci o.p.s. Považuji za důležité na tyto skutečnosti

¹ Giovanni BONELLO, *Histories of Malta, svazek 1*, Valletta 2000, s. 115.

² Ubaldino MORI UBALDINI, *La marina del Sovrano militare ordine di San Giovanni di Gerusalemme, di Rodi e di Malta*, Řím 1971, s. 582.

³ G. BONELLO, *Histories of Malta*, s. 115.

⁴ *Ruolo Generale dei Cavalieri Gerosolimitani ricevuti nella Veneranda Lingua d'Italia*, Turín 1738, s. 276–277.

hned v úvodu upozornit, abych jejich zatajování (v případě, že by čtenář tyto informace později získal jinou cestou) nevrhalo stín na objektivitu této práce. Při všech soudech, které jsem v práci vynášel, a všech otázkách, jež jsem musel řešit, jsem se snažil zachovat si co možná nejvíce neutrální pohled na celou problematiku. Vymezený časový rozsah práce, který spadá do období první Československé republiky, byl zvolen v tomto ohledu zcela záměrně: Mým cílem bylo vyhnout se všem kontroverzím, které v současné době (rok 2017) vzbuzují takzvané církevní restituce.

Myšlenka na sepsání práce týkající se řádu Maltézských rytířů, ve mně zrála již několik let. Chyběl mi však impuls a pořádná příležitost tento nápad realizovat. Ten přišel až během výběru tématu na sepsání diplomové práce, na kterou tato rigorózní práce bezprostředně navazuje jako její rozšíření. Je paradoxní, že mezi mými původními nápady tato možnost vůbec nefigurovala. Definitivně jsem se pro ni rozhodl až po konzultacích se svým vedoucím prof. Ivanem Jakubcem někdy na počátku roku 2016 a dá se říci, že od té doby na řád, jeho význam a jeho historii narážím snad ještě častěji než dřív: V létě jsem navštívil Maltu, kde jsem obdivoval památky, jež zde na sebe řád zanechal. Když jsem se pak již z kraje podzimu téhož roku procházel po jednom obchodním domě v severní Itálii, povšiml jsem si jedné z relativně nových knih od slavného spisovatele Umberta Eca *Nulté číslo*. Náhoda tomu chtěla, že první slova, která jsem uviděl, když jsem ji otevřel, k mému velkému údivu zněla *Ordine di Malta*. Po přečtení kontextu bylo zřejmé, o co se jedná: Ve vyprávění se řeší problém s řadou falešných řádů, které se snaží participovat na pověsti Maltézských rytířů a za prodej členství ve svém pseudořádu vybírají horentní sumy.

I díky této události jsem si uvědomil jednu skutečnost, a sice, že v České republice je, na rozdíl od řady jiných států, řád Maltézských rytířů relativně jen málo známý. Tento fakt se jasně projevuje při komparaci například s templáři, které zná, i v souvislosti s řadou napínavých knih a filmů, v podstatě každý. U Maltézských rytířů tomu však, dle mého pozorování, tak není. Řada lidí si je sice, díky pojmenování, správně spojí s ostrovem Maltou a obecně známý je i jejich další název – „johanité“ – který se pojí především s působením rytířů během křížových výprav, tím však mnohdy obecná povědomost o řádu končí. V zahraničí je přitom situace mnohdy odlišná; například v Německu patří *Malteser Hilfsdienst* mezi významné charitativní, ale i zdravotní organizace, se kterou se někdy setkal snad každý Němec. Ačkoliv téma mého příspěvku k řádové historiografii svou podstatou nemůže příliš aspirovat na možnost masovějšího rozšíření, doufám, že alespoň některé čtenáře zaujme, nebo se, ještě lépe, stane jedním ze stavebních kamenů, na nichž by mohlo

vyrůst souhrnnější dílo, mapující doposud ne zcela vyčerpávajícím způsobem popsanou novodobou historii Českého velkopřevorství řádu Maltézských rytířů.

Struktura této práce je poměrně jednoduchá: Je rozdělena do dvou částí, z nichž první se věnuje řádu Maltézských rytířů a jeho Českému velkopřevorství převážně v obecné rovině, zatímco druhá pojednává o hospodářské situaci velkopřevorství v období takzvané první Československé republiky.

První část nejprve řeší problematiku řádové suverenity, struktury a vnitřního hierarchického uspořádání řádu. Tato problematika však není pojednána beze zbytku (protože je sama o sobě značně obsáhlá a její detailní rozbor na tomto místě považuji spíše za kontraproduktivní), ale byla koncipována tak, aby čtenáři umožnila, pokud možno, co nejlepší orientaci v následujícím textu. Kupříkladu tak nejsou uvedeny všechny řádové hodnosti a funkce, ale jen ty, které jsou vzhledem k této práci relevantní. Na tuto první kapitolu navazuje schématický nástin obecných dějin řádu od jejich počátku až do současnosti. Smyslem tohoto nástinu je, aby měl čtenář možnost utvořit si základní představu o významu řádu a o jeho roli v evropských dějinách. Následují kapitoly, které se věnují přímo Českému velkopřevorství řádu: Rámcově je pojednáno o jeho dějinách, přičemž zvláštní zřetel je brán na hospodářský vývoj. Tato kapitola je rozšířena ještě o základní popis hlavního sídla Českého velkopřevorství na pražské Malé Straně. První část práce uzavírá popis fungování Českého velkopřevorství v období první Československé republiky, tedy v letech 1918 až 1938.

Druhá část práce se oproti té první takřka výhradně věnuje hospodářské problematice. Začíná sumarizačním popisem hospodářské situace Českého velkopřevorství v období vzniku první Československé republiky a vysvětlením důvodů, proč byla tato jeho situace značně neutěšená. Následuje popis jednotlivých řádových velkostatků, přičemž je shrnuta jejich historie v rukou řádu, vývoj jejich pozemkové výměry od počátku 20. století, dopad pozemkové reformy a samozřejmě jejich osudy během období první Československé republiky, které ve většině případů končily prodejem velkostatků. Jelikož rozbor ekonomické správy a fungování každého velkostatku by práci značně rozšířil, byla pro představení hospodaření na řádových velkostatech, kterému se věnuje následující kapitola, zvolena forma sond. Příklady, které jsou popisovány, jsem se snažil vybrat tak, aby byly co nejrepresentativnější. Nakonec je připojena problematika nákupu velkostatku v Dohé na Podkarpatské Rusi, celkové shrnutí hospodaření Českého velkopřevorství v období první

Československé republiky a výsledek, ke kterému se velkopřevorství v hospodářské otázce za tuto dobu dopracovalo.

Literatura

Literaturu vztahující se k tématu lze rozdělit do dvou skupin: Na tu, která popisuje řád jako takový, a na literaturu, která se věnuje jeho Českému velkopřevorství. Vzhledem k tomu, že řád představuje výrazný mezinárodní fenomén, příliš nepřekvapí, že první skupina je značně rozsáhlá, ačkoliv nutno dodat, že se jedná převážně o zahraniční tituly. Za všechny zmíním starší, avšak stále vynikající dílo rodáka z Třebíče a člena řádu Bertholda Waldstein-Wartenberga *Řád johanitů ve středověku* (napsané originálně v němčině), kterému se dostalo řady vydání a českého překladu.

Z české produkce je nutné zmínit především příspěvek dalšího z řadových rytířů a asi největšího českého odborníka zabývající se touto problematikou Milana Bubna, který o řádu i o jeho Českém velkopřevorství pojednává mimo jiné ve své *Encyklopedii řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*.

Z druhé skupiny, která se zabývá historií Českého velkopřevorství, je významné dílo Jiřího Pořízky *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, za kterým stojí ohromná spousta archivní práce a jež obsahuje i cenné vzpomínky pamětníků. Určitým limitem tohoto díla je jeho výběrovost (například hospodářskými otázkami se zabývá spíše jen marginálně). Velmi dobrým zdrojem informací pro středověké období je pak i kniha od magistrálního rytíře řádu Františka Skřivánka *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*.

Ze zahraniční produkce lze uvést knihu Christiana Steeba a Birgit Strimitzer *Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden in Österreich. Im Auftrage des Großpriorates von Österreich*, která se vzhledem provázanosti Českých zemí s Rakouskem (od 19. století až do roku 1938 dokonce existovala z pohledu řádu jakási unie, skrývající se pod označení „Velkopřevorství pro Čechy a Rakousko“) pochopitelně v mnoha ohledech dotýká i Českého velkopřevorství.

Vedle výše uvedené literatury existuje i řada dalších příspěvků či kvalifikačních prací. Problematikou vývoje řádového majetku ve středověku se v své dizertační práci s názvem *Majetek johanitského řádu v Čechách ve 12.–16. století* zabýval Miroslav Svoboda, a Vladimír Červenka ve svém příspěvku do *Západočeských archivů* s názvem *Maltézští rytíři v jihozápadních Čechách. Komendy Měcholupy, Obytce, Dožice a specifika jejich obsazování, držby a správy* řešil problematiku řádových držav v jihozápadních Čechách.

Prameny

Pramenná základna odpovídá charakteru práce, což znamená, že z drtivé většiny převažují nepublikované prameny hospodářského zaměření, které jsou povětšinou uloženy v té části řádového archivu, která se věnuje receptorátu (či generálnímu receptorátu)⁵ Českého velkopřevorství. Tento archiv je uložen v Národním archivu v Praze, a vzhledem ke skutečnosti, že hospodářská správa řádového majetku v rámci jednotlivých místních organizací (v našem případě Českého velkopřevorství) byla značně centralizovaná (alespoň co se týče kontroly hospodaření), přičemž tuto agendu měl na starosti právě generální receptorát, lze jmenovaný archiv v ekonomických záležitostech považovat do značné míry za vyčerpávající.

Z dokumentů, které jsou v něm uloženy, mají mimořádný význam takzvané *meliorizační protokoly*, které vznikaly v souvislosti s kontrolou hospodaření jednotlivých řádových komend, při nichž bylo ověřováno, zda držitel komendy splňuje takzvanou *meliorizační povinnost*. Vznik tohoto označení pochází z komparativu latinského substantiva *bonus* (dobrý), to znamená, že tuto povinnost lze označit za „zlepšovací“: Jejím smyslem bylo, aby držitel řádového velkostatku na svěřeném majetku hospodařil co možná nejefektivněji, a toto opatření mělo teoreticky zamezit hrozbě hospodářského úpadku řádu.⁶

Tyto protokoly podávají kompletní a do značné míry vyčerpávající údaje o stavu jednotlivých velkostatků, vztažené ke konkrétnímu časovému okamžiku. Důvěryhodnost těchto protokolů je dle mého soudu vysoká; ačkoliv bylo přirozeným zájmem komtura, aby v rámci *meliorizačního procesu* dosáhl co možná nejlepších výsledků (v případě negativního hodnocení totiž nemohl dosáhnout výnosnější komendy), vzhledem ke složení komise⁷ byl jeho potenciální vliv na zkeslení výsledků jen velmi malý, ne-li žádný.

Vedle *meliorizačních protokolů* a jim podobných pramenů pochází značné množství důležitých informací z korespondence receptorátu. Tu lze členit na korespondenci vnitřní, která probíhala mezi receptorátem na jedné straně a nejčastěji hospodářskými správci jednotlivých velkostatků na straně druhé, a na korespondenci vnější, ve které si dopisovali

⁵ Pojmem „receptorát“ je označována vnitřní organizační jednotka v rámci řádu, která má na starost péči o řádový majetek. V jejím čele stál receptor. Pro bližší informace viz kapitolu zabývající se strukturou a organizací řádu.

⁶ Vladimír ČERVENKA, *Maltézští rytíři v jihozápadních Čechách. Komendy Měcholupy, Obytce, Dožice a specifiky jejich obsazování, držby a správy*, in: *Západočeské archivy*, 2014, s. 38.

⁷ V komisi byli kromě zástupců správy velkostatku i zástupci receptorátu a nezávislí odborníci. Pro bližší informace viz V. ČERVENKA, *Maltézští rytíři v jihozápadních Čechách*, s. 38.

zástupci řádu s ostatními institucemi či soukromými osobami, nejčastěji pak s nájemci řádových pozemků a s orgány státní moci.

Naprosto klíčový význam v tomto ohledu má korespondence se Státním pozemkovým úřadem, a to z toho důvodu, že na všech řádových velkostatech byla prováděna po vzniku takzvané první Československé republiky pozemková reforma. Je zřejmé, že většina materiálů vztahujících se k této problematice existuje duplicitně: Jak v řádovém archivu, tak v archivu Státního pozemkového úřadu. Pro zachování co možná nejvyšší míry integrity zdrojů jsem v rámci této práce primárně pracoval s prameny uloženými v řádovém archivu, které jsem se následně snažil ověřit, verifikovat a případně zpřesnit či doplnit o prameny uložené v archivu Státního pozemkového úřadu. Řádové prameny byly při sepisování této práce preferovány rovněž z toho důvodu, že nezdědka kdy obsahovaly zajímavé, ručně psané marginální poznámky a komentáře, které celou problematiku nejednou zobrazily v novém světle. Naopak přínos pramenů Státního pozemkového úřadu spočívá v lepší možnosti sumarizace a srovnání situace velkopřevorství s podobnými institucemi.

Vzhledem ke skutečnosti, že prakticky po celou dobu existence první Československé republiky byl vliv nejvyššího vedení Českého velkopřevorství na jeho chod uplatňován nepřímou – a to proto, že velkopřevor sídlil povětšinou ve Vídni – byl nejvyšším řádovým představitelem, který se trvale zdržoval v Českých zemích, převor pražského řádového konventu. Z toho důvodu byl mnohdy pověřován i klíčovými otázkami týkající se správy řádového majetku nacházejícího se na pojednávaném území. Navíc kněžský konvent tvořil v rámci Českého velkopřevorství do značné míry autonomní organizaci, která disponovala svým vlastním pozemkovým vlastnictvím, jež bylo spravováno takřka nezávisle. Z toho důvodu nepřekvapí, že velká řada pramenů hospodářského charakteru je umístěna i v archivu konventu, který je opět součástí řádového archivu umístěného v Národním archivu v Praze.

V rámci práce byla pochopitelně zpracována i řada archivních pramenů nehospodářské povahy. Nejčastěji se jedná o rozsáhlou korespondenci, a to opět jak v rámci řádu, tak i s okolním světem. Dále se jedná i o oficiální řádové dokumenty a podobně.

Vzhledem k internacionálnímu charakteru řádu není příliš udivující mnohojazyčná povaha pramenů. Zatímco v interní komunikaci převažuje vesměs němčina, v komunikaci řádového konventu s okolím byla běžně používána čeština, s centrálou řádu v Římě se jednalo mnohdy francouzsky, a oficiální řádové dokumenty pak jsou většinou psané italsky

či latinsky. Latina byla občas (avšak zdaleka to nebylo obvyklé), používána i v interní korespondenci mezi členy pražského konventu.

Co se pramenné základy jako celku týče, tak lze konstatovat, že je poměrně obsáhlá a do značné míry, až na výjimky, kompletní. Bohužel však tyto výjimky jsou mnohdy relativně důležité: Jedná se mimo jiné o řadu dokumentů vztahujících se k období po roce 1939, ovšem určitá absence pramenů je patrná i dříve. Na vině však dle mého soudu není v první řadě záměrné odstraňování pramenů (byť v některých případech se o něm rozhodně dá uvažovat), ale především určitá nedůslednost. Není totiž neobvyklé, že existuje například jakési „korespondenční vlákno“, jehož jeden článek chybí, ovšem vlákno pak plynule pokračuje. V takovém případě se dá předpokládat, že konkrétní dopis byl spíše ztracen, nežli záměrně odstraněn a jeho obsah se dá aproximovat z následujícího pokračování „korespondenčního vlákna“. Horší situace nastala, když bylo toto „vlákno“ přerušeno až na svém konci a žádná „interpolace“ tak není možná. V takovém případě jsem se snažil dohledat výsledek v jiných pramenech (pokud to bylo možné) a pokud ne, tak jsem na tento problém upozornil.

Dále bych rád ještě zmínil, že v celé práci používám u představitelů řádu jejich šlechtické hodnosti (pokud pocházeli z rodin, které na ně měly historické právo), ačkoliv z pohledu zákonů platných v popisované době byly tyto hodnosti již neplatné. Činím tak proto, že řád byl již od středověku svým charakterem aristokratický a tato jeho vlastnost přečkala i vznik republiky a do určité míry platí i v dnešní době, neboť některé hodnostní třídy jsou přístupné pouze na základě odpovídajícího šlechtického původu, jak o tom bude pojednáno v kapitole zabývající se organizací a strukturou řádu.

Nakonec dodám, že v práci pro plynulost textu relativně volně zaměňuji výrazy „České velkopřevorství“, „Velkopřevorství pro Čechy a Rakousko“ a „velkopřevorství“, přičemž je vždy myšlena stejná instituce. Podobně tak není rozdíl mezi pojmy „velkostatek“, „država“ a podobně, a to včetně pojmu „panství“, jímž se však myslí totéž, co velkostatek, a nikoliv územní jednotka politicko-správního charakteru, která v českých zemích formálně zanikla po politických změnách v polovině 19. století.

1 Úvod

*Ille Asiae, Libyaeque Pavor, Tutelaque Quondam
Europae, Edomitis Sacra Per Arma Getis
Primus In Hac Alma, Quam Condidit, Urbe Sepultus
Valletta, Aeterno Dignus Honore Iacet.*⁸

*Zde odpočívá ten, který postrachem Asie a Afriky a ochráncem Evropy byl,
když jeho svaté zbraně barbary srazily.
Jako první jest pohřben v tomto městě, které založil,
zde odpočívá Vallette, hodný věčné slávy.*

Oslavné verše, které rytíř Starquei Luogotenente di Turcopliero napsal na náhrobek snad nejslavnějšího velmistra Maltézských rytířů Jeana Parisot de la Valette, upomínají na jeden z vrcholů v dějinách. Kromě těchto vrcholů však rád zažil i období výrazného ústupu ze slávy, ve kterých musel prokazovat, že je více než jen odrazem zašlé slávy a reliktem z dávné minulosti. Přesně s těmito výzvami se muselo potýkat České velkopřevorství řádu v období takzvané první Československé republiky. Kromě ztráty svého místa ve společnosti, museli Maltézští rytíři v Československu řešit i podstatně přízemnější, o to však tíživější majetkové problémy, o čemž bude v rámci této práce zevrubně pojednáno.

Řád Maltézských rytířů, známý též pod označením johanité či rytíři sv. Jana Jeruzalémského, lze bez velkého přehánění až do počátku 17. století označit za fenomén, který se zásadním způsobem zasadil o obranu a uchování evropské kultury v dobách, kdy byla přímo ohrožována agresory, kteří pod vlajkou islámu usilovali o ovládnutí starého kontinentu.

Vliv evropské kultury a Maltézského řádu je však vzájemný. Jestliže lze vojenskou činnost řádu (především v 16. století) považovat za klíčovou pro udržení křesťanských pozic ve středomoří a zabránění osmanské invazi do Itálie, je třeba současně konstatovat, že tak originální uskupení, jaké představoval středověký řád johanitů, mohlo vzniknout pouze v evropském dobovém prostředí, založeném na rytířské kultuře a křesťanské lásce k bližnímu. Z těchto ideálů přímo vychází základní heslo řádu „*Tuitio Fidei et Obsequium Pauperum*“, tedy „*obrana víry a pomoc chudým*“, rozuměno potřebným.

⁸ *Codice del Sacro Militare Ordine Gerosolimitano*, Malta 1782, s. 21. Dostupný z NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 30, sig. 7, kart. č. 13.

Ze všech velkých rytířských řádů, které ve středověku vznikly, se tyto evropské ideály nejvíce projevíly právě u johanitů. Skutečná syntéza rytířskosti a křesťanské lásky k bližnímu totiž pravděpodobně měla významný podíl na tom, že se johanitům, na rozdíl od jiných rytířských řádů (především templářů a řádu Německých rytířů), podařilo přečkat konec křížových výprav a zajistit své nepřetržité fungování až do dnešních dnů.

Oproti johanitům templáři odchodem ze Svaté země v podstatě ztratili hlavní smysl své existence. Především ve Francii pak vytvořili ekonomicky silný a takřka nezávislý subjekt, který do značné míry znamenal nebezpečí pro panovnickou moc a zároveň nabízel francouzskému králi Filipu IV. až příliš lákavou příležitost k zisku tolik potřebného kapitálu.⁹

Komparace s řádem Německých rytířů je poněkud složitější. Na rozdíl od templářů se jim totiž podařilo založit vlastní stát v Pobaltí, kde do značné míry pokračovali ve své snaze o obranu, respektive šíření křesťanství. Sice se změnil nepřítel, když namísto proti muslimům bojovali proti pohanským Prusům, ale důvod jejich existence nadále přetrvával. Poloha řádového státu, který hraničil s vyvíjejícími se křesťanskými královstvími, však dříve či později nutně musela vést ke konfliktu. Podle zjednodušeného schématu lze tvrdit, že v momentě, kdy byli pohanští Prusové pokřesťanštěni nebo eliminováni, legitimita jejich existence vyprchala. Následný vývoj byl nasnadě. Nejprve přišla řada porážek, z nichž nejznámější byla v bitvě u Grünwaldu roku 1410, které způsobily úpadek řádové moci. Poté, v souvislosti s reformací došlo k sekularizaci řádového panství, a nakonec k jeho faktickému zániku.¹⁰

Cesta, kterou zvolili johanité, byla jiná. Po nedobrovolném odchodu ze Svaté země jako jediný z velkých rytířských řádů na svůj původní úkol nerezignovali. Po krátkém pobytu na Kypru se řád usadil na Rhodu, kde tvořil jakýsi křesťanský klín v rozmáhající se muslimské moci ve východním středomoří. Na boj proti muslimům nerezignovali rytíři ani po svém vytlačení na Maltské souostroví. Ba naopak, jejich dodnes vzpomínanou heroickou obranu Malty proti zdrcující osmanské přesile roku 1565 právem oslavovala celá křesťanská Evropa: Hrstce odhodlaných obránců se tehdy podařilo zabránit Osmanské říši obsadit Maltu a vytvořit zde základnu pro svou pozdější expanzi na Sicílii a do Itálie.

V porovnání s mocí Osmanské říše byla sice síla řádu svatého Jana vždy nepatrná, avšak pomocí chytré taktiky a mistrovské námořnické zručnosti dokázali rytíři působit

⁹ Pro bližší informace o osudu řádu templářů viz např. Piers Paul READ, *Templáři*, Praha 2001.

¹⁰ Pro podrobnější historii řádu Německých rytířů viz Henry BOGDAN, *Řád německých rytířů*, Praha 2009.

Osmanům značné škody, když napadali jejich obchodní konvoje a osamocené lodě. Postupně se tak stali nejnenáviděnějšími nepřáteli, jaké muslimové ve Středozezemním moři měli. Vrcholem se stala právě obrana Malty, která znamenala první významnou porážku Osmanů ve středomoří za velmi dlouhou dobu. Osmanská nenávisť ke svým zapřísáhlým nepřátelům se naplno ukázala v bitvě u Lepanta v říjnu roku 1571, které se účastnily tři řádové galéry pod vedením messinského převora Pietra Giustinianiho. Zuřivý útok na řádovou vlajkovou loď tehdy přežili jen tři rytíři.¹¹

Období křížových výprav a boje ve Středozezemním moři v 16. století lze považovat za absolutní vrcholy slávy řádu. Avšak, spolu s upadající osmanskou mocí v 17. a především v 18. století, postupně upadal i význam řádu jako obránce středomoří. Tento jev vyvrcholil na sklonku 18. století, když francouzský generál Napoleon Bonaparte během svého tažení do Egypta dobyl řádové sídlo na Maltě a rytíře z něj vyhnal.

O slovo se v této chvíli přihlásila druhá legitimizační stránka existence tohoto řádu, a sice pomoc potřebným. Je třeba zmínit, že tato část řádové činnosti, ačkoliv byla v určitém období do značné míry zastíněna vojenskými úspěchy, nebyla nikdy potlačena. Právě naopak – špitální činnost, kterou řád rozvíjel na svých panstvích na Rhodu a později na Maltě, ale také takřka po celé Evropě, hrála v rámci řádového díla vždy velmi výraznou roli. Díky této skutečnosti byl řád také schopen přestát svou doposud největší krizi. Po krátkém hledání svého nového domova se nakonec usadil v Římě, rezignoval na svou vojenskou stránku, která zůstala nadále pouze symbolická, a veškerou svou energii nadále vyvíjí ve prospěch dobročinnosti.

Podíl Českého velkopřevorství na řádovém díle, pokud jej budeme sledovat v jeho časové i věcné celistvosti, je značný. Tento fakt odráží i sama skutečnost, že v Čechách existuje instituce „velkopřevora“, která je velmi vzácná, neboť na celém světě je v současnosti jen 6 velkopřevorství, z nichž polovina je na území Itálie. Sama tradice Maltézských rytířů v českých zemích je velmi dlouhá. Johanité se v nich poprvé objevili ve druhé polovině 12. století a od té doby zde neustále působili s větším či menším vlivem, který se odvíjel od toho, jak jim byli nakloněni vládci a příslušníci zemských elit. Je poměrně známou skutečností, která slouží Českému velkopřevorství ke cti, že jako jediné dokázalo včetně kněžského konventu přečkat kritické období během napoleonských válek.

Ve druhé polovině 19. století pak s přispěním císaře Františka Josefa I. mělo výrazný podíl na opětovném rozmachu řádového díla ve světě, když se zasloužilo o výstavbu a

¹¹ Dennis Angelo CASTILLO, *The Maltese Cross: A Strategic History of Malta*, Westport, Londýn 2006, s. 83.

provoz maltézského špitálu ve Svaté zemi a během první světové války se ze všech sil snažilo zmírnit utrpení zraněných vojáků, bojujících na obou stranách fronty.

V období první Československé republiky však jeho vliv začal upadat. Na vině byla jednak celková nálada, zaměřená proti reliktvům staré monarchie, mezi něž bylo možné tento tradičně aristokratický řád, disponující úzkou vazbou k panovnickému dvoru, jistě počítat. Nezanedbatelnou úlohu však sehrály i ekonomické problémy velkopřevorství, způsobené jednak značnými náklady na charitativní činnost realizovanou za první světové války, ale také politikou nové republiky.

Období první Československé republiky se z pohledu Českého velkopřevorství vyznačuje nejen bojem za své místo v rámci nově se utvářených společenských struktur, ale dokonce bojem o samotnou existenci. Popsat způsob, jakým se mu podařilo se s touto výzvou vypořádat, s důrazem kladeným především na hospodářskou stránku celé problematiky, je hlavním cílem této práce. Věřím, že doba, kdy byly církevní instituce a šlechtické rody považovány za zloděje a vykořisťovatele „prostého“ lidu, je již minulostí, a tato práce umožní čtenáři alespoň rámcový vhled do chodu Českého velkopřevorství v době první Československé republiky a popíše jeho osud se všemi stinnými i světlými stránkami, přičemž těch prvních bylo bohužel podstatně více.

2 Řád a jeho struktura

2.1.1 Suverenita

Struktura řádu se vyvíjela po celou dobu jeho historie, a ačkoliv je v určitých ohledech značně konzervativní a ve svých základních složkách poměrně stabilní, v průběhu doby dokázala relativně flexibilně reagovat na okolnosti a účinně se jim přizpůsobovat. Klíčová je v tomto ohledu skutečnost, že se v případě řádu Maltézských rytířů sice jedná o duchovní rytířský řád, náležející ke katolické církvi, což jej staví do podřízenosti papeži, jakožto hlavě církve, ale zároveň tento řád již od svých počátků disponuje *suverenitou*, která jej historicky stavěla na roveň samostatného, svrchovaného státu.

Tato suverenita, jejíž počátky se datují již do doby působení řádu johanitů ve Svaté zemi v době křížových výprav, byla posléze posílena získáním ostrova Rhodos. Během řádové vlády nad tímto územím nelze pochybovat o tom, že se jednalo o svrchovaný stát se všemi jeho atributy, v jehož čele stála osoba velmistra řádu.

Po vyhnání rytířů z ostrova v první polovině 16. století se stal jejich novým sídlem ostrov Malta, a to až do konce 18. století. I na tomto ostrově řád suverénně vládl, ačkoliv na rozdíl od situace na Rhodu byl v tomto okamžiku v lenním postavení vůči římsko-německému císaři, od kterého maltské souostroví dostal v léno na věčné časy.

Situace se zkomplikovala poté, co byl řád na sklonku 18. století vyhnán i z Malty a po nějaké době se usídlil v Římě. Z počátku mohla být suverenita řádu ospravedlněna opodstatněným očekáváním, že ztráta Malty je pouze dočasná, avšak tento aspekt legitimizující řádovou suverenitu záhy pominul, neboť brzy bylo zcela zřejmé, že se řádu vláda nad maltským souostrovím již nikdy nevrátí. Řádová suverenita tak nadále nemohla vycházet ze svrchované vlády nad určitým teritoriem, a pokud měla přetrvat, bylo pro ni zapotřebí nalézt jinou oporu.

Pro řád bylo v tomto ohledu zcela zásadní uznání jeho suverenity ze strany Svatého stolce v roce 1930, a především pak uznání ze strany Itálie, což bylo výsledkem soudního procesu trvajících od roku 1935 do roku 1937. V soudním rozhodnutí bylo konstatováno, že *„velmistr byl uznán jako suverénní hlava Rhodu se všemi atributy tohoto postavení, které zahrnují (...) právo aktivního a pasivního vyslanectví, společně s právem vyjednávat přímo s ostatními státy a uzavírat s nimi smlouvy a dohody (...). Tyto atributy suverenity a nezávislosti neustaly v případě řádu ani do dnešních dnů, alespoň z formálního úhlu pohledu v jeho vztazích s italským státem (...) tato osoba (mezinárodního práva) nemůže být spojena*

s držením (určitého) teritoria.“¹² Za klíčovou považuji především poslední větu, podle které suverenita řádu nevychází z jeho vztahu k teritoriu, ale z jeho samotné podstaty.

Uznání řádové suverenity ze strany Svatého stolce a Itálie bylo následováno řadou dalších zemí. V Československé republice řád usiloval o uznání suverenity pravděpodobně již od května roku 1919.¹³ Tomu však hned z počátku bránilo několik okolností; z těch zásadních to byl vztah řádu k československému území (respektive fakt, že vedení Českého velkopřevorství sídlilo ve Vídni), nevyjasněná a nestabilizovaná hospodářská situace velkopřevorství a evidentní porušování československých zákonů, způsobené požadováním šlechtického původu členů řádu.¹⁴

Suverenita řádu byla tak uznána československou vládou až 20. ledna 1939.¹⁵ V této době se zdály být vyřešeny hlavní překážky uznání suverenity: O rok dříve totiž došlo k rozdělení Velkopřevorství pro Čechy a Rakousko na samostatné České velkopřevorství a Rakouské velkopřevorství. V čele Českého velkopřevorství pak stanul od 14. prosince 1938 jako 64. kníže-velkopřevor pražský arcibiskup Karel kardinál Kašpar, čímž byl splněn i požadavek, aby místní představený řádu byl české národnosti. Vedle toho došlo i ke stabilizaci hospodářských poměrů velkopřevorství a fakt, že se řádovým velvyslancem v Československu měl stát (a záhy skutečně stal) řádový vicekancléř Dr. Josef Pluhař, pocházející z neurozeného rodu, považovala vláda za dostatečnou záruku, že řád upustil od svého požadavku šlechtického původu.¹⁶

Nad rámec časového vymezení této práce jen ve stručnosti nastíním další vývoj a současný pohled na celou problematiku. Z pohledu Československa došlo v souvislosti s druhou světovou válkou a následujícími událostmi záhy k opětovnému přerušování diplomatických vztahů s řádem (sám velvyslanec Dr. Pluhař byl během války vězněn v Terezíně).¹⁷ K obnovení těchto vztahů došlo až 8. června roku 1990. Prvním velvyslancem řádu v České republice se stal Maximilián Turnauer, syn rakouského průmyslníka českého původu. Dlouhou dobu byl velvyslancem také Mario Quagliotti, manžel Mathildy hraběnky Nostitzové a v současné době (2017) je velvyslancem řádu v České republice Wenceslas princ z Lobkowicz. Vzhledem k rozdělení Československé federativní republiky v roce 1993 funguje na Slovensku samostatná diplomatická mise řádu, přičemž velvyslancem řádu na

¹² Anna-Karin LINDBLOM, *Non-Governmental Organisations in International Law*, Cambridge 2005, s. 66.

¹³ Jiří POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, Olomouc 2002, s. 142.

¹⁴ Např. *Ibidem*, s. 145.

¹⁵ *Ibidem*, s. 157.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, s. 158.

území našich východních sousedů je v současné době Alfred princ von Schönburg-Hartenstein.¹⁸ Celkem řád udržuje bilaterální vztahy se 106 státy světa¹⁹ a je na něj všeobecně pohlíženo jako na suverénní nestátní subjekt mezinárodního práva.²⁰

2.1.2 Vnitřní struktura

Jak již bylo zmíněno, vnitřní struktura řádu odráží jak skutečnost, že se jedná o duchovní rytířský řád se všemi jeho atributy, tak také fakt, že z pohledu mezinárodního práva se jedná o suverénní entitu. Rovněž tak je zapotřebí vzít v úvahu, že se struktura řádu v čase vyvíjí, takže občas dochází k určitým větším či menším změnám. Jelikož se tato práce věnuje období mezi lety 1918 a 1938, bude následovat popis struktury platné pro toto období. V současné době (2017) je struktura v některých aspektech odlišná, neboť se řídí *Ústavou a Kodexem* z roku 1997. V nejbližší době se po rezignaci knížete-velmistra Frā Matthewa Festinga navíc dají očekávat další změny.

Z důvodu, že popis struktury obsažený v rámci této práce zachycuje stav v minulosti, jenž v některých ohledech již není aktuální, je tento popis psán v minulém čase, ačkoliv řada z prvků této struktury je platná dodnes. Vedle toho, jelikož popis vnitřní struktury řádu není hlavním cílem této práce a má sloužit jen pro snazší orientaci v textu a pochopení řádových hodností, zde není provedena její úplná ani vyčerpávající analýza. Například některé hodnosti, které se v Českém velkopřevorství v inkriminované době nevyskytovaly, nejsou do popisu vůbec zahrnuty. Rovněž tak je jen rámcově nastíněna problematika řádové vlády.²¹

2.1.2.1 Řádové hodnosti²²

Již od svého počátku se řád vnitřně dělil na rytíře, kněze a služebné bratry.²³ Toto rozdělení fakticky přetrvalo až do současnosti, ačkoliv poslední kategorie se vyvinula v řádové donáty. Ať již v případě služebných bratří, tak v případě pozdějších donátů se

¹⁸ ZVRCHOVANÝ MALTÉZSKÝ RÁD – ORGANIZÁCIA ČLENOV NA SLOVENSKU. *Veľvyslanec* [online]. [cit. 11. 3. 2017].

¹⁹ SOVEREIGN ORDER OF MALTA. *Bilateral Relations* [online]. [cit. 11. 3. 2017].

²⁰ James CRAWFORD, *The Creation of States in International Law*, Oxford 2006, s. 231–233.

²¹ Pro detailní popis aktuálního stavu doporučuji čtenářově pozornosti řádovou Ústavu. Viz SOVEREIGN ORDER OF MALTA. *Constitutional Charter And Code* [online]. (PDF). [cit. 11. 3. 2017].

²² Používané v rámci Velkopřevorství pro Čechy a Rakousko k roku 1928.

²³ Berthold WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, Praha 2008, s. 191.

jednalo o právoplatné členy řádu, kteří však neměli šlechtický původ (aby mohli být řazeni mezi rytíře), ani nebyli kněžími.²⁴

2.1.2.1.1 Rytířská větev řádu

Samotné jádro řádu bylo tvořeno *justičními* či *profesními rytíři* (též *rytíři podle práva*). Z řad těchto rytířů byla rovněž vybírána většina řádových funkcionářů (včetně velmistra). Justičním rytířem se mohl stát pouze člen řádu šlechtického původu, který složil patriční sliby chudoby, čistoty a poslušnosti (justiční rytíři dočasné a profesní rytíři věčné).²⁵ Jednalo se tedy o celibátní laiky. Jelikož to byli právě tito rytíři, kteří tvořili samotnou podstatu řádu, označovali se jako *bratři*, latinsky *frātres* a proto jim příslušela zkratka *Frā*, kterou používali před jménem.

Naopak protože tito rytíři byli v podstatě duchovními osobami a předpokládalo se tedy, že opustí svou rodinu a zasvětit svůj život řádovému dílu, neuvádí se mnohdy jejich rodové šlechtické hodnosti a tituly, a namísto toho se akcentují hodnosti, kterých dosáhli v rámci řádu. Rytíř, který obdržel komendu, získal hodnost *komtura*. Pokud obdržel baillivu,²⁶ pak získal formálně ještě vyšší hodnost *bailliho*. Bailli v Českém a Rakouském velkopřevorství tak například v roce 1928 byli Frā Karl von Thun-Hohenstein či Frā Rudolf Maximilian Hardegg zu Glatz, komtury kupříkladu Frā Kristian Kinský a profesními rytíři Frā Emanuel Lichtenstein či Frā Norbert Kolowrat-Krakowsky.²⁷

Rytíři, kteří neskládali slib chudoby, čistoty a poslušnosti, jak tomu činili profesní či justiční rytíři, ale byli vázáni povinností podílet se na řádovém díle, mohli dosáhnout nejvyšší hodnosti *bailliho čestného a devočního velkokřížníka*. Tato hodnost byla propůjčována většinou členům panujících rodů, církevním knížatům či hlavám nejvýznamnějších aristokratických rodů. V roce 1928 byli nositeli této hodnosti například panující lichtenštejnský kníže Jan, arcivévodové z rodu Habsburků, Zdenko kníže z Lobkowicz, Clemens kníže von Metternich-Winneburg či Lev kardinál Skrbenský.

Ženskou obdobou předchozí řádové hodnosti byla hodnost *dámy dekorované čestným a devočním velkokřížem*. Podobně jako mužů i u žen pocházely nositelky této

²⁴ Kolektiv autorů, *Pod císařským praporem: Historie habsburské armády 1526–1918*, Praha 2003, s. 466–467.

²⁵ *Ibidem*, s. 467.

²⁶ Bailliva, též „Bailie“ bylo řádové panství, v jehož čele stál bailli. Historicky to bývalo uskupení více komend, v námi sledovaném období se však jedná v podstatě o čestné označení.

²⁷ *Il Ruolo generale, le insegne e le uniformi del Sovrano militare ordine di S. Giovanni di Gerusalemme detto di Malta*, Řím 1929, s. 17. Dostupný z NA Praha, fond č. 198 ŘM, kart. č. 17.

hodnosti z nejvýznamnějších evropských aristokratických rodů. Tuto hodnost měla v řádu například císařovna Zita, manželka zesnulého císaře Karla I. Rakouského.

Nejhojněji zastoupena byla v rámci řádové struktury hodnost *čestný a devoční rytíř*. Nositeli této hodnosti byli rytíři, kteří mohli prokázat náležitý šlechtický původ.²⁸ Čestní a devoční rytíři neskládali slib poslušnosti, zdrženlivosti ani slib chudoby. Očekávalo se od nich však, že budou žít řádným křesťanským životem a že se aktivně zapojí do řádového díla. Tuto hodnost nosili většinou členové hraběcích rodů (či různých relativně podobných variací této šlechtické hodnosti, jako byli například markrabata Pallavicini) a mladší potomci knížecích rodů (kterým náležel titul princ nebo hrabě, zatímco hlavy rodu s titulem kníže byli většinou nositeli hodnosti *baillio čestného a devočního velkokřížníka*). Spíše sporadicky byli zastoupeni příslušníci rodů, kteří dosáhli na nižší šlechtickou hodnost (svobodný pán, rytíř či prostý šlechtic), a to především proto, že tyto rodiny zpravidla nesplňovaly přísná kritéria odpovídajícího šlechtického původu. Jako příklady nositelů hodnosti čestného a devočního rytíře můžeme namátkou uvést Franze prince z Lichtensteina, Eugena hraběte Czernina z Chudenic či Ernesta svobodného pána Laudona.²⁹

Pro ženy ve stejném postavení existovala hodnost *čestná a devoční dáma*. Nositelkou této řádové hodnosti byla například Ida princezna ze Schwarzenbergu, rozená hraběnka Hoyos, Maria hraběnka von Trauttmansdorff, rozená princezna ze Schwarzenbergu či Maria Teresa princezna von Thurn-Taxis, rozená vévodkyně di Braganza.³⁰

Pokud člen řádu nemohl vykázat odpovídající šlechtický původ nebo pocházel z neurozeného rodu, nejvyšší hodnost, které mohl v rámci řádu dosáhnout, byl *magistrální velkokřížník*. Nositeli této velmi vysoké hodnosti byli v roce 1928 například Maximilian Vladimír svobodný pán von Beck či rakouský diplomat Dr. Ferdinand Marek.

O něco nižší hodnost pro členy řádu bez náležitého šlechtického původu byla hodnost *magistrální rytíř*, jejímiž nositeli v roce 1928 byli například Artur hrabě Polzer-Hoditz (do hraběcího stavu povýšený roku 1917), Ignatz svobodný pán von Hauschild, Dr. Ernest Stirling či Richard Schmidt.³¹

²⁸ Tato kritéria nebyla v různých místních organizacích jednotná, ale u většiny byl požadavek alespoň šestnácti šlechtických předků. Viz např. Kolektiv autorů, *Pod císařským praporem: Historie habsburské armády 1526–1918*, s. 467.

²⁹ *Il Ruolo generale, le insegne e le uniformi del Sovrano militare ordine di S. Giovanni di Gerusalemme detto di Malta*, s. 18–20.

³⁰ *Ibidem*, s. 20.

³¹ *Ibidem*, s. 21.

2.1.2.1.2 Řádoví kněží

Řádové kněze lze rozdělit v základní rovině do dvou kategorií. Vyšší stupeň tvořili takzvaní *konventuální kaplani*. V Českém velkopřevorství byl tento konventuální kaplan obvykle jen jeden a zastával funkci infulovaného převora pražského konventu; po celé období první Československé republiky jím byl Frā Josef Hammerschmied.³²

Nižší stupeň byl pak tvořen *obedienčními kaplany* (kaplany z poslušnosti). Těmi byli v roce 1928 například Frā František Dolejš nebo Frā František Lamač.³³ Pro řádové kněze (v jakékoliv funkci či hodnosti) platilo, že nemuseli pocházet ze šlechtických rodů. Žili buď v pražském konventu nebo na jedné z řady inkorporovaných far.³⁴ Řádoví kněží používali stejně jako profesní rytíři zkratku *Frā* a při vstupu do řádu si ponechávali své občanské jméno.

2.1.2.2 Donáti

Členové řádu, kteří nemohli prokázat patřičný šlechtický původ, nebo pocházeli z neurozených rodin, a přesto toužili být členy řádu na profesní úrovni, se mohli stát *justičními donáty*. V roce 1928 byli takoví donáti v Českém a Rakouském velkopřevorství pouze tři: Artur Noë von Nordberg, Emil Less a Dr. Johann Steiner.

Relativně nejnižší hodností v řádu byly hodnosti *devočních donátů*, kteří se dělili do tří tříd (přičemž třetí třída nebyla v roce 1928 v Českém a Rakouském velkopřevorství vůbec zastoupena). Devočními donáty I. třídy byli například Dr. Maximilian Richter, donátem II. třídy pak například Franz Paul rytíř Meissner.³⁵

³² *Il Ruolo generale, le insegne e le uniformi del Sovrano militare ordine di S. Giovanni di Gerusalemme detto di Malta*, s. 20.

³³ *Ibidem*.

³⁴ V roce 1918 náležely k Českému velkopřevorství následující fary: Altenmarkt ve Štýrsku, Fürstenfeld ve Štýrsku, Großharras v Dolním Rakousku, Horažďovice u Klatov, Horní Libchava u České Lípy, Mailberg v Dolním Rakousku, Maria Pulst v Liebenfelsu v Korutanech, Pičín u Strakonic, Podsrpy u Strakonic, Praha (fara při kostele Panny Marie Vítězné, ze které byl oficiálně spravován též nedaleký konventuální chrám Panny Marie pod řetězem), Radobytece u Písku, Radomyšl u Strakonic, Ranšpurk (Rabensburg) v Dolním Rakousku, Skalice u České Lípy, Slunečná (Sonnenberg) u České Lípy, Strakonice, Volfartice u České Lípy a Wolkenstein v Jižním Tyrolsku.

³⁵ *Il Ruolo generale, le insegne e le uniformi del Sovrano militare ordine di S. Giovanni di Gerusalemme detto di Malta*, s. 21–22.

2.1.3 Řádová vláda a organizační struktura

2.1.3.1 Velmistr

V čele řádu stál *kníže-velmistr*, jenž disponoval oficiálním titulem *Eminence a Výsost*. Tento titul jako by odrážel dualitní aspekt řádu: Zatímco titul *Eminence* je navýsost církevní a náleží výhradně církevním hodnostářům s hodností kardinála římskokatolické církve, čímž odráží postavení velmistra v rámci církevní hierarchie, ve které je podřízen papeži,³⁶ titul *Výsost* přísluší k hodnosti knížete, tedy suverénního světského vládce.³⁷ Moc knížete-velmistra v rámci řádu však nebyla absolutní. Prakticky od počátku totiž vnitřní zřízení předpokládalo spolurozhodování členů řádu formou zasedání kapituly, takže se v rámci řádu nikdy neprosadil autoritářský režim.³⁸ O nejvyšší moc v řádu se tak velmistr dělil se *Svrchovanou radou* (jakousi řádovou vládou).³⁹

V případě, že by místo velmistra nebylo obsazeno, přecházela nejvyšší správní moc v řádu na dočasného zástupce velmistra a *Svrchovanou radu*. Pokud byl v této době obsazen úřad velkokancléře, tak se velkokancléř v případě uvolnění místa velmistra automaticky stal jeho dočasným zástupcem. Pokud místo velkokancléře v době uvolnění místa velmistra obsazeno nebylo, náleželo místo dočasného zástupce velmistra služebně nejstaršímu členovi *Svrchované rady*. V takovém případě musela rada zvolit novou osobnost, která takto dočasně povýšeného člena v radě nahradila.⁴⁰

Zástupce velmistra měl za úkol, kromě zajištění běžného chodu řádu, připravit vše potřebné k volbě nového velmistra. Důležitým úkolem bylo především se souhlasem

³⁶ Kardinálát s titulárním kostelem Santa Maria in Portico udělil velmistroví řádu Frã Huguesovi Loubenx de Verdalle již 18. prosince 1587 papež Sixtus V., hodnost velmistra pak byla trvale ozdobena důstojenstvím kardinála roku 1630 z rozhodnutí papeže Urbana VIII. Čestný kardinálát byl velmistřím řádu znovu potvrzen dne 27. října 1880 papežem Lvem XIII. Viz Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v Českých zemích. I. díl: Řády rytířské a křížovníci*, Praha 2002, s. 36 a 38.

³⁷ Velmistr řádu Frã Aloy de Wignacourt byl dne 20. března 1607 povýšen císařem Rudolfem II. do hodnosti říšského knížete. Dne 16. července 1620 toto povýšení potvrdil pro něj i pro jeho nástupce v úřadu velmistra císař Ferdinand II. Se získanou hodností se pojí právo na oslovení (titul) *Výsost*. Dne 29. října 1880 byl pak velmistr řádu a jeho nástupci povýšen císařem Františkem Josefem I. do rakouského knížecího stavu. Viz M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 36 a 38.

³⁸ B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, s. 29.

³⁹ V italštině se pro ni používá označení *Consiglio del Gran Maestro*, v německém překladu stanov řádu z roku 1919 pak *Ordens-Conseil*. Viz např. *Il Rulo Generale, le Insigne e le Uniformi del Sovrano Militare Ordine di S. Giovanni de Gerusalemme detto di Malta*, s. 3 a NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Organische Satzung des souv. Malteser-Ritter-Ordens ze dne 17. září 1919.

⁴⁰ Toto opatření existovalo z toho důvodu, aby dočasný zástupce velmistra nedisponoval dvěma hlasy: Svým stávajícím hlasem ve *Svrchované radě* a nově nabytým hlasem spojeným s funkcí zástupce velmistra.

Svrchované rady zvolit den volby a svolat volitele, kteří tvořili *Úplnou státní radu* „Consiglio di Stato“, potřebnou k volbě nového velmistra.

Za velmistra mohl být zvolen pouze profesní bailli nebo profesní rytíř, který požíval komendu nebo měl alespoň nárok na obdržení komendy. Zároveň muselo platit, že splňoval všechny předpoklady k přijetí za profesního rytíře, a to již po dobu minimálně deseti let. Poslední podmínkou bylo, že nesměl mít žádné žijící děti.

Volební hlas měli při volbě velmistra dočasný zástupce velmistra, všichni velkopřevorů, členové Svrchované rady, profesní bailliové a dva zástupci každého ze čtyř velkopřevorství: Velkopřevorství římského, Velkopřevorství lombardsko-benátského, Velkopřevorství neapolsko-sicilského a Velkopřevorství českého.⁴¹ Dohromady tvořili Úplnou státní radu, jejímž úkolem byla volba velmistra.

V případě, že volba byla úspěšná a Úplná státní rada vybrala nového velmistra, se jeho volba stala platnou až v okamžiku jejího přijetí nově zvoleným velmistrem. Toto přijetí musí být učiněno bezodkladně (v případě, že byl velmistr volbě přítomen), nebo ve stanoveném termínu (pokud přítomen nebyl). Současně s přijetím funkce musel nový velmistr přísahat, že bude dodržovat zákony a statuta řádu.

Jak již bylo zmíněno, velmistr nedisponoval v řádu absolutní mocí, ale na vládě spolupracoval s dalšími vládními institucemi, z nichž nejvyšší vliv na každodenní chod řádu měla Svrchovaná rada. Velmistroví a Svrchované radě náleželo mimo jiné právo jmenovat zástupce řádu u Svatého stolce a u ostatních států. Stejně tak ležela na jejich bedrech odpovědnost za jmenování velkokancléře. Vedle toho se velmistr dělil se Svrchovanou radou též o právo potvrzovat volbu velkopřevorů v Lombardii a Benátkách, v Neapoli a Sicílii a v Čechách (obsazování místa velkopřevora v Římě mělo zvláštní, unikátní průběh). Rovněž tak velmistr i Svrchovaná rada jmenovali profesní a čestné bailli, komtury, a také profesní a čestné rytíře. Velmistr vedle toho musel předkládat Svrchované radě ke schválení i návrhy na jmenování čestných dam, magistrálních rytířů a donátů.

Morálka a disciplína uvnitř řádu náležela takřka výhradně do jurisdikce velmistra, avšak v případě, že se velmistr rozhodl vyloučit některého člena z řádu, musel se na tomto kroku shodnout opět se Svrchovanou radou. Schválení velmistra a Svrchované rady také podléhal jakýkoliv prodej řádového majetku (rozuměno především nemovitého). Pokud

⁴¹ Německý překlad *Statut* z roku 1919 striktně uvádí pouze „Großpriorat Böhmen“, tedy Velkopřevorství Čechy, ačkoliv oficiální název byl Velkopřevorství pro Čechy a Rakousko. Viz NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Organische Satzung des souv. Malteser-Ritter-Ordens ze dne 17. září 1919.

velmistr onemocněl nebo nebyl z jakéhokoliv jiného důvodu schopen vykonávat svůj úřad, přešly jeho pravomoci po dobu trvání tohoto stavu na velkokancléře jakožto jeho zástupce.⁴²

2.1.3.2 Svrchovaná rada

Svrchovaná rada sestávala z velmistra a z delegátů jednotlivých velkopřevorství. Zástupci jednotlivých velkopřevorství byli delegováni kapitulou velkopřevorství a toto delegování muselo být schváleno velmistrem a radou. Podmínkou pro to, aby některý z členů velkopřevorství mohl být delegován do Svrchované rady, bylo, že se jednalo o profesního komtura, nebo (ale jen provizorně) o profesního rytíře, který byl v této funkci již alespoň deset let a měl právo na obdržení komendy.

Svrchovanou radu svolával velmistr, který jí také předsedal. Členem rady byl také velkokancléř, který jí předsedal v době nepřítomnosti velmistra. Během hlasování měl každý člen rady jeden hlas, v případě rovnosti hlasů pak rozhodoval hlas předsedajícího (tedy velmistra nebo velkokancléře). Rozhodnutí rady byla platná, jen pokud byla vedle předsedajícího schválena alespoň třemi dalšími hlasy. Pokud některému ze zástupců převorství nemoc nebo jiné okolnosti zabránily účastnit se dvou po sobě jdoucích sezení rady, pozval velmistr provizorně některého z komturů nebo profesních rytířů, kteří se nacházeli v Římě, na zasedání rady, kde disponoval hlasovacím právem.

Velmistr měl právo iniciativy ve všech záležitostech, které byly na zasedání Svrchované rady předneseny a projednávány. Každý ze členů rady pak měl právo předkládat radě k projednání záležitosti, které se týkaly hospodářských otázek, jež souvisely s nezbytným chodem řádu.⁴³

2.1.3.3 Velkokancléř

Většina ze zásadních úkolů velkokancléře již byla zmíněna. Zbývá jen doplnit, že jeho povinností rovněž bylo připravovat záležitosti a témata, které měly být v radě projednány. Z každého sezení rady také sestavoval protokol, který radě na dalším sezení předkládal ke schválení a k podpisu. Jednotlivé závěry (až na výjimky) vzešlé ze zasedání rady, byly účinné až po podpisu protokolu ze zasedání (na dalším sezení rady).

Velmistr, velkokancléř a zástupci převorství, již zasedali v radě, měli právo pobytu v Magistrálním paláci v Římě.⁴⁴

⁴² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Organische Satzung des souv. Malteser-Ritter-Ordens ze dne 17. září 1919.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

2.1.3.4 Velký koncil (Generální rada, Consiglio Completo)

Velký koncil se skládal ze zástupců všech převorství. V případě, že byl svolán, byly Svrchované radě odebrány všechny pravomoci, avšak její členové ale měli hlasy ve Velkém koncilu.⁴⁵

2.1.3.5 Jmenování do hodnosti velkopřevora a dalších funkcí

V případě, že bylo místo některého z velkopřevorů neobsazené, převzal správu velkopřevorství dočasně profesní komtur z velkopřevorství nebo profesní rytíř, který byl v této hodnosti alespoň deset let. Když se stalo, že taková osoba ve velkopřevorství chyběla, mohl velmistr ve spolupráci se Svrchovanou radou vybrat jiného dočasného zástupce z řad profesních rytířů.

Speciální formu jmenování velkopřevora mělo velkopřevorství římské. U ostatních velkopřevorství (Lombardie a Benátsko, Neapol a Sicílie, Čechy a Rakousko) měl velmistr a Svrchovaná rada právo určit okolnosti a den volby nového velkopřevora. Hlasovací právo při volbě velkopřevora měli všichni komtuři velkopřevorství a také všichni profesní rytíři, kteří byli v této hodnosti již alespoň deset let a měli právo na obdržení komendy.

Bezprostředně po volbě velkopřevora byl výsledek volby oznámen velmistřovi. Jmenování do funkce velkopřevora bylo platné až v momentě, kdy byla volba potvrzena velmistřem a Svrchovanou radou.

Po zvolení velkopřevorem se musel velkopřevor odebrat do sídla svého velkopřevorství, které nesměl bez souhlasu úřadu velmistra opustit na dobu delší než 14 dní. Velkopřevor dohlížel na morální aspekty a disciplínu členů svého velkopřevorství a těžká provinění musel nahlásit velmistřovi. Kromě toho musel alespoň jednou za půl roku podávat zprávu o morálním a disciplinárním stavu svěřeného velkopřevorství, a také o jeho hospodářském a finančním stavu.⁴⁶ V roce 1928 byl českým a rakouským velkopřevorem Frā Karl von Ludwigstorff.⁴⁷

2.1.3.6 Receptor (Receveure)

Důležitou postavou každého velkopřevorství byl také receptor, který měl na starosti správu majetku velkopřevorství. Byl jmenován velmistřem a Svrchovanou radou a při

⁴⁵ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Organische Satzung des souv. Malteser-Ritter-Ordens ze dne 17. září 1919.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ *Il Ruolo generale, le insegne e le uniformi del Sovrano militare ordine di S. Giovanni di Gerusalemme detto di Malta*, s. 20.

výkonu svého úřadu byl podřízen přímo velmistřovi. V úřadě zůstával 3 roky.⁴⁸ Tuto funkci v roce 1928 vykonával Mikuláš hrabě Chorinský. S funkcí receptora (též generálního receptora) se v rámci práce s ohledem na skutečnost, že se věnuje především hospodářským otázkám, budeme setkávat poměrně často.

2.1.3.7 Komendy

Komendy byly v podstatě řádové velkostatky, které byly přidělovány zasloužilým profesním rytířům. V potaz se při tomto přidělování braly zásluhy a délka služební doby kandidátů. Služební doba se počítala ode dne přijetí kandidáta na obdržení komendy za profesního rytíře. Rytíř, který obdržel komendu, se stal komturem. V případě hrubého porušení správy komendy či jiných pochybení, mohla být komenda komturovi odebrána.⁴⁹

2.1.3.8 Velkopřevorství, podpřevorství a asociace

Jakkoliv bylo při územním dělení nejvýznamnější řádovou instancí velkopřevorství, byla tato hodnota v inkriminované době vyhrazena pouze čtyřem místním organizacím, z nichž hned tři sídlily na území Itálie. V historii bylo velkopřevorství více, ovšem žádné z nich, s výjimkou českého, nepřežilo všeobecně zhroucení řádových struktur v 19. století. Hierarchicky nižší organizační jednotkou byla takzvaná podpřevorství. V místech, kde nebylo velkopřevorství či podpřevorství, byly zřizovány takzvané asociace, které podléhaly velmistřovi. Na generálním shromáždění si asociace zvolila svého prezidenta a viceprezidenta, přičemž tato volba musela být schválena velmistřem a Svrchovanou radou.⁵⁰

⁴⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Organische Satzung des souv. Malteser-Ritter-Ordens ze dne 17. září 1919.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

3 Dějiny Řádu

3.1 Dějiny Řádu ve světě

V 6. století se Svatá země začala v čím dál větší míře stávat cílem poutníků, kteří přicházeli spatřit posvátná místa spojená s pozemským životem Ježíše Krista. Aby bylo vytvořeno pro tyto poutníky patřičné zázemí, byl z popudu papeže Řehoře I. Velikého u kostela *Santa Maria Latina* postaven koncem tohoto století poutnický dům, který se o několik staletí později stal místem vzniku neformálního bratrstva, jež se později vyvinulo v nejvýznamnější rytířský řád křesťanské historie.⁵¹

Někdy mezi lety 1023 až 1070, pravděpodobně v roce 1048, převzali již zmíněný dům v Jeruzalémě do své správy obchodníci z italské námořní republiky Amalfi, v jejichž čele stál tehdy Mauro di Pantaleone. Ti poutnický dům přebudovali ve špitál, při němž vzniklo neformální bratrstvo, které žilo podle benediktinské řehole.⁵² U špitálu stál v té době také kostel, zasvěcený svatému Janu. Doposud ne zcela uspokojivě zodpovězenou otázkou je, který ze světců tohoto jména byl skutečným patronem tohoto chrámu; zatímco starší literatura předpokládá, že byl kostel původně zasvěcen svatému Janu Almužníkovi, novější literatura se kloní k názoru, že původní zasvěcení kostela bylo od počátku svatého Jana Křtitele.⁵³

Ať tak či onak, když v sobotu 15. července 1099 dobyli křižáci Jeruzalém, našli zde tento fungující špitál. Ten byl následně náležitě přestavěn a rozšířen. Změn dožilo i bratrstvo, které jej spravovalo. Jeho reorganizace se ujal bratr Gerard, jenž, mimo jiné, vyměnil dosavadní benediktinskou řeholi, podle které se bratrstvo řídilo, za řeholi svatého Augustina a díky této své reorganizaci je považován za zakladatele řádu.⁵⁴ Již ve své době proslul svou zbožností a byl označován za „nejlepšího ubytovatele, s jakým se kdy křižáci setkali“. Byla to z velké části Gerardova zásluha, že bratrstvo začalo po roce 1099 dostávat četné dary od jednoho z vůdců první křížové výpravy Godefroye de Bouillon i jeho nástupců a pověst o bratrstvu se díky navrátilivším se rytířům, vojákům a poutníkům rychle donesla i do Evropy, kde začalo být rovněž hojně obdarováno.⁵⁵ Podle zasvěcení kostela, který při špitále stál, začali být členové bratrstva nazýváni *Špitálníci svatého Jana, Špitální bratři*

⁵¹ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 29.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Hans Eberhard MAYER, *Dějiny křížových výprav*, Praha 2013, s. 104–105.

⁵⁴ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 29.

⁵⁵ P. P. READ, *Templáři*, s. 107.

svatého Jana Křtitele Jeruzalémského (*Fratres hospitalarii s. Joannis B. Hierosolymitani*) či jen johanité.⁵⁶

Bratru Gerardovi byla adresována bula papeže Paschala II. ze dne 15. února 1113 *Pie postulatio voluntatis*, ve které papež bratrstvo oficiálně uznal, a dokonce mu udělil významné privilegium, podle něhož smělo svobodně volit svého představeného, přičemž bylo zapovězeno, aby do této volby zasahovala jakákoliv světská či církevní autorita. Touto bulou začala přeměna původního bratrstva v církevní exemptní řád,⁵⁷ který se tak stal třetím nejstarším v západní církvi.⁵⁸ Proces přeměny laického bratrstva v církevní řád byl definitivně dokončen roku 1154 bulou *Christiane fidei religio*.⁵⁹ Bratr Gerard zemřel 3. září 1120 a po smrti byl spontánně blahořečen.⁶⁰

Až do dobytí Jeruzaléma křižáky v roce 1099 se členové bratrstva zabývali pouze péčí o nemocné a potřebné. Johanité tedy začali jako uskupení ryze charitativního charakteru.⁶¹ Ovšem nejpozději s příchodem křižáků se, alespoň podle mínění některých historiků, situace poněkud změnila. Péče o nemocné se, podle významného historika řádu *Bertholda Waldstein-Wartenberga*, stala jen jednou z mnoha aktivit, které bratrstvo v této době vykonávalo. Jeho hlavní zaměření, tedy ochrana chudých, založené na ideálech *hnutí pauperes*,⁶² mu však kladlo za úkol daleko širší škálu povinností, mezi něž patřila i ochrana poutníků se zbraní v ruce. Waldstein píše, že po roce 1100 alespoň „část členů bratrstva, zřejmě ti, kteří byli křižáky a chtěli jimi být i nadále, nesložila zbraně.“⁶³ Prokazatelně však johanité bojovali až v roce 1136, kdy se podíleli na kolonizačních aktivitách a na ochraně hranic.⁶⁴

Vojenská složka řádu se výrazněji prosadila za doby, kdy byl nejvyšším řádovým představeným nástupce blahoslaveného Gerarda Raymond de Puy. Ten byl dle tradice franckým rytířem, který přišel do Svaté země během první křížové výpravy, a poté již v Jeruzalémě zůstal.⁶⁵ Po svém nástupu do čela řádu přijal Raymond de Puy titul *mistra* a,

⁵⁶ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 29.

⁵⁷ Exemptním řádem je v římskokatolické církvi rozuměn takový řád, který je vyňat z pravomoci partikulární církve (reprezentované biskupem) a je podřízen výhradně papeži. Viz Jiří Rajmund TRETERA, Zábaj HORÁK, *Slovník církevního práva*, Praha 2011, s. 44.

⁵⁸ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 30.

⁵⁹ H. E. MAYER, *Dějiny křížových výprav*, s. 105 a Pavel Vlček, Petr Sommer, Dušan Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 139.

⁶⁰ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, 30.

⁶¹ Sharan NEWMAN, *Skutečný příběh templářů*, Líbeznice 2009, s. 170.

⁶² Jednalo se o hnutí na ochranu chudých (slabých a bezbranných). Srov. B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, s. 17.

⁶³ B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, s. 20–22.

⁶⁴ H. E. MAYER, *Dějiny křížových výprav*, s. 105.

⁶⁵ P. P. READ, *Templáři*, s. 107.

jak již bylo zmíněno, vedle monasticko-špitální funkce začal v řádu podporovat i složku vojensko-rytířskou.⁶⁶ S tím pravděpodobně začal někdy okolo roku 1130.⁶⁷ Inspirací v tomto ohledu mu nepochybně byl Řád chudých rytířů Krista a Šalamounova chrámu, známější pod označením *templáři*. Jejich zakladatelem byl rytíř původem z Champagne Hugo de Payens, který byl pravděpodobně prvním, kdo přišel s nápadem spojit mnišský způsob života s bojem proti pohanům do jediného rytířského ideálu.⁶⁸

Posílení vojensko-rytířské funkce řádu se projevilo i růstem moci řádu. Ta se začala opírat o hrady, které řád vybudoval nebo získal (za všechny uvedme alespoň dva nejznámější: Crac des Chevaliers, který byl v držení řádu mezi lety 1142 a 1271 a Margat, který řád koupil roku 1186 a udržel jej až do roku 1285) a o řádové vojsko, které, spolu s vojsky ostatních rytířských řádů (především templářů), tvořilo první a tehdy dokonce jedinou stálou západní armádu.⁶⁹ Své vojsko vybudoval řád celkem rychle: Již v roce 1168 mohl králi slíbit, že postaví 500 rytířů a 500 turkopolů (lehká jízda), což představovalo tehdy značnou vojenskou sílu.⁷⁰ Nutno doplnit, že pro johanity typický rudý varkoč s bílým, osmihrotým křížem, se jako řádový bojový oděv definitivně ustálil až ve 13. století, konkrétně roku 1259.⁷¹ Bílý osmihrotý kříž byl znakem řádu od dob Raymonda de Puy, přičemž každý z hrotů měl symbolizovat jedno z osmera evangelijních blahoslavenství, které během svého Horského kázání hlásal Ježíš Kristus.⁷²

Nezávislost řádu na světské či církevní autoritě (s výjimkou papeže), kterou řád získal roku 1113 a fakt, že řád disponoval vlastní ozbrojenou složkou, která podléhala jen jeho velení, lze považovat za počátek řádové suverenity, která trvá dodnes.⁷³

Díky své disciplíně, neústupnosti, odvaze a také znalosti místních poměrů a zvyků tvořili řádoví rytíři elitu křesťanského vojska a nejlepší bojovníky své doby. Jeden z muslimských autorů ve svém vojenském pojednání, nazvaném *Rozmluvy o válečné strategii* varoval Saladína, aby se „měl na pozoru před mnichy (rozuměno johanity a templáři), protože skrze ně nemůže dojít svého cíle; jsou zapáleni jen pro víru a nestarají se o světské záležitosti.“⁷⁴ Ačkoliv takovýto popis pravděpodobně není zcela pravdivý

⁶⁶ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 30.

⁶⁷ H. E. MAYER, *Dějiny křížových výprav*, s. 341.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 103–4.

⁶⁹ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 30.

⁷⁰ H. E. MAYER, *Dějiny křížových výprav*, s. 105.

⁷¹ *Ibidem*, s. 106.

⁷² M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 31, pro *Horské kázání* viz Mt. 5,3-10.

⁷³ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 30.

⁷⁴ P. P. READ., *Templáři*, s. 154.

(například templáři se po dobytí Jeruzaléma velmi zdráhali vzdát svých pokladů, aby vykoupili jeruzalémské obyvatele), přesto vystihuje fakt, že řádoví rytíři byli v muslimských očích nesmírnou hrozbou.

Saladin i ostatní muslimové si toho byli velmi dobře vědomi. Zatímco bylo zvykem, že běžní váleční zajatci byli bráni do otroctví a bylo je možné od muslimů ze zajetí vykoupit (což se týkalo pochopitelně především šlechticů), u členů rytířských řádů toto neplatilo; když se po snad největší porážce křesťanských vojsk v bitvě u Hattínu, která se odehrála 4. července roku 1187, rozhodoval Saladin, jak naloží se zajatými johanity a templáři, řekl svému kancléři Imádu ad-Dínovi: „*Zbavím zemi tohoto nečistého plemene*“. Každý řádový rytíř pak dostal na výběr konverzi k islámu nebo smrt. Slouží rytířům ke cti, že ani jeden z nich nezvolil první možnost a všech dvě stě třicet řádových rytířů bylo den po bitvě za velké pozornosti muslimských vojáků popraveno.⁷⁵ Bitva u Hattínu tak stála v celkovém součtu život na tři stovky johanitů.⁷⁶ Z řádových rytířů ji přežil jen velmistr templářů Gérard de Ridefort, který byl vzat spolu s jeruzalémským králem Guyem de Lusignan do zajetí.

Záhy po bitvě u Hattínu ztratili křesťané Jeruzalém a pozvolna se začal blížit soumrak jejich působení ve Svaté zemi. Ještě v roce 1267 vydal řádový mistr Hugues de Revel nová statuta, podle kterých došlo k posílení postavení představeného řádu, který oficiálně a na stálo získal titul velmistra.⁷⁷ Prvním, u koho je tento titul zaznamenán, je však jeden z jeho předchůdců Roger de Moulins, u nějž je tento titul doložen již z listiny krále Balduina z roku 1181.⁷⁸ Reálná moc řádu, především vůči muslimským nepřátelům, však v této době již nezadržitelně upadala. O rok později od vydání nových řádových statut, v roce 1268, zbylo v oblasti Svaté země pouze tři sta bojeschopných johanitských rytířů.⁷⁹

Křesťané navíc byli ze země čím dál intenzivněji vytlačováni. Nakonec jim zde zbyla jen poslední bašta Akkon, o který proběhly roku 1291 lité boje, které byly vzhledem k jasné muslimské převaze v podstatě předem rozhodnuty. Přesto se rytíři nemínili vzdát Akkonu lacino a většina jich při jeho obraně padla. Z města, které bylo dobyté 18. května 1291, se nakonec podařilo odplout z řádu johanitů jen těžce raněnému velmistrovi Jeanu de Villiers a šesti přeživším rytířům, kteří se odebrali na blízký ostrov Kypr, kde řádu již od roku 1210

⁷⁵ P. P. READ, *Templáři*, s. 153

⁷⁶ B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, s. 146.

⁷⁷ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 32.

⁷⁸ *Codice del Sacro Militare Ordine Gerosolimitano*, Malta 1782, s. 10.

⁷⁹ B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, s. 195.

patřil hrad Kolossi. Tento nevelký a nijak zvlášť významný hrad se tak nakrátko stal sídlem řádového velmistra.⁸⁰

Po vyhnání ze Svaté země většina křižáků rezignovala na své původní snahy. Řád německých rytířů se odebral nejprve do Benátek a roku 1309 do Pruska.⁸¹ Templáři se pak orientovali především na Francii. Výjimkou byly právě johanité, kteří se nevzdali myšlenky na návrat ani svého poslání boje proti islámu a rozhodli se zůstat za tímto účelem na východě. Jejich nové sídlo na ostrově Kypr, kde již roku 1292 založili ve městě Lemesos špitál, začalo na řád klást nové, doposud neznámé požadavky: Bylo zapotřebí vybudovat vlastní řádové loďstvo.⁸² Dalo by se říci, že tímto začíná nová éra řádu, která je snad stejně slavná, jako jeho působení během křížových výprav.

Pobyt na Kypru v područí kyperských králů z dynastie Lusignanů však řádu ze zřejmých důvodů nevyhovoval, a proto se velmistr Foulques (Fulko) de Villaret (v čele řádu mezi lety 1305 a 1319) snažil najít nějaké řešení: V letech 1306 až 1309 proto řád s pomocí Janovanů dobyl Rhodos a přilehlé ostrovy a toto území se poté stalo hlavním sídlem řádu na více než dvě staletí.

Roku 1312 došlo ke zrušení templářů, do té doby největších konkurentů johanitů. Zdá se, že podobné nebezpečí hrozilo rovněž řádu sv. Jana. Spolu s templářským velmistrem Jacquesem de Molay byl totiž před francouzského krále a papeže předvolán i velmistr johanitů Fulko de Villaret, ovšem omluvil se, „*že byl cestou na Rhodu zastaven Saracény (...) a nemohl se ve stanovené datum dostavit, pročť poslal posly s omluvou*“.⁸³ Možná tak špitálníci jen náhodou (nebo chytrostí velmistra) unikli osudu templářů. Francouzský král Filip IV. v roce 1312 hrozil, že podobně jako templáře „zreformuje“ také johanity. Do roka však jak on, tak papež Klement V. zemřeli, což spolu s faktem, že sídlo řádu bylo na ostrově Rhodos, takže na něj francouzský král neměl zdaleka takový vliv jako na templáře, dost možná zachránilo johanity od značných komplikací, způsobených minimálně rizikem ztráty četných majetků ve Francii. Faktem ale zůstává, že jejich pověst, společně s pověstí templářů, byla poněkud pošramocena. Vždyť dokonce papež Klement VI. roku 1314 napsal: „*Duchovní i světský lid se v podstatě shoduje v názoru, že špitálníci nejsou církvi nijak k užítku, ani nijak nepomáhají šířit víru.*“⁸⁴

⁸⁰ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 32.

⁸¹ P. P. READ, *Templáři*, s. 233.

⁸² M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 32.

⁸³ S. NEWMAN, *Skutečný příběh templářů*, s. 175.

⁸⁴ Michael HAAG, *Templáři: Fakta a mýtus*, Praha 2011, s. 228.

Přesto však byl papežskou bulou *Ad providam* převeden majetek zrušeného řádu templářů právě na johanity, kteří „*i dnes nasazují životy v zámořských zemích*“.⁸⁵ Řada světských panovníků se však zdráhala tento požadavek vyplnit a vydání majetku podmiňovala nejrůznějšími podmínkami a řád musel zaplatit vysoké odškodné, aby mu byla vydána alespoň část nově nabytého majetku. Toto odškodné dosáhlo takové výše, že podle některých badatelů johanité nakonec na celém převzetí dědictví po templářích prodělali.⁸⁶

Avšak hospodářské problémy⁸⁷ se řádu postupně dařilo řešit a na Rhodu postupně vybudovali prosperující stát. Život v něm se v mnohém odlišoval od podmínek, na které byl řád zvyklý ve Svaté zemi. Některé aspekty však zůstaly podobné. Stejně jako tam, i na Rhodu byli křesťanští rytíři na svých územích v menšině a pod jejich vládou žilo obyvatelstvo různých vyznání i národností.

Péče o nemocné nadále zůstávala klíčovým úkolem řádu. Ten kromě špitálu ve Svaté zemi, později na Rhodu a na Maltě zřizoval i řadu špitálů a podobných zařízení všude po Evropě.⁸⁸ Řád se však neangažoval jen v pomoci nemocným, ale zabýval se rovněž péčí o staré, neboť tato problematika byla ve středověku obzvláště palčivá. Částečně se ji snažila řešit i mnohá města, ovšem na rozdíl od nich řád nepřijímal jen měšťany, ale snažil se přijmout všechny, kdo jeho pomoc potřebovali.⁸⁹

Řádový špitál na Rhodu byl pozoruhodný v tom ohledu, že zatímco spolu s vlivem narůstajícího nacionalizmu v Evropě se i dříve nadnárodní řád sv. Jana začal členit do takzvaných jazyků (*langues*), které sdružovaly rytíře stejných (či podobných) národností, přičemž každý tento jazyk měl na Rhodu svůj vlastní dům, špitál zůstal pro všechny jazyky společný, a byl tak dílem, které vykonával nadále jednotně celý řád.⁹⁰

Původních jazyků z roku 1319 bylo sedm: Provence, Auvergne, Francie, Itálie, Aragon, Anglie a Německo, ke kterému náležely i Čechy, Rakousko, později rovněž tak Uhry a Polsko. V roce 1462 se však Kastilie a Portugalsko oddělily od aragonského jazyka a společně vytvořily osmý jazyk. Každý z jazyků měl pak svého představeného, který se

⁸⁵ P. P. READ, *Templáři*, s. 274–275.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 276

⁸⁷ Hospodářské potíže řádu vznikly, kromě nákladů vynaložených na převzetí dědictví po templářích, i z důvodů enormních výdajů na žoldnéře při dobývání Rhodu. Srov. B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, s. 157.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 136.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 138.

⁹⁰ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 33.

nazýval *pilier*. Tento představený pak zpravidla zastával některý z vysokých řádových úřadů.⁹¹

Hlavní starosti řádu na Rhodu nespočívaly hospodářských otázkách, a dokonce ani v problematice náboženských reforem, které v 15. a 16. století v Evropě probíhaly, ale byly představovány nebezpečím vojenského charakteru. Od počátku své přítomnosti na Rhodu musel řád čelit pokusům muslimů o dobytí ostrova (k prvnímu neúspěšnému útoku došlo již v roce 1310). Například v červenci 1444 přistál na rhodském pobřeží egyptský sultán s šesti až osmi tisíci muži a jali se obléhat město Rhodos. Velmistr Jean de Lastic však proti nim 24. srpna téhož roku podnikl rázný protiútok a celou sultánovu armádu rozprášíl.⁹²

Výrazné zhoršení situace pro řád nastalo v roce 1453, když se Turkům podařilo dobýt Cařihrad, a maličký řádový stát se tak stal ve východním středomoří poslední baštou křesťanství obklopenou mořem islámské moci. Bylo jen otázkou času, kdy Turci na Rhodos zaútočí. Paradoxně je v tomto ohledu však předběhli Benátčané, kteří se řádu mstili za ukořistěnou loď a v roce 1459 jej neváhali napadnout. Spor byl vyřešen tak, že se řád benátskému dóžeti v roce 1460 oficiálně omluvil.⁹³ Nejslavnějšího vítězství pak řád na Rhodu dosáhl roku 1480, když se takřka zázrakem dokázal vypořádat s drtivou osmanskou přesilou. Za hrdinskou obranu ostrova byl v roce 1489 velmistr Pierre d'Aubusson (velmistrem v letech 1476 až 1503) jako první z velmistrů od papeže Inocence III. kreován kardinálem-jáhnem s titulárním kostelem Sant'Adriano al Foro na Foru Romanu. Velmistr d'Aubusson zemřel 3. července 1503.⁹⁴

Úspěšný byl až pokus snad nejslavnějšího tureckého sultána všech dob Sulejmana I. Nádherného. Ten nastoupil na trůn v roce 1520 a svou moc se snažil upevnit výraznými vojenskými úspěchy. Již v roce 1521 dobyl Bělehrad a v následujícím roce obrátil svou pozornost na tradičního nepřítele – řád sv. Jana. V červenci roku 1522 tak na ostrov dopravila osmanská flotila čítající na 700 lodí sto až dvě stě tisíc vojáků, přičemž řád pod vedením velmistra Philippa Villierse de L'Isle-Adam⁹⁵ měl na obranu jen asi 600 rytířů a 6 000 vojáků. Díky své nesmírné odvaze, nasazení a skvělé, na svou dobu vysoce moderní fortifikaci města Rhodos, se obráncům dařilo odrážet turecké útoky až do Štědrého dne roku 1522. Poté jim však došel střelný prach, a jelikož neměli naději na pomoc z Evropy, byl další boj již zbytečný. Řád proto před sultánem čestně kapituloval. Mladý Sulejman I. Nádherný

⁹¹ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 33.

⁹² B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, s. 165–166.

⁹³ *Ibidem*, s. 300.

⁹⁴ *Codice del Sacro Militare Ordine Gerosolimitano*, s. 20.

⁹⁵ *Ibidem*.

byl natolik ohromen statečností a houževnatostí rytířů, že jim povolil z ostrova odplout a odvést si své nejcennější věci, včetně řádových relikvií a archivu. K rytířům se směli připojit i křesťanští obyvatelé ostrova. Se všemi vojenskými poctami tak 1. ledna 1523 odplulo z ostrova asi 180 rytířů, kteří boje přežili a s nimi několik tisíc Řeků, kteří stáli na straně řádu.⁹⁶

Veškerá sláva, které se řádu dostalo za heroickou obranu ostrova, však nemohla zakrýt fakt, že se rytíři ocitli bez domova a byli nuceni hledat nové útočiště. Řádová flotila nejprve zamířila do krétského města Iraklia a poté do Messiny.⁹⁷ Z té byl však řád vzápětí vypuzen morem,⁹⁸ a tak se usídlili nakrátko v ruinách starověkého města Baia. Toto řešení však řádu z pochopitelných důvodů nemohlo vyhovovat, a tak pokračoval ve svém putování po Evropě, přičemž sídlil mimo jiné i ve starobylém městě Viterbu nedaleko Říma. Nakonec, během doby, kdy se ústředí řádu nacházelo ve francouzské Nice, se císař Karel V. rozhodl postoupit rytířům jako svobodné a suverénní léno na věčné časy Maltské souostroví a pevnost Tripolis na severu Afriky. Za to měl řád symbolicky odvádět jednou ročně na svátek Všech svatých sicilskému vicekráli jednoho maltského sokola a zachovat neutralitu mezi křesťanskými státy.⁹⁹ Zvyk odvádět sokola jako dar byl s řádem pravděpodobně již delší dobu spjatý, protože je zaznamenáno, že roku 1475 zakázal velmistr Orsini na Rhodu odchyt sokolů, jelikož jich bylo zapotřebí jako dárků pro evropská knížata.¹⁰⁰ Od tohoto času začali být johanitě nazýváni rovněž jako řád Maltézských rytířů.

V porovnání s Rhodem byla Malta v první polovině 16. století značně zaostalá, avšak pro řád byl tento císařský dar mimořádně důležitý, protože po období nejistoty získal opět své vlastní území. Ve městě Birgu (dnes je známější pod jménem Vittoriosa a leží jižně od později vybudované Valletty), které si zvolili rytíři za své hlavní sídlo, začal řád již v roce 1533 stavět první špitál.¹⁰¹ Velmistr Philipp Villiers de L'Isle-Adam zemřel o rok později, 21. srpna 1534.¹⁰² Ačkoliv za jeho vlády nad řádem byl ztracen ostrov Rhodos, dokázal úspěšně vést řád v období nejistoty a nalézt mu domov na další staletí. Ve stejném roce však pro řád přišla pohroma v podobě ztráty anglického jazyka, který zanikl v důsledku odpadnutí

⁹⁶ B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, s. 70.

⁹⁷ Paul GAUGER, *Der Ritter-Orden des heiligen Johannes von Jerusalem, oder die Malteser. Mit besonderer Rücksicht auf die deutsche Zunge und den gegenwärtigen Territorial-und-Personalbestand, I. díl*, Karlsruhe 1844, s. 99.

⁹⁸ *Ibidem*, s. 100.

⁹⁹ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 34.

¹⁰⁰ B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, s. 290.

¹⁰¹ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 36.

¹⁰² *Codice del Sacro Militare Ordine Gerosolimitano*, s. 20.

anglického krále Jindřicha VIII. od katolické víry.¹⁰³ V souvislosti s tím je vhodné připomenout věrnost anglického řádového rytíře Adriena Fortescue, příbuzného Anny Boleynové, který královu reformaci odmítl a zůstal věrný řádu i papeži, za což byl 8. července 1538 popraven. Roku 1895 byl pak jako mučedník prohlášen za blahoslaveného.¹⁰⁴ Našla se však i řada takových, kteří anglikánské reformaci nebo učení Martina Luthera podlehli a jsou zaznamenány dokonce i případy, kdy se bývalí členové řádu ženili s bývalými jeptiškami.¹⁰⁵

Ani na Maltě však nebyl řád v bezpečí před osmanskými útoky. První z nich přišel v roce 1551, přičemž byl veden nejprve proti samotné Maltě. Záhy však osmanské vojsko zjistilo, že dobýt její opevněná města a pevnosti by bylo pravděpodobně nad jeho síly, a tak svou pozornost obrátilo proti ostrovu Gozo, který vyplenilo a pět až šest tisíc jeho obyvatel zotročilo.¹⁰⁶ Poté turecká flotila zamířila k africkému pobřeží. Jejím cílem byla řádová pevnost Tripolis. Tu získali Španělé již roku 1510 a v roce 1530 ji císař spolu s maltskými ostrovy předal řádu sv. Jana. Byl to v pravdě danajský dar, protože správa a obrana vzdálené pevnosti rytíře značně zatěžovala. Přesto byl řád rozhodnut Tripolis bránit. Proti zdrcující převaze však neměl příliš šanci a jeho snahy vyšly naprázdno. Díky intervenci francouzského velvyslance však bylo rytířům z pevnosti umožněno odejít na Maltu, zatímco žoldnéři byli zotročeni.¹⁰⁷

Nejkritičtější zkouška však přišla o čtrnáct let později. Stárnoucí sultán Sulejman I. Nádherný, který v počátcích své vlády dobyl na rytířích ostrov Rhodos a velkoryse dovolil rytířům z ostrova odjet, ke konci svého života změnil názor a rozhodl se jednou provždy dobýt a zničit hlavní sídlo řádu na Maltě. Nutno však dodat, že mu řád pro toho rozhodnutí neustále připravoval nové a nové záminky. Rytíři totiž, věrni svému poslání, dnes a denně napadali turecké obchodní lodě, a působili tak Osmanské říši značné finanční i morální ztráty. Zdá se, že pohár sultánovy trpělivosti přetekl v roce 1564, kdy řádové lodě pod velením Pierra de Gious a jednoho z nejlepších řádových velitelů všech dob Mathurina d'Aux de Lescout (známého jako Mathurin Romegas) přepadly velkou obchodní loď směřující do Benátek. Ačkoliv byla loď bráněna dvaceti galérami, sedmi řádovým galérám se podařilo početně silnějšího nepřítele přemoci. Hodnota obchodní lodi i s nákladem

¹⁰³ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 35.

¹⁰⁴ B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, s. 96.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ Fernand BRAUDEL, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, svazek 2, Berkeley, Los Angeles, Londýn 1995, s. 919.

¹⁰⁷ *Ibidem*, s. 920.

dosáhla nesmírné výše 80 000 dukátů. Ve stejném roce navíc velitel Romegas zajal guvernéra Káhiry.¹⁰⁸

Admirálem turecké flotily pro tento útok byl zvolen relativně mladý, třicetipětiletý Piali Paša, manžel sultánovy vnučky.¹⁰⁹ Za velitele pozemních vojsk pak sultán vybral zkušeného veterána řady bitev Mustafa Pašu. Od sultána dostal Piali Paša rozkaz, aby svému staršímu kolegovi prokazoval náležitou úctu, jako by to byl jeho otec, a naopak Mustafovi Pašovi nařídil, že má na Pialiho Pašu pohlížet jako na svého milovaného syna. Turci se na výpravu intenzivně připravovali a 12. května 1565 vyplula proti Maltě plně vybavená a nesmírně silná flotila čítající téměř 400 lodí a přibližně 28 300 vojáků, z nichž 6 300 byli elitní janičáři. K dispozici měla tato výprava také velmi silné dělostřelectvo.¹¹⁰ Později byla tato síla ještě rozšířena o muslimské korzáry a jednotky snad nejlepšího osmanského velitele té doby admirála Turguta Reise (známého jako Dragut) a Hasana bei Haireddin. Dohromady čítala turecká armáda na 40 000 mužů.¹¹¹

Obranu ostrova řídil možná nejslavnější velmistr v dějinách řádu, Jean Parisot de La Valette. Narodil se do staré provensálské šlechtické rodiny pravděpodobně roku 1494 a ve dvaceti letech vstoupil do řádu sv. Jana. Jako mladý rytíř se tak účastnil heroické obrany ostrova Rhodos v roce 1522 a zažil i kritickou situaci, v níž se řád ocitl, když o ostrov přišel. Možná i to jej utvrdilo v přesvědčení, že o Maltu nesmí řád přijít za žádnou cenu. Postupně se vypracoval v kapitána řádové galéry *San Giovanni*, ovšem v roce 1541 byl během námořního boje těžce raněn, přišel o svou loď a byl zajat muslimskými korzáry. Celý rok pak sloužil jako otrok na jejich galéře, odkud ho zachránila jen výměna zajatců mezi korzáry a rytíři.¹¹² Poté pozvolna stoupal v řádových hodnostech. Stal se například admirálem řádové flotily a guvernérem v Tripolisu.¹¹³ Konečně dne 21. srpna 1557 byl zvolen velmistrem celého řádu.¹¹⁴ Vědom si toho, že ze strany Turků nemůže očekávat žádné slitování, začal se řád pod vedením svého velmistra intenzivně připravovat na obléhání. Přesto na jeho počátku trpěl značným nedostatkem obránců: Disponoval jen přibližně pěti až šesti sty rytíři, 2 600 vojáků a 3 000 příslušníky maltských milic.¹¹⁵

¹⁰⁸ D. A. CASTILLO, *The Maltese Cross: A Strategic History of Malta*, s. 56.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 56.

¹¹⁰ Ibidem, s. 57.

¹¹¹ Ibidem, s. 58.

¹¹² Ernle BRADFORD, *The Great Siege: Malta 1565*, Ware 1999, s. 17.

¹¹³ D. A. CASTILLO, *The Maltese Cross: A Strategic History of Malta*, s. 58.

¹¹⁴ *Codice del Sacro Militare Ordine Gerosolimitano*, s. 21.

¹¹⁵ D. A. CASTILLO, *The Maltese Cross: A Strategic History of Malta*, s. 59.

Velké obléhání Malty, jak se tento nerovný boj dodnes nazývá, nastalo 18. května roku 1565 a trvalo až do 8. září téhož roku. Vítězství rytířů, kterého dosáhli díky neuvěřitelné houževnatosti, statečnosti, válečnému umu, a jak především sami zdůrazňovali, Boží pomoci, která se projevila v ohromném štěstí, které rytíři několikrát měli, patří dodnes k jednomu z nejznamenitějších úspěchů vojenské historie.

Porážka Turků při *Velkém obléhání Malty* přirozeně tvořila jeden z vrcholů křesťanských vítězství nad Osmany ve středomoří. Tím dalším bylo vítězství křesťanské flotily, takzvané *Svaté ligy*, v bitvě u Lepanta, která se strhla ve čtvrtek 7. října 1571. Té se zúčastnily tři řádové galéry (*Santa Maria della Vittoria*, *San Giovanni* a *San Pietro*) pod velením Pietra Giustinianiho.¹¹⁶ V bitvě byly maltézké lodě, společně s janovskými, umístěny na pravém křídle. Toto křídlo napadl nejschopnější muslimský velitel Uluch Ali. Maltézké lodi byly spolu s janovskými pod vedením zkušeného admirála Giovanni Andrea Doria odříznuty od ostatního loďstva (protože se jim nepodařilo včas zaujmout určené postavení, za což byl admirál Doria po bitvě značně kritizován), ale za cenu ohromných ztrát (maltézká vlajková loď byla zajata a až na tři byli všichni rytíři na ní povražděni) udržely své pozice. Zachránily je až rezervy, které jim přispěchaly na pomoc.¹¹⁷

V této době dosáhla sláva řádu svého vrcholu. Velmistru Huguesovi Loubenx de Verdalle byl udělen dne 18. prosince 1587 papežem Sixtem V. kardinát s titulárním kostelem *Santa Maria in Portico*. Roku 1630 byla navíc hodnost velmistra řádu ozdobena důstojenstvím kardinála trvale, a to z rozhodnutí papeže Urbana VIII.¹¹⁸ Podobně jako papežové vyjádřili řádu své uznání i císařové: Velmistr řádu Alof de Wignacourt byl dne 20. března 1607 povýšen císařem Rudolfem II. do hodnosti říšského knížete a 16. července 1620 bylo toto povýšení potvrzeno pro něj i pro jeho nástupce v úřadu velmistra císařem Ferdinandem II.¹¹⁹ Se získanou hodností se pojilo právo na oslovení (titul) *Výsost*, zatímco s kardinálskou hodností právo na oslovení *Eminence*. Velmistr řádu byl tak od této doby titulován jako *Jeho Eminence a Výsost*, a tyto tituly náležejí velmistřům řádu až do dnešních dnů.

Dne 18. ledna 1741 byl velmistrem řádu zvolen Portugalec Manuel Pinto da Fonseca, který v úřadu vydržel až do dne 24. ledna 1773, kdy zemřel. Období jeho vlády jako by symbolizovalo určitou změnu a úpadek řádu. Bitva u Lepanta odstartovala začátek konce

¹¹⁶ Whitworth PORTER, *A History of the Knights of Malta: Or The Order of the Hospital of St. John of Jerusalem*, svazek 2, London 1858, s. 170.

¹¹⁷ D. A. CASTILLO, *The Maltese Cross: A Strategic History of Malta*, s. 83.

¹¹⁸ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 36.

¹¹⁹ *Ibidem*, s. 36.

osmanské moci a v době vlády tohoto velmistra již řád v podstatě neměl proti komu ve Středozezemním moři bojovat. Se ztrátou nepřítelů jako by částečně vymizela i pokora řádových představených. Jestliže až do období vlády Manuela Pinta da Fonseca se řádoví velmistři prezentovali jako rytíři a představení řádu, Manuel Pinto da Fonseca vystupoval jako světský vladař, což nejlépe znázorňuje jeho slavný portrét, na kterém je vyobrazen s řádovou knížecí korunou, ke které natahuje svou pravici.

Po Manuelu Pintovi da Fonseca byl velmistrem nakrátko Francisco Ximenes de Texada, po němž nastoupil 12. listopadu 1775 do úřadu velmistra Emmanuel de Rohan-Polduc.¹²⁰ Jedná se o předposledního velmistra, který vládl řádovému státu na Maltě. Během své vlády vydal v roce 1782 nový řádový zákoník a musel se vypořádat s pohromou, kterou pro řád představovala revoluce ve Francii. Při ní byl francouzským národním shromážděním roku 1792 zkonfiskován francouzský majetek řádu¹²¹ a rovněž zanikly jazyky Provence, Auvergne a Francie.¹²² V nastalé situaci, kdy se hroutily staré pořádky a před budoucností řádu se začala pomalu stahovat mračna nejistoty, se řád rozhodl využít pomoci, kterou mu nabízel jeho velký obdivovatel, ruský car Pavel I. V lednu roku 1797 došlo k podpisu dohody o přátelství mezi řádem a carským Ruskem a došlo také ke zřízení Ruského velkopřevorství. Po skonu Emmanuela de Rohan-Polduc 14. července 1797 na jeho snahy navázal jeho nástupce, Ferdinand von Hompesch zu Bolheim, který v srpnu roku 1797 povolal ruského cara protektorem řádu.¹²³

O necelý rok později, 9. června 1798 se u Malty objevilo loďstvo generála Napoleona, které bylo na cestě do Egypta. Napoleon žádal vpuštění do přístavu k doplnění zásob a opravě lodí, což řád odmítl: Jednak z důvodu nedostatku vody na ostrově, ale také ze zášti vůči Francii a její revoluci. Napoleon proto vypověděl řádu válku. Nerozhodnost velmistra, liknavost a neochota francouzských rytířů bojovat a nebezpečí vzpoury maltského obyvatelstva způsobily, že válka trvala jen 3 dny, a řád 12. června 1798 kapituloval, ačkoliv velmistr sám kapitulaci nepodepsal.¹²⁴ Nový vládce ostrovního státu si na rozdíl od svých předchůdců nepočínal zrovna rytířským způsobem, ale snažil se posbírat a odvést co možná nejvíce cenností, které na ostrově našel. Řada z těchto pokladů byla naloděna na Napoleonovu vlajkovou loď l'Orient. Naneštěstí na večer 1. srpna 1798 se francouzská flotila střetla s britskou pod Nelsonovým vedením a v bitvě u ústí řeky Nilu byla poražena,

¹²⁰ *Codice del Sacro Militare Ordine Gerosolimitano*, s. 24.

¹²¹ M. HAAG, *Templáři: Fakta a mýtus*, s. 229.

¹²² M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 36.

¹²³ *Ibidem*, s. 37.

¹²⁴ *Ibidem*.

přičemž se potopila i Napoleonova loď s mnoha řádovými cennostmi na palubě, včetně částí templářského archivu, který řád spravoval.¹²⁵

Poté byli velmistr a konvent vypovězeni do exilu. Konvent se usadil v Mesině (do roku 1804), odkud se v později přesunul do Catanie na Sicílii, zatímco velmistr Ferdinand von Hompesch zu Bolheim se odebral do Terstu, ovšem z 332 rytířů z ostrova jej na jeho cestě doprovázelo jen 16 věrných.¹²⁶ Dne 26. srpna 1798 byl velmistr Ferdinand von Hompesch prohlášen některými ze členů Ruského velkopřevorství za sesazeného a novým velmistrem byl jimi zvolen sám ruský car Pavel I.¹²⁷ Velmistr Ferdinand von Hompesch dne 6. července 1799 v dopisech, které zaslal císaři Františku II. a caru Pavlovi I. pak na svou funkci rezignoval.¹²⁸

Car Pavel I. byl však velmistrem je *de facto*, nikoliv *de iure*, neboť nesplňoval podmínky pro vykonávání tohoto úřadu: Jednak nebyl římským katolíkem a také byl ženatý. Přesto se však jeho sídlo v Sankt Petěrburku stalo nakrátko hlavním sídlem řádu. V noci z 11. na 12. března 1801 byl car Pavel I. zavražděn a jeho faktická vláda nad řádem tak došla překvapivého konce. Jeho syn Alexander I. o místo velmistra nijak výrazně neusiloval, avšak řádu chtěl nadále pomáhat a ustanovil polního maršála Nikolaje hraběte Saltykova zástupcem velmistra.¹²⁹ Světélko naděje řádu svitlo, když byla 27. března 1802 podepsána mírová smlouva v Amiens, která v článku 10 potvrdila právo řádu na Maltu.¹³⁰ Necelý rok poté, 9. února 1803 papež jmenoval nového, a na dlouhou dobu posledního velmistra, kterým se stal Giovanni Battista Tommasi, jemuž byly z Ruska vráceny velmistrovské insignie a archiv, ačkoliv některé z nejcennějších řádových pokladů si Rusko již ponechalo.¹³¹

Nový velmistr však zemřel v roce 1805 a od té doby byl řád spravován prostřednictvím místodržících. Rovněž tak skončily naděje řádu, že získají zpět své území, když takzvaná *Pařížská mírová smlouva*, uzavřená dne 30. května 1814, uznala britskou nadvládu nad Maltou a Vídeňský kongres, přestože uznal suverenitu řádu, se otázkou Malty odmítl zabývat.¹³² Konvent a místodržitelství řádu se proto na Maltu již nevrátily. V roce

¹²⁵ S. NEWMAN, *Skutečný příběh templářů*, s. 176.

¹²⁶ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 37.

¹²⁷ *Ibidem*, s. 37–38.

¹²⁸ Adolf von WINTERFELD, Adolf Wilhelm Ernst von WINTERFELD, *Geschichte des ritterlichen Ordens St. Johannis vom Spital zu Jerusalem. Mit besonderer Berücksichtigung der Ballei Brandenburg oder des Herrenmeisterthums Sonnenburg*, Berlin 1859, s. 536.

¹²⁹ W. PORTER, *A History of the Knights of Malta*, s. 462.

¹³⁰ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 38.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² *Ibidem*.

1826 se přesunuly do Ferrary a v roce 1834 pak konečně do Říma, kde sídlí vedení řádu doposud.¹³³

Řád však i nadále udržoval diplomatické vztahy s řadou států, což bylo důležité pro přetrvání jeho dodnes trvající suverenity. Na vnitřní struktuře řádu se toto bouřlivé období projevilo obzvláště citlivě: Z dvaceti pěti ve středověku existujících velkopřevorství přežilo včetně fungujícího konventu jen Velkopřevorství české. Byly zrušeny řádové národní jazyky, které byly postupně nahrazeny velkopřevorstvími, podpřevorstvími a národními asociacemi, což je model, který funguje doposud.¹³⁴

Řád také rezignoval na svou vojenskou složku a začal se výlučně věnovat charitativní činnosti. Po vládě sedmi místodržitelů se papež Lev XIII. rozhodl obnovit titul velmistra řádu, kterým dne 28. března 1879 jmenoval dosavadního místodržitele Giovanniho Battistu Ceschi a Santa Croce,¹³⁵ kterému byl v roce 1880 konfirmován čestný kardinálát s titulem *Eminence*, což platí i pro jeho nástupce.¹³⁶ Vedle toho získal velmistr řádu právo „účastnit se bohoslužeb konaných papežem vedle tribuny pro panovníky, dále býti doprovázen k papežskému dvoru dvěma oddíly Švýcarské gardy a papežským štítonošem, a také dostávat od papeže svíci, popel, ratolest a beránka. Vedle toho směl kráčet za kardinály a těšit se poctám, které náležejí kardinálům.“¹³⁷ Co se týká hodnosti říšského knížete, do níž byli povýšeni řádoví velmistři na počátku 17. století, tak její reálná platnost vzhledem k zániku Svate říše římské byla poněkud problematická. I proto byl velmistr řádu povýšen roku 1880 císařem Františkem Josefem I. do rakouského knížecího stavu s právem oslovení *Výsost*.¹³⁸

Řád se pak velmi aktivně angažoval během první světové války, při níž zřídil mimo jiné vlakovou sanitní službu a řadu polních nemocnic i nemocnic v zázemí.¹³⁹ O této činnosti ještě bude pojednáno později. Meziválečné období je pak pro řád charakteristické z hlediska boje o uznání řádové suverenity. Tyto snahy jsou rovněž popsány na jiném místě, a to v kapitole zabývající se strukturou řádu a právě otázkou jeho suverenity.

Nad rámec časového vymezení tématu této práce se sluší uvést, že obdobně jako během první světové války, i při té druhé se řád jako instituce i většina jeho členů snažila aktivně zapojit do pomoci se zmírňováním jejích dopadů. V tomto těžkém období stál v čele

¹³³ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 38.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ NA Praha, fond č. 198 ŘM, listina č. 1157.

¹³⁶ M. Buben, *Encyklopedie řádů*, s. 38.

¹³⁷ NA Praha, fond č. 198 ŘM, listina č. 1158.

¹³⁸ Ibidem, listina č. 1159.

¹³⁹ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 38.

řádu velmistr Ludovico Chigi Albani della Rovere z významné římské šlechtické rodiny. Po jeho smrti 14. listopadu 1951 odmítl papež Pius XII. jmenovat do funkce nového velmistra, dokud nedojde k reformě řádu.¹⁴⁰ V prosinci téhož roku byla zřízena zvláštní komise kardinálů, která měla za úkol přezkoumat vztah řádu a Svatého stolce: Tato komise potvrdila význam a postavení řádu, a tak byla papežem Janem XXIII. v roce 1961 schválena nová řádová konstituce¹⁴¹ a v roce 1962 byl zvolen a potvrzen nový velmistr Angelo de Mojana di Cologna, který v úřadu vydržel až do roku 1988. Po něm nastoupil do úřadu Angličan Andrew Bertie,¹⁴² který byl velmistrem až do své smrti 7. února 2008. Doposud posledním velmistrem řádu se stal jeho krajan Matthew Festing, který se však dostal do konfliktu s některými vysokými řádovými funkcionáři, a tak na svůj úřad 28. ledna 2017 rezignoval, čímž uposlechl papeže Františka, který jej k tomuto kroku vyzval. V době vzniku této práce (únor 2017) je tedy Maltézský řád bez svého nejvyššího představeného, protože volba nového velmistra je naplánována až na 29. dubna tohoto roku.

V současné době má řád okolo 13 500 členů a přibližně 80 000 dobrovolníků, kteří mu pomáhají s realizací řádového poslání. Nejznámější humanitární organizací, kterou řád v současné době provozuje, je *Malteser International*, která pomáhá ve více než dvou desítkách států. V České republice existují dvě humanitární organizace spojené s řádem: Maltézská pomoc o.p.s. a samostatná pomocná organizace Maltézská pomoc České Budějovice. Maltézská pomoc o.p.s. v současné podobě vznikla na jaře roku 2002 a po celé České republice má dvanáct regionálních center. České velkopřevorství Maltézského řádu, jež je jejím oficiálním zřizovatelem, se na jejím chodu aktivně podílí prostřednictvím správní rady, kterou jmenuje. Předsedovi správní rady, pokud je členem Maltézského řádu, náleží čestný titul *Prezident správní rady Maltézské pomoci*. V této funkci dlouhou dobu působil Dr. Bedřich Schwarzenberg, mladší bratr bývalého ministra zahraničí České republiky Karla Schwarzenberga. V současné době je prezidentem Maltézské pomoci RNDr. Bedřich Pola.

Kromě humanitárních organizací řád zřídil a provozuje po celém světě i řadu nemocnic, škol, lékáren, starobinců a podobných institucí. Vedle toho rovněž organizuje řádové pouti, z nichž asi nejznámější je řádová pouť do francouzských Lurd, která se koná vždy na počátku května a sjíždí se na ní spolu s nemocnými členové řádu z celého světa.

¹⁴⁰ Helen J. NICHOLSON, *The Knights Hospitaller*, Woodbridge 2001, s. 143.

¹⁴¹ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 39.

¹⁴² H. J. NICHOLSON, *The Knights Hospitaller*, s. 143.

3.2 Dějiny Českého velkopřevorství

Počátky rytířského řádu sv. Jana Jeruzalémského v českých zemích souvisí s účastí knížete Vladislava II. na druhé křížové výpravě, které se účastnil ve vojsku římsko-německého krále Konráda III.¹⁴³ Během této výpravy se kníže osobně seznámil s činností řádu.¹⁴⁴ Po svém návratu se kníže rozhodl uvést řád i do své země a svůj záměr realizoval někdy mezi lety 1158 a 1169.¹⁴⁵ Jednalo se tak o čtvrtý církevní řád, který začal působit na českém území.¹⁴⁶

Nejstarší a nejdůležitější řádovou državou v českých zemích se stal kostel *Panny Marie pod řetězem konce mosta* s přílehlou komendou (kterou později nahradily budovy velkopřevorského paláce a konventu) na Malé Straně. Malostranské pozemky, na kterých vyrostl celý johanitský komplex, daroval řádu král Vladislav¹⁴⁷ roku 1169.¹⁴⁸ Hospodářské a majetkové zázemí komendy mělo tvořit několik vesnic, kterými řád obdarovali, mimo samotného krále, i pražský probošt Geruasius¹⁴⁹ a jeho příbuzný Martin,¹⁵⁰ který se později stal prvním představeným řádu v zemi.¹⁵¹

Kromě majetku v Čechách dostal řád i dvě vesnice na Moravě, z nichž Hrušovany označuje Dušan Foltýn ve své *Encyklopedii moravských a slezských klášterů* za nejstarší johanitský majetek na Moravě.¹⁵² Zajímavé je, že mezi vesnicemi, které řád dostal, byla i Březiněves, která mu patřila s přestávkami až do jejího vyvlastnění v roce 1948, a v současné době je předmětem restitučních sporů.

V následujících letech se majetek řádu nadále rozrostl, přičemž nejvýznamnějším přírůstkem byla komenda v Manětíně, jež byla v majetku řádu potvrzena, spolu s pražským kostelem a špitálem, papežem Luciem III. roku 1182.¹⁵³ O rok později se objevuje listina,

¹⁴³ Srov. František SKŘIVÁNEK, *Maltézský kostel Panny Marie pod řetězem na Malé Straně. Průvodce*, Praha 2000, nečíslováno. Avšak česká výprava byla dost možná separovaná, srov. František SKŘIVÁNEK, *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*, Praha 1998, s. 8.

¹⁴⁴ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 43.

¹⁴⁵ Ibidem. Většina badatelů zmiňuje v souvislosti s příchodem řádu do Českých zemí právě rok 1169, viz např. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Jan JANÁK, Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 184.

¹⁴⁶ Před johanity zde působili benediktini, premonstráti a cisterciáci. Srov. M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 43.

¹⁴⁷ Jedná se o stejného vládce, který řád uvedl do českých zemí. V roce 1158 byl však kníže Vladislav II. korunován na krále, prvního toho jména.

¹⁴⁸ CDB I, č. 245, s. 214–216.

¹⁴⁹ Jeho jméno bývá rovněž zapsáno v podobě „Gervasius“.

¹⁵⁰ Miroslav SVOBODA, *Majetek johanitského řádu v Čechách ve 12.–16. století* (disertační práce na Filosofické fakultě Masarykovy Univerzity), Brno 2006, s. 26.

¹⁵¹ Jeho titul byl ještě rozsáhlejší: Stal se preceptorem johanitů pro Čechy, Uhry a sousední země. Srov. F. SKŘIVÁNEK, *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*, s. 10.

¹⁵² Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 93.

¹⁵³ CDB I, č. 298, s. 268 a NA Praha, fond č. 198 ŘM, listina č. 1168.

ve které kníže Bedřich potvrzuje řádu velmi rozsáhlou majetkovou držbu.¹⁵⁴ Mimo jiné je v této listině uvedena držba Ivanovic na Hané, pozdější významné enklávy řádu na Moravě.¹⁵⁵ V následujících letech se řádový majetek nadále rozrůstal, a to především dary zemské šlechty. Významným podporovatelem johanitů byla i kněžna Alžběta Uherská, manželka knížete Bedřicha a blahoslavený Hroznata.¹⁵⁶

Pro vývoj majetku ve 13. století se mnoho pramenů nedochovalo.¹⁵⁷ Nesporně klíčový byl rok 1243, ze kterého pochází listina vydaná Bavorem I. ze Strakonice, v níž donátor zřizuje řádový dům na svém strakonickém hradě, dává řádu do držení strakonický kostel a v okolí města věnuje řádu několik vesnic, které mají tvořit jejich zdejší hospodářské zázemí.¹⁵⁸ Rod Bavorů ze Strakonice byl řádu dlouhodobě nakloněn a Strakonice se později, v období husitských válek, staly hlavním řádovým sídlem v Českých zemích. V té době již řád vlastnil celé město, protože zbylé části odkoupili v roce 1402.¹⁵⁹

Vedle již zmíněných Strakonice a Prahy byly důležité řádové komendy například v Kadani, Ploskovicích, Mladé Boleslavi, Českém Dubu či v Žitavě.¹⁶⁰ Další rozsáhlé majetky měl řád na Moravě, ve Slezsku, Rakousku, Štýrsku, Korutanech a Kraňsku.¹⁶¹ Z rozhodnutí papeže Klimenta V. z května roku 1312 navíc johanitům až na výjimky připadl majetek zrušeného templářského řádu;¹⁶² v Čechách se to týkalo například komendy svatého Vavřince v Praze, Čejkovic, Uhříněvsi a Vodochod.¹⁶³ Těm, kdo by odmítli johanitům templářský majetek vydat (až na stanovené výjimky, týkající se Kastilie, Aragonie, Portugalska a Mallorky, kde byly statky vyhrazeny papeži), hrozily církevní tresty.¹⁶⁴

Mimo to řád disponoval množstvím sídel, která se komendami nestala a tvořila spíše hospodářské zázemí řádu. U těchto řádových statků je však zapotřebí mít na paměti, že jejich drtivá většina byla jen nevelká, relativně jednoduchá dřevěná stavení. Kamenné či zděné byly často jen kostely.¹⁶⁵ Samozřejmě však existovaly i výjimky. Právě například řádový

¹⁵⁴ CDB I, č. 402, s. 417–421. Tato listina je však zřejmě falzum pocházejícím až z poloviny 13. století. Údaje v ní uváděné se však zdají být fakticky správné, a proto se lze domnívat, že vznikla podle starší předlohy. Viz M. SVOBODA, *Majetek johanitského řádu v Čechách ve 12.–16. století*, s. 28.

¹⁵⁵ D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 93.

¹⁵⁶ Petr KUBÍN, *Blahoslavený Hroznata*, Praha 2000, s. 134.

¹⁵⁷ M. SVOBODA, *Majetek johanitského řádu v Čechách ve 12.–16. století*, s. 3.

¹⁵⁸ Josef HANESCH, *Velkostatek Strakonice 1575–1949, Inventář*, Třeboň 1963, s. 5.

¹⁵⁹ F. SKŘIVÁNEK, *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*, s. 71.

¹⁶⁰ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 44.

¹⁶¹ *Ibidem*.

¹⁶² NA Praha, fond č. 198 ŘM, listina č. 2697.

¹⁶³ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 44.

¹⁶⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, listina č. 2698.

¹⁶⁵ B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, s. 200.

konvent v Praze nebo komenda Sv. Jana v Lateránu v Paříži tvořily naopak v podstatě celou městskou čtvrť.¹⁶⁶

Vzhledem k rozsáhlému majetku, ale i vlivu, kterým řád disponoval, měl pochopitelně brzy i množství nepřátel (a to i mezi duchovními osobami), a tak jej jednotliví papežové brali pod svou ochranu. Příkladem toho může být nařízení papeže Inocence III. z roku 1205, že všichni laici, kteří poškozují johanitský majetek či zadržují odkazy ve prospěch řádu, mají být exkomunikováni a duchovní zbaveni svých úřadů.¹⁶⁷ V roce 1244 pak papež Inocenc IV. ustanovil, že duchovní nemají právo exkomunikovat johanity, ale měli jejich přestupky hlásit přímo papeži.¹⁶⁸ Naopak tvrdě bylo vystupováno proti těm, kdo z řádu odpadli: Papež Řehoř X. jim zakázal poskytovat jakoukoliv pomoc. Stejně tak i těm, kteří by v řádu sice zůstali, ale neposlouchali své představené.¹⁶⁹

Hlavním představeným řádu v Čechách (a přilehlých zemích, které byly z Čech spravovány), měl původně hodnost *preceptor*, který byl ve 13. století polepšen na hodnost *velký preceptor*. Později byl tento titul nahrazen hodností *mistr* a od roku 1325 byl představený titulován jako *generální převor (prior generalis)*. Konečně v roce 1626 byl trvale povýšen do hodnosti *velkopřevora (magnus prior)*, která mu zůstala dodnes.¹⁷⁰ Představený kněžského konventu v Praze (a později též ve Strakoněch), měl hodnost *převor* a v květnu roku 1395 mu bylo papežem Bonifácem IX. potvrzeno právo pontifikálie.¹⁷¹

Pražský řádový konvent hrál v českých dějinách několikrát významnou roli. V řádovém kostele bylo například roku 1378 vystaveno tělo zesnulého císaře Karla IV.,¹⁷² a 20. března roku 1393 se na „neutrální“ johanitské půdě konala schůzka krále Václava IV. a arcibiskupa Jana z Jenštejna. Po ní nechal král zatknout a mučit některé členy arcibiskupova doprovodu, z nichž Jan z Pomuku ještě téhož dne mučení podlehl a byl shozen z Karlova

¹⁶⁶ B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, s. 201.

¹⁶⁷ NA Praha, fond č. 198 ŘM, listina č. 1072.

¹⁶⁸ Ibidem, listina č. 1082.

¹⁶⁹ Ibidem, listina č. 1106.

¹⁷⁰ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 44.

¹⁷¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, listina č. 2172. Milan Buben zmiňuje v souvislosti s udělením tohoto práva již rok 1301, ovšem doklad pro to se mi nepodařilo dohledat, viz M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 44. Vychází při tom z děl starších autorů, kteří měli příslušný pramen, dokládající vznik tohoto práva, zdá se, k dispozici. Vznik práva až k roku 1395 uvádí například Waldstein, ovšem listina č. 2172 hovoří o potvrzení, nikoliv vytvoření příslušného práva. Srov. B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, s. 237.

¹⁷² P. VLČEK, P. SOMMER, D. FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 457. Obedienční magistrální rytíř – velkokříž MUDr. Jaroslav Eliáš se v současné době domnívá, že císařovo tělo nebylo vystaveno v presbytáři kostela, jak se všeobecně předpokládá, ale z důvodu, že kostel ještě nebyl pravděpodobně zcela dokončený, bylo vystaveno v pohřební kapli, která se dnes nachází pod úrovní terénu a je lokalizována pod současným presbytářem.

mostu do Vltavy.¹⁷³ V roce 1729 pak došlo k jeho svatořečení a dnes patří svatý Jan Nepomucký mezi nejznámější české světce. Snad na králův příkaz byl o pár let později, 11. června 1397 na Karlštejně úkladně zavražděn i sám generální převor johanitů Markold z Vrutic.¹⁷⁴

Johanitský komplex, který byl svědkem sporu krále s arcibiskupem, byl pozoruhodným místem, a vzhledem k jeho významu nejen pro celé České velkopřevorství, ale i pro dějiny města Prahy, mu bude věnováno poněkud více prostoru:

Tento komplex začal vznikat již v době uvedení řádu do Čech a jeho nejdůležitější součástí byl pochopitelně řádový kostel, zasvěcený Panně Marii. Prakticky od svého vzniku získal přídomek „pod řetězem na konci mostu“, který je tradován již více než 850 let.¹⁷⁵ Mostem, po kterém nese kostel své označení, se myslí Juditin most, vzniklý jen krátce před (nebo možná dokonce souběžně se) stavbou kostela. Řetěz pak mohl přehrazovat buď bránu komendy, nebo právě vstup na most.¹⁷⁶

Kdy přesně byl kostel vystavěn, není zcela jisté, s určitostí však již stál v roce 1182, ve kterém byl potvrzen papežem v majetku pražských johanitů, jak již o tom byla řeč. Původně se jednalo o trojlodní románskou baziliku, jejíž větší část stála v místech dnešního kostelního dvora a jen menší části zasahovaly do půdorysu dnešního kostela.¹⁷⁷

Patrně souběžně s kostelem, nebo jen krátce po něm, byly budovány i další důležité stavby: Nejspíš v místech dnešního velkopřevorského paláce stála původní budova konventu se špitálem, dále byl vybudován i hospodářský dvůr, tři domy pro poddané, pivovar, mlýn, lázeň u Čertovky a pochopitelně hřbitov.¹⁷⁸ O něco později, snad v roce 1213, byl v areálu komendy postaven ještě další kostel, zasvěcený svatému Prokopovi, který byl zrušen a přestavěn na činžovní dům za císaře Josefa II.¹⁷⁹

Značně rozsáhlý johanitský areál byl záhy opevněn valem, zdmi a věžemi.¹⁸⁰ Johanitům od počátku patřil i ostrov Kampa.¹⁸¹ V první polovině 14. století bylo rozhodnuto o radikální přestavbě původního románského kostela ve velkolepou gotickou baziliku, která

¹⁷³ František ŠMAHEL, *Jan Hus: Život a dílo*, Praha 2013, s. 30.

¹⁷⁴ Karel Vladislav ZAP, *Česko-Moravská kronika, kniha druhá*, Praha, 1868, s. 528. Je také možné, že vraždu zosnovala panská jednota pod vedením markrabího Jošta. Srov. F. SKŘIVÁNEK, *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*, s. 67.

¹⁷⁵ F. SKŘIVÁNEK, *Maltézský kostel Panny Marie pod řetězem na Malé Straně. Průvodce*, nečíslováno.

¹⁷⁶ P. VLČEK, P. SOMMER, D. FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 457.

¹⁷⁷ Srov. F. SKŘIVÁNEK, *Maltézský kostel Panny Marie pod řetězem na Malé Straně. Průvodce*, nečíslováno.

¹⁷⁸ F. SKŘIVÁNEK, *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*, s. 12.

¹⁷⁹ P. VLČEK, P. SOMMER, D. FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 458.

¹⁸⁰ *Ibidem*.

¹⁸¹ F. SKŘIVÁNEK, *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*, s. 10.

měla zabírat prostor celého dnešního kostela (původně zamýšlený presbytář) i dnešního kostelního dvora (loď plánované a rozestavěné baziliky).¹⁸² Stavba však šla pravděpodobně velmi pomalu a pracovalo se na jí jistě ještě v roce 1376.¹⁸³ O něco dříve, k roku 1367, je v johanitském areálu poblíž kostela doložena i farní škola.¹⁸⁴

Slibný vývoj johanitského areálu, který zabíral nezanedbatelnou část dnešní Malé Strany, byl v podstatě ukončen za husitských válek. V květnu roku 1420 byla malostranská komenda dobytá a vypálena a značně poškozen byl i řádový kostel.¹⁸⁵ V té době bylo však již to nejcennější z komendy přesunuto na strakonický hrad, který se tak na další staletí stal hlavním sídlem johanitů v Čechách.¹⁸⁶ Ačkoliv se i jej snažili husité dobýt, nikdy se jim to, na rozdíl od řady jiných komend, nepodařilo.¹⁸⁷

Z důvodu, že pražský kostel byl takřka úplně zničen, byl později postaven kostel v podstatě nový, renesanční, který byl dostavovaný ještě v baroku. Jeho stavbu podporovali generální převoři Jan z Rožmberka, Matouš Děpold Popel z Lobkowitz a velkopřevor Rudolf Colloredo-Wallsee.¹⁸⁸ Poslední barokní úpravy pak pocházejí z přelomu 17. a 18. století.¹⁸⁹ Na stavbě se podílely takové osobnosti, jako Carlo Lurago, Giovanni Battista Spinetti, Santini di Bossi a snad i Kryštof Diezenhofer.¹⁹⁰ V první polovině 18. století, za velkopřevora Gundakara Poppo z Dietrichsteina, pak došlo k výstavbě velkopřevorského paláce a o něco později i k výstavbě nové budovy konventu.¹⁹¹

Při vstupu do kostela každého návštěvníka jistě zaujme monumentální obraz na hlavním oltáři, znázorňující pravděpodobně scénu z Velkého obléhání Malty roku 1565.¹⁹² Tento obraz, jehož autorem je snad nejslavnější český barokní malíř Karel Škréta, vznikl na objednávku velkopřevora Rudolfa Colloredo-Wallsee a převora konventu Bernarda Witteho ve 40. letech 17. století.¹⁹³ Je součástí oltáře, který takřka o sto let později, v roce 1730,

¹⁸² F. SKŘIVÁNEK, *Maltézský kostel Panny Marie pod řetězem na Malé Straně. Průvodce*, nečíslováno.

¹⁸³ P. VLČEK, P. SOMMER, D. FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 458.

¹⁸⁴ *Ibidem*.

¹⁸⁵ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 45.

¹⁸⁶ F. SKŘIVÁNEK, *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*, s. 71.

¹⁸⁷ *Ibidem*, s. 72.

¹⁸⁸ P. VLČEK, P. SOMMER, D. FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 459.

¹⁸⁹ F. SKŘIVÁNEK, *Maltézský kostel Panny Marie pod řetězem na Malé Straně. Průvodce*, nečíslováno.

¹⁹⁰ Srov. F. SKŘIVÁNEK, *Maltézský kostel Panny Marie pod řetězem na Malé Straně. Průvodce*, nečíslováno a P. VLČEK, P. SOMMER, D. FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 459–460.

¹⁹¹ F. SKŘIVÁNEK, *Maltézský kostel Panny Marie pod řetězem na Malé Straně. Průvodce*, nečíslováno.

¹⁹² Existují však i názory, že se výjev na obraze vztahuje až k bitvě u Lepanta, která se odehrála 7. října 1571. Vzhledem k tomu, že je na obraze znázorněna osoba velmistra, který se však bitvy u Lepanta neúčastnil, považují toto tvrzení za mylné.

¹⁹³ F. SKŘIVÁNEK, *Maltézský kostel Panny Marie pod řetězem na Malé Straně. Průvodce*, nečíslováno.

navrhli Jan Petr Venda a Johann Christof Schnabe.¹⁹⁴ V kostele je ještě řada jiných oltářů, významných uměleckých děl i náhrobků; za všechny budiž zmíněn náhrobek významného diplomata na dvoře Rudolfa II., tajného rady arcivévody Leopolda¹⁹⁵ a příbuzného známého alchymisty Tychona de Brahe Františka Gansneba Tengnagela z Kampu.¹⁹⁶

V roce 1882 vznikl popis kostela z důvodu posouzení jeho protipožární bezpečnosti. Tento popis do značné míry odpovídá i současnému stavu a nastiňuje některé zvyklosti (z pohledu kontrolorů nešvary představující bezpečnostní rizika), typické pro dobu ležící jen krátce před obdobím, jímž se tato práce zabývá (a mnohé z nich jistě přetrvávaly i později), a proto považují za vhodné uvést alespoň zkrácenou verzi výsledného protokolu:

„Při místní prohlídce kostelní budovy důstojného rytířského řádu Maltéžského, která k tomu účelu konána byla, by se vyšetřilo, jakých opatření v této budově třeba zařídit, by obecenstvo před nebezpečím ohně chráněno a po případě proti jiným možným nehodám zabezpečeno bylo, shledáno následující: Kostel ten jest klenutý, dlážděný a má tři lodě. Průčelí tohoto kostela jest obráceno do velké zahrady přímo před kostelem položené, kteráž ze strany ulice vraty přístupná jest. Zahrady té potřebuje se co průchodu do kostela. V průčelí kostela jsou troje dveře, prostřední hlavní a po obou stranách těchto dveří jedny vedlejší. Tyto tři vchody mají dvoukřídlové dovnitř kostela k otvírání upravené dveře a bývají při slavnostech otevřeny, zpravidla jsou jen prostřední hlavní dveře otevřeny. Při těchto hlavních dveřích stojí v kostele prkenná předsínka; tato má v čele jedny dvoukřídlové a po obou stranách jednokřídlové vesměs dovnitř kostela se otevírající dveře. Mimo to nalézají se v levé lodi směrem k oltáři ještě jedny dveře, kteréž do klášterního dvora a klášterní chodby vedou. Klášterní chodba jest z ulice vraty přístupná. Tento vchod kostelní jest méně známý, avšak též lidu obecnému přístupný. Aby v případě nějaké nehody volný odchod obecenstva byl usnadněn, jest z ohledů veřejné bezpečnosti nutně zapotřebí, aby veškeré dveře prkenné předsínky k probíjení, totiž tak upraveny byly, by se sem a tam otevírati mohly. (---). Mimo tj. z ohledů bezpečnosti před ohněm zapotřebí, aby odstraněny byly z jednotlivých oltářů veškeré okrasy představující obyčejné květiny, kteréž zhotoveny jsou z papíru, neb jiných látek lehkých zápalných a ponejvíc blíže svícňů jsou umístěny, poněvadž by při neopatrném rozsvicování neb jinou náhodou okrasy takové lehké vznítiti se mohly. Také žádoucí jest, aby na svíce hořící na paměť zemřelých nebyly zavěšovány fábory a jiné věci lehké zápalné, jak to nyní obyčejem jest a aby svíce takové postavovány byly na taková

¹⁹⁴ P. VLČEK, P. SOMMER, D. FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 460.

¹⁹⁵ Jan Bedřich NOVÁK, *Rudolf II. a jeho pád*, Praha 1935, s. 239.

¹⁹⁶ F. SKŘIVÁNEK, *Maltéžský kostel Panny Marie pod řetězem na Malé Straně. Průvodce*, nečíslováno.

*místa, kam obecenstvo volný přístup nemá (...) Nalepování svíček těch (tzn. malých voskových svíček) na lavice kostelní nesmí však pro budoucnost býti připuštěno. Za tou příčinou žádáme dále důstojný konvent, aby i tato opatření byla provedena.*¹⁹⁷

Pokračujme však v historii řádu. Během husitských válek či krátce po nich, přišli johanité o většinu svého majetku v zemi, takže jim nakonec zůstala jen komenda v Praze, v Pičíně, v Opavě a ve Strakonících, kde od roku 1420 sídlili generální převoři.¹⁹⁸ I přes ztrátu majetku si však podržel řád významné postavení, což bylo dáno i tím, že jeho generální převoři pocházeli mnohdy z řad nejvýznamnější zemské šlechty.¹⁹⁹ Například Matouš Děpold z Lobkowicz vykonával funkci královského místodržícího a byl na Pražském hradě i v době, kdy tam vtrhli zástupci vzbouřených stavů, kteří defenestrovali místodržící Viléma Slavatu z Chlumu a Košumberka, Jaroslava Bořitu z Martinicz a písaře Filipa Fabricia. Sám Matouš Děpold z Lobkowicz byl tohoto osudu pro svůj věk ušetřen. Svou roli pravděpodobně hrál i fakt, že mezi vzbouřenci byl jeho příbuzný Vilém z Lobkowicz, pán na Horšovském Týně.²⁰⁰ Možná, že tato benevolence vůči řádovému představenému způsobila, že pozdější generální převor Jindřich z Logau vymohl u císaře pro účastníky stavovského povstání alespoň částečnou amnestii.²⁰¹

Období stavovského povstání velmi negativně zasáhlo především řádový konvent, jenž přišel v podstatě o veškerý pozemkový majetek.²⁰² Vítězství na Bílé hoře znamenalo triumf i pro johanity, kterým se od roku 1530, kdy dostali od císaře Karla V. Maltu, říkalo i Maltézští rytíři. Obnovené zřízení zemské zajistilo, že se jejich čeští představení (kteří byli od roku 1626 nositeli významné řádové hodnosti *velkopřevor*), stali „*prvními skutečnými zemskými preláty, stálými místodržícími a přisedícími zemského soudu.*“²⁰³ Na Zemském sněmu zasedali hned za arcibiskupem a jeho kapitulou.

Bezesporu jedním z nejvýznamnějších velkopřevorů byl Rudolf Colloredo-Wallsee, který se narodil roku 1585 v Brandýse nad Labem.²⁰⁴ Stal se členem řádu Maltézských rytířů a díky svým mimořádným schopnostem rychle stoupal jak v řádových, tak v armádních

¹⁹⁷ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Magistrát král. Hlav. Města Prahy, Čís. J. 70748 (dopis z 1. července 1882).

¹⁹⁸ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 45

¹⁹⁹ Nalezneme mezi nimi tak pány z Rožmberka, Vartenberka, Švamberka a podobně. Srov. M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 51–52.

²⁰⁰ Stanislav KASÍK, *Lobkowiczové: dějiny a genealogie rodu*, České Budějovice 2002, s. 29.

²⁰¹ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 45.

²⁰² Jednotlivé případy budou pojednány v kapitole, která se zabývá velkostatky Březiněves a Motol.

²⁰³ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 45.

²⁰⁴ Obecně uváděná informace, že pochází z Českých Budějovic, je podle osobního sdělení Dr. Pierluigi Romeo di Colloredo Mels chybná.

hodnostech: Nakonec dosáhl hodnosti velitele Prahy, polního maršála a velkopřevora Českého velkopřevorství. Do historie vstoupil v roce 1648, když se mu podařilo s přispěním měšťanů a studentů ubránit Staré Město pražské před švédským vojskem. V řádovém kostele na Malé Straně je na tohoto velkopřevora dodnes řada upomínek: Jeho erb je například v renesanční kartuši uprostřed klenby nad presbytářem a zajímavá je i socha nad jeho náhrobkem poblíž presbytáře. Tuto sochu z bílého kararského mramoru vytvořil roku 1848 známý český sochař Emanuel Max a do kostela byla nainstalována roku 1857, při příležitosti výročí dvoustého úmrtí tohoto velkopřevora.²⁰⁵ Pozoruhodná je především tím, že ačkoliv se nachází v kostele, velkopřevor má na hlavě klobouk, což je krajně neobvyklé, a je to způsobeno skutečností, že se socha do kostela dostala až druhotně a původně byla vytvořena pro jiný prostor.

Svůj význam si České velkopřevorství udrželo i v církevních kruzích, kde se mu dařilo dosáhnout některých důležitých privilegií. Tak například koncem května roku 1692 papež Innocenc XII. ustanovil, že kdo navštíví na svátek Narození svatého Jana Křtitele řádový kostel svatého Prokopa na Malé Straně, budou mu uděleny plnomocné odpustky.²⁰⁶ Podobná ustanovení se pak několikrát opakovala.²⁰⁷

V roce 1694 bylo přeneseno hlavní sídlo řádu ze Strakonice zpět do Prahy.²⁰⁸ V tomto období probíhaly na celém pražském řádovém majetku značně rozsáhlé stavební práce, o nichž již byla řeč.

Pro řád bylo mimořádně důležité, že na rozdíl od řady jiných nebyl perzekuován za vlády císaře Josefa II., který naopak 2. září 1782 potvrdil řádu privilegia udělená českými králi.²⁰⁹ V roce 1784 pak připadl pod řádovou správu kostel Panny Marie Vítězné se známým Pražským Jezulátkem.²¹⁰

Devatenácté století přineslo Českému velkopřevorství výzvy, které od husitských bouří nepamatovalo: Reálně mu hrozilo, že zanikne. Nebylo by to nic neobvyklého, jen by následovalo příkladu řady dalších řádových organizačních složek, které se začaly hroutit poté, co byli rytíři Napoleonem roku 1798 vyhnáni z Malty, kam se již jejich hlavní sídlo nikdy nevrátilo. Toto nebezpečí se ještě více vystupňovalo s pádem Svaté říše římské roku

²⁰⁵ F. SKŘIVÁNEK, *Maltézský kostel Panny Marie pod řetězem na Malé Straně. Průvodce*, nečíslováno.

²⁰⁶ NA Praha, fond č. 198 ŘM, listina č. 2373.

²⁰⁷ Viz například stejné ustanovení od papeže Klimenta XI. Z roku 1702, NA Praha, fond č. 198 ŘM, listina č. 2378.

²⁰⁸ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 45.

²⁰⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, listina č. 1031.

²¹⁰ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 46.

1806 a na počátku druhého desetiletí 19. století došlo k výraznému omezení možnosti Českého velkopřevorství nakládat se svým majetkem. V roce 1813 měl být majetek řádu převeden na Vojenský řád Marie Terezie, přičemž z celé řádové organizace v mocnářství měl být zachován pouze kněžský konvent v Praze, jemuž měl zůstat i jeho dosavadní majetek sestávající, kromě samotné budovy konventu na Malé Straně, ze statků Březiněves a Motol.²¹¹

Český velkopřevor Joseph Maria von Colloredo-Wallsee se však postavil razantně proti a díky jeho úsilí, které bylo podpořeno i pomocí kancléře Metternicha a zástupce velmistra řádu Antonia Busca, se podařilo dosáhnout v polovině dvacátých let 19. století změny a císař odvolal své nařízení, podle kterého měl majetek Maltézských rytířů připadnout Vojenskému řádu Marie Terezie.²¹² Práce na opětovném prosazení prominentního postavení Českého velkopřevorství v rámci mocnářství však trvaly ještě mnoho let.

Zásadní zlom nastal až ve druhé polovině 19. století, kdy v roce 1866 inicioval opavský komtur František Kolowrat-Krakowský založení prvního řádového vojenského lazaretu, který sídlil ve Vídni.²¹³ Na vzniku lazaretu se podílela i další z výrazných osobností velkopřevorství, kterou byl MUDr. Jaromír svobodný pán Mundy. Ještě daleko záslušnější je však jeho prosazení používání sanitních vlaků rakouskou armádou a následně, poté, co se roku 1870 stal magistrálním rytířem Maltézského řádu,²¹⁴ dosáhl i toho, že několik sanitních vlaků na své náklady zřídilo i České velkopřevorství. Prvně došlo k jejich využití v roce 1878 během tažení do Bosny a Hercegoviny.²¹⁵ Největšího ohlasu však dosáhly nesporně během první světové války, o čemž ještě bude řeč.

Třetí osobností nesmírného významu byl bývalý voják a posléze řádový rytíř, a nakonec Český velkopřevor Othenio hrabě Lichnowsky-Werdenberg. Tento muž, dodnes připomínaný rodovými erby na oltářní mřížce v pražském řádovém kostele, dostal roku 1870 za úkol zříditi v Tanturu²¹⁶ ve Svaté zemi řádový hospic, a tím vyplnit přání císaře Františka Josefa I.²¹⁷ Provoz tohoto zařízení byl slavnostně zahájen roku 1876 a dodnes je zajišťován

²¹¹ Srov. Christian STEEB, Birgit STRIMITZER, *Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden in Österreich. Im Auftrage des Großpriorates von Österreich*, Štýrský Hradec 1999, s. 153.

²¹² Ibidem, s. 169.

²¹³ Jan ŽUPANIČ, *Nová šlechta Rakouského císařství*, Praha 2006, s. 256.

²¹⁴ Jelikož pocházel z řad „nové šlechty“, neměl na vyšší řádové zařazení nárok. Viz kapitulu zabývající se strukturou řádu a jeho hodnostní hierarchií.

²¹⁵ J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta Rakouského císařství*, s. 257.

²¹⁶ Tantar je kopec ležící mezi Jeruzalémem a Betlémem.

²¹⁷ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 20. Císař tuto myšlenku nejen inicioval, ale také výstavbu i provoz hospice štědře podporoval.

Maltézským řádem.²¹⁸ Na chodu špitálu se finančně podílelo velkopřevorství jako celek, ale i jednotliví řádoví rytíři: Kdo z nich přispěl na chod nemocnice alespoň 500 zlatých (tedy 1 000 korun), získal právo nosit takzvanou *jeruzalémskou distinkci*,²¹⁹ což bylo doplnění řádové dekorace, která se základně skládala z řádového kříže převýšeného zlatou korunou.²²⁰

Díky svým úspěchům při zřizování tanturského hospicu se stal Othenio Lichnowsky-Werdenberg, který byl roku 1874 zvolen českým velkopřevorem, široce známou osobností a dodnes je považován za jednoho z nejvýznamnějších představitelů řádu. Dne 2. dubna 1881 mu císař František Josef udělil knížecí titul, který byl spojený s funkcí velmistra: Od té doby byl velkopřevor pro Čechy a Rakousko knížetem-velkopřevorem, což je titul takřka unikátní.²²¹ Vedle toho byl převor pražského konventu jmenován prvním prelátem v království českém, hned po arcibiskupovi.²²²

Tohoto uznání se řádu dostalo pochopitelně nejen za zřízení hospice ve Svaté zemi, ale za celkovou širokou škálu charitativní činnosti, kterou vykonával.²²³ Za dobu, kdy zastával Othenio Lichnowsky-Werdenberg velkopřevorský úřad (1874–1887), dosáhla sláva řádu v rámci habsburského mocnářství svého opětovného vrcholu a členství v řádu bylo považováno za jednu z nejvyšších poct, kterou převyšovalo snad jen udělení Řádu zlatého rouna.

Po smrti knížete-velkopřevora Lichnowského však začalo postupně docházet k úpadku velkopřevorství, a to především v hospodářské rovině. Tento úpadek, zaviněný ne příliš efektivní správou některých řádových majetků, vyústil v prodej oblíbeného sídla velkopřevora Lichnowského v Dětenicích na počátku 20. století. Bylo to poprvé za velmi dlouhou dobu, kdy České velkopřevorství přistoupilo k prodeji svého pozemkového majetku a jako by to předznamenávalo temnou budoucnost, která se již nezadržitelně blížila.

²¹⁸ České velkopřevorství jej však zajišťovalo jen do roku 1914. Srov. J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 20.

²¹⁹ J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta Rakouského císařství*, s. 260.

²²⁰ Kolektiv autorů, *Pod císařským praporem: Historie habsburské armády 1526–1918*, s. 467.

²²¹ V historii tento titul existoval pouze dvakrát: Kromě českého velkopřevora jej od středověku držel i německý velkopřevor johanitů, a to až do zániku Svaté říše římské. Viz Julius von PFLUGK-HARTTUNG, *Die Anfänge des Johanniter-Ordens in Deutschland besonders in der Mark Brandenburg und in Mecklenburg*, Berlin 1899, s. 66.

²²² M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 46.

²²³ J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta Rakouského císařství*, s. 260.

3.3 *Postavení Českého velkopřevorství v době první Československé republiky*

Fungování Velkopřevorství pro Čechy a Rakousko může být po vzniku takzvané první Československé republiky rozděleno v zásadě do tří tematických okruhů: Jedná se o pohled na jeho hospodaření, snahu dosáhnout uznání suverenity řádu ze strany Československé republiky a konečně samotné, takřikajíc každodenní fungování velkopřevorství.

Zatímco popis prvního z tematických okruhů – hospodaření velkopřevorství – je do značné míry cílem této práce a na základě toho je mu věnován dostatek prostoru v následujících kapitolách, „boj“ řádu o suverenitu je v tomto ohledu komplikovanější. Jak již bylo nastíněno v kapitole zabývající se právě otázkou řádové suverenity a struktury řádu, počátek intenzivních snah o uznání svrchovanosti řádu ze strany jednotlivých států spadá právě do období, kterému se tato práce věnuje.

Jiří Pořízka rozdělil ve své knize *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998* celý tento proces do čtyř etap, z nichž do období takzvané první republiky spadají první dvě: I. etapa, spadající do let 1918 až 1935/1936, v níž lze pozorovat značně opatrný a rezervovaný postoj Československé republiky vůči řádu a II. etapa, vymezená lety 1936 a 1939, během níž působí na představitele československé vlády značné zahraniční tlaky (především ze strany Itálie) a projevuje se též výrazná podpora řádu od představitelů agrární strany.²²⁴ Celá tato problematika je však poměrně rozsáhlá a jedná se o téma, které by si svým charakterem zasloužilo samostatnou studii historicko-právního charakteru.

Konečně třetímu tematickému okruhu – samotnému fungování velkopřevorství v pojednávaném období – budou věnovány následující řádky. Do 28. října 1918 byla situace poměrně jednoduchá, protože Velkopřevorství pro Čechy a Rakousko tvořilo jeden celek fungující v podstatě jen v jednom státě. Centrála byla ve Vídni na Kärntner StraÙe,²²⁵ ovšem velkopřevor Rudolf Hardegg zu Glatz (ve funkci od roku 1914 do roku 1927) Prahu hojně navštěvoval a dalo by se bez nadsázky říci, že v ní střídavě i sídlil. To ovšem neplatilo o jeho nástupci Karlu von Ludwigstorff (v úřadu od roku 1927 do roku 1938), který Prahu v podstatě ignoroval.²²⁶

²²⁴ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 141.

²²⁵ Řád zde vlastnil domy na Kärntner StraÙe 35 a 37, vedle nějž stojí řádový kostel svatého Jana Křtitele. Kvůli špatné finanční situaci velkopřevorství byly nemovitosti v roce 1933 prodány, ovšem kostel byl později odkoupen řádem zpět.

²²⁶ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 64.

Po rozpadu Rakouska-Uherska se však situace výrazně zkomplikovala. Velkopřevorství najednou zasahovalo do dvou samostatných států, a především z československého pohledu byla jeho pozice poměrně problematičtá. Nejen, že ústředí sídlilo ve Vídni, ale rovněž tak drtivá většina členů rytířské větve řádu byla německé, respektive rakouské národnosti a k nové republice se stavěla značně odměřeně. Jistá rezervovanost však byla vzájemná; po celou dobu existence první republiky bylo možné pozorovat zvýšenou ostražitost veřejnosti vůči řádu, jakožto určitému „německému živlu“. Když se tak například v roce 1935 stal Franz Werner Bobe (mimochodem po matce Čech, plynule ovládající český jazyk) podpřevorem pražského řádového konventu, reagoval na to český tisk zděšenými články na téma „pronikání říšskoněmeckého živlu do české společnosti.“²²⁷

Na druhé straně tato kritika byla, zdá se, poněkud neoprávněná. Z celkem čtrnácti kněží pražského řádového konventu byli jen čtyři Němci, to znamená necelých 29 %. K tomu byl ještě jeden Čech v řádovém noviciátu. Tento počet je velmi podobný například tomu, jaký měl „český“ řád Křižovníků s červenou hvězdou, jehož ústředí leželo (a dodnes leží) na opačném břehu řeky Vltavy.²²⁸ Komunikace mezi členy pražského konventu Maltéžského řádu navíc probíhala, alespoň podle dochované korespondence, především v češtině. Určitou výjimku tvoří Frā František Dolejš, který psal své dopisy převorovi takřka výlučně v latině.²²⁹

Značná ekonomická vydání řádu, která se pojila s první světovou válkou, znamenala v kombinaci s celkovým strádáním společnosti, že se museli uskrovnit i řádoví kněží, z nichž někteří žili v opravdu těžkých podmínkách. Příkladem může být kaplan v Zadních Zborovicích na Strakonicku, který napsal převoru Hammerschmiedovi 10. listopadu 1914 následující dopis:

„Vaše Milosti! Nejdůstojnější Pane!

V hluboké úctě podepsaný Vaší Milosti ruku líbám a co nejuctivěji pozdravuji. O sobě pak poníženou vědomost dáti se osměluji, že podle vůle Boží jsem zdráv a dobře se mi vede. Účelem těchto řádků je několik pokorných proseb, o jejichž laskavé zodpovědění Vaší Milost

²²⁷ J. POŘÍZKA, *Maltéžští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 149.

²²⁸ Zdeněk BOHÁČ, *Atlas církevních dějin českých zemí 1918–1999*, Kostelní Vydří 1999, příloha 13: Národnostní skladba katolického duchovenstva ve vybraných místech Čech v meziválečné době.

²²⁹ Viz např. NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis Fr. Dolejše z 16. června 1914.

uctivě prosím. 1. Střecha u kaple je špatná, asi na 2 místech důkladně zatéká. Obci jsem říkal – mají na opravu kapitál 200 zl. – ale marně; co mám prosím činiti? Udati hejtmanství? 2. Obydlí moje je nedokončeno, (...) v zimě mi při vánicích sněhových teče skrz strop, vzadu je budova otevřená, ukradli mi již 8 polen, o prádlo na půdě se bojím, sklep, kolna nedodělaná, ohrada kol domku rovněž, vrata žádná, chtěl jsem si něco zákrsků na podzim vsadit, pro nedostatečnou ohradu nemohu, štetináci a psi by vyhrabali; co mám prosím činiti? Starosta je na vojně a radní nic nedělá. 3. Chtěj na mně, abych si platil kominika, škole ho platí obec, musím ho, prosím, platiti? 4. Obec se upsala vytápěti byt, ale 30 q uhlí je málo a 3m dříví těž, letos ho mám 47 q a šetřím, jak mohu, ani pokoj nevytápím. V případě, že nebudou chtít vše platiti, mám se poradit, prosím, s advokátem? 5. Cvičil jsem občas ke konci nábož. hodiny ve škole církevní písně, děti se na to těšily, učitelé to zanedbávají, nyní na mě někdo (= p. řídící) žaloval a děkan mi cvičení ta ve škole zakázal. Ráčí prosím, Vaše Milost, se zákazem tím souhlasiti? Pan řídící je nervově chorobný, podivný, hned hrá, hned zas přestane a opět hrá, žaluje a udává kde koho, vyjádřil se, že mě musí ze Zborovic vyhnati. Závídí mi větší vliv u lidí. Na své straně má pouze 2-3 lidi v obci. Hrozil nap. děkanovi, že bude na mě žalovat v Budějovicích. Myslím však, že neví co. Zpěv ve škole byl ve Vídeňské diecézi katechetům nakázán. Co se hřbitova týče, je těž po „zborácku“ nedodělán. Obezděn je, hradba nahozená, vrata železná hotová, úmrlčí komora také. Schází ještě kříž, vlastně podstavec pod něj; který bývalý starosta slíbil zdarma udělati, ale skutek utek.“²³⁰

Tento dopis, podobně jako drtivá většina veškeré korespondence, která v době první světové války (a již nějakou dobu před jejím vypuknutím) přicházela na České velkopřevorství, byl adresován představenému pražského konventu, převoru Frā Josefu Hammerschmiedovi. Tato skutečnost přesně reflektuje fakt, že na počátku 20. století byl v Českých zemích vykonavatelem řádového díla v první řadě právě pražský konvent, respektive řádoví kněží. Po roce 1918 tato tendence ještě zesílila a představený pražského konventu byl v podstatě vůdčí osobností řádu v zemi.

Nutno dodat, že v rámci řádové hierarchie zaujímal převor pražského konventu velmi významné postavení. Již 1. května 1395 bylo převoru Petrovi a jeho nástupcům uděleno papežem právo užívatí pontifikálií.²³¹ Jelikož se v roce 1420 uchýlili pražští johanité do Strakonice, kam odešli v důsledku husitských bouří (pražský konvent byl vypleněn husity a

²³⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis Frā Františka Poláka, kaplana v Zadních Zborovicích z 10. listopadu 1914.

²³¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, listina č. 2172.

z větší části lehl popelem), na žádost generálního převora českých johanitů Jana (III.) z Rožmberka povolil 12. října 1512 kardinál Leonard²³² z papežské moci, aby i strakonického převora používali při bohoslužbách mitry, berly a jiných odznaků, které sem byly přeneseny z pražského konventu, a to až do doby, než bude pražský konvent znovu obnoven.²³³ Sídlo konventu bylo ze Strakonic do Prahy opětovně přeneseno roku 1694.²³⁴ Z pozice infulovaného převora tak byl představený pražského konventu v podstatě druhým nejvyšším hodnostářem řádu v zemi, hned po velmistřovi.

Přitom platí, že konvent tvořil, alespoň co do správy majetku, z pohledu práva dokonce samostatný subjekt. Když se Berní správa v Praze ptala v červenci roku 1922 převora Hammerschmieda za účelem přiznání k dávce z majetku, zdali je jmění konventu součástí jmění řádu ve Vídni, nebo tvoří samostatný právní subjekt,²³⁵ odpověděl převor, že konvent „*jest samostatný právní subjekt v rámci velkopřevorství Českého a toto dále opět v rámci celého souv. mezinár. řádu malt. rytířů, jehož velmistr sídlí v Římě. Majetek náš je zapsán v Zem. desk i v Pozemk. knihách jako majetek konventu, konventu se vyměřují daně a jsou jím placeny, majetek je konventními představenými spravován pod dohledem co do podstaty majetku naddozorčích úřadů.*“²³⁶

Již zmíněný Frā Josef Hammerschmied byl infulovaným převorem pražského konventu takřka po celé období první Československé republiky. Tento dětenický rodák byl do funkce převora zvolen roku 1903 a vykonával ji až do 18. července roku 1937, o dva roky později pak zemřel.²³⁷

Během období první Československé republiky lze sledovat postupný pokles stavu členů pražského konventu. Zatímco v roce 1919 měl kněžský konvent 33 členů, v roce 1938 to bylo jen 14 a jeden novic.

Dlužno dodat, že početnímu stavu maltézského kléru nijak neprospěla první světová válka a následný vznik Československé republiky. Například na dotaz arcibiskupské konsistoře z 6. února 1920, kteří řeholní kněží opustili svou řeholi a začali se věnovat světskému zaměstnání, převor Hammerschmied odpověděl:

²³² Patrně se jednalo o Leonarda kardinála Grossa della Rovere.

²³³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, listina č. 2497.

²³⁴ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 45.

²³⁵ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis Berní správy v Praze, č. I-21/266 ze dne 28. června 1922.

²³⁶ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Odpověď převora Hammerschmieda z 6. července 1922.

²³⁷ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 59–60.

„Na vážený dotaz (...) dovoluje si s hl. úctou podeps. oznámiti o Frā Vladimíru Hommesovi, který opustil řád dne 24/III 19 (...) týž je úředníkem elektr. podniků města Prahy a bydlí v Praze III. Frā Antonín Kačaba, který vyžádal dovolenou, oznámil z Bratislavi dne 13. března 1920, že vystoupil z řádu a uzavřel sňatek. Týž jest koncipistou škol. referátu v Bratislavě (...). Frā František Domek, jenž si bez uvědomění svého řeholního představeného zjednal místo soukromého úředníka předkládá prosbu o uvedení do stavu laika. Dosud bydlí v konventě řádovém v Praze. Také Frā Antonín Hájek (...) po válečné službě na zdrav. dovolené v konventě v Praze, pro porouchané zdraví, pro něž míní, že by nebyl dosti schopný k duch. správě neb školní službě vyhledal si také bez uvědomění představeného nějaké místo ve světě a předkládá zároveň také prosbu o uvedení do laického stavu. Šolc Jan (...) studující theologie ve III. roce složil jednoduché řádové sliby 1. října 1916. Po státním převratu, kdy šířily se pověsti o zrušení klášterů kdy konvent byl opětně v noci vojenskými hlídkami prohledáván a po měsíce hlídán obyvatelé zastavováni a v osobní svobodě omezováni oznámil 12. února 1919, že vystupuje z řádu a předkládá prosbu o dispens od jednoduchých řádových slibů.“²³⁸

Řád z toho důvodu značně usiloval o to, aby byly řady jeho kněžského konventu doplňovány. V roce 1925 proto například napsal převor Hammerschmied profesorovi některého z pražských gymnázií (pravděpodobně Arcibiskupského gymnázia):

„Veledůstojný pane profesore!

Konvent kněží řádu maltských rytířů v Praze III-287 ztratil v minulých letech poměrně mnoho členů a trpí nedostatkem kněží, nemaje žádného dorostu. Z té příčiny obrací se s úctou podepsaný na Vaši Veledůstojnost se snažnou prosbou, abyste laskavě upozornil abiturienty svého ústavu, kteří by snad zamýšleli studovati theologii, na náš řád, který má za účel obstarávati duchovní správu na řádových farách. Podmínky přijetí jsou jako při vstupu do semináře, zdraví, vůle státi se knězem, poslušnost k představeným, vysvědčení v mravném chování od rodem nebo pobytem příslušného farního úřadu s doporučením dp. katechety, vysvědčení dospělosti a československá příslušnost.“²³⁹

²³⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1241, sig. 240-247, kart. č. 468, Dopis převora Hammerschmieda z 23. března 1920.

²³⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis převora Hammerschmieda z 23. dubna 1925.

Z početního stavu k roku 1938 je však zřejmé, že velkopřevor v tomto ohledu příliš úspěšný nebyl. Konvent své kněze naopak ztrácel, a to především v důsledku jejich vysokého věku. Z konce roku 1926 například pochází dopis pracovníků Nemocnice milosrdných bratří Valčice, kteří převora žádají o některé osobní potřeby pro řádového kněze Františka Ibla (košile, ponožky, župan) a konstatují, že „*zdravotní stav důstojného pána jest sice zlepšen, nelze však očekávati dalšího zlepšení, že by mohl samostatně choditi. Jinak jest klidné a spokojené myslí.*“²⁴⁰ V lednu roku 1928 zase zesnul strakonický děkan Frā Th.Dr. Josef Mergl.²⁴¹

Je otázkou, co bylo příčinou sníženého zájmu seminaristů o vstup do Maltéžského řádu. Možná byla na vině jeho relativně špatná hospodářská situace, která potenciální novice odrazovala, ovšem nedomnívám se, že je toto vysvětlení dostačující. Přitom potenciální zájemci existovali; například v lednu roku 1915 napsal seminarista Jaroslav Hrubeš převoru Hammerschmiedovi dopis následujícího znění:

„Amplissime Domine!

Probíraje se v slavných dějinách Vašeho Řádu, zahořel jsem touhou stát se členem jeho. Touha ta vtiskla mi do ruky péro a donutila mne psáti Vám, amplissime Domine, tyto řádky. Již dávno zajímal jsem se o Váš rytířský souverenní řád, ale různé okolnosti bránily mi dáti průchod mým touhám. Až nyní – ve III. roce bohosloví – odhodlal jsem se pokusiti se o splnění dávných snů. Proto prosím Vás, amplissime Domine, co nejuctivěji o informace, které by aspoň naději na mé přijetí mi dávaly. Jsem učitelův syn, a všemi schopnostmi svými (...) chci státi se hodným členem rytířského Řádu Vašeho.“²⁴²

Převorova odpověď se nedochovala, ovšem lze si o ní mnohé domyslet z úryvku dopisu, který mladý bohoslovec zaslal o několik dní později:

²⁴⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis Nemocnice milosrdných bratří Valčice ze 12. října 1926.

²⁴¹ Ibidem, Usnesení č.j. D 35/28 v pozůstalosti Frā Th.Dra Josefa Mergla, děkana v Strakonících, dne 24. ledna 1928, tamže zesnulého.

²⁴² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis Jaroslava Hrubeše z 3. ledna 1915.

„Amplissime Domine!

Především upřímné poděkování za v pravdě otcovská slova Vaše. Mluví z nich zkušenost, která jistě podobnými případy se zabývala. Dle Vašeho návodu zkoumal jsem se několik těchto posledních dnů, uvažoval jsem bedlivě o laskavých slovech vašich a doznal jsem, že snad souzeno mi v řadách Vašich Bohu sloužiti. Doznal jsem, že tohoto zkoumání nebylo ani třeba; vždyť myšlenka ta již dlouho ve mně skvěla a kroku, který jsem učinil, předcházela zralá úvaha...“²⁴³

V následující části pak žádá o informace, jak má postupovat.²⁴⁴ Ačkoliv je z dopisu patrná jednoznačná odhodlanost uchazeče o členství v řádu a převor mu, zdá se, žádné významné překážky nekladl, Jaroslav Hrubeš se konventuálním knězem nikdy nestal. A to přesto, že pro schopného kněze skýtal Maltézský řád skvělou příležitostí pro relativně dobrou kariéru v rámci církevní hierarchie, a to jak s ohledem na malý počet jeho členů (a tedy potenciálních konkurentů), tak v souvislosti se značnou prestiží řádu. Příkladem může být kontroverzní osobnost Franze Wernera Bobeho, který do pražského konventu vstoupil v roce 1930. Od roku 1933 sloužil v kostele Panny Marie Vítězné v Praze, kde měl na starosti německé farníky.²⁴⁵ Tento kostel byl řádem spravován již od roku 1784, ve kterém císař Josef II. zrušil klášter karmelitánů, kterým do té doby patřil.²⁴⁶ V roce 1939 byl pak Werner Bobe potvrzen infulovaným převorem pražského konventu. Dlužno dodat, že osobní ambice tohoto mimořádně inteligentního a distingovaného, ale také neobyčejně ctižádnostivého muže bohužel převážily nad službou Bohu, což jej vedlo ke spolupráci s gestapem. Pravděpodobně doufal, že prostřednictvím ní dosáhne na stolec svatého Vojtěcha, namísto toho byl však 16. dubna 1947 odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Praze, při němž mu byla kladena za vinu mimo jiné smrt čtyř lidí, k trestu smrti.²⁴⁷

Vedle problémů s nedostatkem kněží se musel konvent zabývat i péčí o řádové kostely a jiné majetky, především pak o kostel v Praze, jehož popis byl již obsahem jedné z předchozích kapitol. V roce 1923 se například konvent rozhodl přistoupit ke generální opravě portálu kostela, k čemuž se rozhodl zažádat o subvenci Ministerstvo školství a

²⁴³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis Jaroslava Hrubeše z 8. ledna 1915.

²⁴⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis Jaroslava Hrubeše z 3. ledna 1915.

²⁴⁴ Ibidem, Dopis Jaroslava Hrubeše z 8. ledna 1915.

²⁴⁵ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 83.

²⁴⁶ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů*, s. 46.

²⁴⁷ Dušan TOMÁŠEK, *Konfidenti*, Praha 1991, s. 164.

národní osvěty. To mu na jeho žádost odpovědělo, že je ochotno za tímto účelem poskytnout zpětně vyplacenou subvenci v maximální výši 20 000 Kč, ovšem jen pod podmínkou, že všechny práce během rekonstrukce budou provedeny po dohodě se Státním památkovým úřadem pro Čechy v Praze.²⁴⁸

Konvent se proto ihned pustil do prací, ovšem již 12. února oznámilo ministerstvo konventu, že bylo upozorněno na nesprávný způsob opravy, při němž byly nesprávně vyměňovány staré články novými kopiemi a zmizel i zbytek románské patky z bývalé lodi, který byl prý nejspíš odvezen spolu se sutí. Za takovýchto okolností ministerstvo oznámilo, že nebude moci vyplatit slíbenou subvenci, pokud nedojde k jejich nápravě.²⁴⁹ Tuto nápravu se však podařilo sjednat a převor Hammerschmied proto požádal o vyplacení subvence v plné výši (tedy 20 000 Kč), protože náklady na celkovou rekonstrukci dosáhly 49 173,18 Kč.²⁵⁰

Výše zmíněnou opravu bychom mohli řadit do běžného provozního chodu konventu, a lze ji považovat jen za příklad řady obdobných činností, kterých bylo v průběhu pojednávané doby vykazováno pochopitelně daleko více: Do stejné kategorie bychom mohli zařadit rovněž provedené kanalizační přípojky budovy konventu z února roku 1921 a podobně.²⁵¹

Tyto aktivity však hrají jen marginální roli, protože hlavním posláním řádu v Československu bylo zajišťování řádového díla. Vzhledem k tomu, že aktivní byl v této zemi především řádový konvent, byla na prvním místě pastorální péče o svěřené farnosti, ale i další činnosti duchovního a reprezentativního charakteru. Dopisem z konce února roku 1928 například informoval hrabě Thun převora Hammerschmieda o plánované pouti do Svaté země, kterou organizovali italští rytíři, a vyzýval jej k sehnání účastníků. Pout' se uskutečnila od 14. dubna do 1. května téhož roku, přičemž čeští poutníci vyplouvali z Terstu, kam se o pár týdnů později opět vraceli.²⁵²

Zájem o tuto pout' byl poměrně značný, a to navzdory tomu, že informaci o pouti dostal převor až 2. února a uzávěrka přihlášek byla již 15. března téhož roku.²⁵³ Například

²⁴⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis Ministerstva školství a národní osvěty z 16. listopadu 1923.

²⁴⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis Ministerstva školství a národní osvěty z 12. února 1924.

²⁵⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis Frā Hammerschmieda Ministerstvu školství, 1924.

²⁵¹ Ibidem, Oznámení o provedení kanalizační přípojky k budovám 488/III (konvent) a 489/III (Hynek Veselý) z 5. února 1921.

²⁵² Ibidem, Dopis hraběte Thuna ze dne 23. února 1928.

²⁵³ Ibidem.

jistý Antonín Zvěřina napsal již 27. února 1928, že se o pouti dozvěděl v *Lidových listech*, a rád by se jí zúčastnil, čímž chtěl oslavit jak svou stříbrnou svatbu, tak své 50. narozeniny.²⁵⁴

Na závěr této spíše schématické kapitoly lze konstatovat, že s postupem času se obraz řádu v očích většinové veřejnosti postupně zlepšoval. Zatímco krátce po vzniku republiky se před kostelem Panny Marie Vítězné na Malé Straně, který tehdy řád spravoval, srocovaly výhrůžné davy a na nedalekém hlavním řádovém kostele Panny Marie pod řetězem byla dokonce zničena pamětní deska, připomínající vyplenění kostela husity,²⁵⁵ od druhé poloviny dvacátých let (a prakticky po celá třicátá léta), rostla prestiž řádu. Situaci řádu mimo jiné pomohlo i uzavření *Modu vivendi* ve druhé polovině 20. let. V srpnu roku 1931 pak přijel na oficiální návštěvu do Prahy řádový velmistr Ludovico Chigi Albani della Rovere, který byl zvolen v květnu téhož roku.²⁵⁶

Velmi dobré vztahy mělo velkopřevorství rovněž s Francouzským velvyslanectvím (jehož sídlo dodnes leží v Buquoyském paláci na Velkopřevorském náměstí), s představiteli Agrární strany, s kardinálem Kašparem a podobně.²⁵⁷ Zároveň se však našli i odpůrci řádu; například významný český právník Vratislav Bušek o řádu napsal: „*Mám za to, že máme co činiti s jistým historickým přežitkem i po stránce církevněprávní, kde tradice slavného kdysi řádu skutečného působí dnes nemožnost zcela jasně se vypořádati s otázkou právní povahy jednotlivých jeho institucí i s povahou jeho jako celku a že vývoj zjevně směřuje k tomu, že řád tento se mění v pouhý šlechtický dobročinný soukromý spolek, jehož někteří členové osobně mohou býti za řeholníky považováni.*“²⁵⁸

Ke konci námi sledovaného období vyvrcholil proces rozdělení velkopřevorství, jehož počátky spadají již do samotných počátků Československé republiky. Od 11. do 15. června roku 1938 se v Budapešti konal řádový kongres, na němž bylo rozhodnuto o rozdělení Velkopřevorství pro Čechy a Rakousko na dvě samostatné instituce. K tomu poté došlo rozhodnutím velmistra ze dne 4. srpna 1938.²⁵⁹

Knížetem-velkopřevorem samostatného Českého velkopřevorství se stal pražský arcibiskup Karel kardinál Kašpar a po jeho smrti se stal regentem velkopřevorství čestný

²⁵⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis Antonína Zvěřiny z 27. února 1928.

²⁵⁵ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 54.

²⁵⁶ Ibidem, s. 75.

²⁵⁷ Ibidem, s. 77.

²⁵⁸ Ibidem, s. 151.

²⁵⁹ Zlatuše KUKÁNOVÁ, *Dr. Josef Pluhař – kancléř a vyslanec řádu maltézských rytířů. (K navázání diplomatických styků s Československem v roce 1939)*, in: *Paginae historiae*, svazek 13, 2005, s. 39.

rytíř Karel kníže Schwarzenberg, který tuto funkci vykonával až do roku 1981, kdy jej vystřídal Karel hrabě Paar.²⁶⁰

²⁶⁰ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 105.

4 Humanitární činnost Českého velkopřevorství na konci 19. a v první třetině 20. století

4.1 *Stručný exkurz do řádové humanitární a pedagogické činnosti*

Z kapitoly zabývající se historickým vývojem řádu ve světě i v českých zemích je patrné, že humanitární činnost není a nikdy nebyla jen jednou z celé škály aktivit, které řád od svého vzniku realizuje, ale je to zcela zásadní, konstituující aspekt, který stojí za samotným založením řádu a dodnes dává jeho existenci legitimitu. Ba co více, v dnešní době se drtivá většina řádové pozornosti orientuje právě tímto směrem a v době na konci 19. století a v první třetině 20. století byla situace podobná. Charitativní dílo řádu v českých zemích si proto bez jakýchkoliv pochybností zaslouží mimořádnou pozornost. Jeho podoba byla vždy závislá na době a podmínkách, ve kterých se řád a české země nacházely.

Jak známo, od počátku je působení řádu spojeno se špitální (nemocniční) činností, což se promítlo i do běžně užívaného označení řádu, jehož členové byli nazýváni *špitálníky*. Tato činnost však zdaleka nekončila je zřízením a provozováním špitálu u hlavního řádového sídla, jenž se nacházelo v Jeruzalémě a později na dalších místech, jak to bylo popsáno v kapitole věnující se historii řádu, ale špitály byly zakládány i u mnohých komend, které náležely řádu v Levantě a takřka po celé Evropě.

Jak upozorňuje Berthold Waldstein-Wartenberg, přirozeně nelze předpokládat, že špitál fungoval u každé řádové komendy, ale přesto bylo procento komend, které nějaký špitál spravovaly, pravděpodobně poměrně vysoké.²⁶¹ Kapacita špitálu té které komendy byla přirozeně závislá na mnoha faktorech, jako je lokalita, ve které se komenda nacházela, její hospodářská základna a podobně. V zásadě však platí, že tyto špitály nebyly na dnešní poměry nijak zvlášť velké. Například, pokud se týká českých zemí na konci středověku, špitál při komendě v Brně mohl pojmout 12 pacientek, špitál v Opavě pak o jednu nemocnou ženu více, zatímco špitály v Mladé Boleslavi a ve Strakoncích mohly každý pojmout až 14 nemocných bez ohledu na pohlaví.²⁶²

Zajímavá byla rovněž podoba špitálů: V rámci řádu se totiž poměrně výrazně prosadil specifický model vícepodlažních budov – takzvaných špitáních kostelů – u nichž přízemí objektu tvořil kostel, a patro či patra pak místnosti špitálu, z nichž měli mít nemocní

²⁶¹ B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, s. 131.

²⁶² *Ibidem*, s. 136.

možnost vidět přímo na oltář, a účastnit se tak denně slavení eucharistie.²⁶³ O tom, zda takovýto špitál existoval i v českých zemích, však nemám žádné zprávy.

Postupem času se péče o nemocné stávala pro řád, který prožíval ve 13. století hospodářský úpadek, čím dál větší zátěží, a v mnoha případech tak rytíři podporovali snahy řady evropských měst převzít špitály pod svou vlastní správu, čímž se na jedné straně začala vytrácet jedna z hlavních výhod johanitských špitálů – otevřenost všem bez ohledu na majetek, stav, vyznání či pohlaví – ale na druhé straně toto opatření zachránilo řadu špitálů před zánikem.

Je však zapotřebí zdůraznit, že úpadek řádové špitální činnosti ve vrcholném a pozdním středověku ve prospěch městských komunit zdaleka neznamenal rezignaci johanitů na tuto aktivitu, která nadále zůstávala jedním z významných řádových děl. Jejich pozornost však začala být více soustředěna také na další aktivity, které řád provázely již od jeho vzniku, a sice na péči o děti, potřebné matky, staré a chudé.

Ku příkladu ve Svaté zemi řád organizoval pomoc sirotkům, kterým se snažil zajistit náhradní rodiny. Sjednáním adopce dítěte však zájem řádu o něj nekončil; řádové sestry nadále dohlížely na to, zda bylo dítě vychováváno v odpovídajících podmínkách a právo dozoru nad jeho výchovou i vyučením či vzděláním si řád ponechával až dokud nedosáhlo zletilosti.²⁶⁴

Péče o staré se pak, podobně jako v případě špitálů, od běžných služeb poskytovaných středověkými městskými institucemi lišila tím, že do ní byli přijímáni žadatelé bez ohledu na postavení, majetek či měšťanské právo v té dané lokalitě. Je pochopitelné, že nákladnou péči o staré a umírající bylo zapotřebí nějakým způsobem financovat, a tak byla využívána takzvaná „osobní renta“, jejíž smysl spočíval v tom, že uchazeč o místo v johanitském starobinci řádu odkázal v závěti svůj majetek a výměnou za to získal jistotu, že o něj bude do konce života náležitě postaráno.²⁶⁵ Výše odkázaného majetku zprvu nehrála roli, ovšem později k rozlišování docházelo a šlechticům, kteří řádu odkázali větší majetek, byla dopřávána větší míra luxusu.²⁶⁶ To však zároveň neznamená, že by chudí byli nějakým způsobem zanedbáváni či přehlíženi. Místo v řádovém starobinci jim vždy zajišťovalo ve středověku tolik vzácnou možnost důstojného dožití se vši odpovídající zdravotní i duchovní péčí.

²⁶³ B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, s. 131.

²⁶⁴ *Ibidem*, s. 138.

²⁶⁵ *Ibidem*, s. 139.

²⁶⁶ *Ibidem*, s. 139–140.

Ne každý však využíval řádových budov – ať již v podobě špitálu nebo v podobě starobince. Řada lidí, žijících v nuzných poměrech, využívala jen řádovou podporu směřující ke zmírnění lidské bída. Škála činností, které řád v tomto ohledu realizoval, byla velmi pestrá: Johanité potřebné obdarovávali almužnami, oděvy či jídlem. Například v Praze a ve Strakonicih bylo jídlo mezi chudé rozdělováno třikrát týdně.²⁶⁷ Jsou známy rovněž případy, že řád vystavil křižákům vracějícím se ze Svaté země doporučující dopis, který poutník předkládal při žádosti o almužnu.²⁶⁸

Charitativní činnost byla řádu vlastní i po jeho nuceném odchodu ze Svaté země a po skončení období středověku. Nejinak tomu bylo i v českých zemích, kde řád provozoval několik špitálů a chudobinců, takže například ve Strakonicih se k roku 1578 staral o 6 až 7 chudých, kteří žili ve špitále sv. Markéty. Jeho popis se dochoval z roku 1718 a podle něj byl špitál v této době ve špatném stavu, přičemž jeho nejtíživější závadou byla děravá střecha.²⁶⁹ Přesto však byly všechny místnosti špitálu v zimě vytápěny a nemocným byla věnována odpovídající péče. Podobných špitálů mělo České velkopřevorství více, relativně známý je například špitál v Opavě.

Zajímavou stránkou byl i příspěvek řádu do oblasti školství. Řádová zdravotnická škola na Maltě patřila mezi nejlepší svého druhu na světě, ovšem pedagogickou činnost přímo či nepřímo podporovalo i České velkopřevorství či jeho členové. Například velkopřevor hrabě Althann, o němž ještě bude řeč, poskytl ve druhé polovině 18. století městu Horažďovice peníze na výstavbu hlavní městské školy.²⁷⁰ Další školu nechal hrabě Althann zřídit rovněž v nedalekém Podsrpu.²⁷¹

Škola v již zmíněných Horažďovicích fungovala tak, že jejího kantora vybírala městská rada, tento výběr však podléhal souhlasu místního faráře.²⁷² Maltézský farář měl také na školu a její chod dohlížet, přičemž měl dávat pozor především na to, aby byla škola spravována pilným katolickým učitelem. Dlužno dodat, že pod dohled faráře spadal i obecní špitál, ve kterém farář kontroloval, zda ve špitále nedochází ke krádežím a jestli je tato instituce řádně vedena.²⁷³

²⁶⁷ B. WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, s. 142.

²⁶⁸ Ibidem, s. 141.

²⁶⁹ Lucie HESOUNOVÁ, *Maltézská fara v Horažďovicích (1251–1850)* (diplomová práce na Filosofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích), České Budějovice 2009, s. 22–23.

²⁷⁰ L. HESOUNOVÁ, *Maltézská fara v Horažďovicích (1251–1850)*, s. 23.

²⁷¹ Tomáš Jan OTRADOVEC, *České velkopřevorství Suverénního řádu maltézských rytířů za velkopřevora Michaela Ferdinanda z Althannu* (diplomová práce na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze), Praha 2016, s. 58.

²⁷² L. HESOUNOVÁ, *Maltézská fara v Horažďovicích (1251–1850)*, s. 58.

²⁷³ Ibidem, s. 48.

Školství podporoval též velkopřevor Franz von Khevenhüller-Metsch (v úřadu 1847–1864) a jeho nástupce František Xaver Krakowský z Kolowrat (v úřadu 1867–1873), přičemž z doby, kdy druhý jmenovaný stál v čele Českého velkopřevorství, se z roku 1868 dochoval plán školy, jež hodlal vystavět při maltézském konventu v Praze.²⁷⁴

Rovněž tak jeden z nejslavnějších českých velkopřevorů Othenio Lichnowský se zasloužil o vznik školy, když významným dílem přispěl na její výstavbu v jím tolik milovaných Dětenicích. Do základního kamene této nové dětenické školy, položeného dne 16. května 1876, byl vložen pamětní spis s následujícím textem: „*Za panování Jeho c. k. Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I. dne 16. května 1876 položen tento základní kámen, který posvětil V. P. pan Jan Pelant, toho času farář, a pan Josef Bartoníček, toho času kaplan v Osenicích. Zakladatelé: J. E., kníže-velkopřevor Johanitů Othenio Lichnowský a obec dětenická s Brodkem. Vysvěcena dne 1. října 1876.*“²⁷⁵ Zájem velkopřevora Lichnowského o školu v Dětenicích neopadl ani v dalších letech, právě naopak; pravidelně ji kontroloval, účastnil se důležitých akcí, finančně ji podporoval a jejím absolventům i nadále pomáhal v dalším studiu: Jedním z nich byl i pozdější významný převor pražského kněžského konventu Josef Hammerschmied.²⁷⁶

Ne vždy však byla činnost Českého velkopřevorství v pedagogické sféře vnímána pozitivně. Například, jak uvádí Miroslav Hroch ve své knize *Na prahu národní existence*, v roce 1817 nahlásil ředitel filosofických studií a člen maltézského řádu Wilhelm, že tehdy mladý profesor Bernard Bolzano při výuce náboženské vědy na filosofické fakultě nepřednáší podle učebnice sepsané dvorním kaplanem Jakubem Frintem, nýbrž podle vlastního sešitu, čímž se dopouštěl porušení dvorského předpisu. To nakonec vedlo k ukončení Bolzanova působení na pražské univerzitě.²⁷⁷ Miroslav Hroch v této souvislosti označuje maltézského rytíře Wilhelma za „úzkoprsého pedanta“, který na rozdíl od svého předchůdce, osvíceného strahovského opata Mila Grüna, nedokázal pochopit Bolzanův postoj a jeho kritiku učebnice. Ta byla podle Bolzana scholastická, zastaralá, místy nesrozumitelná a pojmově nedůsledná.²⁷⁸

Domnívám se, že oním konzervativním maltézským rytířem Wilhelmem nebyl nikdo jiný nežli František Serafínský Wilhelm (Franciscus Seraphinus Wilhelm), jeden

²⁷⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1241, sig. 240-247, kart. č. 468, Situationsplan des Malteser Schulgebäudes.

²⁷⁵ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 41.

²⁷⁶ *Ibidem*.

²⁷⁷ Miroslav HROCH, *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*, Praha 1999, s. 179.

²⁷⁸ *Ibidem*.

z nejvýznamnějších členů řádového kněžského konventu své doby. Narodil se nejspíš roku 1756 a profesním rytířem se stal v roce 1781, přičemž z počátku působil v Praze u Panny Marie pod řetězem, následně jako kaplan a ředitel strakonické školy a později jako děkan v Horažďovicích.²⁷⁹ Jeho hvězda v řádu i v církvi nadále prudce stoupala, takže se záhy stal strakonickým děkanem, biskupským vikářem, biskupským konsistoriálním radou, řádovým velkokřížníkem a konečně roku 1807 převorem řádového kněžského konventu; přičemž zemřel 5. července 1822.²⁸⁰

Podobná kariéra v této době by pro člověka pocházejícího z nešlechtického prostředí byla jen obtížně myslitelná, kdyby takový člověk nevynikal nějakými zvláštními přednostmi. František Wilhelm rozhodně nebyl nevzdělaný; stal se magistrem filosofie a bakalářem teologie, a kromě obligátní češtiny a latiny ovládal i němčinu a základy francouzštiny, čímž patřil mezi nadstandardně jazykově vybavené duchovní, alespoň v rámci nezamyslického vikariátu, v němž dlouhodobě působil.²⁸¹

Odsouzení, kterého se mu dostalo ze strany profesora Hrocha, je možná pochopitelné z pohledu studia českého osvícenství a následného národního obrození, které občas naráželo právě na odpor konzervativních církevních funkcionářů, ovšem v celkové perspektivě převor Wilhelm rozhodně patřil mezi elitu tehdejší doby, která svého postavení dosáhla prostřednictvím vlastního úsilí a píle.

Přidržíme se ještě nakrátko školské tematiky. Ať už byl převor Wilhelm, co se týče inovačních přístupů ve vzdělávání „úzkoprýsý“ či nikoliv, s kritikou ze strany vládních kruhů se, alespoň za svého života, pravděpodobně nikdy nesetkal. To však neplatí o dalším řádovém knězi, Frā Františku Polákovi, který vykonával na počátku éry první Československé republiky úřad kaplana v Radomyšli. S touto funkcí byla spojena i výuka náboženství ve školách, které spadaly pod radomyšlský děkanát. Své učitelské povinnosti však Frā Polák, alespoň podle mínění církevní i politické lokální správy, nevykonával příliš dobře. V této záležitosti zaslal dne 28. dubna 1920 kapitulní vikář z Českých Budějovic převoru Hammerschmiedovi do Prahy dopis následujícího znění:

„V úctě podepsaný kapitulní vikariát klade si tímto za čest oznámiti, že výnosem ze dne 22. dubna 1920, č. 977 okres. školní rada ve Strakonících, vp. Frā Františka Poláka,

²⁷⁹ Původní horažďovická byla roku 1790, tedy v době působení Františka Wilhelma, povýšena na děkanství. Srov. L. HESOUNOVÁ, *Maltézská fara v Horažďovicích (1251–1850)*, s. 87.

²⁸⁰ T. J. OTRADOVEC, *České velkopřevorství Suverénního řádu maltézských rytířů za velkopřevora Michaela Ferdinanda z Althannu*, s. 46.

²⁸¹ Pro úroveň vzdělanosti a jazykové vybavenosti kněží v nezamyslickém vikariátu na konci 18. století viz L. HESOUNOVÁ, *Maltézská fara v Horažďovicích (1251–1850)*, s. 84.

*kaplana v Radomyšli, vyloučila z vyučování katolickému náboženství na škole v Radomyšli, Jemnicích, Krašovicích a Klínovicích, protože ve školách hledí si jiných věcí než náboženství, mimo to v kostele u přítomnosti školních dětí káže způsobem tak nepřístojným, že ohrožuje tím mravnost dítek. Na základě tohoto výnosu jest třeba postarati se o vyučování náboženství na řečených školách ve 22 hodinách týdních. Ponevadž p. děkan Radomyšlský tento počet hodin sám zastati nemůže, prosíme tímto naléhavě o přesazení vlp. Frā Poláka a obsazení místa kaplanského co nejdříve silou novou, která by mohla na jmenovaných školách náboženství vyučovati.*²⁸²

Provinění Frā Poláka mělo spočívat především v politické agitaci, jelikož údajně rozdával dětem ve škole volební letáky strany lidové.²⁸³ O jeho odstranění z toho důvodu usilovali někteří z lokálních politiků, takže na Kapitulní konsistoř v Českých Budějovicích, která nakonec Frā Polákovi zakázala nadále vyučovat, již dříve naléhala okresní správa ve Strakonících a dokonce i samo ministerstvo.²⁸⁴ K nařčení z politické agitace se přidalo i údajné blíže nespecifikované ohrožování mravní výchovy mládeže, kterému měla být školní dítky vystavena především během kaplanových kázání.

Jak vyplývá z dopisu kapitulního vikariátu, stížnosti se nakonec neminuly účinkem a pedagogická činnost byla Frā Polákovi nadále zakázána. Jelikož plnila podstatnou část jeho pracovní náplně v rámci radomyšlského vikariátu, bylo v souladu s přáním konsistoře i politické správy rozhodnuto o přeložení Frā Poláka na jinou řádovou farnost.

Tímto krokem však nastal očekávaný problém, a sice, že na pětileté škole v Radomyšli a na trojleté škole v Jemnicích přestalo být úplně vyučováno katolické náboženství, protože Maltézští rytíři již pro zajištění této výuky neměli po odchodu Frā Poláka dostatek kněží. Řád byl za to kritizován Kapitulní konsistoří v Českých Budějovicích, na jejíž popud Frā Polák odešel, a tak se – bez úspěchu – snažil zajistit si výpomoc od diecézních kněží a od řádu Redemptoristů.²⁸⁵

Je pravděpodobné, že za časů převora Wilhelma by se jednalo o marginální problém, neboť duchovních byl v té době dostatek, po rozpadu Rakouska-Uherska a vzniku takzvané první Československé republiky byla však situace diametrálně odlišná, jak bylo nastíněno v kapitole zabývající se postavením Českého velkopřevorství v době zrodu republiky.

²⁸² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1241, sig. 240-247, kart. č. 468, Dopis Kapitulní konsistoře v Č. Budějovicích ze dne 28. dubna 1920.

²⁸³ Ibidem, Dopis Kapitulní konsistoře v Č. Budějovicích ze dne 9. května 1920.

²⁸⁴ Ibidem, Dopis Kapitulní konsistoře v Č. Budějovicích ze dne 31. ledna 1920.

²⁸⁵ Ibidem, Dopis převora Hammerschmieda Kapitulní konsistoři v Č. Budějovicích ze dne 26. října 1920.

Opusťme však sféru školství a vraťme se do oblasti charitativní činnosti řádu. Určitá změna dosavadních standardů nastala s významnou renesancí řádu ve druhé polovině 19. století, která přišla po vleklé, od napoleonských válek trvající krizi. Řád pochopil, že pokud chce dosáhnout zpět na své předchozí pozice, musí se přizpůsobit nové, moderní době. Pochopitelně i v ní zůstával prostor pro drobnou individuální pomoc jednotlivcům, neboť technologický pokrok a společenský vývoj zdaleka nedokázaly odstranit bídu a strádání těch nejslabších, avšak pokud se řád měl nacházet v obecném povědomí a obstát v konkurenci nových velkých organizací, jakou byl například Červený kříž, bylo zapotřebí, aby jeho charitativní dílo bylo na odpovídající úrovni.

České velkopřevorství za tímto účelem založilo *Dobrovolnou sanitní službu ve válce Českého a rakouského velkopřevorství mezinárodního suverénního Maltézského rytířského řádu (Freiwilliger Sanitätsdienst im Kriege des Grosspriorates von Böhmen u. Österreich des internationalen souveränen Malteser-Ritterordens)*, jejímž úkolem bylo zajišťovat zdravotnickou pomoc během vojenských akcí.²⁸⁶

4.2 Nemocniční instituce Českého velkopřevorství na počátku 20. století

Inspirací k vytvoření Dobrovolné sanitní služby byl bezpochyby Červený kříž, se kterým České velkopřevorství i v dalších letech občasně spolupracovalo, jak bude ukázáno níže. Dne 15. května 1866, v předvečer prusko-rakouské války, pak velkopřevorství ve Vídni zřídilo svůj první válečný lazaret, jehož kapacita umožňovala pojmout na 14 důstojníků a až 80 členů mužstva.²⁸⁷

Za zřízením tohoto lazaretu stál tehdejší opavský komtur František hrabě Kolowrat-Krakowský, který se i poté, co byl roku 1867 stal českým velkopřevorem, výrazně zasazoval o rozvoj řádového humanitárního díla.²⁸⁸ Hrabě Kolowrat-Krakowský byl jistě velmi povolnou osobu pro zřízení tohoto lazaretu, neboť nemocniční činnost velmi dobře znal; právě u jeho komendy v Opavě, kde byl komturem v letech 1847–1867, se totiž nacházela stará, avšak v té době stále fungující řádová nemocnice.²⁸⁹ Při organizaci lazaretu mu pak

²⁸⁶ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, *Freiwilliger Sanitätsdienst im Kriege des Grosspriorates von Böhmen u. Österreich des internationalen souveränen Malteser-Ritterordens – Zpráva o činnosti*.

²⁸⁷ J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta Rakouského císařství*, s. 256.

²⁸⁸ *Ibidem*.

²⁸⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, *Freiwilliger Sanitätsdienst im Kriege des Grosspriorates von Böhmen u. Österreich des internationalen souveränen Malteser-Ritterordens – Zpráva o činnosti*.

výraznou měrou pomáhala jiná osobnost, o níž již byla v rámci této práce řeč, MUDr. Jaromír svobodný pán Mundy.²⁹⁰

Dobrovolná sanitní služba nadále pokračovala i v následujících letech, přičemž za pozornost stojí například její účast v srbsko-bulharské válce roku 1885, do které nasadila několik špitálních vlaků, ale především rok 1912, během něhož v důsledku první balkánské války zřídila špitál v bulharské Sofii.²⁹¹ Tehdy ještě nikdo netušil, že se řád na stejné místo vrátí i o několik málo let později v důsledku daleko rozsáhlejšího konfliktu.

O vyslání pomocných sil do Bulharska rozhodl na podzim roku 1912 tehdejší kníže-velkopřevor Franz Josef hrabě zu Hardegg a jejich vypravením v co nejkratším možném čase byli pověřeni vrchní lékař velkopřevorství Dr. Jurie von Lavandal a kancléř velkopřevorství Dr. Ludwig Schmidt. Lékařským ředitelem této mise se stal Dr. Wolfgang Denk, donát I. třídy, který o ní později sepsal velmi cennou zprávu.²⁹² Z ní se dozvídáme, že tato zdravotnická mise vyjela z Vídně do Sofie již 24. října roku 1912, vybavená nástroji a zdravotnickým vybavením, které jí poskytl řád.²⁹³

Po příjezdu do Sofie se k výpravě připojil švýcarský lékař Dr. von Suri a členům mise bylo dáno k dispozici celé druhé patro rozsáhlé, trojpodlažní budovy školy, která byla nouzově přebudována na nemocniční zařízení a dokázala pojmout na 1 500 nemocných. V části, která byla vymezena členům maltéžské mise, bylo zřízeno 384 lůžek. Na znamení, že se jedná o maltéžskou nemocnici, byly na všechny dveře ve druhém patře bývalé školy namalovány maltéžské kříže.²⁹⁴

Ačkoliv si mise přivezla většinu lékařského vybavení s sebou, přesto se hned od počátků potýkala s výraznými problémy při shánění základního vybavení, nedostatkové byly například nočníky či ledové obklady. Podpory nejen při obstarávání potřebného vybavení se misi dostalo u rakousko-uherského vyslance hraběte Tarnowského a sekretáře barona Mittaga.²⁹⁵

Velmi brzy po nastěhování se do objektu školy zde řád zřídil operační sál, který umístil do bývalé chemické laboratoře. Důvodem pro to bylo, že se jednalo o velký a světlý

²⁹⁰ J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta Rakouského císařství*, s. 256

²⁹¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Freiwilliger Sanitätsdienst im Kriege des Grosspriorates von Böhmen u. Österreich des internationalen souveränen Malteser-Ritterordens – Zpráva o činnosti.

²⁹² Ibidem, Bericht über die vom Grosspriorate von Böhmen und Österreich des souveränen Malteser-Ritter-Orden anlässlich des Balkankrieges nach Sofia entsendete ärztliche Mission.

²⁹³ Ibidem.

²⁹⁴ Ibidem.

²⁹⁵ Ibidem.

sál, který byl navíc vybaven elektrickým osvětlením a zdrojem tekoucí vody. Do bývalého fyzikálního kabinetu, který se nacházel vedle nově zřízeného operačního sálu, pak zapůjčil nejmenovaný bulharský profesor rentgen, který byl poté v nemocnici hojně využíván.²⁹⁶

První transport se zraněnými dorazil do této řádové nemocnice v již v půl šesté večer 28. října 1912, tedy jen čtyři dny poté, co se řádová mise vypravila z Vídně do Bulharska. To vypovídá o vysokém stupni profesionality a efektivnosti počínání řádových pracovníků. Tento první transport obsahoval na 250 zraněných a jejich rozmístění v rámci nemocnice byla věnována mimořádná pozornost: Těžce ranění byli umístěni poblíž operačního sálu, do zvláštního, odděleného pokoje pak byli dáni ti, u nichž hrozilo, že by mohli šířit infekce. Oddělení museli být rovněž Turci, kterých bylo přivezeno asi dvacet, protože se stávali terčem hrozeb ze strany bulharských vojáků.

Jak uvádí ve své zprávě Dr. Denk, pobyt v řádové nemocnici byl pro turecké vojáky z počátku šok. Při příjezdu byli údajně velmi vystrašení a očekávali, že se zde stanou terčem násilí, protože prý nedokázali pochopit, že se jim lékaři snaží pomoci. Při každé výměně obvazů, injekci či zákroku očekávali „blížící se masakr“. Postupně však pochopili, že jim v nemocnici žádné nebezpečí nehrozí, začali být přátelštější a posléze se dostali i do kontaktu s bulharskými vojáky, takže bylo možné spatřit Bulhary a Turky, jak spolu například hrají karty. Postupem času se rovněž podařilo odstranit jejich nedůvěru k tomu, že je obsluhují i ženy a dokonce i jejich přísnou abstinenci od alkoholu.²⁹⁷

Především odbourání turecké nedůvěry vůči ženám bylo z provozních důvodů velmi důležité, neboť péče o nemocné byla svěřena takzvaným „Samaritánkám“, ženám a dívkám ze Sofie, které za sebou měly zdravotnický kurz – v lepším případě tříměsíční, v horším jen desetidenní. Je nasnadě, že zkušeným řádovým zdravotníkům tento personál spíše překážel. Situace se zlepšila až s příchodem dvou anglických ošetřovatelek z povolání a dvou italských šlechticů, které rovněž měly s podobnou prací zkušenosti a dokázaly Samaritánky náležitě „ukočírovat“.

Do řádové nemocnice v Sofii byl dvakrát týdně umožněn vstup návštěvám pacientů, kteří zde byli ošetřováni. Při této příležitosti byl vždy na sloup před nemocnicí připevněn seznam pacientů, kteří jsou v nemocnici aktuálně ošetřováni a čísla pokojů, ve kterých je mohou jejich blízcí nalézt. V těchto dnech se kolem sloupů vždy shromažďovaly stovky lidí,

²⁹⁶ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Bericht über die vom Grosspriorate von Böhmen und Österreich des souveränen Malteser-Ritter-Orden anlässlich des Balkankrieges nach Sofia entsendete ärztliche Mission.

²⁹⁷ Ibidem.

kteří na vyvěšených seznamech hledali jména svých příbuzných či přátel. Je pochopitelné, že samotná nemocnice se pak velmi často stávala místem dojemných shledání a srdceryvných scén, když se například rodiče setkali se svým zraněným synem, o kterém věřili, že ve válce padl.

Pacienty, kteří byli do nemocnice dopravováni, byli vojáci, kteří utrpěli poranění přímo v boji. Typickými zraněními, která byla v nemocnici ošetřována, byly například průstřel vedoucí od nártu k chodidlu, což je zranění, které si nezkušení vojáci mohli snadno přivodit sami při neodborné či nedbalé práci se zbraněmi. Dále byli do nemocnice velmi často přiváženi vojáci s prostřeleným stehnem, či muži s poraněnými rukama nebo pažemi. Velmi časté bylo současné poranění pravého palce a obličeje. Takové zranění vznikalo ve chvíli, kdy se voják odkryl aby zamířil, ale jeho protivník byl rychlejší a vystřelil dřív, či mířícího vojáka, který nebyl zcela chráněn zákopem, zasáhl výbuch granátu a podobně.²⁹⁸

Skutečnost, že drtivá většina zranění vznikla na bitevním poli, s sebou přinášela jednu velkou nepříjemnost: Značná část zranění byla infikována, což bylo zapříčiněno především špatným ošetřením v místě bojiště, případně nevhodnými podmínkami při transportu raněných do nemocnice. V této souvislosti rovněž není bez zajímavosti, že většina infikovaných zranění byla způsoben šrapnely z dělostřeleckých střel, zatímco zranění způsobená kulkou byla infikována relativně výrazně méně. Následující tabulka zobrazuje přehled ošetřovaných zranění a obsahuje rovněž informaci o tom, kolik zranění bylo zasaženo infekcí. Ošetřovaní vojáci jsou v ní podle svého zařazení rozděleni do infanterie (pěchoty) a artilerie (příslušníků dělostřelectva). Na národnost, náboženské vyznání a podobně v duchu pravidel vedení řádových nemocnic nebyl brán zřetel, protože tato pravidla zavazovala členy řádu pomoci komukoliv.

²⁹⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Bericht über die vom Grosspriorate von Böhmen und Österreich des souveränen Malteser-Ritter-Orden anlässlich des Balkankrieges nach Sofia entsendete äztliche Mission.

Tabulka 1: Seznam zranění léčených v nemocnici v Sofii během první balkánské války (vyjma speciálních případů a poranění kloubů).

Zasažená oblast	Infanterie		Artilerie		Celkem
	Neinfikováno	Infikováno	Neinfikováno	Infikováno	
Lebka, proražená	6	2	2	-	10
Lebka, neproražená	12	3	14	1	30
Obličej – měkké části	20	2	12	4	38
Obličej – kosti	7	5	5	-	17
Krk	13	-	6	1	20
Hrudník – proražený	18	1	4	-	23
Hrudník – neproražený	42	3	23	6	74
Břicho – proražené	4	2	-	-	6
Břicho – neproražené	5	3	1	-	9
Bederní oblast	4	-	4	-	8
Nadloktí – měkké části	59	5	21	7	92
Nadloktí – kosti	16	8	6	2	32
Předloktí – měkké části	30	4	8	3	45
Předloktí – kosti	7	2	1	3	13
Ruka	76	15	34	8	133
Oblast kyčle	18	9	9	2	38
Stehno – měkké části	79	14	48	13	154

Stehno – kosti	18	5	9	2	34
Bérec – měkké části	67	18	34	19	138
Bérec – kosti	5	7	1	6	19
Chodidlo	75	22	30	22	149
Celkem	581	130	272	99	1 082

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Bericht über die vom Grosspriorate von Böhmen und Österreich des souveränen Malteser-Ritter-Orden anlässlich des Balkankrieges nach Sofia entsendete ärztliche Mission.

Kromě těchto zranění byli v nemocnici ošetřováni i další pacienti, kteří byli přivezeni s následujícími problémy: Popáleniny (8 pacientů), úder kopytem koně (3 pacienti), pohmožděniny (46 pacientů), lidé zasažení revmatismem (7 pacientů), lidé poranění při manipulaci s bajonetem a s šavlí (6 pacientů, tři z nich měli zranění infikované), jeden pacient byl přivezen s tetanem, který byl zapříčiněn neznámým zraněním, další trpěl neprůchodností střev a jeden sarkomem čelisti.²⁹⁹

Samostatně evidováni byli v řádové nemocnici pacienti, kteří utrpěli poranění kloubů. Jejich statistiku (opět s přihlédnutím, zda bylo poranění zasaženo infekcí) uvádí tabulka č. 2, z níž je patrné, že tato zranění byla relativně vzácná.

Tabulka 2: Výčet zraněných, kteří utrpěli poranění kloubů

Zasažená oblast	Infanterie		Artilerie		Celkem
	Neinfikováno	Infikováno	Neinfikováno	Infikováno	
Ramenní kloub	2	1	-	1	4
Loketní kloub	3	1	-	2	6
Kyčelní kloub	1	1	-	-	2
Kolenní kloub	4	7	1	2	14
Hlezenní kloub	-	3	-	2	5
Celkem	10	13	1	7	31

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Bericht über die vom Grosspriorate von Böhmen und Österreich des souveränen Malteser-Ritter-Orden anlässlich des Balkankrieges nach Sofia entsendete ärztliche Mission.

²⁹⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Bericht über die vom Grosspriorate von Böhmen und Österreich des souveränen Malteser-Ritter-Orden anlässlich des Balkankrieges nach Sofia entsendete ärztliche Mission.

Téměř 17 % zraněných, kteří byli do nemocnice přivezeni, muselo být operováno. Výčet operací byl poměrně rozmanitý, například u 12 pacientů museli řádoví lékaři přistoupit k amputaci. Tři z těchto pacientů svým zraněním bohužel podleli. U dvou pacientů bylo přistoupeno k trepanaci lebky, jeden z nich však záhy zemřel na encefalitidu. Ve dvou případech muselo dojít k otevření břišní dutiny – jednalo se o pacienta, který trpěl peritonitidou (zánětem pobřišnice) a o pacienta trpícího ileem (střevní neprůchodností). Oba pacienti však svým nemocem podleli. Časté byly rovněž operace zraněných očí, transplantace kůže a podobně. Následující tabulka zobrazuje sumarizační údaje, vztažené k provozu nemocnice během celé první balkánské války.

Tabulka 3: Sumarizační údaje vztahující se k provozu řádové nemocnice v bulharské Sofii během první balkánské války.

Celkem zaprotokolováno případů	1 186
Počet úmrtí	13
Počet operací	198
Procento infekce u infanterie	18,5 %
Procento infekce u artilerie	26,7 %
Procento kostní u infanterie	32,3 %
Procento kostní u artilerie	43,3 %
Procento kloubní infekce u infanterie	56,5 %
Procento kloubní infekce u artilerie	87,5 %

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Bericht über die vom Grosspriorate von Böhmen und Österreich des souveränen Malteser-Ritter-Orden anlässlich des Balkankrieges nach Sofia entsendete äztliche Mission.

Provoz řádového špitálu se neobešel bez zájmu bulharské společnosti, a to včetně nejvyšších kruhů. Zvláštní přízně se mu dostalo ze strany bulharské carevny Eleonory, rozené princezny von Reuß zu Köstritz, která měla sama zkušenosti jako zdravotní sestra a tuto činnost záhy vykonávala opět během první světové války.³⁰⁰ Carevna řádu opakovaně vyjádřila dík za jeho pomoc a nemocnici několikrát navštívila. Krátce před ukončením mise byl její ředitel Dr. Denk pozván na zvláštní audienci u cara a carevny, během níž byl pověřen, aby předal českému velkopřevorovi oficiální poděkování. Carevna Eleonora také členy této

³⁰⁰ Bernard A. COOK (ed.), *Woman and War. A Historical Encyclopedia from Antiquity to the Present*, svazek I, Santa Barbara, Denver, Oxford 2006, s. 565.

zdravotnické mise obdarovala během Vánoc a krátce před odjezdem jim byl carem Ferdinandem I. Bulharským udělen řád za civilní zásluhy.³⁰¹

Řádová mise skončila po třech měsících dne 30. ledna 1913, samotná válka pak byla ukončena až v květnu téhož roku, řádové pomoci však již nebylo nadále zapotřebí. Jak vyplývá z tabulky shrnující celkový rozsah řádové pomoci, tak přínos mise sice nebyl z hlediska celkového konfliktu zásadní, rozhodně však nebyl zanedbatelný. Svůj význam však měla mise i pro řád; aniž by to v té době věděl, získali jeho členové cenné zkušenosti, které mohli velmi brzy uplatnit při válečném střetu daleko větších rozměrů.

4.2.1 Špitální činnost během první světové války

Tímto konfliktem byla první světová válka, během níž se se velkopřevorství snažilo organizovat rozsáhlou pomoc jednak prostřednictvím provozování svých sanitních vlaků, o čemž ještě bude řeč později, ale také zřizováním řady polních nemocnic a špitálů v zázemí.

Jeden z těchto špitálů stál i na vídeňské Glanzingasse 37 a jmenoval se *Offiziers-Reserve-Spital des Souveränen Maltheser-Ritterordens Wien*, z čehož je patrné, že byl určen pro rakousko-uherské důstojníky. Duchovní správu v tomto špitále vykonával Frā Antonín Kačaba, který posílal do pražského konventu kromě zpráv o fungování špitálu i informace o vývoji na frontě a plánech armádního velení, které se patrně mnohdy dozvídal od ošetřovaných důstojníků. Informoval tak například, že „*Německo má 37 Zeppelinů, z nichž každý unese na 50 ohromných bomb, které chtějí použít proti Londýnu.*“³⁰²

Vedle toho také popisuje podmínky, které ve špitále panují a útrapy vojáků na bitevním poli. Jako značný problém se paradoxně ukázalo, že jednotlivé části císařské armády si byly navzájem nebezpečné. Frā Antonín Kačaba k tomu píše: „*V našem vojsku nebyl nikdy cvičen kontakt mezi infanterií a artilerií. Následkem toho často střílelo vojsko na sebe. Zde máme toho dva živé důkazy. Nadporučík Gottlieb byl střelen naší zbraní, též setník Žiwsa rakouským šrapnelem. Raněných ubývá, protože se musí vojáci dle něm. vzoru více „dekovat“ než činili dříve. Dříve se bralo hned všechno útokem. Máme zde plukovníka Benedikta [Landšturm]. Šrapnelem byly mu vypáleny obě oči. Chudák myslí, že bude aspoň levé oko zachráněno. Žádný nemá odvahu říci mu konečně jednou tu krutou pravdu. Předcítám mu každého dne noviny a procházím se s ním. Je tak vděčným za každou*

³⁰¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Bericht über die vom Grosspriorate von Böhmen und Österreich des souveränen Malteser-Ritter-Orden anlässlich des Balkankrieges nach Sofia entsendete äztliche Mission.

³⁰² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis Frā Antonína Kačaby ze dne 3. října 1914.

*maličkost. Pěje celé chvalozpěvy na maltézský špitál. Tak tu nemá praníkoho než 86letou matku! Ta dle všeho ještě o neštěstí svého syna neví!*³⁰³

V jiném dopise informuje pražský konvent, že se podařilo v řádovém špitále vyřešit případy cholery. O výskytu cholery byla informována i arcivévodkyně Isabela (protektorka špitálu), která následně pátrala po tom, odkud se cholera ve špitálu vzala. Vyšlo najevo, že jistý lékař, kterého Kačaba nazývá „Übermensch“, chtěl vykázat pro lékařskou komoru velký počet operací; Kačaba k tomu píše poněkud expresivně: „*Jemu se jednalo pouze o operace – aby mohl řezat a kuchat*,“³⁰⁴ a proto přijímal do důstojnického špitálu i prosté vojíny, a to ve značném počtu a pravděpodobně bez náležité vstupní prohlídky. Právě tímto způsobem byla do nemocnice zavlečena i cholera. Arcivévodkyně i vedení špitálu se proti tomu silně ohradilo: Důvodem však v žádném případě nebyla touha po exkluzivitě výhradně důstojnické „klientely“, ale čistě praktická opatření – špitál nebyl vybaven na přijímání a péči o mužstvo (neměl na to prostředky ani kapacitu) a jeho výhradním úkolem bylo pečovat o důstojníky, kterých byl již v počátcích války značný nedostatek. Rovněž tak ošetřovatelky, které ve špitále sloužily (a z většiny pocházely ze šlechtických rodů – např. nová zástupkyně vrchní sestry byla hraběnka Clam-Gallas) do služby dobrovolně vstoupily s tím, že budou sloužit u důstojníků. „Übermenschovi“ bylo vyčíněno a on špitál následně z vlastního rozhodnutí opustil.³⁰⁵

Velmi cenné a podrobné informace o rozsahu maltézské pomoci v sobě ukrývá zpráva o fungování Dobrovolné sanitní služby Českého velkopřevorství od 1. května 1917 do 30. dubna 1918. Tato zpráva obsahuje rovněž údaje z doby před uvedeným časovým obdobím, ovšem je zřejmé, že informace o působení po 30. dubnu 1918 v ní již obsaženy nejsou. Bohužel žádný adekvátní dokument pro závěrečnou etapu války se mi nepodařilo v řádovém archivu dohledat, a tak mohu čtenáři předložit pouze sumarizační údaje vztahující se k celé válce, z nichž však lze hodnoty pro poslední měsíce války do značné míry aproximovat.

Podle zmíněné zprávy fungoval *Offiziers-Reserve-Spital des Souveränen Maltheser-Ritterordens Wien* od počátku války do 15. června roku 1915, kdy byl zrušen. Za dobu své

³⁰³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis Frā Antonína Kačaby ze dne 3. října 1914.

³⁰⁴ Ibidem, Dopis Frā Antonína Kačaby ze dne 9. listopadu 1914.

³⁰⁵ Ibidem.

relativně krátké existence stihl ošetřit 395 raněných a nemocných, přičemž celkové náklady na jeho provoz dosáhly výše 158 678 korun a 87 haléřů.³⁰⁶

Svým způsobem jej nahradila další řádová nemocnice, která byla pod názvem *Reservespital Wien XIX. Peter Jordanstrasse 70* otevřena 17. srpna roku 1915. Tato nemocnice byla vybavena 60 lůžky, z nichž 14 bylo určeno důstojníkům a 46 členům mužstva. Od svého založení až do 30. dubna roku 1918 bylo v této nemocnici ošetřeno na 177 důstojníků a 756 řadových vojáků. Pro představu lze uvést, že jen v období od 1. května 1917 do 30. dubna 1918 bylo v nemocnici ošetřeno 55 důstojníků a 300 vojáků, přičemž bylo zapotřebí provést 85 těžkých a 43 lehčích operací. Čisté náklady na provoz nemocnice od jejího založení až ke 30. dubnu roku 1918 dosáhly výše 488 378,19 korun.³⁰⁷

O něco menší, avšak stále cenné služby poskytnul i rekonvalescenční domov na vídeňském vršku *Hohe Warte*, který byl otevřen rovněž 17. srpna 1915. Celkem jím do 30. dubna 1918 prošlo 544 vojáků a čisté náklady na jeho provoz se vyšplhaly na 107 523,81 korun.³⁰⁸ Je třeba zmínit, že kromě těchto nemocnic fungovala v Rakousku-Uhersku ještě řada dalších špitálů a rekonvalescenčních domů, které zřizovali na své náklady pod záštitou řádu čestní a devoční rytíři a dámy.³⁰⁹

Mise Českého velkopřevorství se po krátké době vrátila rovněž do bulharské Sofie, ve které řád působil již za první balkánské války. Tamní řádovou nemocnici, znovu založenou 24. listopadu 1915, tam v průběhu první světové války poškodilo zemětřesení, které na čas omezilo její provoz, přesto však zůstávala plně funkční. Řádové působení opět ocenil bulharský car, který řekl komturovi Frā Heinrichu Karlu von Thun und Hohenstein: „*Sdělte Jeho Jasnosti nejdůstojnějšímu panu knížeti-velkopřevorovi, že spoléhám na to, že řád bude pokračovat ve své požehnané péči v Bulharsku až do konce války a pokud to bude možné, ještě déle. Maltézský řád mi nesmí odejít ze země, počítám s ním a udělám vše pro to, abych jeho zdejší životaschopnost upevnil.*“³¹⁰ Že tato carova slova nebyla zbytečná, se ukázalo záhy: Kníže-velkopřevor měl v úmyslu bulharskou misi ukončit, ale právě carova chvála a opakované prosby jeho rozhodnutí změnily.

³⁰⁶ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Bericht über die freiwillige Sanitätspflege der Souver. Malteser-Ritter-Ordens – Grosspriorat von Böhmen und Österreich im Zeitraume vom 1. Mai 1917 bis 30. April 1918.

³⁰⁷ Ibidem.

³⁰⁸ Ibidem.

³⁰⁹ Ibidem.

³¹⁰ Ibidem.

Za první světové války byl rozsah pomoci, kterou řád realizoval v Bulharsku, znatelně větší oproti nedávné zkušenosti při první balkánské válce. Řádovou nemocnicí prošlo do 30. dubna 1918 podle zaznamenaných údajů 3 395 pacientů a bylo zde vykonáno 1 545 operací. Náklady na celou misi dosáhly výše 120 151,28 korun. Dlužno podotknout, že tyto údaje jsou možná chybné a ve skutečnosti byl počet ošetřených ještě vyšší, o čemž bude řeč později.

Kromě výše uvedeného vznikly další nemocnice a lazarety také v Bílině (od počátku války do 30. dubna 1918 jí prošlo 306 pacientů), na zámcích Prugg (556 pacientů) a Frauenthal (201 pacientů) a podobně.

Nesmírný význam měly rovněž takzvané chirurgické skupiny (Chirurgengruppen), které působily přímo v místech bojiště. Chirurgická skupina I. pod vedením Dr. Winkelbauera působila v jižním Tyrolsku (a krátce též na severovýchodní frontě) a do 30. dubna 1918 ošetřila na 2 344 pacientů a provedla celkem 1 566 operací. Kromě toho poskytla drobné ambulantní ošetření ještě 1 013 dalším vojákům.³¹¹

Chirurgická skupina II., kterou řídil Dr. von Walzel, působila v Haliči a doprovázela rovněž rakouskou ofenzivu vedenou přes Stanislaviv (dnešní Ivano-Frankivsk), načež zřídila velkou nemocnici v Kolomyji na západě dnešní Ukrajiny. Nakonec byla z rozhodnutí knížete-velkopřevora přesunuta do jižního Tyrolska. Tato skupina ošetřila do 30. dubna 1918 celkem 7 075 raněných a provedla 2 652 operací.³¹²

Chirurgické skupiny I. a II. financoval řád pouze do 1. ledna roku 1917. Za tuto dobu zaplatil za skupinu I. celkem 31 699,88 korun a provoz skupiny II. si vyžádal náklady ve výši 29 888,34 korun. Od 1. ledna roku 1917 však převzal financování těchto skupin justiční rytíř Rudolf princ Esterházy, a velkopřevorství tak v tomto ohledu žádné další náklady nevznikaly.³¹³

Chirurgická skupina III., jejímž velitelem byl Dr. Demmer, působila nejprve v Dutovlji v dnešním Slovinsku. Poté došlo k jejímu zrušení v únoru 1917, přičemž celkem vykážala 1 102 ošetřených pacientů. Po svém znovu ustanovení se 8. listopadu 1917 přesunula do italské Villa Vincentina poblíž Udine, mezi 10. prosincem 1917 a 10. lednem

³¹¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Bericht über die freiwillige Sanitätspflege der Souver. Malteser-Ritter-Ordens – Grosspriorat von Böhmen und Österreich im Zeitraume vom 1. Mai 1917 bis 30. April 1918.

³¹² Ibidem.

³¹³ Ibidem.

1918 byla v záloze a od 15. ledna 1918 pak působila v Terstu. Od svého vzniku do 30. dubna 1918 ošetřila tato skupina na 2 193 pacientů a provedla celkem 677 operací.³¹⁴

Převážně na jihu Evropy působila též chirurgická skupina IV., kterou vedl Dr. Zoepnek. Tato skupina velmi často měnila své stanoviště; sídlila například v Kosovelje na jihozápadě Slovinska či v italském městě Udine. Také tato skupina byla velmi činná a do 30. dubna 1918 ošetřila celkem 3 304 pacientů a provedla na 1 249 operací.³¹⁵

Konečně v prosince roku 1917 byla ve Villa Vincentina na místo skupiny III., která se přesunula do Terstu, vytvořena chirurgická skupina V. pod vedením Dr. Steindla, jež záhy přesídlila do Latisany, poté do Portogruara a nakonec se 18. prosince 1917 usadila v San Stino di Livenza. Tato skupina do 30. dubna 1918 stihla ošetřit 1 936 pacientů a provést 370 operací.³¹⁶

Dlužno dodat, že se skupinami III.–V. nemělo České velkopřevorství spojené žádné náklady, neboť jejich financování probíhalo z fondu, který pro ně vytvořila řádová čestná a devoční dáma Marie Therese princezna von Thurn und Taxis, rozená portugalská infantka z rodu de Bragança.³¹⁷

Špitály a jiné nemocniční instituce, které zřizovalo za první světové války České velkopřevorství, jakož i jeho chirurgické skupiny, odvedly velmi dobrou práci. Jejich celkové výsledky do 30. dubna sumarizuje následující tabulka:

Tabulka 4: Činnost řádových nemocničních institucí během první světové války (respektive do 30. dubna 1918) a náklady na jejich provoz

Název	Počet ošetřených raněných a nemocných	Náklady		Poznámka
		Korun	Haléřů	
Důstojnická nemocnice v Pötzleinsdorfu	395	158 678	87	Zrušena 15. června 1915
Nemocnice ve Vídni XIX. –	933	488 378	19	Otevřena 17. srpna 1915

³¹⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Bericht über die freiwillige Sanitätspflege der Souver. Malteser-Ritter-Ordens – Grosspriorat von Böhmen und Österreich im Zeitraume vom 1. Mai 1917 bis 30. April 1918.

³¹⁵ Ibidem.

³¹⁶ Ibidem.

³¹⁷ Ibidem.

Peter Jordanstrasse 70				
Rekonvalescenční dům Hohe Warte	544	107 523	81	Otevřena 17. srpna 1915
Nemocnice v Sofii	3 395	120 151	28	Otevřena 24. listopadu 1915
Chirurgická skupina I.	2 344	25 009 ³¹⁸ 31 699	98 88	Sestavena 24. června 1915
Chirurgická skupina II.	7 075	40 240 ³¹⁹ 29 888	10 34	Sestavena 27. června 1915
Chirurgická skupina III. stará	1 102	223 319 ³²⁰	37	Sestavena 15. září 1915, zrušena v únoru 1917
Chirurgická skupina III. nová	2 193			-
Chirurgická skupina IV.	3 304			-
Chirurgická skupina V.	1 936			Sestavena v prosince 1917
Nemocnice v Bílině	306	218 721	13	-

³¹⁸ Náklad hrazen Rudolfem princem Esterházym.

³¹⁹ Náklad hrazen Rudolfem princem Esterházym.

³²⁰ Náklad hrazen Marií Theresií princeznou von Thurn und Taxis.

Rekonvalescenční dům na zámku Prugg	556	127 275	87	-
Rekonvalescenční dům na zámku Frauenthal	201	115 880	24	Otevřen každoročně od 15. května do 31. října
Rekonvalescenční dům Faniteum	340	129 437	08	V provozu 14. září 1914 – 1. října 1915; 1. července 1916 – 16. listopadu 1916 a 5. června 1917 – 28. října 1917
Celkem	24 624	936 320 879 883	37 77	-

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Bericht über die freiwillige Sanitätspflege der Souver. Malteser-Ritter-Ordens – Grosspriorat von Böhmen und Österreich im Zeitraume vom 1. Mai 1917 bis 30. April 1918.

Z tabulky vyplývá, že pomoc řádu v oblasti zřizování nemocnic, chirurgických skupin a nemocničních zařízení rozhodně nebyla pouze symbolická. Navíc uvedené údaje platí pouze k 30. dubnu roku 1918 a během posledních měsíců války došlo k poměrně razantnímu nárůstu pomoci. Konkrétní rozpisy se mi bohužel v řádovém archivu nepodařilo dohledat, zato však existují sumarizační údaje, podle nichž chirurgické skupiny (označeny jako „polní nemocnice“) ošetřily za války celkem 25 094 nemocných a nemocnicemi a rekonvalescenčními domovy v zázemí prošlo 3 988 pacientů. Největší nárůst své činnosti vykazala v posledních měsících války nemocnice v Sofii, která měla za války celkem ošetřit

na 8 963 raněných a nemocných. Tento nárůst je od dubna 1918 natolik vysoký, že vyvolává pochybnosti o tom, zda byl vůbec reálně možný. Vzhledem k tomu, že téměř devět tisíc ošetřených pacientů se objevuje ve všech poválečných dokumentech, domnívám se, že spíše může být chybný údaj, který k 30. dubnu 1918 hlásal 3 395 ošetřených.

Ať tak či onak, více než 38 tisíc ošetřených pacientů a vynaložené náklady, přesahující po skončení války částku jednoho milionu korun, svědčí o mimořádné snaze řádu zmírnit utrpení, které s sebou první světová válka přinášela. Tato čísla jsou navíc o to působivější, že zřizování nemocnic a podobných institucí bylo jen vedlejší řádovou aktivitou, neboť ještě daleko větší část pozornosti (a financí) byla věnována provozování takzvaných sanitních vlaků.

4.3 Sanitní vlaky Českého velkopřevorství za první světové války

Sanitním vlakům již byla okrajově věnována pozornost v části zabývající se historií Českého velkopřevorství a bylo nastíněno, že o jejich pořízení se zasadil v 70. letech 19. století velkopřevor Othenio hrabě Lichnowsky-Werdenberg ve spolupráci s MUDr. Jaromírem svobodným pánem Mundym, přičemž poprvé byly tyto vlaky nasazeny do akce již roku 1878 v Bosně a Hercegovině.

V každém sanitním vlaku bylo sto lůžek pro těžce raněné a stejný počet míst v osobních vozech pro vojáky i civilisty, jejichž zranění nebyla natolik vážná, aby je upoutala na lůžko, a mohli tak být přepraveni do zázemí vsedě. Vlaky též obsahovaly vůz s kuchyní, kde se pro cestující připravovaly pokrmy a další vozy se zásobami potravin, prádla, lékařského materiálu a podobně. Přirozeně byl každý vlak vybaven i lékárnou s nejnnutnějšími léky. Konečně v každém vlaku byl vždy alespoň jeden řádový rytíř, dva lékaři a ti měli k ruce větší počet ošetřovatelů a pomocníků.³²¹

Příprava vlaků, které se před první světovou válkou nacházely v depu ve Strakonících, začala bezprostředně po vypuknutí konfliktu a první řádový vlak byl na bojiště vypraven již 21. srpna roku 1914.³²² Celkem vlaky za dobu války urazily 1 062 760 kilometrů a z bojiště odvezly 359 945 raněných a nemocných.³²³

Rozsah činnosti jednotlivých sanitních vlaků od počátku války do 30. dubna 1918 znázorňuje následující tabulka:

³²¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Bericht über die freiwillige Sanitätspflege der Souver. Malteser-Ritter-Ordens – Grosspriorat von Böhmen und Österreich im Zeitraume vom 1. Mai 1917 bis 30. April 1918.

³²² Ibidem.

³²³ Ibidem.

Tabulka 5: Statistiky řádových nemocničních vlaků od počátku války do 30. dubna 1918.

Vlak	Počet jízd		Ujeté kilometry		Přepraveno raněných		Celkem jízd do 30. 4. 1918	Celkem ujetých km do 30. 4. 1918	Celkem přepraveno raněných do 30. 4. 1918
	Do 30.4. 1917	1. 5. 1917 – 30.4. 1918	Do 30.4. 1917	1. 5. 1917 – 30.4. 1918	Do 30.4. 1917	1. 5. 1917 – 30.4. 1918			
A	99	37	111 473	27 735	23 796	12 640	136	139 208	36 436
B	108	49	104 238	35 979	28 688	14 458	157	140 217	43 146
C	122	50	102 667	35 824	26 883	12 927	172	138 491	39 810
D	118	37	103 353	29 717	31 145	12 311	155	133 070	43 456
E	146	51	103 144	33 001	44 996	18 564	197	136 145	63 560
F	123	34	106 699	29 193	29 808	11 172	157	135 892	40 980
G	106	33	94 490	27 561	26 201	9 240	139	127 051	35 441
H	13	45	9 814	32 000	5 170	14 988	58	41 814	20 158
Celkem	835	336	740 878	251 010	216 687	106 300	1 171	991 888	322 987

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Bericht über die freiwillige Sanitätspflege der Souver. Malteser-Ritter-Ordens – Grosspriorat von Böhmen und Österreich im Zeitraume vom 1. Mai 1917 bis 30. April 1918.

Z tabulky vyplývá, že zdaleka nejméně využívaný byl vlak H, ostatní vlaky byly využívány více méně rovnoměrně. To bylo způsobeno tím, že vlak H začal být v hojnější míře využíván až v polovině roku 1917.

Je třeba zmínit, že provoz jednotlivých vlaků byl občas narušen nehodou či vojenskou činností. Ku příkladu vlak D měl 1. února roku 1918 nehodu, při níž přišel o život jeden rotmistr a 8 lidí bylo zraněno. Přirozeně též došlo k poškození vlaku a škodám na jeho vybavení.³²⁴

Železniční nehody se nevyhnuly ani vlaku A, který do května roku 1918 havaroval hned dvakrát; shodou okolností byl při obou těchto příležitostech ve vlaku přítomen i kníže-velkopřevor. V Lupkovském průsmyku, jenž tvoří předěl mezi východními a západními Karpatami, zase havaroval vlak E. Všechny tyto nehody se ovšem obešly bez závažnějších zranění. Konečně vlaky B a E byly dokonce zasaženy při leteckém útoku na Innsbruck, avšak ani v tomto případě nebyl nikdo z personálu raněn.³²⁵

4.4 Shrnutí činnosti řádu za první světové války

Míra činnosti celého maltézskeho řádu za války byla značná a velmi rozmanitá. Její rozsah nastínil řádový delegát během desáté mezinárodní konference Červeného kříže v Ženevě, která se uskutečnila v březnu a dubnu roku 1921. Přednesená zpráva se zabývala činnostmi následujících řádových organizačních složek: Sdružení italských, francouzských, anglických, slezských a rýnsko-vestfálských rytířů a také aktivitami, které vykonalo během války České velkopřevorství. Považuji za užitečné pro vytvoření konkrétnější představy o působení řádu v Evropě během celé války tuto zprávu alespoň částečně parafrázovat.

Italští rytíři již za italsko-turecké války (1911–1912) vystrojili a provozovali nemocniční loď, v květnu roku 1915 pak začali provozovat čtyři zdravotní vlaky, přičemž každý byl schopen pojmout na 306 pacientů. Personál každého vlaku tvořil řádový rytíř, který zastával funkci velitele vlaku, dále dva důstojníci-lékaři, čtyři zdravotní sestry, asi dvacet ošetřovatelů a jeden správní úředník. Italské řádové sanitní vlaky najely za války téměř půl milionu kilometrů a z bojišť dopravily do nemocnic v zázemí 148 016 raněných.

Vedle toho provozovali italští rytíři také pět záchranných stanic, válečnou nemocnici v Cividale del Friuli nedaleko Udine, schopnou pojmout až 100 pacientů a nemocnici v zázemí v Římě, která disponovala 350 lůžky. Záchranné stanice italských rytířů byly umístěovány u stanic železničních a poskytovaly pomoc nejen vojákům, ale i civilnímu obyvatelstvu; celkem zde za války bylo ošetřeno 87 390 osob.

³²⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Bericht über die freiwillige Sanitätspflege der Souver. Malteser-Ritter-Ordens – Grosspriorat von Böhmen und Österreich im Zeitraume vom 1. Mai 1917 bis 30. April 1918.

³²⁵ Ibidem.

Významná byla rovněž již zmíněná nemocnice v Cividale del Friuli, do které byly díky tomu, že disponovala nejmodernějším vybavením a velmi kvalifikovaným personálem, převáženy nejzávažnější případy zraněných vojáků přímo z fronty. Tuto nemocnici řídil řádový rytíř, jemuž podléhali čtyři vysoce kvalifikovaní lékaři, šest sester, dvacet ošetřovatelů a kněz. Nemocnicí za dobu jejího provozu (od 16. července 1916 do 23. října 1917) prošlo více než 2 000 pacientů.

Nemocnice v Římě fungovala od srpna roku 1915 díky papeži Benediktu XV., který řádu poskytl k dispozici papežskou nemocnici u sv. Marty. Rovněž tato nemocnice byla na svou dobu špičkově zařízená a byla jedinou nemocnicí v Itálii, která měla specializované a plně vybavené oddělení pro choroby nervů a srdce.³²⁶ Touto nemocnicí prošlo během války více než 5 200 pacientů.

Další nemocniční zařízení italských rytířů se nacházely v Neapoli, v Miláně a podobně. Italští rytíři si také po dobytí Palestiny vzali na starost provoz nemocnice v Tanturu u Jeruzaléma, kterou založilo za císařské pomoci České velkopřevorství.³²⁷

Svým dílem přispěli ke zmírnění válečných útrap rovněž francouzští rytíři, kteří ihned druhý den po francouzské mobilizaci zahájili svou zdravotnickou činnost v Ancemontu u Verdunu. Nemocnice provozovaná francouzskými rytíři však na tomto místě nezůstala, ale naopak byla v souladu s potřebami francouzské armády mobilní, takže se pohybovala takřka po celé frontě. Za dobu svého fungování ošetřila 1 250 raněných vojáků a důstojníků. Dlužno dodat, že ostatní francouzští řádoví rytíři a dámy nezůstali za války nečinní, ale vstoupili v hojném počtu mezi zdravotnický personál, přičemž pracovali nejčastěji jako ošetřovatelé.³²⁸

Podobně tak angličtí rytíři, kteří již od roku 1856 provozovali v Londýně nemocnici sv. Jana a sv. Alžběty neváhali, a ihned v počátcích války dali tuto nemocnici k dispozici potřebám armády. Za první světovou válku zde bylo ošetřeno 3 690 pacientů.³²⁹

Velmi významnou činnost odvedli slezští rytíři, kteří již před válkou provozovali šest nemocnic, za války pak otevřeli tři lazarety přímo na frontě a celých čtyřicet čtyři lazaretů v zázemí ve Slezsku a v Berlíně. V každém lazaretu byl jeden rytíř, jeden lékař a kněz. Nadto mezi ně bylo rozděleno více než 1 200 ošetřovatelů. Za zmínku rozhodně stojí též sanitní vlak, který slezští rytíři provozovali a který převezl z fronty do zázemí přes 20 000 raněných.

³²⁶ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Činnost řádu Maltánského za světové války – zpráva.

³²⁷ Ibidem.

³²⁸ Ibidem.

³²⁹ Ibidem.

Vedle toho ještě řád poskytl k dispozici 157 sester a 35 ošetřovatelů, kteří vykonávali zdravotnickou službu ve Francii ve vojenských lazaretech.³³⁰

Jen o málo skrovnější pomoc poskytlí rýnsko-vestfálští rytíři, kteří rovněž provozovali sanitní vlak, schopný pojmout až tři sta raněných, jenž za války přepravil 24 948 pacientů. Kromě toho zřídili rytíři i několik nemocnic a dvacet čtyři lazaretů, kterými za války prošlo na 34 080 raněných. Svůj význam měly též útulky, které rytíři zřizovali v Belgii pro německé pocestné. Konečně kromě provozu vlastních nemocničních zařízení obstarali rytíři ještě 7 692 ošetřovatelek, 850 ošetřovatelů a 350 kněží do jiných německých polních nemocnic a lazaretů.³³¹

O pomoci, kterou za války vykonalo České velkopřevorství, již byla zevrubná řeč. Pro rekapitulaci však uvedme pasáž, která se této pomoci věnuje ve zmíněné zprávě určené pro konferenci Červeného kříže v Ženevě roku 1921:

„Zvláštní zmínky zasluhuje sanitní služba zda vykonaná. Velkopřevorství zmobilizovalo za války osm nemocničních vlaků, z nichž každý pojal 150 raněných a nemocných. Vlaky vykonaly po dobu tažení 1 351 zájezd, projely 1 133 357 km a dopravily celkem 394 357 raněných neb nemocných. Každý vlak byl veden dvěma řádovými rytíři, kterým byli přiděleni tři důstojníci-lékaři a správní úředník, čtyři ošetřovatelky a dvacet ošetřovatelů. Ještě i po válce pomáhaly při repatriaci invalidů a těžce nemocných vojínů a ještě dnes jest jeden nemocniční vlak ve službě armády Československé republiky.

Velkopřevorství založilo pět chirurgických skupin a polních nemocnic bezprostředně za bitevní čarou. Na svůj účet uvedlo v činnost tři záložní nemocnice v Poetzlensdorfu, ve Vídni a v Bilineh, opatřivši jim moderní nástroje a chirurgické přístroje, zřídilo čtyři ústavy pro rekonvalescenty, dva ve Vídni, třetí na zámku v Pruggu v Dol. Rakousích, a čtvrtý v Pohledu v Čechách, jež přijaly 4 523 raněné. Některé z těchto ústavů zůstaly otevřeny až do dubna 1920.

Také v Sofii v Bulharsku založena byla a udržována veliká nemocnice, která až do října 1918 hostila 9 760 raněných a nemocných.

Řád byl ve stálém a upřímném styku se všemi vládami těch národů, u nichž konal sanitní službu, dále i se všemi sanitními autoritami i se sdružením Červeného kříže a s ostatními pomocnými ústavami.“³³²

³³⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Činnost řádu Maltánského za světové války – zpráva.

³³¹ Ibidem.

³³² Ibidem.

Z této zprávy vyplývá, že některé z činností, které České velkopřevorství zahájilo za první světové války, pokračovaly i po jejím skončení, což reflektuje i následující tabulka, která kromě humanitární činnosti přímo za války uvádí i informaci o rozsahu pomoci od počátku války až do 31. března 1919. Z této tabulky je patrné, že i poválečná aktivita zdravotnických složek Českého velkopřevorství byla velmi výrazná.

Tabulka 6: Humanitární činnost Českého velkopřevorství během první světové války a její rozsah od počátku války do 31. března 1919.

Rozsah zdravotní pomoci poskytnuté Českým velkopřevorstvím během 1. světové války						
Typ pomoci	Raněných a nemocných		Přepraveno sanitními vozy	Ujetých kilometrů	Vykonáno operací	Poznámky
	Přepraveno	Léčeno				
Nemocniční vlaky	359 945	-	-	1 062 760	-	-
Nemocnice a zotavovny v zázemí	-	3 988	-	-	550	-
Polní nemocnice	-	25 094	19 963	-	17 215	-
Nemocnice v Sofii	-	8 963	-	-	9 398	Z toho zubní operace: 7 767
Celkem	359 945	38 045	19 963	1 062 760	27 163	-
Rozsah zdravotní pomoci poskytnuté Českými velkopřevorstvím od počátku války do 31. března 1919.						
Typ pomoci	Raněných a nemocných		Přepraveno sanitními vozy	Ujetých kilometrů	Vykonáno operací	Poznámky
	Přepraveno	Léčeno				

Nemocniční vlaky	394 258	-	-	1 138 357	-	-
Nemocnice a zotavovny v zázemí	-	4 449	-	-	707	-
Polní nemocnice	-	31 540	22 432	-	20 494	-
Nemocnice v Sofii	-	9 790	-	-	9 897	Z toho zubní operace: 8 082
Celkem	394 258	45 779	22 432	1 138 357	31 098	-

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dobrovolná sanitní služba suverénního řádu maltézských rytířů velkopřevorství pro Čechy a Rakousy vykonaná ve válce v letech 1914–1918 a NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Souverän Malteser-Ritterorden. Freiwilliger Sanitätsdienst des Grosspriorates von Böhmen und Österreich. Leistung seit Beginn des krieges bis 31. März 1919.

4.5 Fungování Dobrovolné sanitní služby po vzniku první Československé republiky

Po skončení první světové války se muselo České velkopřevorství rozhodnout, jakým způsobem bude nadále vykonávat humanitární činnost, protože její dosavadní podoba i s ohledem na finanční situaci rytířů nebyla nadále udržitelná.

Bylo rozhodnuto, že ve své činnosti bude pokračovat *Dobrovolná zdravotní služba*, která byla nově zavedena i v samostatné Československé republice, o čemž nás informuje následující narychlo psaný vzkaz uložený v řádovém archivu: „*Mezinárodní souverení tento řád zavedl na počátku dubna 1919 dobrovolnou zdravotní službu v Československé republice tím, že dal tomuto státu špitální vlak k použití a vydržuje jej do dnes. Kromě toho postoupil řád republice zdravotní auto. Vlak A vykonal do konce roku 1920 dvacet tři jízdy a převezl sedmtisíc sedmset dva raněné a nemocné.*“³³³

³³³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dobrovolná zdravotní služba mezinárodního suverénního řádu Malteských rytířů velkopřevorství v Čechách a Rakousku v Československé republice.

Smlouva, na kterou je ve vzkaze naráženo, byla uzavřena mezi Českým velkopřevorstvím a ministerstvem národní obrany 9. dubna 1919. Řád se v ní zavázal, že bude nadále provozovat vlakovou soupravu A s původním posláním.³³⁴ Tímto posláním byla míněna přeprava raněných a nemocných „*osob vojenských, nikoliv však osob občanských*“,“³³⁵ což mělo o necelé tři roky později zásadní význam při vypořádávání se mezi státem a Českým velkopřevorstvím.

Velitelem vlaku A, který zůstal nadále provozován i po skončení první světové války, byl řádový rytíř Dr. Bedřich hrabě Deym. Do určité míry v rozporu s původním účelem vlaku se významnou položkou jeho činnosti stala výpomoc s repatriací vojáků, kteří byli převáženi z bývalých front zpět do svých domovů. Zdaleka se však nejednalo jen o československé státní příslušníky, mezi přepravovanými osobami byli rovněž Rumuni, Lotyšši, Poláci či Rusové.³³⁶

V tomto ohledu pak vystával problém s hrazením nákladů za přepravu těchto vojáků, protože financování ze strany řádu bylo vzhledem k tíživé hospodářské situaci, ve které se České velkopřevorství nacházelo, zcela vyloučeno, a hradit náklady za přepravu cizích státních příslušníků nemínil ani československý stát. Proto se řád obracel na jednotlivé vlády s tím, aby náklady za přepravu svých občanů uhradily ony. Dotčené vlády pak zpravidla požadovaly podrobné informace o svých přepravených občanech a kompletní vyúčtování. Z toho důvodu na žádost Českého velkopřevorství zpravidla odpovídaly podobně jako například polská vláda dopisem z poloviny prosince roku 1922, ve kterém stálo následující: „*Vzhledem na Vaš přípis ze dne 18. VI. 1922 a zaslany účet za provedení repatriace polských příslušníků do Bohumina na celkový obnos Kč 2700.- Konsulát klade si za čest žádati zdvořile za udání bližších okolností, po případě jiných repatriovaných tudíž jejich vojenských hodností, k jakým vojenským formacím patřili atd.- Ministerstvo Vojenských Záležitosti ve Varšavě žádalo Konsulát přípisem ze dne 11.X.22 za zaslání těchto podrobností, jelikož bez nich vyúčtovani naprosto není možné.-*“,³³⁷

Velmi podobně reagovala i lotyšská vláda, když napsala: „*Odvolávajíc se na Vaš přípis (...) sdělujeme Vám tímto zdvořile, že naše ministerstvo věcí zahraničních v Rize*

³³⁴ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 68.

³³⁵ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Dopis Presidiu politického odboru Ministerstva zahraničních věcí, nedatováno.

³³⁶ Například rumunských vojáků bylo přepraveno celkem 616. Srov. ibidem, Dopis Ministerstva národní obrany ze dne 20. dubna 1922.

³³⁷ Ibidem, Dopis Polského konzulátu ze dne 14. prosince 1922.

*nemůže hraditi účet za stravování pěti lotyšských příslušníků, během pěti dní, dokud nebudou sdělena jména těchto, jakož i čísla pasů.*³³⁸

Z těchto ukázek jasně vysvítá, že vymáhání pohledávek pro řád rozhodně nebylo jednoduchou záležitostí. Za přepravu nevojenských osob si České velkopřevorství účtovalo částku 25 Kč za osobu denně, což podle jeho propočtů odpovídalo přibližně nákladům na stravování.³³⁹ Tato částka byla původně nižší, ovšem řád ji postupně zpětně navyšoval. O tom, kdo měl stanovenou taxu platit, bylo rozhodováno podle několika kritérií:

Pokud se jednalo o vojenské osoby, neměl řád nárok na žádnou náhradu. To však neznamená, že by náklady na provozování vlaku nesl sám. Naopak využíval finanční i personální pomoci ze strany československé armády, čímž však poté příslušné orgány státní správy argumentovaly, když odmítaly vyplácet náhrady za přepravu „nevojenských osob“, jak uvidíme níže.

Za přepravu civilních osob československé státní národnosti platilo náhrady Ministerstvo sociální péče, zatímco za přepravu zahraničních rezidentů, které řádový vlak přepravoval z rozkazu československé vlády, mělo řádu platit Ministerstvo zahraničních věcí. Náklady na ostatní cizí státní příslušníky měly pak být neseny jejich vládami.³⁴⁰

Následující tabulka znázorňuje, kolik československých civilistů řádový vlak během svého provozu v letech 1919–1921 přepravil. Dále uvádí, kdy tyto přepravy probíhaly a také odkud a kam byli přepravováni civilisté přiváženi a kdo vydal příkaz k jejich přepravě.

³³⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Dopis Lotyšského konzulátu ze dne 22. února 1922

³³⁹ Ibidem, Dopis Presidiu politického odboru Ministerstva zahraničních věcí, nedatováno.

³⁴⁰ Ibidem, Dopis Ministerstva zahraničních věcí ze dne 26. srpna 1922.

Tabulka 7: Počty přepravených československých civilistů řadovým sanitním vlakem v letech 1919–1921 a řádem účtované náklady na jejich přepravu.

Vý- prava	Odkud a kam	Počet přepra- vených civilistů	Rozkaz k přepra- vě vydal	Přepra- va proběh- la ve dnech	Stravné za civilní osoby (25Kč/ osoba/den)	Poznámka
Rok 1919						
I.	Praha – Buchs – Gallarate	0	0	0	0	Dopraveno 241 dítek do Švýcar na účet Českého srdce a Českosloven- ského Červeného kříže
II.	Gallarate – Pardubice	5	Českoslo- venská legace v Římě	27. 9. – 1. 10.	625	-
III.	Záhřeb – Pardubice	78	Českoslo- venská legace v Bělehradě	20. 10. – 26. 10.	11 700	-
IV.	Pardubice – Bratislava – Litoměřice	0	-	30. 10. – 3. 11.	0	-
V.	Poděbrady – Pardubice – Bohumín	0	-	6. 12. – 10. 12.	0	Poláci

Rok 1920						
I.	Dobřichovice – Bratislava – Ružomberok – Trenčín – Pardubice	0	-	8. 1. – 15. 1.	0	Vojenský transport
II.	Budapešť – Pardubice	168	Zástupce ČSR v Pešti	23. 1. – 28. 1.	20 925	Kromě toho Němci a Maďaři
III.	Lublaň – Praha	33	Generální konzulát v Terstu	4. 2. – 8. 2.	4 125	-
IV.	Terst – Budějovice	4	Generální konzulát v Terstu	11. 3. – 18. 3.	500	Přepraveno též 122 617 kg mědi
V.	Terst – Praha	100	Generální konzulát v Terstu	17. 4. – 24. 4.	20 000	-
VI.	Terst – Budějovice	238	Generální konzulát v Terstu	7. 6. – 10. 6.	23 800	-
VII.	Terst – Olomouc	80	Generální konzulát v Terstu	3. 7. – 10. 7.	16 000	-
VIII.	Vídeň – Brno – Vídeň – Libeň Bohnice	86	Vyslance- ctví ve Vídni	20. 8. – 21. 8.	2 150	Choromyslní do Bohnic

IX.	Terst – Komárno	16	Generální konzulát v Terstu	10. 9. – 16. 9.	2 525	-
X.	Terst – Budějovice	131	Generální konzulát v Terstu	15. 10. – 18. 10.	13 100	-
XI.	Praha – Josefov – Děčín – Zhorelec	0	-	30. 10. – 2. 11.	0	Ruští zajatci
XII.	Josefov – Zhorelec	31	Minister- stvo zahraničí	13. 11. – 14. 11.	775	-
XIII.	Terst – Lipník	8 (267) ³⁴¹	Generální konzulát v Terstu	15. 12. – 19. 12.	800	-
Rok 1921						
I.	Terst – Pardubice	100	Generální konzulát v Terstu	5. 1. – 12. 1.	12 500	Kromě toho Rumuni
II.	Terst – Budějovice	502	Generální konzulát v Terstu	2. 5. – 7. 5.	75 300	-
III.	Terst – Budějovice	466	Generální konzulát v Terstu	26. 5. – 31. 5.	59 125	Repatriace z Puly
IV.	Budějovice – Pardubice	320	Minister- stvo zahraničí	18. 4.	8 200	Stravování celý den ve vlaků až do noci

³⁴¹ Uvedený počet 8 přepravovaných civilních pasažérů je chybný, ve skutečnosti bylo přepraveno 267 osob (uvedeno v závorce). Tento výsledek se pochopitelně promítá i do celkové sumy přepravených osob. Srov. NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Dopis z Ministerstva sociální péče Č.j. 38215/I/H-22 ze dne 15. prosince 1922.

Celkem						
-	-	2 366 (2 625)	-	-	272 150	-

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Účetní přehled pro Vysoké Ministerstvo věcí zahraničních republiky Československé za stravné pro občanské příslušníky této republiky, přepravené nemocničním vlakem A suverenního řádu Maltézských rytířů velkopřevorství Českého.

Obdobnou tabulku lze uvést i pro „osoby vojenské“. Je třeba podotknout, že se nejedná o zraněné vojáky, nýbrž o muže, kteří se tímto způsobem vraceli z fronty. V tomto ohledu je pozoruhodné, že v roce 1921 již k návratu vojáků pomocí maltéžského vlaku nedocházelo a byl využíván toliko k přepravě civilistů. Tabulka rozlišuje rovněž, zda se jednalo o důstojníky či řadové vojíny.

Tabulka 8: Repatriace vojenských osob pomocí řádového sanitního vlaku v letech 1919–1920.

Rok	Výprava	Přepraveno důstojníků	Přepraveno vojínů	Poznámka
1919	II.	22	300	-
1919	III.	6	395	-
1920	II.	-	51	-
1920	III.	-	920	-
1920	V.	53	208	-
1920	VI	25	320	-
1920	VII.	44	785	--
1920	VIII.	3	20	-
1920	IX.	31	436	-
1920	X.	21	257	-
1920	XII.	-	-	396 bývalých ruských zajatců
Celkem	-	205	3 692	-

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Dopis z Ministerstva sociální péče Č.j. 38215/I/H-22 ze dne 15. prosince 1922.

Provoz nemocničního vlaku byl pro České velkopřevorství organizačně i finančně velice náročný. Situace byla o to horší, že vlak byl ve velmi špatném technickém stavu a jeho oprava byla nad možnosti rytířů. Za této situace se řádový vlak snažilo získat ředitelství státních drah a jeho snaha byla na jaře roku 1922 úspěšně završena převzetím vlaku, přičemž finální dohoda mezi řádem a ředitelstvím byla uzavřena 7. března 1922 ve Strakonících. Řád byl v jednáních zastupován strakonickým nadlesním Josefem Pilkou.³⁴²

Tímto bylo ze strany Českého velkopřevorství nadobro ukončeno provozování sanitních vlaků, které sloužily potřebným bezmála padesát let. Poděkování za vykonání sanitní služby bylo po převedení vlaku ze strany Československého státu poměrně strohé. Z Ministerstva železnic přišel velkopřevorovi do Vídně dopis následujícího znění: „*Ministerstvo železnic, uznávajíc platné služby, prokázané zájmem Československé republiky ochotným a obětavým propůjčením nemocničního vlaku lit. A pro přepravu přečetných vojenských a občanských repatriantů, dovoluje si vyslovit tímto svůj vřelý dík.*“³⁴³

Ve stejný den byl ze stejného ministerstva adresován velkopřevorskému úřadu do Vídně také další dopis, ve kterém byl řád oficiálně informován, že Ministerstvo převzalo dne 7. března (1922) odstrojené vozy nemocničního vozu A.³⁴⁴

Poté, co řád přestal vlak provozovat, musel se ještě vypořádat s dluhem, který mu během fungování Dobrovolné sanitní služby v letech 1919–1921 vyvstal u *Hospodářské správy čs. divisní nemocnice č. 1*. Tento dluh dosahoval výše 186 028,04 Kč a vznikl tím, že vojenskou správou byly maltézskému nemocničnímu vlaku poskytovány zálohy na jeho provoz, z nichž všechny nebyly navraceny.³⁴⁵ Velitel vlaku tento dluh akceptoval s podmínkou, že jej řád vyrovná, jakmile mu bude navrácen sanitní automobil, který České velkopřevorství zapůjčilo Československé republice v roce 1919.³⁴⁶

Dluh postupně do 27. května 1922 narostl na 205 048,38 Kč.³⁴⁷ Ve věci Dobrovolné sanitní služby tak v této době probíhala hned troje jednání, z nichž první se týkalo již zmíněných náhrad za přepravu civilistů, druhé návratu zapůjčeného sanitního automobilu a třetí možnosti umoření dluhu.

³⁴² J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 68.

³⁴³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Dopis z kanceláře Ministerstva železnic Č.j. 12.587 – VI/4 ze dne 29. března 1922.

³⁴⁴ Ibidem, Dopis z kanceláře Ministerstva železnic Č.j. 12.586 – VI/4 ze dne 29. března 1922.

³⁴⁵ Ibidem, Dopis Hospodářské správy Čs. divisní nemocnice č. 1 ze dne 11. března 1922.

³⁴⁶ Ibidem, Odpověď hraběte Deyma na dopis Hospodářské správy Čs. divisní nemocnice č. 1 ze dne 11. března 1922.

³⁴⁷ Ibidem, Dopis Hospodářské správy Čs. divisní nemocnice č. 1 ze dne 27. května 1922.

Problémem bylo, že Ministerstvo národní obrany odmítalo akceptovat poplatek 25 Kč za osobu a den, přičemž argumentovalo tím, že se na chodu vlaku rovněž významnou měrou finančně podílelo a náklady na stravování osob tak nevznikaly Českému velkopřevorství, ale právě ministerstvu. Nakonec bylo ochotno přiznat řádu náhrady podstatně nižší, při jejichž kalkulaci vycházelo ze sazeb, které platily za ošetřování civilních osob ve vojenských nemocnicích. Tyto sazby byly následující: Od počátku do února 1920 platila sazba 5,72 Kč/den osoba; od února 1920 do 1. května 1920 8 Kč/den/osoba, od května 1920 do 1. července téhož roku 12,50 Kč/den/osoba, dále pak až od prosince 1920 stoupla sazba na 15 Kč/den/osoba a konečně od 1. dubna 1921 činila sazba 25 Kč/den/osoba.³⁴⁸

Při využití této metodiky výpočtu došlo k částce ve výši 86 309,08 Kč, kterou bylo Ministerstvo národní obrany bylo ochotno řádu přiznat jako náhradu za stravné. Částka, kterou požadovalo České velkopřevorství, byla původně daleko vyšší, jelikož dosahovala výše 272 150 Kč (s přepravou cizích občanů dokonce 371 675 Kč), jak bylo znázorněno v tabulce č.7.³⁴⁹ Ministerstvo řádu navrhlo, že mu tyto náhrady odečte z dluhu, který tak bude snížen na 118 739,30 Kč, s čímž řád nakonec souhlasil. Jen doplním, že ke konečnému umoření dluhu ze strany Českého velkopřevorství došlo až v roce 1925.³⁵⁰

Ještě předtím byla vyřešena i otázka zapůjčeného sanitního vozu, který České velkopřevorství požadovalo navrátit v odpovídajícím stavu. Dne 3. října 1922 se uskutečnila závěrečná jednání, jichž se účastnil na straně velkopřevorství tajemník Frā Jan Westfāl, zatímco *automobilní zbrojovku branné moci, zastupující československou vojenskou správu*, reprezentovali major Karel Wlasák a kapitán ing. V. Michal. Na jednání bylo dohodnuto, že vůz značky Gräf & Stift, který předtím prošel generální opravou v Kopřivnické továrně (předchůdce Tatry), bude řádu předán do jednoho měsíce, přičemž bude ze skladu vozidel ve Vršovicích přepraven na místo, které si řád sám určí.³⁵¹

Definitivní tečkou za provozem nemocničních vlaků ze strany řádu pak bylo darování zbývajících vybavení vlaků, které Českému velkopřevorství zůstalo, Ministerstvu národní obrany v roce 1927. Ministr národní obrany František Udržal v reakci na to napsal receptorátu Českého velkopřevorství dopis v následujícím znění:

³⁴⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, dopis Ministerstva národní obrany ze dne 27. března 1922

³⁴⁹ Ibidem.

³⁵⁰ Ibidem

³⁵¹ Ibidem, Protokol o navrácení automobilu sepsaný dne 3. října 1922.

„Po skončení odvozu zdrav. materiálu z odstrojených nem. vlaků, který P.T. řád dal ve Strakonických voj. správě blahovlně k dispozici, považuji za svou povinnost prositi Vás, abyste se neobtěžovali tlumočiti Jeho jasnosti vysoce důstojnému panu velkopřevoru Frā Karlu LUDWIGSTORFFOVI uctivý dík ministerstva národní obrany za nezištnou ochotu, kterou mezinárodní souv. řád rytířů Maltézských tímto darem projevil vojenské správě republiky československé.

Připojuji projev dokonalé úcty.

*Ministr: František Udržal.*³⁵²

O darovaný materiál měl dříve zájem i Československý Červený kříž,³⁵³ řád však preferoval Ministerstvo národní obrany, které tento materiál převezlo do divizní nemocnice 5 v Českých Budějovicích.³⁵⁴ Jinak však pojila České velkopřevorství s Československým Červeným křížem dlouhodobá spolupráce, která navázala na souznění s jeho předchůdci z předválečného období.

Za zmínku stojí například spolupráce na zotavovací a ozdravné výpravě československých dětí do Švýcarska, kterou Československý Červený kříž organizoval v červnu roku 1919. Převoz 241 dětí tehdy zajišťoval právě řádový nemocniční vlak. I v tomto případě byla účtována standardní taxa 25 Kč na jedno dítě, což se vedení Červeného kříže zdálo příliš, a proto se na České velkopřevorství obrátilo 21. července roku 1922 následujícím dopisem:

*„Účetní výkaz úvěru, poskytnutého k výpravě československých dětí dopravovaných k zdejší žádosti nemocničním vlakem lit. A do Švýcar, jsme obdrželi a poněvadž se nám zdá výměra stravného částkou Kč 25.- za den a osobu na tehdejší poměry /červen 1919/ trochu vysoká, dovoluujeme si zdvořile požádat p.t. kancelář receptorátu o laskavé snížení vyměřeného poplatku za jedno dítě a doufáme, že s ohledem na humánní účel tehdejší výpravy a v uvážení poměrně omezených prostředků Čsl. Červeného kříže bude zdvořilé žádosti této laskavě vyhověno. Po obdržení příslušné odpovědi dovolíme si restringovaný peněz ihned poukázati.*³⁵⁵

³⁵²NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Dopis Ministra Národní Obrany ze dne 19. dubna 1927.

³⁵³ Ibidem, Dopis Československého Červeného kříže ze dne 30. srpna 1926.

³⁵⁴ Ibidem, Dopis Ministerstva Národní Obrany ze dne 16. února 1927.

³⁵⁵ Ibidem, Dopis Presidia Československého Červeného kříže ze dne 21. července 1922.

Odpověď řádu byla odeslána o čtyři dny později (25. července). Velkopřevorství v zásadě přistoupilo na žádost vedení Červeného kříže, ovšem snažilo se vymyslet postup, který by pro něj nepředstavoval účetní obtíže. Výsledek těchto úvah shrnuje následující dopis:

„K váženému Vašemu přípisu ze dne 21. t.m. (...) klademe si za čest sdělit, že při úvaze o splnění Vašeho přání o restrikci námi poskytnutého úvěru bylo nám v soulad uvést:

1. citované rozhodnutí českosl. vojenské intendance č. 1211/VII, kterým se stanoví stravné na den a osobu částkou Kč 25.

2. velice šlechetný a nám tolik příbuzný úkol Československého Červeného kříže při výpravě 141 československého dítěte do Švýcar.

Jelikož by nám nižším účtováním vzešly veliké obtíže, klademe si za čest nabídnouti Vám toto vyrovnání, dobře míněné:

1. Přiloženým složným lístkem receptorátního tajemníka račte nám laskavě poukázati účtovanou částku Kč 10.575 se 40% slevou, tedy hotově celkem Kč 6345-, načež my Vám stvrdíme a do svých účtů zapíšeme, že úvěr Vám poskytnutý v částce Kč 10575 byl nám vyplacen a

2. slevu 40%, tedy celkem Kč 4230- račte od nás laskavě přijati jako dar Souverenního řádu Maltézských rytířů Československému Červenému kříži.³⁵⁶

Touto akcí však spolupráce obou institucí neskončila. Podobně jako České velkopřevorství, i Československý Červený kříž chtěl provozovat sanitní vlak. Jeho původní záměr byl vlak od řádu odkoupit, poté se, vzhledem k nedostatečné kapacitě a špatnému technickému stavu vlaku, rozhodl pořídit si vlak nový, avšak nadále uvažoval, že by si odkoupil nebo alespoň pronajmul od řádu depo ve Strakonících, které řád používal pro své vlaky.

Ani tento záměr však i přes ochotu řádu nevyšel, protože, jak se záhy ukázalo, vlak Československého Červeného kříže, který sestával ze 27 vozů, byl se svou délkou 320 metrů podstatně delší, nežli byly řádové vlaky, takže velikost strakonického depa pro něj byla zcela nedostatečná, a Červený kříž se proto rozhodl vystavět si depo vlastní.³⁵⁷

³⁵⁶ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Odpověď na dopis Presidia Československého Červeného kříže ze dne 21. července 1922.

³⁵⁷ Ibidem, Dopis Zdravotního odboru Československého Červeného kříže ze dne 4. prosince 1922.

Pomoci řádu však Červený kříž přece jen využil. V dopise z konce roku 1923 požádal řádového tajemníka, zdali by řád nebyl ochoten přispět svými znalostmi a poradit při vybavování a provozování nemocničního vlaku, což byla aktivita pro Československý Červený kříž poměrně nová, a správně se tak rozhodl čerpat z bohatých zkušeností, které řád s provozováním nemocničních vlaků měl:

„Čsl. Červený kříž téměř již dokončil vybudování svého zdravotního vlaku. Zbývá nám nyní pouze, abychom se dohodli s ministerstvem železnic a ministerstvem Národní Obrany o různých vzájemných vztazích, které v budoucnu mohou nastati. Současně potřebovali bychom kritický správný popis bývalých zdravotních vlaků, abychom se eventuálně mohli vyvarovati zbytečných chyb a nevhodných vnitřních zařízení u našeho zdravotního vlaku. Z uvedených důvodů byli bychom Vám vděční, pakli-že byste nám mohli opatřiti a dáti k nahlédnutí popis bývalých Vašich zdravotních vlaků a jich vnitřních zařízení. – Rovněž velice byste nám pomohli v naší práci, kdybyste nám mohli dáti k nahlédnutí /jestli-že je ovšem máte/, všechna závažná usnesení a rozhodnutí bývalého Rakousko-Uherského ministerstva železnic a vojenství, pokud se týkala zdrav. vlaků. Rovněž by nám bylo milé, kdybyste Vy sám, pane tajemníku, si prohlédl zdravotní vlak Čsl. Červeného kříže a podal nám pak laskavě o něm Váš posudek.“³⁵⁸

O tom, zda řád tuto prosbu vyslyšel, bohužel pravděpodobně neexistuje záznam, ovšem s ohledem na dřívější spolupráci obou institucí považuji za vysoce pravděpodobné, že žádost Červeného kříže neodmítl.

Na závěr této kapitoly lze uvést, že během své existence realizovalo České velkopřevorství celou řadu charitativních akcí a humanitárních projektů, avšak žádný z nich není připomínán tolik, jako zřízení a provozování sanitních vlaků, jímž si velkopřevorství získalo proslulost především v časech první světové války. Státisíce nemocných a raněných, které řádové sanitní vlaky převezly během své pět desetiletí trvající služby přímo z bojových front do nemocnic v zázemí, si tuto chválu nepochybně zaslouží. Dobročinných aktivit však mělo České velkopřevorství vždy více. Některé z nich však jako by byly tak nepatrné, že vedle provozování sanitních vlaků vypadají, jako by nemělo smysl o nich vůbec hovořit. Přesto však i těmto „publicisticky nezajímavým“ aktivitám řádu vděčilo mnoho lidí za život, nebo alespoň za jeho vyšší kvalitu.

³⁵⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28/A/e, kart. č. 287, Dopis Zdravotního odboru Československého Červeného kříže ze dne 14. listopadu 1923.

4.6 *Althannův fond a „drobná“ charitativní činnost Českého velkopřevorství na konci 19. a v první třetině 20. století*

Podobnou specifickou formou pomoci řádu chudině byl například takzvaný *Althannův fond* či *Althannova nadace*, který byl zřízena českým velkopřevorem Michaelem Ferdinandem hrabětem z Althannu (v úřadu od roku 1769 až do své smrti roku 1789).³⁵⁹ Jedná se jen o jeden dílek z mozaiky relativně rozsáhlého humanitárního díla, které tento velkopřevor za svého působení realizoval, pozornost však zaslouží především díky své mimořádně dlouhé životnosti. Althannův chudinský fond totiž prokazatelně fungoval ještě na sklonku 19. století a možná i déle, pro což se mi však nepodařilo nalézt podklady v pramenné základně.

Podstatou tohoto fondu bylo, že z výnosů pražských nemovitostí, které se nacházely v majetku řádu, byly vypláceny finanční příspěvky čtyřiceti vybraným potřebným. Toto číslo však zdá se nebylo úplně fixní; z pramenů vyplývá, že například v září roku 1866 bylo obdarováno 48 potřebných, v lednu roku 1874 vyslyšel řád prosby 41 žadatelů a podobně.³⁶⁰

O almužny z fondu museli uchazeči žádat, což činili ve druhé polovině 19. století především formou dopisů. Není vyloučeno, že část z nich raději volila osobní supliku u představitelů řádu, podklady pro to však chybí. Zmíněné dopisy byly adresovány převorovi pražského řádového konventu, který měl fond na starosti. Žadatelé ve svých dopisech zpravidla vylíčili svou životní situaci, přičemž zdůrazňovali pochopitelně především své těžkosti a útrapy, které měly představitele řádu přesvědčit, že podmínky, ve kterých žadatelé žijí, jsou natolik bezútešné, že si zaslouží řádovou podporu více než ostatní uchazeči. Jakkoliv totiž bylo zmíněno, že řád stanovený počet čtyřiceti podporovaných striktně nedodržel, přesto však se zdá být jisté, že počet zamítnutých žádostí byl velmi vysoký.

Z výše zmíněných důvodů bývaly dopisy psány ve druhé polovině 19. století mimořádně uctivým tónem a povětšinou německy, ačkoliv většina žadatelů i podporovaných měla česká jména a lze předpokládat, že čeština byla i jejich mateřštinou. Česky psaných suplik se dochovalo jen poměrně málo, na jejich příkladu však lze uvést, jak taková žádost o podporu vypadala, aniž by její autentičnost byla snížena překladem. Jistá Anna Petran, „*stará mrzačka, bytem v Praze, dušní ulice čisl. poop. 32*“ například napsala žádost následujícího znění:

³⁵⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 224, sig. a/20, kart. č. 126, Spisy – Althannova nadace.

³⁶⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1241, sig. 240-247, kart. č. 468, Seznamy účastníků Althannova fondu.

„Vaši Milosti!

V nejhlubší pokoře podepsaná Anna Petran, jsa v roku 1816 rozená, tudíž nyní v odbytem 69 roku stáří její stojici, prosí v poniženosti, by Vaši Milosti v lidumilnem zřetely na sledujíc uvedené důvody se tak lákavý státi račila podhotovené onu podporu a ohledně stalou porci aneb almužnu udělití, kterou z dobročinnosti veledůstojného konventu řádu Malteského s bylem křížem též chude používati tak šťastné jsou:

Předně jest v pokoře podepsaná jak již zhůry uvedeno se nachází velmi v stáří pokročila, úplně na zrak slepa, tak že lze milostivě nahlednouti k žádné jakokoliv vyživě schopna není.

Za druhé Jest v uctivosti podpsana úplně chuda, bez veškerych příbuzných, které by mohla v její příliš velkých živnostních nesnázích o nějakou vypomoc požádati, tak že postava její nad míru truchlivá znamenati se musí.

Račič Vaši Milosti se ubohé mrzačky a stáří sešle, zcela opuštěné ženě dobrotivě ujmouti a z pravé křesťanské lasky a zásluhy u Boha všemohoucího té samé uctivě žádanou živnostni podporu udělití, za které milostivé dobrodini se bude uboha mrzačka vždy vroucnou modlitbou k Bohu všemohoucímu o staly blahobyť Vaši Milosti a vůbec celého veledůstojného konventu prosebně ucházeti.

Vzdaliž by však počet oných chudinců, které toho štěstí došli, chudou tuto porci aneb almužnu užívati, posud' dovršen byti, tož prosí v pokoře podhotovená o milostivé zaznamenání k příštímú udělení této almužny.

V nejhlubší pokoře a povinné uctivosti setrvává

Vaši Milosti ponižená

Anna Petran. ³⁶¹

Tento dopis z 22. prosince 1885 je adresován „*Jeho Milosti vysoce důstojnému pánu a pánu z Jareš-u zasloužilému a vysoce ctěnému Pioru vysoce důstojného konventu Maltesů z bylem kříží, a.t.d. a.t.d.*“ a je z něj patrný důvod, proč chudí o podporu tolik stáli – poté, co byli přijati, byla jim almužna vyplácena doživotně, což bylo pochopitelně pro lidi, kteří nevlastnili žádný majetek a nebyli sami schopní se uživit, mimořádně lákavé.

Na druhé straně omezený počet osob, které mohly být v rámci Althannova fondu vyživovány, způsobil, že řada žadatelů musela na zařazení do tohoto řádového

³⁶¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1241, sig. 240-247, kart. č. 468, Žádost Anny Petran ze dne 22. prosince 1885.

humanitárního programu čekat dlouhou dobu, nebo byla dokonce odmítnuta. Anna Petran měla v tomto ohledu štěstí. Svou žádost zaslala 22. prosince 1885 a přijata byla již v březnu 1886.³⁶²

Zajímavá je rovněž žádost jistě Josefy Humplové, která se přímo odvolává na Althannův fond, ačkoliv informace o něm měla žadatelka (respektive pisatel, který v jejím zastoupení krasopisně sepsaný dopis sepsal) poněkud zkreslené. Ve své žádosti totiž píše:

„V hluboké úctě podepsaná Josefa Humplová od roku 1881 vdova po zednickém tovaryši, matka tří nedospalých dětí v stáří 6, 10 a 16 roků, sama na zrak a sluch velmi chybná a tudíž k práci neschopná žena, živící se pouze nošením vody, bytem na Malé Straně č. 390 osměluje se vzhledem ku své veliké bídě tu poníženou prosbu vznésti, by Vaše Milosti při podělování chudých z nadace hraběnky Althanské na ni milostivý zřetel vzíti (...) etc.“³⁶³

Jelikož dokumentace k fondu byla vedena výlučně v německém jazyce, je možné, že záměna „*velkopřevora hraběte z Althannu*“ za „*hraběnku Althanskou*“ vznikla špatným překladem či jinou drobnou chybou, každopádně na kladné vyřízení žádosti tento detail neměl pochopitelně žádný vliv. Pro formu se sluší uvést, že co se názvu fondu týče, v německé podobě byl žadateli často nazýván „*Grossprior Graf von Althan'schen 40 Hausarmen Stiftung*“, což odpovídalo i pojmenování, kterého se běžně užívalo ze strany řádu.³⁶⁴

Samotná výplata almužny v rámci fondu byla pochopitelně podložena patřičnými doklady, aby nedocházelo ke zneužívání. Každý uchazeč, kterému bylo přiznáno právo na almužnu z Althannova fondu, dostal sešitek (takzvanou „*knížku podělovací*“), u kterého bylo na první straně napsáno jeho jméno, identifikační číslo v rámci programu, označení, že se jedná o dokument vázaný k výplatě z Althannova fondu a razítko. Po úmrtí obdarovávaného se měl sešitek vrátit zpět řádu a na první stranu bylo dopsáno ještě datum úmrtí. Někdy se stávalo, že knížky byly po úmrtí jednoho z obdarovávaných předány k užívání jeho nástupci, takže v jedné knížce mohou být zaznamenány podpory více osob.³⁶⁵

Výplaty v rámci fondu pak probíhaly třikrát do roka: V lednu, v červenci a v září, přičemž výše podpory byla v průběhu času proměnlivá, ovšem v zásadě platilo že v lednu

³⁶² Ibidem.

³⁶³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1241, sig. 240-247, kart. č. 468, Žádost Josefy Humplové ze dne 13. prosince 1884.

³⁶⁴ Srov. např. ibidem, Žádost Magdaleny Küsel ze dne 4. února 1866.

³⁶⁵ Srov. ibidem, Knížky podělovací.

byla výplata nejvyšší, zatímco zbylé dvě výplaty byly přibližně poloviční. Například v lednu roku 1868 každý z obdarovávaných obdržel 4 zlaté, v červenci pak 2 zlaté a v září 1 zlatý a 36 krejcarů. Velmi časté také bylo, že součet červencové a zářijové výplaty se svou výší rovnal výplatě lednové, jak tomu bylo například roku 1880, kdy v lednu byly vyplaceny 3 zlaté a 35 krejcarů, v červenci pak 2 zlaté a v září 1 zlatý a 35 krejcarů.³⁶⁶

V samotné knížce *podělovací* pak byly tři sloupce: *Den placení*, *Almužna* (respektive její výše – tento sloupec byl rozdělen do dvou dalších – na zlaté a krejcare, později koruny a haléře) a konečně *Podpis*, do něhož převor konventu svým podpisem stvrzoval, že částka byla vyplacena, čímž bylo zamezeno případným duplicitním výplatám almužny. Všechny tři sloupce byly nadepsány česky i německy.

Althannův chudinský fond, jak z výše uvedeného vyplývá, do jisté míry suploval dnešní sociální zajištění starých a nemohoucích osob. Téměř jistě fungoval ještě v prvních letech 20. století, což dokazuje dopis adresovaný převoru Hammerschmiedovi (ve funkci od roku 1903) následujícího znění:

„Vaše Milost!

V nejhlubší pokoře podepsaná chudá býv. služebná 52 r. stará, která před 6 lety ve službě k těžkému urazu přišla a tím kostižer do nohy dostala, tak že k další službě a těžší práci zcela neschopná jest, a jelikož žádné podpory nemá krutou nouzi snášet musí. Tu si dovoluje svoji poníženou prosbu Vaší Milosti předložit, a za milostivé přijmuti mezi chudé, Vaší Milosti podporované, co nejuctivěji prosit.

Uctivě ruce libá

*Borovanská Františka*³⁶⁷

Ačkoliv v dopise nikde není Althannův fond explicitně zmíněn, je zřejmé, že tato žádost směřovala právě k němu. Dopis bohužel není datován, jelikož však se Frā Hammerschmied stal převorem až roku 1903 a dopis je adresován jemu v této funkci, musel tak být napsán nejdříve v roce jeho uvedení do úřadu.

Někdy na počátku 20. století či prvorepublikového období však Althannův fond zanikl. Snad se tak stalo v důsledku první světové války. Přitom rozhodně nelze tvrdit, že by

³⁶⁶ Srov. např. ibidem, Knížka podělovací Cathariny Merhula.

³⁶⁷ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1241, sig. 240-247, kart. č. 468, Žádost Františky Borovanské, nedatováno.

smysl podobného fondu v této době i v obdobím následujícím vyprchal – životní situace mnohých lidí nejen v Praze zůstávala na pokraji únosnosti.

O tom nás ostatně informuje i řada dopisů z doby po roce 1900, které jsou uchovány v řádovém archivu.

Především v rámci katolické společnosti měl řád díky svým charitativním aktivitám a své humanitární činnosti velmi dobré jméno a řada lidí u něj i po zániku Althannova fondu hledala materiální či duchovní pomoc. Na kněžský konvent se tak například již v roce 1914 obrátil s prosbou o podporu jeden z největších českých znalců barokní literatury Ing. Vilém Bitnar, který ve svém dopise adresovaném převoru Frā Hammerschmiedovi píše:

„Vaše Milosti,

žiju s rodinou letošní Velikonoce bez haléře, v kruté bídě. Prosím Vás snažně o sebe menší pomoc! Posílám svou poslední publikaci s prosbou o laskavé přijetí do knihovny. Bůh Vám odplatí! Šťastných svátků přeje hluboce oddaný

Vilém Bitnar,

katolický spisovatel,

člen Královské České Společnosti Nauk,

Praha Smíchov, Holečkova ulice 22.“³⁶⁸

Vedle soukromých osob se na řád obracely i celé instituce. Krásným příkladem je žádost *Českého pomocného zemského spolku pro nemocné plicními chorobami v království českém*, který se snažil pomocí sbírek získat dostatečné prostředky na stavbu sanatoria v Pleši u Dobříše. Ve svém dopise konventu píše:

„Vysoce důstojný konvent rytířského řádu Maltézského, u Panny Marie pod řetězem v Praze.

Český pomocný zemský spolek pro nemocné plicními chorobami v král. českém hodlá v krátké době přikročiti ke stavbě sanatoria na Pleši u Dobříše, nákladem 850 000 korun. Tento veliký obnos možno uhraditi pouze dobročinnými sbírkami. Znajíce plně pochopení českých řeholních domů pro každé dílo křesťanské lásky, obracíme se s plnou důvěrou na Vysoce Důstojný konvent s uctivou prosbou o laskavé udělení milodaru na stavbu sanatoria. V zájmu naší v pravdě křesťanské činnosti prosíme o laskavé příznivé vyřízení naší prosby.

³⁶⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis Ing. Viléma Bitnara, asi 1914.

*V příjemném očekávání téhož, znamenáme v nejhlubší úctě, zcela oddaní Český pomocný zemský spolek pro nemocné plicními chorobami v království Českém.*³⁶⁹

Dlužno dodat, že ke stavbě sanatoria později skutečně došlo, bylo otevřeno 2. února 1916 a sloužilo vojenským účelům. V poněkud modifikované podobě pak vydrželo až do dnešních dnů.

Svou pomocí se České velkopřevorství snažilo mírnit nejen materiální bída lidí, ale přispívat i na duchovní potřeby. Příkladem může být žádost sester dominikánek z Liptálu u Vsetína, které roku 1910 zaslaly kněžskému konventu dopis následujícího znění:

„Veledůstojné představenstvo ctihodného konventu Maltezkého!

Prosíme pokorně za prominuti že osmělili jsme se k Veledůstojnému konventu obrátiti s nejuctivější snažnou prosbou. Ó račiž nám Veledůstojné představenstvo ctihodného Konventu z lásky k bohu a pro odplatu věčnou dobrotivě přispěti nějakým milodarkem na pořízení bohoslužebných rouch pro chudý kostelíček náš. Prosíme upěnlivě co nejsnažněji alespoň o malý dárek za tím účelem. Působíme co řeholní sestry Dominikánky v nově zřízeném sirotčinci v Liptále (Mor.) v chudém hornatém většinou protestantsky obydleném kraji na Valášsku, kdež vychováváme a staráme se o 60 sirotků těch nejopuštěnějších. Činnost naše v tomto bludařském kráji jest s mnohými obtížemi a obětmi spojena a jsme poukázány většinou na milodárky šlechetných Dárců ze sbírek po Moravě konaných. Ó jak rady bychom též naší chudičkou svatyni kde Božský Spasitel ve svatostánku dlí slušně upravili a zvláště potřebná bohoslužebná roucha která postrádáme si pořídili, však bohužel nedostáva se nám k tomu potřebných peněz. (...) Duvěřujeme pokorně že Veledůstojné představenstvo ctihodného dobročinného konventu Maltezkého neodmítne naši upěnlivou srdečnou prosbu a alespoň malým darkem oblažiti račí.

*Veledůstojnému Konventu v hluboké uctě oddané Sestry Dominikánky Sirotčinec v Liptále u Vsetína (Morava)*³⁷⁰

³⁶⁹ Ibidem, Dopis Českého pomocného zemského spolku pro nemocné plicními chorobami v království českém, Praha, Ferdinandova třída 19, patrně z roku 1914.

³⁷⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1241, sig. 240-247, kart. č. 468, Žádost Dominikánek z Liptálu ze dne 1. června 1910.

Řád pochopitelně i v období první republiky nadále pokračoval rovněž ve své charitativní činnosti, a to jak v rámci rozsáhlejších projektů (například výdej pokrmů chudým na velkostatku v Dohé či právě provozováním sanitního vlaku, o čemž již byla řeč), tak také v drobné, osobní pomoci.

Tak například Antonie Velická žádala v červenci 1932 převora Hammerschmieda, aby její syn Josef, student Arcibiskupského gymnázia v Praze, byl i nadále na studiích převorem udržován, jak tomu bylo doposud, a zavázala se, že její syn po studiích vstoupí do kláštera k Maltézským rytířům. Dle svých vlastních slov úplně nemajetná vdova Velická taktéž žádala příspěvek na ošacení, obutí a prádlo, v celkové hodnotě 500 Kč.³⁷¹

V obdobném duchu je psaný i jiný dopis, pocházející z června roku 1937, ve kterém Hermína Zieblová prosí převora o podporu pro její šestnáctiletou neteř, které zemřel otec a zanechal rodinu úplně bez prostředků. Rodina prý nebyla schopna platit ani nájem (4 000 Kč), z něhož již v době sepsání dopisu dostala soudní výpověď, a tak měla pisatelka obavu, že celá rodina skončí na ulici. Samotné děvče, o jehož podporu převora žádala, bylo prý neobyčejně nadané, snad nejlepší ze školy a do maturity jí scházely dva roky.³⁷²

Zatímco uvedené příklady se týkají přímé materiální pomoci, našla se i řada takových, kteří žádali pomoc duchovní či jen modlitbu. Za všechny uveďme dopis z prosince roku 1924, ve kterém se píše:

„Veledůstojný pane!

Byl jsem v kostele Vašem, kde při modlitbě k Panně Marii tak novou důvěru k žádosti a prosbě své získal, že slíbil jsem, pak-li pomůže mi a já pole prodám, nechám v kostele Vašem kde potřeba bude světlo elektrické zhotoviti a dát, co dar kostelu Vašemu a co díky Panně Marii za vyslyšení mé prosby, v jejíž pomoc tento týden tolik já doufám. Jak útěchou mi kostel Váš byl, v modlitbě k Panně Marii klid duše získal jsem. Věřím v pomoc její, slib tento učinil jsem a pomůže-li mi v tomto týdnu, já pole prodám, světlo elektrické pro Váš kostel dám.“³⁷³

Pomoc, kterou poskytovalo České velkopřevorství, však nemusela být jen materiální či duchovní. Mnoho členů řádu bylo velmi významnými osobnostmi s kontakty na nejvyšší

³⁷¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis Antonie Velické ze dne 22. července 1932.

³⁷² Ibidem, Dopis Hermíny Zieblové z 2. června 1937.

³⁷³ Ibidem, Dopis, podpis nečitelný, 4. prosince 1924.

místa politické i podnikatelské sféry. Tyto své kontakty občas, pokud uvážili, že je to vhodné, využívali k přimluvě za některé žadatele, jako tomu bylo v případě jistého Václava Lukeše, který dopisem z 28. září 1924 děkuje za zajištění pracovního místa ve Škodových závodech v Plzni:

„Veledůstojný pane rado!

Ani nemohu uvěřiti, že se splnilo mé přání, že jsem obdržel místo ve Škodových závodech v Plzni. Protože vím, že jen Vaší vzácnou přízní se tak stalo, račte přijmouti veledůstojný pane rado, můj uctivý srdečný dík. Slibuji, že se Vaší dobroty nestanu nehodným a přičiním se abych se v krátkém čase do svých povinností vpravil ku spokojenosti svých představených. Budu se také dále cvičiti abych se zdokonalil čeho mi bude třeba pro život. Poznal jsem v Plzni jak je to těžko dostat se do takového závodu a proto tím více si budu toho vážit a zároveň abych dokázal svoji vděčnost. Opakuji své uctivé díky za vše dobré co jste mi ráčil, veledůstojný pane rado, učiniti a zůstávám vděčně oddaný,

*Václav Lukeš*³⁷⁴

Příkladem další drobné pomoci ze strany řádu může být dar knížete-velkopřevora Franze zu Hardegge ze dne 12. září 1921, který poskytl 3 000 Kč na výbavu sirotků, kteří opouštěli okresní sirotčinec ve Strakonících.³⁷⁵ Na závěr lze uvést ještě velmi silný příběh lidského neštěstí, který nastiňuje následující dopis:

„Slavné Ředitelství velkopřevorského panství v Strakonících

*Já níže podepsaný prosím uctivě slavné ředitelství velkopřevorského panství by mě ráčilo udělit nějakou podporu stavebním dřívím za těchto důvodů: Dne 7. srpna 1921, vypukl požár v mém obytném stavení, který zachvátil i stáje a obojí až do základu vyhořely. Při tomto požáru byl jsem já s manželkou a 10ti letým hochem velice popáleni. Manželka podlehla popálenině v 5ti hodinách a zamřela a já s ditkem odvozeni do nemocnice v Strakonících. Já se po pěti nedělích navrátil, ale práce ještě žádné neschopen a nalézám se s 3mi malými ditky před nastávající zimou bez přístřeší. Prosím ještě jednou by mě bylo něčím přispěno aby si mohl prozatím aspoň obytné stavení přikrýti. V Mečichově dne 22. září 1921, Václav Bratka*³⁷⁶

³⁷⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 553, sig. 28/A/d, kart. č. 287, Dopis Václava Lukeše ze dne 28. listopadu 1924.

³⁷⁵ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 550, sig. 28A/a, kart. č. 286, Dopis Okresní komise ve Strakonících ze dne 13. října 1921.

³⁷⁶ Ibidem, Dopis Václava Bratky ze dne 22. září 1921.

Žádost o podporu podpořil i obecní úřad v Mečichově, který připsal, že žadatelem je rolník, který byl skutečně „požárem velice postižen“.³⁷⁷ Nadlesní Pilka ze Strakonického velkostatku se rozhodl této žádosti vyhovět (příčemž o svolení musel žádat receptorát v Praze), a to tím způsobem, že Václavu Bratkovi umožnil odkoupení části stavebního dřeva, které se kácelo v Babinském lese, a to s 50% slevou.³⁷⁸

Podobných příkladů, jak se České velkopřevorství snažilo naplňovat obligátní řádový závazek pomoci bližním, by bylo možné vypsát mnoho. Výše zmíněný výčet činností a uvedené případy konkrétních žádostí a „drobné“ pomoci však dle mého názoru dostatečně ilustrují, že České velkopřevorství na tento svůj závazek nerezignovalo, ale naopak neváhalo obětovat takřka veškeré své síly a prostředky, aby mu dostálo.

³⁷⁷ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 550, sig. 28A/a, kart. č. 286, Dopis Obecního úřadu v Mečichově ze dne 20. října 1921.

³⁷⁸ Ibidem, Dopis nadlesního Pilky ze dne 16. listopadu 1921.

5 Hospodářská situace Českého velkopřevorství za první Československé republiky

5.1 Hospodářská situace při vzniku první Československé republiky

Když 28. června 1914 ukončily výstřely v Sarajevu život rakousko-uherského následníka trůnu a člena Českého velkopřevorství řádu Maltézských rytířů Františka Ferdinanda d'Este, jen málokdo asi tušil, jak zásadní vliv bude mít tento atentát nejen na řád samotný, ale i na dění v celé Evropě. Původně nepřilíš významná rakousko-uherská trestná výprava proti Srbsku přerostla ve válečný konflikt, jenž s sebou přinesl bídu a utrpení, které dosáhlo do té doby bezprecedentních rozměrů.

Nastalá situace, která způsobila strádání milionů trpících, přímo apelovala na druhou část řádového hesla *Tuitio Fidei et Obsequium Pauperum* a České velkopřevorství tento apel bez zaváhání vyslyšelo. Pomocí *Dobrovolné sanitní služby suverénního řádu maltézských rytířů velkopřevorství pro Čechy a Rakousy* se rozhodlo vyslat na bojiště celkem osm sanitních vlaků a provozovat polní i řádné nemocnice a zotavovny, které měly sloužit uzdravujícím se vojákům v zázemí.³⁷⁹

O humanitární činnosti, kterou České velkopřevorství v této situaci vykonávalo, pojednávala předchozí kapitola. Je zřejmé, že náklady vynaložené na poskytnutí pomoci v takovémto měřítku byly značné; například do 30. dubna 1916 dosáhly jen výdaje na provoz vlaků a jejich zázemí výše celkem 1 569 005,76 korun. K ilustraci mohou posloužit rovněž náklady na provoz z jednoho nemocničního zařízení, konkrétně *Offiziers-Reserve-Spital des Souveränen Maltheser-Ritterordens Wien, XVIII. Glanzinggasse 37*, které za říjen 1914 dosáhly výše 20 800 korun.³⁸⁰

České velkopřevorství v tomto ohledu neváhalo obětovat svůj naspořený mnohamilionový hotový kapitál ve zlatých korunách,³⁸¹ ovšem ani to nestačilo, a tak musela být tato charitativní činnost dotována štedrými příspěvky členů řádu.

³⁷⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dobrovolná sanitní služba suverénního řádu maltézských rytířů velkopřevorství pro Čechy a Rakousy vykonaná ve válce v letech 1914–1918.

³⁸⁰ Ibidem, Dopis Frā Antonína Kačaby ze dne 9. listopadu 1914: - Offiziers-Reserve-Spital des Souveränen Maltheser-Ritterordens Wien, XVIII. Glanzinggasse 37.

³⁸¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 505, sig. 41, kart. č. 261, Hospodářské a majetkové záležitosti českého velkopřevorství.

Hlavní část těchto nákladů neslo České velkopřevorství, ovšem během sbírky mezi členy řádu se podařilo na tento účely vybrat 220 904,18 korun.³⁸² Podle zprávy o *Dobrovolné sanitní službě suverénního řádu maltézských rytířů velkopřevorství pro Čechy a Rakousy* z ledna roku 1918 dosáhly příspěvky dam a rytířů získané během sbírek na řádovou pomoc během války celkové výše 503 697,80 korun.³⁸³

Ještě větší část nákladů nesli jednotliví řádoví rytíři. Například čestný bailli Zdenko kníže z Lobkowitz přispěl 159 363 korunami, čestná dáma Marie Therese princezna von Thurn und Taxis-Braganza prostřednictvím svého fondu nesla náklady ve výši 159 799,66 korun (další peníze do tohoto fondu přidali ostatní přispěvatelé), čestný rytíř a čestná dáma Otto hrabě Harrach a Karoline hraběnka Harrachová přispěli 93 013,12 korunami, a tak dále. Celkem převzali řádoví rytíři náklady ve výši 641 206,22 korun.³⁸⁴

Příspěvky členů řádu však neměly jen finanční podobu. Například čestný rytíř Michael Karl hrabě Althann a magistrální rytíř Hugo Kistersitz von Marenhorst darovali každý jeden automobil, které poté sloužily jako sanitní vozy.³⁸⁵

Po válce velkopřevorství ve svých humanitárních snahách nadále pokračovalo. Na počátku dubna roku 1919 zavedlo „Dobrovolnou zdravotní službu v Československé republice“, které předalo k užívání špitální vlak, jenž vydržovalo nadále na své náklady. Tento vlak vykonal jen do konce roku 1920 dvacet tři jízd a převezl celkem 7 072 raněných a nemocných.³⁸⁶ Jelikož však vlak nebyl v dobrém technickém stavu a velkopřevorství nemělo prostředky na jeho opravu, usilovalo ředitelství státních drah o to, aby na něj byl vlak i s příslušenstvím převeden. Toho docílilo v březnu roku 1922.³⁸⁷ Kromě vlaku postoupilo velkopřevorství nově vzniklé republice i jeden sanitní automobil.³⁸⁸

České velkopřevorství se snažilo podporovat monarchii během války i finančně. Již v polovině listopadu 1914 žádal kníže-velkopřevor Hardegg kapitolu, aby mu schválila úmysl poskytnout 500 000 korun státu jako válečnou půjčku. Ve své žádosti se odvolává

³⁸² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Auslagen des Evakuationsdienstes bis 30. April 1916

³⁸³ Ibidem, Bericht über die freiwillige Sanitätspflege des Souveränen Malteser-Ritter-Ordens, Grosspriorat von Böhmen und Österreich.

³⁸⁴ Ibidem.

³⁸⁵ Ibidem.

³⁸⁶ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dobrovolná zdravotní služba mezinárodního suverénního řádu Malteských rytířů velkopřevorství v Čechách a Rakousku v Československé republice.

³⁸⁷ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 69.

³⁸⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dobrovolná zdravotní služba mezinárodního suverénního řádu Malteských rytířů velkopřevorství v Čechách a Rakousku v Československé republice.

nejen na občanské povinnosti každého Rakušana snažit se státu pomoci ze všech sil, ale poukazoval i na to, že tato povinnost je ještě umocněna těsným propojením Českého a Rakouského velkopřevorství s Habsburskou monarchií.³⁸⁹

Z výše uvedeného je zřejmé, že činnosti, které České velkopřevorství během první světové války realizovalo, představovaly výrazný zásah do jeho majetkového stavu. Vedle toho je třeba mít na paměti, že válka rovněž způsobila výrazný pokles příjmů velkopřevorství: Tento pokles dosáhl podle odhadů výše ztráty renty přes 500 000 zlatých korun ročně.³⁹⁰ Lze proto bez jakéhokoliv přehánění konstatovat, že po skončení války bylo České velkopřevorství finančně zcela vyčerpano.

Jestliže se však zástupci řádu domnívali, že s koncem války budou obnoveny staré pořádky a vše se, alespoň z ekonomického hlediska, vrátí do starých kolejí, byli na omylu. Jakkoliv válka znamenala pro velkopřevorství ztrátu kapitálu, nově vzniklá Československá republika připravila pro řád ještě větší pohromu: Záhy po svém vzniku začala oklešťovat řádový pozemkový majetek.

Ten sestával v době vzniku první Československé republiky ze sedmi řádových velkostatků (Opava, Strakonice, Dívčí Hrad, Horní Libchava, Měcholupy, Dožice a Obytce), dvora v Hruškách u Brna, dvou velkostatků patřících pražskému konventu (Motol a Březiněves) a různých drobnějších majetků, především při řádových farách. Celkem řádový pozemkový majetek v Českých zemích dosahoval rozlohy okolo 7 500 ha.³⁹¹ Vedle toho řádu patřily dva paláce v Praze na Malé Straně (Velkopřevorský palác a budova kněžského konventu), několik zámků a celá řada kostelů a far, nepočítaje hospodářské budovy na jednotlivých velkostatech.

Jistou nevýhodou po válce byla pochopitelně značná absence kapitálu, který by velkopřevorství mohlo vynaložit na provoz velkostatků, případně použít na nové investice, ovšem podle mého názoru je oprávněné předpokládat, že v případě, že by pozemkový majetek řádu v českých zemích byl po válce zachován, podařilo by se hospodářskou situaci velkopřevorství v dlouhodobém horizontu s vysokou mírou pravděpodobnosti konsolidovat.

³⁸⁹ Ibidem, Zirkulare. An der hochwürdigsten Kapitulare. Wien, am 17. November 1914.

³⁹⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 505, sig. 41, kart. č. 261, Hospodářské a majetkové záležitosti českého velkopřevorství.

³⁹¹ Do zaboru převzal stát od Maltéžského řádu (včetně konventu) ke dni 1. prosince 1921 celkem 7313,0533 ha půdy. Srov. NA Praha, fond č. 705 SPÚ-VŠ, inv. č. 71, kart. č. 157, Seznam vlastníků velkého majetku pozemkového zabraného v Čechách, na Moravě a ve Slezsku dle výsledku soupisu ke dni 1. prosince 1921. Řád pak disponoval ještě dalším drobným pozemkovým majetkem, na který se pozemková reforma nevztahovala.

Pohled na pozemkový majetek řádu v období vzniku první Československé republiky může být v zásadě dvojitý; na jednu stranu rozhodně nelze majetek řádu v českých zemích označit za skrovný, na druhou stranu při porovnání s jinými významnými církevními institucemi, významnými šlechtickými rody či dokonce s jednotlivými velkostatkáři řád rozhodně nepůsobí nijak zvlášť majetně. Srovnání řádu s vybranými majiteli velkého pozemkového majetku dle velikosti záboru tohoto majetku státem při pozemkové reformě nastiňuje tabulka 2:

Tabulka 9: Srovnání pozemkového vlastnictví řádu Maltézských rytířů v českých zemích, zabraného v rámci pozemkové reformy, s vybranými vlastníky

Vlastník	Výměra (ha)
České velkopřevorství Maltézských rytířů	6 780,4020
Pražský kněžský řádový konvent	532,6513
Premonstrátský klášter na Strahově	9 408,3563
Premonstrátský klášter v Teplé	9 451,7926
Řád Křižovníků s červenou hvězdou (bez komend)	6 058,8895
Královská kolegiátní kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě	1 479,0242
Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského	138,6024
Augustiniánský klášter sv. Tomáše v Praze	1 482,1106
Řád Německých rytířů	24 555,7216
Jan Schwarzenberg	90 269,0534
Karel Schwarzenberg	23 311,9077
Karel Trauttmansdorff	16 910,0663
Ferdinand Zdeněk Lobkowitz	27 140,2175
Czerninové ³⁹²	40 729,9842
Kinští	61 431,3602

Zdroj: NA Praha, fond č. 705 SPÚ–VŠ, inv. č. 71, kart. č. 157, Seznam vlastníků velkého majetku pozemkového zabraného v Čechách, na Moravě a ve Slezsku dle výsledku soupisu ke dni 1. prosince 1921.

³⁹² Bez započtení rodové aliance Czernin-Morzin, kterou lze považovat za samostatný rod.

Z výše uvedených údajů je zřejmé, že jakkoliv řád Maltézských rytířů disponoval v českých zemích relativně rozsáhlým pozemkovým majetkem, oproti jiným institucím, rodinám či dokonce jednotlivcům znatelně majetkově zaostával. Nic na tom neměnil ani fakt, že velkopřevorství disponovalo dalším majetkem nacházejícím se mimo území českých zemí.

Kapitálová vyčerpanost, způsobená enormními výdaji během války, ve spojení s narušením integrity řádového majetku v důsledku pozemkové reformy, měly za následek, že velkopřevorství bylo dotlačeno k rozprodeji většiny svého nemovitého majetku. Pro zajištění hospodářského zázemí bylo později rozhodnuto o koupi nových statků: Velkostatku Ligist v Rakousku, a především velkostatku v Dohé na Podkarpatské Rusi. Nákup tohoto majetku byl částečně financován z prostředků získaných při prodeji majetků v Čechách, větší část peněz však byla získána úvěrem.

Z pohledu této práce je významný především nákup velkostatku v Dohé. Ten se zprvu jevil jako výborná investiční příležitost, ovšem vinou součinnosti několika negativních faktorů, z nichž některé měly být zřejmé již v době rozhodování o této investici jiné naopak byly dopředu objektivně nepředvídatelné, dovedl tento nákup velkopřevorství takřka k totálnímu ekonomickému kolapsu.

V následujících kapitolách si tak nejprve představíme jednotlivé velkostatky, kterými řád disponoval na území českých zemí v době vzniku takzvané první Československé republiky. Následně bude pomocí sond nastíněno, jakým způsobem řád v tomto období hospodařil, a nakonec bude představena investice do velkostatku Dohé a dojde k celkovému zhodnocení hospodářské situace Českého velkopřevorství v době takzvané první Československé republiky.

5.2 Velkopřevorské velkostatky a komendy v Českých zemích

5.2.1 Opava a dvůr v Hruškách

Do Opavy formálně uvedl řád johanitů vévoda Mikuláš II. dne 2. května 1359, když mu věnoval špitál sv. Mikuláše se sousedním kostelem sv. Jana Křtitele a Jana Evangelisty. Johanité jsou však v Opavě doloženi už o necelý rok dříve.³⁹³ Již tehdy jim totiž náležel dvůr v Malých Hošticích. Ještě ve 14. století se majetek komendy rozšířil do Vávrovic a Vršovic.³⁹⁴ Roku 1377 se pak komenda v Opavě osamostatnila (předtím byla pravděpodobně podřízena komturovi z Hrobník, od roku 1282 pak komturovi z Hlubčic). Majetek této řádové državy byl silně zdecimován v době husitských válek.³⁹⁵ Po nich se stav komendy podařilo stabilizovat jen velmi pozvolna. Komturem komendy v Opavě byl mimo jiné i Matouš Děpold Popel z Lobkowicz, pozdější český převor (v letech 1591 až 1621).³⁹⁶

V době vzniku první Československé republiky tvořila komenda sv. Jana v Opavě spolu s komendou v Divčím Hradě jediný majetek řádu ve Slezsku, ačkoliv původní maltézský (respektive johanitský) majetek v této zemi byl podstatně rozsáhlejší. K 28. říjnu 1918, tedy krátce před započatím pozemkové reformy, měl nemovitý majetek komendy sv. Jana v Opavě rozlohu 638,2608 ha³⁹⁷ a sestával ze zemědělsky zaměřeného statku Vávrovice, lesního statku Vršovice, rytířského statku Malé Hoštice (k němuž byla přiřčena i takzvaná Lichtensteinská louka) a z komplexu řádové komendy, který se nacházel v Opavě. Menší část byla tvořena půdou zemědělského charakteru (266,2550 ha) a větší část tvořily lesy (372,0058 ha). Podrobnější rozpis zachycuje tabulka 3:

Tabulka 10: Pozemkový majetek řádové komendy v Opavě k roku 1918

Statek	Zemědělská půda (ha)	Lesní půda (ha)	Dohromady (ha)
Vávrovice a louka Palhanec	137,5957	11,3798	148,9755
Vršovice	3,2936	357,2989	360,5925

³⁹³ D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 557.

³⁹⁴ Ibidem, s. 557.

³⁹⁵ Ibidem, s. 558.

³⁹⁶ Ibidem, s. 559.

³⁹⁷ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Dopis Prezidia SPÚ ze dne 27. listopadu 1928 kanceláři receptorátu mezinárodního suverenního řádu rytířů Maltézských pro republiku Československou: Komendy (velkostatky) ve vlastnictví Velkopřevorství (bez majetku konventu, nahlášeno k pozemkové reformě).

Malé Hoštice	117,5479	3,0097	120,5576
Lichtensteinská louka	6,7966	0,0515	6,8481
Komenda Opava	0,2235	0,2659	0,4894
Celkem	266,2550	372,0058	638,2608

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 568, sig. 28A/u, kart. č. 291, Hauptausweis der Verwaltung der Malteser Ritter Ordens Kommende st. Johann in Troppau über die seit dem Jahre 1918 von dem Besitze dieser Kommende auf Grund der Bodenreform erfolgten Grundabtretungen (nedatováno).

Tato plocha se zmenšila v důsledku odprodejů, ale především v důsledku pozemkové reformy následovně: Ze statku Vávrovice bylo Státním pozemkovým úřadem zabráno 145,1042 ha a staropachtýřům postoupeno 3,7022 ha. Zbytek statku byl prodán. Přijímací cena za převzatý majetek od velkostatku Vávrovice byla stanovena na 511 890,68 Kč, přičemž 2 583,15 Kč obdržel *Fond pro zaopatření zaměstnanců velkostatků při státním pozemkovém úřadě v Praze* jako hektarové příspěvky za roky 1923 a 1924 podle §73 náhradového zákona. Zbytek z přijímací ceny, tedy 509 307,53 Kč, dostal řád Maltézských rytířů jakožto dosavadní majitel velkostatku Vávrovice (vločka č. 38 zemských slezských desek).³⁹⁸ Polovina z této částky byla zaplacená hotově, druhá polovina pak byla zapsána jako pohledávka řádu vůči státu do náhradové knihy.³⁹⁹

Ze statku Malé Hoštice a Lichtensteinské louky bylo v roce 1919 na základě německého sídelního zákona⁴⁰⁰ podle dohody z Vídně ze dne 18. října 1922 postoupeno 11,9904 ha. Do roku 1924 tak zbylo 115,4153 ha, z čehož bylo Státním pozemkovým úřadem převzato 75,4081 ha a řádu zůstal zbytkový statek o rozloze 40,0072 ha.⁴⁰¹

Jednání o převzetí částí tohoto dvora probíhala v kanceláři přidělové komise v Opavě za účasti zástupců Státního pozemkového úřadu Ing. J. Řezáče a Ing. V. Libosvára, správce velkostatku Aloise Ritschného a zástupce nájemce dvora (*Opavská rafinerie cukru akc. spol.*) Rudolfa Kniefela. Bylo dohodnuto, že Státní pozemkový úřad převezme od dvora

³⁹⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 568, sig. 28A/u, kart. č. 291, Zemský soud v Opavě, odd. IV, Rozvrhové usnesení č. NO IV 326/24 ze dne 4. března 1924.

³⁹⁹ Ibidem, SPÚ v Praze, č. j. 36.926/23-II/3, Dohoda o přijímací ceně ze dne 27. června 1923. Velkostatek a dvůr Vávrovice.

⁴⁰⁰ Srov. Říšský sídelní zákon z 11. srpna 1919 (Reichssiedlungsgesetz 1919 vom 11. August 1919) v *Reichs-Gesetzblatt 1919*, s. 1429–1436. Viz např. Johann HARTL. *Reichssiedlungsgesetz 1919* [online]. [cit. 11. 3. 2017].

⁴⁰¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 568, sig. 28A/u, kart. č. 291, Hauptausweis der Verwaltung der Malteser Ritter Ordens Kommende st. Johann in Troppau über die seit dem Jahre 1918 von dem Besitze dieser Kommende auf Grund der Bodenreform erfolgten Grundabtretungen (nedatováno).

Malé Hoštice pozemky bez budov o celkové výměře 75,4153 ha v čistém katastrálním výnosu 3 704,23 Kč. Zástupce nájemce navíc žádal o náhradu za nevyužitý chlévský hnůj, umělá hnojiva a za hlubokou orbu prováděnou parním pluhem každým čtvrtým rokem od roku 1903.⁴⁰² Dohoda o přejímací ceně za části statku Malé Hoštice (zapsaného ve vložce č. 1406 pozemkové knihy katastrální obce Opava) byla uzavřena dne 30. ledna 1924 a přejímací cena byla stanovena ve výši 206 945,19 Kč.⁴⁰³ V této ceně byly obsaženy i veškeré náhrady, například za melioraci či na náklady za novou úrodu.⁴⁰⁴

Je třeba říci, že řád vyvinul enormní úsilí, aby byl dopad pozemkové reformy na majetek opavské komendy co nejmenší. Pokusil se zvrátit zábor svých pozemků v Opavě podáním stížnosti u soudu, přičemž jej zastupoval advokát JUDr. Antonín Schauer. Předmětem sporu mezi řádem a Státním pozemkovým úřadem bylo například to, kdo je vlastníkem nemovitostí. Zatímco Státní pozemkový úřad za vlastníka považoval řád (respektive České velkopřevorství), podle řádu nemovitosti naopak vlastnil samostatný subjekt vlastnického práva představovaný komendou sv. Jana v Opavě. Proto řád ve své stížnosti poukázal na procesní chyby a označil řízení za vadné. Soud konstatoval, že vlastnické právo sice skutečně není jednoznačné, ale na zákonnost opatření (záboru) nemá tato skutečnost právní význam, jelikož výměra nemovitosti přesahuje zákonem stanovenou hranici. Výtka na vadu řízení proto byla shledána bezdůvodnou.

Druhým argumentem řádu bylo, že po záboru statku Vávrovice (o výměře 141,8872 ha) zbyde řádu jen 128,5546 ha zemědělské půdy, což je výrazně méně, nežli je zákonem stanovená hranice (150 ha zemědělské půdy nebo 250 ha půdy celkem), navíc, po odečtení půdy, která se nachází v nuceném pachtu, zbyde řádu zemědělské půdy asi jen 60 ha. Soud však i tuto námitku zamítá s odůvodněním, že ze strany řádu se jednalo o mylnou interpretaci zákona, když se domníval, že má právo na ponechání zemědělské půdy v minimální zákonem stanovené hranici. Dle zákona byl totiž v takovém případě stát oprávněn zabrat majetek celý a osoba (fyzická či právnická), jíž majetek byl zabrán, měla pak právo, aby jí byla ze zabraného majetku přidělena, respektive zůstavena část (pokud

⁴⁰² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 568, sig. 28A/u, kart. č. 291, Protokol ze dne 7. srpna 1923 o oceňovacím řízení velkostatku Malé Hoštice.

⁴⁰³ Ibidem, Poštovní Úřad Šekový – Náhradová banka pro pozemkovou reformu – Dokument ředitelství ze dne 17. dubna 1924.

⁴⁰⁴ Ibidem, SPÚ v Praze, č. j. 653/24-II/3, Dohoda o přejímací ceně Ze dne 30. ledna 1924 (opis). Velkostatek Malé Hoštice. Dvory Malé Hoštice.

možno dle její volby), která nepřesahuje výměru uvedenou v zákoně. Stížnosti na procesní postup byly tedy zamítnuty.⁴⁰⁵

K 29. červenci 1925 zůstávalo v majetku komendy sv. Jana v Opavě jen 401,0891 ha půdy, kterou tvořily převážně lesy.⁴⁰⁶ Na základě rozhodnutí Státního pozemkového úřadu ze dne 10. září 1925 pak byla pozemková reforma u komendy na její vlastní žádost ze dne 25. dubna 1925 ukončena a ze záboru byla propuštěna půda v rozsahu ze dne 29. července 1925 s tím, že propuštěná zemědělská půda měla výměru pouhých 42,5248 ha.⁴⁰⁷

V tomto stavu vydržela komenda několik následujících let, jak dokládá i její popis z roku 1928, který rovněž nastiňuje její historii a aktuální (dnes již nedochovanou) podobu: Budova komendy pocházela ze 14. století a byla v průběhu staletí mnohokrát přestavována. V přízemí měla vstupní chodbu, od níž byly nalevo 3 pokoje a napravo velká kuchyně a komory. V prvním patře se potom nacházelo 6 pokojů. Komplex komendy dále tvořila budova úřadu, stáje, psinec, sklad a dodnes stojící kostel sv. Jana, který byl s komendou propojený. Důležitou součástí komplexu byla též budova špitálu a přilehlé zahrady.⁴⁰⁸

Vedle nemovitostí tvořících její bezprostřední majetek spravovala opavská komenda i dvůr v Hruškách u Slavkova, vzdálený od Opavy přibližně 150 km. Dvůr získali johanité v roce 1516, když se stal součástí komendy na Starém Brně.⁴⁰⁹ Tato komenda, která byla nazývána „Na Božím poli“ či „Špitál sv. Ducha“ byla založena brněnským měšťanem Rudgerem a jeho manželkou Hodavou, přičemž fundaci potvrdil roku 1238 biskup Robert.⁴¹⁰ Na sklonku třicetileté války komenda zanikla a nadále fungovala jen jako hospodářský statek, jehož majetek se postupně ztenčoval. V roce 1907 jej zakoupilo město Brno a rytířům z bývalé komendy zůstal v podstatě právě jen dvůr v Hruškách.⁴¹¹ Tento dvůr o rozloze 113,1380 ha byl pronajat společností *Austerlitzer-Zuckerfabrik Hermann Redlich & Comp.* (Slavkovské cukrovarny).⁴¹² Kromě hospodářských pozemků sestával dvůr v Hruškách i z komplexu budov, který byl tvořen obytným domem, dobytčí stájí, vepřincem, drůbežárnou

⁴⁰⁵ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 568, sig. 28A/u, kart. č. 291, Nejvyšší správní soud v Praze, nález č. 13782/22 ze dne 4. října 1922.

⁴⁰⁶ Ibidem, Hauptausweis der Verwaltung der Malteser Ritter Ordens Kommende st. Johann in Troppau über die seit dem Jahre 1918 von dem Besitze dieser Kommende auf Grund der Bodenreform erfolgten Grundabtretungen (nedatováno).

⁴⁰⁷ Ibidem, SPÚ, Velkostatek komendy Souverainního maltézského rytířského řádu Opava. Propuštění ze záboru dle §u 11. zák. Zák., 10. září 1925 (opis).

⁴⁰⁸ Ibidem, Dokument Malteser Ritter Ordens Kommende St. Johann in Troppau z 12. března 1928.

⁴⁰⁹ Ladislav HOSÁK, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 1938, s. 207.

⁴¹⁰ Ibidem, 206.

⁴¹¹ Ibidem, 207.

⁴¹² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 569, sig. 28A/u, kart. č. 291, Dopis nájemce dvora v Hruškách – Slavkovského cukrovaru a.s. receptorství souverenního řádu Maltských rytířů po Čechách ze dne 20. července 1926.

a stodolou. Mezi budovami bylo nádvoří o rozloze 2 565 m², do kterého byly dva vjezdy skrze dřevěná vrata. Nejpozději od roku 1928 byl komplex osvětlen elektrickým osvětlením.⁴¹³

Sluší se dodat, že opavská komenda zůstala v rukách řádu až do druhé světové války. Během ní byla zničena budova komendy. Po válce byla na komendu dosazena národní správa a po roce 1949 byla převzata státem.⁴¹⁴ Majetky komendy se staly součástí restitucí po roce 1989.

5.2.2 Strakonice

Jak již bylo vzpomenuto, příchod řádu sv. Jana do Strakonic se datuje k roku 1243, ve kterém Bavor I. ze Strakonic daroval pražským johanitům nemovitosti ve Strakonících a okolí.⁴¹⁵ Tím byl položen prvopočátek pozdějšího hlavního dominia řádu v Čechách. Jedním z prvních známých představených johanitů ve Strakonících byl strakonický převor Walter, který je zaznamenán k 26. srpnu 1274 v souvislosti s koupí vsi Velké Strážné.⁴¹⁶ Johanitská komenda ve Strakonících byla postupně obdarována dalšími nemovitostmi a pozemky, a to jak ve městě samotném, tak v jeho okolí. Například v roce 1308 získala další dvě vsi a mlýn.⁴¹⁷

Řád se ve Strakonících těšil mimořádné přízni zdejšího panského rodu: Majetkem jej obdarovali Bavor I. ze Strakonic, jenž byl zakladatelem strakonické komendy, jeho syn Bavor II. i jeho potomci Bavor III. a Vilém ze Strakonic.⁴¹⁸ Ten roku 1312 dále rozšířil již tak úctyhodný majetek komendy, který sestával z poloviny hradu ve Strakonících, kostela sv. Vojtěcha,⁴¹⁹ špitálu, dvou mlýnů, kostela v Lomu, 23 vesnic a dalších majetků.⁴²⁰ V roce 1320 pak Vilém za Strakonic daroval komendě kostely v Pičíně a Radomyšli, které vydržely v majetku johanitů až do prodeje velkostatku ve 20. století.⁴²¹ Řádu sv. Jana přál z počátku i Vilémův dědic Bavor IV. ze Strakonic, který potvrdil, že Vilém ze Strakonic odkázal komendě ve Strakonících roční plat 16 těžkých hřiven a zavázal se, že on ani jeho dědicové

⁴¹³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 343, sig. C/7, kart. č. 179, Beschreibung der zum Meierhofe Hrušky /Birnbäum/ gehörigen Gebäude. Am 13. Dez. 1928.

⁴¹⁴ D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 559.

⁴¹⁵ CDB IV/1, č. 35, s.115-116.

⁴¹⁶ NA Praha, ŘM, listina č. 2401

⁴¹⁷ RBM II, č. 2818, s. 1234.

⁴¹⁸ Viz RBM III č. 471, s. 194–195 a RBM III, č. 729, s. 298.

⁴¹⁹ Patrocinium kostela bylo později změněno na sv. Prokopa.

⁴²⁰ M. SVOBODA, *Majetek johanitského řádu v Čechách ve 12.–16. století*, s. 112.

⁴²¹ RBM III. č. 570, s. 237-238.

nebudou této platbě bránit.⁴²² Ovšem vzájemné vztahy řádu a rodu Bavorů ze Strakonice se za jeho vlády začaly zhoršovat. Na vině byla pravděpodobně v první řadě špatná ekonomická situace, do které se rod Bavorů ze Strakonice dostal.

Roku 1386 osvobodil král Václav IV. johanitskou komendu ve Strakonících od všech berní a sbírek⁴²³ a v roce 1402 zakoupil řád zbývající polovinu strakonického hradu a města, přičemž za účelem získání peněz potřebných k této koupi musel rozprodat některé své jiné majetky v Čechách.⁴²⁴ Tuto koupi schválil jak místodržící velmistra řádu Bartoloměj Caraffa z Neapole,⁴²⁵ tak samotný papež Bonifác IX.⁴²⁶

Když husité v květnu roku 1420 napadli a pobořili hlavní sídlo řádu v Čechách, ležící na Malé Straně, uchýlil se převor řádu Jan z Hradce s pražským konventem právě do Strakonice. Po Janu z Hradce sídlilo na Strakonících ještě dalších pět převorů. Zpět do Prahy přesídlil až převor Jan III. z Rožmberka (ve funkci od roku 1511 do své smrti roku 1532). Během období, kdy byly Strakonice hlavním sídlem johanitských převorů, došlo k jejich podstatnému zvelebení a ke zvětšení celého panství, které však záhy utrpělo během třicetileté války, a to až do té míry, že zdejší konvent byl na jejím konci zrušen. Význam strakonického panství poté značně upadl, přesto však po celou dobu patřilo k největším a nejdůležitějším řádovým državám v Českých zemích. V roce 1843 dle Palackého sestávalo ze dvou měst a 45 vesnic, v nichž v 1 752 domech žilo 12 618 obyvatel.⁴²⁷

V roce 1880 měl velkostatek rozlohu 2 215 ha. Hospodářská půda při tom zabírala plochu 835 ha a byla rozdělena mezi dvory Blatsko, Mutěnice, Krty a Slaník, které byly obhospodařovány ve vlastní režii velkostatku a propachtovaný dvůr Sloučín s rozlohou 34 ha. Větší část dominia tvořily lesy, rozdělené mezi revíry Hubenov, Srpsko a Zámecký revír. Zbývajících 207 ha rozlohy velkostatku připadalo na celkem 32 rybníků. Na velkostatku se rovněž nacházel pivovar a mlýn.⁴²⁸

Rozloha velkostatku se v následujících letech snižovala. V roce 1900 činila celkem 1 982,89 ha, přičemž na úbytku rozlohy se projevila především ztráta dvora ve Sloučíně. Rozdělení půdy do jednotlivých typů bylo následující: Polnosti zabíraly 531,04 ha, louky

⁴²² NA Praha, ŘM, listina č. 2436.

⁴²³ Ibidem, listina č. 2450.

⁴²⁴ Ibidem, listina č. 2455.

⁴²⁵ Ibidem, listina č. 2456.

⁴²⁶ Ibidem, listina č. 2458.

⁴²⁷ František PALACKÝ, *Popis Království Českého (etc.)*, Praha 1848, s. 339–340.

⁴²⁸ Johann F. PROCHÁZKA, *Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen zugleich Adressenbuch sämmtlicher dei demselben angestellten Beamten, des Forstpersonals u. s. w.*, Praha 1880, s. 247.

88,08 ha, zahrady 4,58 ha, pastviny 48,68 ha, lesy 1 120,92 ha, rybníky 181,28 ha, cesty 1,39 ha, zastavěno bylo 4,91 ha a za neproduktivní bylo označeno 2,01 ha půdy. Pivovar s ročním výstavem 42 hl byl propachtován Janu a Josefě Havránkovým a mlýn Františku Svobodovi. Na velkostatku stála rovněž ve vlastní režii spravovaná cihelna.⁴²⁹

O šest let později, v roce 1906, činila rozloha velkostatku 1 980,53 ha. Dominantní část rozlohy nadále tvořily lesy, které se rozprostíraly na 1 122 ha půdy, dále pole (517,40 ha), rybníky (189,68 ha), louky (94,20 ha), pastviny (46,00 ha) a zahrady (4,72 ha). Zastavěno bylo celkem 4,86 ha a jako neproduktivní bylo označeno 1,67 ha půdy. Změnila se rovněž struktura správy, protože dvory Blatsko (208,3457 ha), Krty (161,9232 ha), Mutěnice (102,5415 ha) a Slaník (100,4272 ha) již nebyly spravovány ve vlastní režii, ale byly propachtovány Janu Šaškovi. Tomu byla nově propachtována i cihelna. Nový byl rovněž pachtýř pivovaru, kterým již nebyli manželé Havránkovi, ale Prokop Max. Mlýn zůstal propachtován Františku Svobodovi. Čistý katastrální výtěžek byl vyčíslen na 30 615,34 korun a daň z nemovitosti dosáhla výše 6 578,82 korun.⁴³⁰

K nejvýznamnějším produktům, které velkostatek prodával, patřila pšenice, které se v roce 1906 vypěstovalo přibližně 1 200 q, dále ječmen (1 500 q), kukuřice (200 q), oves (150 q), kapři, candáti a štiky (dohromady 150 q), cihly⁴³¹ a 1 350 prostorových metrů sypaných dřeva. Lesní hospodářství bylo pro velkostatek mimořádně důležité; k nejčastěji zastoupeným druhům stromů, které na strakonickém velkostatku rostly, patřily borovice, smrk, jedle, méně pak buky a břízy. Lesy byly rozděleny celkem do tří revírů (stejně jako v roce 1880): Zámeckého revíru, revíru Srbská a revíru Hubenov. Ročně se vykácela plocha přibližně 8 ha.⁴³²

Situace se změnila k horšímu během první světové války. V období od 1. května 1914 do 30. dubna 1918 bylo vytěženo pouze 843,49 m³ dřeva. Po válce se úroveň těžby opět zvýšila: Od 1. května 1918 do 30. dubna 1925 bylo vytěženo celkově 7 557,36 m³ dřeva. V součtu tedy za jedenáct let, tedy od 1. května 1914 do 30. dubna 1925 bylo vytěženo

⁴²⁹ Ignatz TITTEL, *Schematismus des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter mit einer agronomischen und Eisenbahnkarte des landtäflichen Besitzes im Königreiche Böhmen*, Praha 1900, s. 642.

⁴³⁰ Ignatz TITTEL, *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen mit einer agronomischen und Eisenbahnkarte*, Praha 1906, s. 699.

⁴³¹ Přesné údaje nejsou zaznamenány, snad z důvodu propachtování cihelny rodině Šašků, ovšem lze předpokládat podobné hodnoty jako v roce 1900, kdy cihelna vyprodukovala celkem 100 000 kusů cihel a tašek. Srov. I. TITTEL, *Schematismus (1900)*, s. 642.

⁴³² I. TITTEL, *Schematismus (1906)*, s. 699.

8 400,85 m³ dřeva.⁴³³ To znamená, že vinou první světové války se těžba dřeva snížila na průměrnou roční úroveň 763,71 m², což odpovídá zhruba 56 % předválečného stavu.⁴³⁴

V době vzniku první Československé republiky na sklonku roku 1918 se struktura velkostatku Strakonice příliš nelišila od té, kterou zaznamenal *Schematismus* k roku 1906. Více než polovinu rozlohy velkostatku tvořily lesy a druhým nejčastěji zastoupeným typem pozemků byla pole, která zabírala plochu přibližně 26 % veškeré půdy. Hospodářská půda byla stále rozdělena mezi čtyři dvory: Blatsko, Krty, Mutěnice a Slaník, které byly propachtovány rodině Šašků.⁴³⁵

Do hospodaření na velkostatku po roce 1918 negativně zasáhla pozemková reforma. Původně k ní bylo nahlášeno 1 953,3424 ha půdy,⁴³⁶ tato rozloha byla ovšem později upřesněna na 1 957 ha, z nichž 458,5 ha bylo rozprodáno a 1 498,5 ha ze záboru propuštěno. Příkladem průběhu pozemkové reformy na strakonickém velkostatku může být dohoda o přejímací ceně ze dne 18. července 1925. Tato dohoda, kterou Státní pozemkový úřad v Praze uzavřel s řádem, se vztahovala na nemovitosti v katastrálních obcích Krty, Mnichov, Mutěnice, Radošovice, Nové Strakonice, Hubenov, Klínovice, Přední Ptakovice, Svaryšov a Drachkov o celkové rozloze 279,1350 ha. Náhrada (přejímací cena) byla vyčíslena na 434 761,17 Kč, tedy 1 557,53 Kč/ha. Dále bylo sjednáno, že úřad musí tuto pohledávku zaplatit do čtrnácti dnů hotově. Stát se rovněž musel vyrovnat s panem Šaškem, nájemcem dvorů Mutěnice a Blatsko, kterému vyplatil náhradu za hnojiva, jež na dotyčných dvorech jako jejich propachtovatel použil. Tato náhrada byla vyčíslena na 1 003,46 Kč.⁴³⁷

Nabyvatelé rozprodávané půdy velkostatku byli různí. Mezi nejznámější, vzhledem ke městu Strakonice, rozhodně patří fezové továrny, které zakoupily pozemky o rozloze 25,4021 ha. *Pošumavské závody pro impregnaci dřeva* zakoupily 21,7 ha půdy a *Česká zbrojovka* 8,8285 ha.⁴³⁸

⁴³³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Ausweis über den Holzbezug z 31. května 1925.

⁴³⁴ I. TITTEL, *Schematismus (1906)*, s. 699.

⁴³⁵ K roku 1906 je uveden jako pachtýř pan J. Šašek. Viz I. TITTEL, *Schematismus (1906)*, s. 699. V roce 1925 pak pan František Šašek. Viz NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Dohoda o přijímací ceně a náhradě za strojená hnojiva, Praha, 18. července 1925.

⁴³⁶ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 343, sig. C/7, kart. č. 179, Dopis Prezidia SPÚ ze dne 27. listopadu 1928 kanceláři receptorátu mezinárodního suverenního řádu rytířů Maltézských pro republiku Československou: Komendy (velkostatky) ve vlastnictví Velkopřevorství (bez majetku konventu, nahlášeno k pozemkové reformě).

⁴³⁷ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Dohoda o přijímací ceně a náhradě za strojená hnojiva, Praha, 18. července 1925.

⁴³⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 343, sig. C/7, kart. č. 179, Velkostatek Strakonice vl. č. 1348 desk zemsk. dle zákona ze dne 27. 5. 1919 čís. 318. sb. z. a n. – prodej půdy m.j. společně, vlastní výpočet.

Z výše uvedených čísel je patrné, že na první pohled nebyl vliv pozemkové reformy na fungování velkostatku nijak zvlášť zásadní. Ztratil sice přibližně 23,5 % své rozlohy, ovšem i tak zůstával zdaleka největším velkostatkem v majetku Českého velkopřevorství na českém území. To se však přesto rozhodlo přistoupit k jeho prodeji. Důvodem pravděpodobně bylo, že se velkopřevorství rozhodlo pro celkovou reorganizaci a konsolidaci svého majetku. Za tímto účelem v roce 1928 získalo velkostatky Ligist ve Štýrsku⁴³⁹ a Dohé na Podkarpatské Rusi, přičemž především koupí prvního z nich financovalo převážně z financí získaných z nuceného prodeje pozemků během pozemkové reformy, a právě prodeje některých ze svých českých velkostatků.

Prodej velkostatku Strakonice probíhal celkem ve dvou fázích: Dne 19. prosince 1925 uzavřelo České velkopřevorství trhovou smlouvu s Václavem Pilařem, Čeňkem Prokopem a Václavem Prokopem, přičemž první jmenovaný získal polovinu velkostatku a zbylí dva každý po jedné čtvrtině. Kupní cena byla stanovena na 1 600 000 Kč.⁴⁴⁰ Řád si však ve svém majetku ponechal budovy zámku a hradu, cihelnu a některé další drobné nemovitosti.⁴⁴¹ Ty Velkopřevorství prodalo až 7. prosince 1926, přičemž kupci byli opět všichni výše zmínění pánové a s nimi i Marie Beranová z Královských Vinohrad.⁴⁴² Celý velkostatek tak byl rozprodán za 2 400 000 Kč. Cena za jeden hektar dosáhla výše 1 601,6 Kč, a to navíc pouze za předpokladu, že kalkulujeme s nulovou hodnotou hradu, cihelny a dalších budov. Z těchto čísel je patrné, že velkopřevorství rozhodně neuzavřelo dobrý obchod. Vždyť cena za hektar je jen nepatrně vyšší nežli v případě nuceného výkupu pozemků státem, a to ještě nebereme v potaz hodnotu budov. Pokud tento fakt zohledníme, dojdeme k závěru, že velkopřevorství prodalo pozemky podstatně laciněji, nežli mu za ně dával stát náhradu během pozemkové reformy.

Je otázka, proč se velkopřevorství rozhodlo k takovému kroku. K této otázce se nabízí více možných řešení; jednak je zapotřebí si uvědomit, že hospodářská situace velkopřevorství byla značně neutěšená, a proto se možná jeho představitelé rozhodli pro co nejrychlejší prodej, i za cenu nižšího zisku. Důvodem mohl být rovněž fakt, že kupující byli napojeni na vlivného člena agrární strany Rudolfa Berana, který pocházel ze vsi Pracejovice nedaleko Strakonice (Marie Beranová byla jeho manželka). Nelze proto, máme-li být zcela objektivní, vyloučit možnost, že se velkopřevorství, které mělo tradičně dobré vazby na

⁴³⁹ Ch. STEEB, B. STRIMITZER, *Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden in Österreich*. s. 523.

⁴⁴⁰ J. HANESCH, *Velkostatek Strakonice 1575–1949, Inventář*, s. 9.

⁴⁴¹ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 69.

⁴⁴² *Ibidem*, s. 70.

agrární stranu, snažilo touto cestou zajistit si podporu vlivných agrárníků v době, kdy zažívalo četné hospodářské a společenské nezdary. V dochovaných dokumentech a korespondenci se mi bohužel nepodařilo nalézt bližší vysvětlení a zdůvodnění rozhodnutí o prodeji Strakonice. Asi nejviditelnější řádovou vzpomínkou na strakonický hrad jsou dnes dva „zlaté stromy“ – svícny, původně pocházející údajně právě ze Strakonice, které jsou dnes umístěné v presbytáři pražského řádového kostela.⁴⁴³

5.2.3 Horní Libchava

Panství Horní Libchava u České Lípy se dostalo do rukou řádu roku 1623, když jej, jakožto pobělohorský konfiskát po Jindřichu Penzigovi z Penzigu, zakoupil za 26 958 kop a 20 grošů míšenských generální převor⁴⁴⁴ Maltézských rytířů Vilém Zdeněk Wratislav z Mitrowicz.⁴⁴⁵ Dominantou panství byl renesanční zámek postavený snad na místě starší tvrze roku 1574.⁴⁴⁶ Tato država poté zůstala v majetku řádu po více než tři staletí.

K roku 1880 mělo panství celkovou rozlohu 1 063 ha, která byla tvořena lesy o rozloze 625 ha, hospodářskou půdou s výměrou 432 ha a 6 ha rybníků. Hospodářská půda byla rozdělena do tří dvorů: Dvora v Horní Libchavě, Horního stružnického dvora a Středního stružnického dvora. Dvory měly celkovou výměru 425 ha a byly kompletně propachtovány. Zbylých 7 ha obhospodařovalo panství ve vlastní režii. Lesy byly v roce 1880 rozděleny do revíru Slunečné a Stružnického revíru. Z průmyslu byl na velkostatku pivovar a cihelna.⁴⁴⁷

Do roku 1900 se celková výměra velkostatku mírně zvýšila na 1 075,8 ha. Také se změnila struktura obdělávané půdy. Ze dvora Horní Libchava bylo 69,5 ha spravováno ve vlastní režii, zbylých 131,7 ha bylo propachtováno. Horní stružnický dvůr o rozloze 140 ha a Střední stružnický dvůr s výměrou 64,4 ha byly propachtovány celé. Počet lesních revírů zůstal rovněž nezměněn. Revír Slunečné se rozprostíral na ploše 307,81 ha a Stružnický revír měl výměru 317,31 ha. Hlavními produkty velkostatku bylo obilí, řepka olejka a dřevo. Čistý

⁴⁴³ Tento údaj se mi však v pramenné základně nepodařilo ověřit, a jedná se tak jen o informaci pocházející z ústního podání.

⁴⁴⁴ V literatuře je často chybně Zdeněk Wratislav z Mitrowicz titulován v tomto roce jako „velkopřevor“. Na velkopřevorství bylo však české převorství povýšeno až roku 1626. Viz např. D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 92.

⁴⁴⁵ Jan ORTH, František SLÁDEK, *Topograficko-statistický slovník Čech: čili, podrobný popis všech měst, městysů, vesnic, pak zámků, dvorů, továren, mlýnů, hutí a podobných o samotě ležnicích stavení, jakož i všech zpustlých hradů a zaniklých osad království českého*, Praha 1870, s. 370.

⁴⁴⁶ Petr DAVID, Vladimír SOUKUP, *888 hradů, zámků, tvrzí České republiky*, Praha 2002, s. 84.

⁴⁴⁷ J. F. PROCHÁZKA, *Schematismus (1880)*, s. 248.

katastrální výnos této řádové državy byl vyčíslen na 27 788,56 korun.⁴⁴⁸ Z průmyslu na velkostatku zůstal pivovar s ročním výstavem 3 500 hl piva, který byl propachtován panu Franzi Scheinerovi a cihelna, jež byla ve vlastní režii.⁴⁴⁹

Konečně v roce 1906 měl velkostatek rozlohu 1 068,47 ha, přičemž ze dvora v Horní Libchavě bylo propachtováno pouze 92,07 ha, zatímco zbylých 105,87 ha se nacházelo ve vlastní režii. Správní struktura ostatních dvorů zůstala zachována v nezměněné podobě. Na rozdíl od roku 1900 byl však jiný propachtovatel pivovaru, kterým byla nově paní Anna Scheinerová, roční výstav piva zůstal stejný. V lesích, které se na velkostatku nacházely, rostly především smrky, jedle, borovice a buky. Roční produkce dřeva dosahovala výše 2 340 m³ a dřevo spolu s obilím tvořilo hlavní pro prodej určenou produkci velkostatku.⁴⁵⁰

Horní Libchava je typický příklad velkostatku, jehož fungování bylo po vzniku Československé republiky zásadně narušeno takzvanou pozemkovou reformou. K té byla nahlášena výměra ve výši 1 084,0927 ha.⁴⁵¹ K roku 1921 je pak zaznamenána rozloha 1 084,1492 ha při čistém katastrálním výtěžku 27 563,36 Kč. V letech 1921 a 1922 bylo prodáno celkem 87,2135 ha půdy a v roce 1923 došlo k prodeji dalších 10 ha, takže výměra velkostatku dosahovala výše 986,9357 ha. Z toho 305,2457 ha zabírala zemědělská půda s katastrálním výtěžkem ve výši 10 256,26 Kč a 681,6900 ha tvořily lesy. Lesní půda vykazovala čistý katastrální výtěžek 14 270,66 Kč. Z lesní půdy však bylo pro hospodaření použitelných pouze 659,7 ha.⁴⁵² Ztráty tedy nebyly na první pohled nijak dramatické, ovšem byly řešeny natolik nešťastně, že jejich vinou byla značně ztížena možnost racionálního hospodaření na velkostatku.

Jeho ekonomická situace byla tehdy značně neutěšená. V roce 1923 se jí velkopřevorství snažilo řešit pronájmem zámku a parku, který měl sloužit jako letní sídlo velvyslance Království Srbů, Chorvatů a Slovinců v Praze,⁴⁵³ ale toto řešení nebylo dostatečné, a bylo zjevné, že pro zlepšení hospodářské situace by byla zapotřebí celková

⁴⁴⁸ Pojmem „katastrální výtěžek“ se rozumí součin výměry a sazby plošné jednotky určené pro druh pozemku a jakostní třídu v oceňovacím obvodu v pozemkovém katastru. Viz Heslo „katastrální výtěžek“, in: *Terminologický slovník zeměměřičství a katastru nemovitostí* [online]. [cit. 11. 3. 2017].

⁴⁴⁹ I. TITTEL, *Schematismus (1900)*, s. 641.

⁴⁵⁰ I. TITTEL, *Schematismus (1906)*, s. 698.

⁴⁵¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 343, sig. C/7, kart. č. 179, Dopis Prezidia SPÚ ze dne 27. listopadu 1928 kanceláři receptorátu mezinárodního souverenního řádu rytířů Maltézských pro republiku Československou: Komendy (velkostatky) ve vlastnictví Velkopřevorství (bez majetku konventu, nahlášeno k pozemkové reformě).

⁴⁵² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 566, sig. 28A/s, kart. č. 291, Werthberechnung des zur landtäflichen Domaine Ober Liebich gehöringen Waldbesitzes (ze dne 9. ledna 1925).

⁴⁵³ Ibidem, Dopis Chargé d'Affaires Velvyslanectví Srbů, Chorvatů a Slovinců v Praze Generálnímu Receptorátu SMOM ze dne 8. ledna 1923.

restrukturalizace velkostatku a také výrazné investice, které přesahovaly reálné možnosti velkopřevorství. Proto se začalo uvažovat o jeho prodeji.

Na jaře roku 1925 projevil o velkostatek enormní zájem majitel sklárny ve Skalici u České lípy pan Hynek Rückel. Za účelem koupě velkostatku navštívil 11. května a znovu 2. června roku 1925 receptorského radu Frā Jana Westfála a 17. července téhož roku odeslal písemnou nabídku knížeti-velkopřevorovi Johannu Rudolfo Maximilianovi von Hardeggu zu Glatz do Vídně.⁴⁵⁴ O statek se ucházel dle svých vlastních slov z důvodu, že se nacházel v bezprostřední blízkosti sklárny ve Skalici a jeho produkce by dle Rückelových odhadů zajistila sklářům o 20 % levnější živobytí. Ve své žádosti se proto odvolával na humánní motivy pro koupi velkostatku.⁴⁵⁵ Avšak jeho snaha zůstala bez odezvy, a to z toho důvodu, že řád již 1. června 1925 uzavřel smlouvu s panem Bedřichem Stavou. Prodán mu byl celý velkostatek, včetně zámku, parku a zámeckého inventáře.⁴⁵⁶

Řád požádal o schválení tržové smlouvy dne 21. ledna 1926. Zemská správa politická v Praze smlouvu dne 15. března 1926 vrátila spolu s opisem přípisu biskupské konsistoře v Litoměřicích ze dne 8. března 1926, č. 2 548 a požádala řád, aby se k obsahu přípisu vyjádřil a spis dle žádosti biskupské konsistoře doplnil.⁴⁵⁷ V přípise biskupská konsistoř s prodejem souhlasí s podmínkou, že budou farářům (nebo jejich zastavovatelům) v Horní Libchavě, Volfarticích, Skalici, ve Stružnici a inkorporovanému faráři ve Slunečném (Sonnebergu) řádně plněny patronátní dávky až do doby, než jim bude přiznána zákonná kongrua náboženskou maticí.⁴⁵⁸

Všechny náležitosti byly promptně vyřízeny a vláda na schůzi ministerské rady dne 16. července 1926 schválila prodej velkostatku Horní Libchava, zapsaného ve vložce Českých zemských desek čís. 1018, se všemi nemovitostmi ležícími v katastrálních obcích Horní Libchava, Jägersdorf, Manušice, Dolní Libchava, Stružnice, Volfartice, Častalovice, Slunečné a Emanuelsberg ve výměře okolo 996 ha za cenu 980 000 Kč panu Bedřichu Stavovi, řediteli severočeských stromovek, bytem v Třešti u Jihlavy na Moravě. Ten se koupí stal rovněž patronem kostelů v Horní Libchavě, ve Volfarticích, ve Skalici a ve

⁴⁵⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 566, sig. 28A/s, kart. č. 291, Dopis pana Hynka Rückla Suverénnímu internacionálnímu řádu Maltézských rytířů ze dne 27. července 1925.

⁴⁵⁵ Ibidem.

⁴⁵⁶ Ibidem, Dopis pana Bedřicha Stavy, nabyvatele zámku a panství Horní Libchava, receptorátu SMOS ze dne 25. května 1927

⁴⁵⁷ Ibidem, Vyjádření Zemské správy politické v Praze ze dne 15. března 1926 k prodeji velkostatku Horní Libchava.

⁴⁵⁸ Ibidem.

Slunečném.⁴⁵⁹ Již v srpnu téhož roku tak mohl řádový advokát JUDr. Antonín Schauer oznámit převoru Hammerschmiedovi, že podal příslušnou knihovní žádost a usnesením zemského soudu v Praze ze dne 12. srpna 1926, čj: 16 308/26 bylo na panství Horní Libchava vloženo vlastnické právo pro pana Bedřicha Stavu.⁴⁶⁰

Po 303 letech tak opustili Maltézští rytíři Horní Libchavu. Maximilián Vach, správce velkostatku, byl vyznamenán od Jeho Veličenstva krále Srbů, Chorvatů a Slovinců,⁴⁶¹ pravděpodobně za to, jak svědomitě plnil své povinnosti v době, kdy zámek sloužil jako letní residence velvyslance. Nyní měl však jiný úkol: Na jeho bedrech ležela tíha předání velkostatku novému majiteli. Již 21. února 1927 oznámil dopisem do Prahy, že posílá 600 Kč za převzatý postroj Jeho Jasnosti knížete-velkopřevora a že v nejbližších dnech zašle dráhou část zámeckého inventáře, která byla dle smlouvy vyhrazena knížeti-velkopřevorovi. Jednalo se o všechny předměty s řádovým označením (nádobí, sklo, stříbro a prádlo), dále o kříž z kaple, olejové portréty, ocelo- a mědirytiny, dřevěný pozlacený kříž, knihy, buly a dopisy vladařů.⁴⁶²

O zbylou část zámeckého inventáře, která byla původně vymíněna řádem, měl však zájem i nový majitel velkostatku pan Bedřich Stava. Inventář, který zakoupil spolu s velkostatkem a zámekem, byl sochařem panem Hnátkem oceněn na 35 300 Kč. Dále se však rozhodl požádat i o zbytek inventáře, který si řád původně chtěl ze zámku odvézt. Podotýkal při tom, že se jednalo vesměs o předměty nekompletní, poničené a mající vztah takřka výhradně k panství Horní Libchava. Jedinou výjimkou měl tvořit olejový portrét knížete-velkopřevora Františka Kolowrata, avšak u něj připomněl, že ten samý portrét byl již jednou obsažen v řádové galerii. O zbylou část inventáře měl Bedřich Stava zájem především z toho důvodu, že měl v úmyslu zámek „zrekonstruovat v pietním duchu“ a zmíněné předměty dle jeho názoru upomínaly historii panství. Proto za ně nabídl dalších 10 000 Kč.⁴⁶³ Jakým způsobem se k nabídce postavil řád, se mi bohužel nepodařilo dohledat.

Pan Bedřich Stava však celý velkostatek dlouho neudržel. Podle další kupní smlouvy, tentokrát ze dne 28. června 1928, od něj části velkostatku, ležící v katastrálních obcích

⁴⁵⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 566, sig. 28A/s, kart. č. 291, Okresní úřad v České Lípě, Výměr čís. 24000 ze dne 25. května 1930.

⁴⁶⁰ Ibidem, Dopis JUDr. Antonína Schauera, advokáta SMOM, převoru SMOS ze dne 19. srpna 1926.

⁴⁶¹ Ibidem, Dopis Maxe Vacha převorovi konventu ze dne 23. října 1926.

⁴⁶² Ibidem, Dopis Maxe Vacha, bývalého správce velkostatku Horní Libchava, převoru konventu ze dne 21. února 1927.

⁴⁶³ Ibidem, Dopis pana Bedřicha Stavy, nabyvatele zámku a panství Horní Libchava, receptorátu SMOM ze dne 25. května 1927.

Stružnice, Slunečné a Volfartice, získali Ing. Josef a Alois Jarešovi, kteří se zároveň zavázali převzít příslušná patronátní práva.⁴⁶⁴

5.2.4 Dívčí Hrad

Panství Dívčí Hrad (nacházející se necelých 40 km severně od Opavy) se do rukou Českého velkopřevorství dostalo roku 1626,⁴⁶⁵ kdy jej získalo od císaře Ferdinanda II. jako náhradu za řádový dům v Kladsku, který velkopřevorství postoupilo jezuitům.⁴⁶⁶ Panství původně patřilo Karlu Kryštofovi Sedlnickému z Choltic, protestantskému šlechtici, jenž byl v době stavovského povstání jedním z moravských direktorů z panského stavu.⁴⁶⁷ Po porážce stavovského povstání v bitvě na Bílé hoře, jež se odehrála v neděli 8. listopadu roku 1620, uprchl Karel Kryštof Sedlnický z Choltic ze země a byl mu zkonfiskován veškerý majetek. Nadto bylo jeho jméno symbolicky přibito na šibenici, na znamení, jaký osud by jej čekal, kdyby se do Čech vrátil.

Zkonfiskované panství Dívčí Hrad bylo oceněno na 39 000 moravských zlatých a roku 1624 bylo postoupeno velmistru Řádu německých rytířů arcivévodovi Karlu Habsburskému.⁴⁶⁸ O dva roky později pak přešlo na johanity, kteří zde zřídili svou komendu. Prvním komturem na Dívčím Hradě byl Nikolaus Karl svobodný pán z Gaschinu od roku 1641.⁴⁶⁹ Mezi komtury se pak objevovali příslušníci významných českých, moravských i zahraničních rodin jako jsou Wratislawové, Kolowratové, Dietrichsteinové nebo Ludvig hrabě Montecuccoli (od roku 1837). Nejvýznamnějším z komturů však bezesporu byl Galeazzo hrabě Thun-Hohenstein (od roku 1889), pozdější 75. kníže-velmistr celého řádu.⁴⁷⁰ Od roku 1918 byl komturem jeho příbuzný Karl Henrich hrabě Thun-Hohenstein, který zemřel 28. července 1927.⁴⁷¹

V době, kdy Frā Karl Thun-Hohenstein nastupoval do úřadu komtura v Dívčím Hradě, byl zámek téměř zřícenina. Jelikož však chtěl v zámku bydlet, rozhodl se jej

⁴⁶⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 566, sig. 28A/s, kart. č. 291, Okresní úřad v České Lípě, Výměr čís. 24000 ze dne 25. května 1930.

⁴⁶⁵ V literatuře se často lze setkat s tvrzením, že řád získal panství až roku 1768. Toto tvrzení je však pravděpodobně nesprávné. Viz např. Zdeněk FIALA, Ladislav HOSÁK, Metoděj ZEMEK, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, II. díl: Severní Morava 2*, Praha 1983, s. 55.

⁴⁶⁶ D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 93.

⁴⁶⁷ Josef KOŘÁN, *Dějiny Čech a Moravy nové doby, svazek 3*, Praha 1939, s. 308.

⁴⁶⁸ *Ibidem*, s. 308.

⁴⁶⁹ *Schloss Maidelberg*, Jägerndorf 1920, s. 3. Uloženo v NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 28A/t, kart. č. 291.

⁴⁷⁰ *Schloss Maidelberg*, s. 4.

⁴⁷¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Protokol o pozůstalosti Karla Heinricha hraběte Thun-Hohensteina z 3. 4. 1929.

opravovat z vlastních zdrojů. Do roku 1925 do něj proto investoval zhruba 600 000 korun.⁴⁷² Se zámek rovněž bezprostředně souvisel byt hajného, kočího, sýpka, 1 400 metrů dlouhý vodovod, stáje, kolny a garáže.⁴⁷³ V roce 1918 měl velkostatek Dívčí Hrad celkovou rozlohu přibližně 742 ha.⁴⁷⁴ Sestával jak z lesního hospodářství, tak ze zemědělské půdy, a to v poměru přibližně 1:2.

Ani velkostatku v Dívčím Hradě se nevyhnula pozemková reforma, ačkoliv její dopad byl až překvapivě mírný. K pozemkové reformě byla nahlášena rozloha velkostatku 741,5189 ha.⁴⁷⁵ Ta nakonec byla upřesněna na 741,62 ha.⁴⁷⁶ Správa komendy (velkostatku) se rozhodla dobrovolně nabídnout v jednotlivých katastrálních obcích půdu k parcelaci výměnou za to, že budou zrušeny nucené pachty, které byly přiděleny bez ohledu na hospodářské využití, takže řádné obhospodařování bylo tímto přidělením znemožněno. Velkostatek proto nabídl o 10 ha půdy víc, nežli byla jeho povinnost výměnou za to, že bude ponechána půda tvořící logické a racionálně obhospodařitelné celky.⁴⁷⁷

Správa komendy měla enormní zájem o udržení budovy zámku, parku a přílehlých objektů, dále domu lesní a komendní správy v Dívčím Hradě. Z hospodářských celků se snažila o udržení dvoru Hlinka-Vrbno v Hlince, přičemž zdůrazňovala klíčovou funkci tohoto dvora při utváření zaměstnanosti v regionu a zásobování měst Opavy, Krnova a Ostravy obilím, mlékem a masem. Dále se snažila zachovat v co možná největší míře celistvosti i dvůr Dívčí Hrad, u kterého upozorňovala, že pokud se z tohoto dvora bude odejmuto více než 30 ha, které správa komendy nabízela k parcelaci, tak bude racionální hospodaření na tomto dvoře prakticky znemožněno.⁴⁷⁸

Konkrétně správa komendy žádala o propuštění ze záboru u 86 parcel v katastrální obci Hlinka, které patřily ke dvoru Hlinka-Vrbno a měly celkovou rozlohu 317,8538 ha zemědělské půdy a 3,9463 ha lesní půdy,⁴⁷⁹ dále žádala o propuštění ze záboru u parcel

⁴⁷² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 28A/t, kart. č. 291, Dopis advokátu Antonínu Schauerovi ze dne 18. března 1925.

⁴⁷³ Ibidem.

⁴⁷⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 343, sig. C/7, kart. č. 179, Dopis Prezidia SPÚ ze dne 27. listopadu 1928 kanceláři receptorátu mezinárodního souverenního řádu rytířů Maltézských pro republiku Československou: Komendy (velkostatky) ve vlastnictví Velkopřevorství (bez majetku konventu, nahlášeno k pozemkové reformě).

⁴⁷⁵ Ibidem.

⁴⁷⁶ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918–1938). I. díl: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, Praha 2003, s. 711.

⁴⁷⁷ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 28A/t, kart. č. 291, Dopis advokátu Antonínu Schauerovi ze dne 18. března 1925.

⁴⁷⁸ Ibidem.

⁴⁷⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 28A/t, kart. č. 291, Obec Hlinka: Parcely patřící ke dvorům Hlinka-Vrbno, tvořící celek. Vložka zemských desk č. 96

v katastrálních obcích Pitárné, kde zabíraly dotyčné parcely plochu 6,7521 ha zemědělské půdy a 187,2481 ha lesní půdy⁴⁸⁰ a v katastrální obci Dívčí Hrad, ve které žádala o propuštění ze záboru u parcel o rozloze 110,1763 ha hospodářské půdy a 35,2445 ha lesů.⁴⁸¹ Celkem tedy správa komendy žádala, aby ze záboru bylo propuštěno 434,7822 ha hospodářské a 226,4389 ha lesní půdy. Počítala, že v případě kladného vyřízení její žádosti bude mít velkostatek rozlohu 661,2211 ha půdy. Naopak dobrovolně k parcelaci nabídla hospodářské parcely o celkové rozloze 69,7482 ha a 3,1253 ha lesů.⁴⁸²

Výsledná situace však byla zcela odlišná. Dle rozhodnutí státního pozemkového úřadu v Praze ze dne 29. ledna 1926, čj. 131,344/25-I/2, byl velkostatek Dívčí Hrad propuštěn ze záboru a ponechán v majetku komendy.⁴⁸³ Během pozemkové reformy přišel jen o 4,8 ha své rozlohy a celých 736,82 ha mu bylo ponecháno.⁴⁸⁴

V roce 1927 pak velkostatek vykázal rozlohu 738,1028 ha, přičemž složení půdy bylo následující: Pole, která tvořila převážnou část velkostatku, se rozprostírala na ploše 418,9219 ha. Lesy zabíraly plochu 235,1210 ha a louky 72,1149 ha. Marginální části velkostatku tvořily pastviny, kterých bylo 7,7576 ha, stavební plochy, jež dohromady čítaly 2,8381 ha a zahrady o celkové rozloze 1,3493 ha.⁴⁸⁵ Přesnou strukturu velkostatku spolu s čistým katastrálním výnosem znázorňuje tabulka 4:

Tabulka 11: Struktura pozemkového vlastnictví velkostatku Dívčí Hrad k roku 1927

Obec ⁴⁸⁶		Dívčí Hrad	Hlinka	Sádek (Zottig)	Pitárné	Celkem
Pole	Rozloha (ha)	108,1695	302,5654	0,2787	7,9083	418,9219
	Čistý KV (Kč)	1 316,6400	8 112,6200	1,7000	57,2300	9 488,1900
Louky	Rozloha (ha)	26,8629	34,2177	-	11,2177	72,2983
	Čistý KV (Kč)	594,4700	847,2000	-	161,8200	1 603,4900
Zahrady	Rozloha (ha)	1,1316	0,2177	-	-	1,3493

⁴⁸⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 28A/t, kart. č. 291, Obec Pitárné: Hosp. i lesní parcele.

⁴⁸¹ Ibidem, Obec Dívčí Hrad: Parcele.

⁴⁸² Vlastní výpočet, prameny NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 28A/t, kart. č. 291, Obec Pitárné, Obec Hlinka, Obec Dívčí Hrad: Parcele.

⁴⁸³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 28A/t, kart. č. 291, Dopis receptorskému radovi ze dne 5. 2. 1926

⁴⁸⁴ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky*, s. 711.

⁴⁸⁵ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Summarium des Grundbesitzes der Komende Maidelberg 1927 (sepsáno 2. 5. 1929).

⁴⁸⁶ Majetek v Dívčím Hradě a v Pitárné byl katastrálně dále rozdělen. Pro potřeby tabulky v zájmu přehlednosti jsem jej však sjednotil pod „obec Dívčí Hrad“ a „obec Pitárné“, které tvoří logické funkční celky.

	Čistý KV (Kč)	20,6500	5,6800	-	-	26,3300
Pastviny	Rozloha (ha)	2,1485	5,2189	0,1408	0,2494	7,7576
	Čistý KV (Kč)	8,3300	26,6800	0,5200	0,6800	36,2100
Lesy	Rozloha (ha)	36,9854	5,3220	5,6903	187,1233	235,1210
	Čistý KV (Kč)	256,8000	40,4300	22,1500	1 198,2500	1 517,6300
Stavby	Rozloha (ha)	1,0538	1,7843	-	-	2,8381
Celkem	Rozloha (ha)	176,3517	349,3260	6,1098	206,3153	738,1028
	Čistý KV (Kč)	2 196,8900	9 032,6100	24,3700	1 417,9800	12 671,8500

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 28A/t, kart. č. 291, *Kommende Grundbesitzausweis, 1927*.

Rozloha velkostatku byla nadále až do konce takzvané první Československé republiky relativně stabilní. Například od 1. května 1927 do 30. dubna 1928 bylo prodáno pouze 6 543 m² pozemků.⁴⁸⁷ V roce 1928 tak činila rozloha velkostatku 737,4485 ha.⁴⁸⁸ Značná část velkostatku se vrátila do majetku řádu v rámci restitucí po roce 1989. Léta totality se však negativně podepsala jak na fungování hospodářství jako takového, tak na budově zámku. Vzhledem k jejímu špatnému stavu a praktické nevyužitelnosti se řád rozhodl o zámecku jako takovém v restituci neusilovat.

5.2.5 Měcholupy

Panství Měcholupy (nedaleko Klatov v jihozápadních Čechách) získal pro České velkopřevorství Maltézských rytířů smlouvou z 22. září 1695 od Nikolase hraběte Morzina za 60 000 zlatých velkopřevor Ferdinand Ludvík hrabě Libštejnský z Kolowrat.⁴⁸⁹ O necelý měsíc později, dne 16. října, přikoupil za 21 800 zlatých ještě statek Pečetín, který připojil k měcholupskému panství, a vytvořil tak sídlo pro novou komendu. Roku 1749 navíc řád zakoupil i sousední panství Obytce, čímž posílil své postavení v této oblasti jihozápadních Čech.

Centrem měcholupského panství byl tehdy doposud stojící zámek, dnes nazývaný „Starý“. Tohoto názvu se této neveliké budově (původně měla jen 9 pokojů) dostalo z toho

⁴⁸⁷ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Grundverkäufe in der Zeit vom 1. Mai 1927 bis 30. April 1928.

⁴⁸⁸ Ibidem, Grundbesitzausweis der Kommende Maidelberg mit Ende 30. April 1927.

⁴⁸⁹ Vladimír ČERVENKA, *Velkostatek Měcholupy 1588–1938, Inventář*, Klášter 2015, s. 7. Do zemských desek však bylo panství zaneseno až roku 1696 v hodnotě 55 000 zlatých. Viz J. F. PROCHÁZKA, *Schematismus (1880)*, s. 249.

důvodu, že v letech 1800 až 1803 nechal komtur Leopold von Strassoldo na panství vystavět takzvaný „Nový“ zámek a „Starý“ zámek nadále sloužil pouze pro ubytování zaměstnanců. Nový zámek však dnes již neexistuje, protože byl roku 1969 zbořen.⁴⁹⁰

Svou rozlohou se měcholupská komenda řadila spíše k menším řádovým panstvím. Roku 1880, tedy v době, kdy byl jeho komturem Antonín svobodný pán Skrbenský z Hrzystie, měl velkostatek celkovou rozlohu 738 ha, kterou tvořila převážně hospodářská půda (482 ha), dále lesy (230 ha) a rybníky (26 ha).⁴⁹¹

Hospodářská půda byla rozdělena do čtyř dvorů, z nichž Měcholupy a Makov s celkovou výměrou 282 ha byly spravovány ve vlastní režii komendy, zatímco dvory v Pečetíně a v Újezdci s rozlohou 200 ha byly propachtovány. Lesní pozemky byly rozděleny do čtyř revírů. V Měcholupech se nacházel též pivovar, který byl propachtován Tomáši a Terezii Smolovým.⁴⁹²

Do roku 1900, ve kterém byl komturem komendy Karl svobodný pán Walterskirchen, se rozloha velkostatku prakticky nezměnila. Dle *Schematismu* z tohoto roku činila 738,68 ha, přičemž dominantní podíl zabíraly polnosti s výměrou 336,86 ha, následovaly lesní pozemky, které měly rozlohu 254,73 ha, louky s rozlohou 82,95 ha, 30,00 ha rybníků, 16,97 ha pastvin, za neproduktivní bylo označeno celých 8,08 ha pozemků, na 3,65 ha se rozprostíraly zahrady, 3,00 ha zabíraly potoky a řeky (především Měcholupský potok), a 2,41 ha tvořilo stavební pozemky.⁴⁹³ Větší části dvorů Měcholupy (96,60 ha), Makov (77,40 ha) a Újezdec (35,00 ha) byly spravovány ve vlastní režii. Celý dvůr Pečetín (102,78) a části všech výše uvedených zbylých dvorů pak byly propachtovány. Celková rozloha propachtovaných hospodářských pozemků činila 211,2 ha.⁴⁹⁴

Hlavními produkty, které velkostatek generoval, bylo obilí, luštěniny (přibližně 10 000 q ročně) a brambory (přibližně 5 000 q ročně). Čistý katastrální výnos jeho pozemků činil 13 800 korun.⁴⁹⁵

Do roku 1906 zůstala rozloha a do značné míry i struktura velkostatku a jeho správy stejná. Rozšířila se však škála uváděné produkce, která k tomuto roku obsahovala následující

⁴⁹⁰ Zdeněk FIALA a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, IV. díl: Západní Čechy*, Praha 1985, s. 209–210.

⁴⁹¹ J. F. PROCHÁZKA, *Schematismus (1880)*, s. 249.

⁴⁹² *Ibidem*.

⁴⁹³ I. TITTEL, *Schematismus (1900)*, s. 643

⁴⁹⁴ *Ibidem*.

⁴⁹⁵ *Ibidem*.

položky: Pšenice, kukuřice, ječmen, oves, luštěniny, brambory, užitkové a palivové dřevo a ryby. Čistý katastrální výnos pozemků zůstal beze změny.⁴⁹⁶

Velkostatek Měcholupy je ukázkou hospodářského celku, jehož fungování bylo vážně zasaženo, ba znemožněno pozemkovou reformou. Před jejím započítím měl velkostatek Měcholupy rozlohu 730,8193 ha.⁴⁹⁷ Celý tento pozemkový majetek byl převzat do záboru, z něhož bylo propuštěno jen 395 ha, zbylých necelých 336 ha bylo rozparcelováno a prodáno, což vedlo k zániku dvorů Makov a Pečetín. Jelikož se České velkopřevorství ocitlo v situaci, kdy jej trápily závažné finanční potíže a zároveň byla pozemkovou reformou výrazně zkomplikována možnost efektivního hospodaření na velkostatku, rozhodl se řád v roce 1925 přistoupit k jeho prodeji.

Noví majitelé, jimiž se od 1. května 1925 stali JUDr. Jan Třebický a jeho švagrová Ida Kratochvílová, při koupi získali velkostatek s 207,3486 ha lesů, 100,8361 ha polí, 31,0816 ha luk, 25,0003 ha rybníků, 2,3585 ha pastvin, 1,8247 ha zahrad, 1,4312 ha stavebních pozemků a 0,0162 neplodné půdy, tedy dohromady 369,8972 ha pozemků.⁴⁹⁸

Součástí prodeje však nebylo polesí Těšnice, které bylo prodáno separátně. Zájem o toto polesí, které mělo dle poslední revize provedené v roce 1918 rozlohu 34,6340 ha a 3 905 m³ dřevní hmoty,⁴⁹⁹ projevilo na podzim roku 1924 město Klatovy.⁵⁰⁰ Řád s městem začal jednat a zplnomocnil obytského inspektora Karla Schmidta (který měl na starosti i velkostatek v Měcholupech), aby tato jednání vedl.⁵⁰¹ V nové revizi, provedené v roce 1924, bylo zjištěno, že rozloha polesí se oproti roku 1918 nijak nezměnila, ovšem dřevní hmota v něm obsažená se snížila na 3 512,47 m³.⁵⁰² Řád za les, který měl podle ocenění z 1. ledna roku 1914 hodnotu 65 000 Kč, požadoval o deset let později 100 000 Kč, město Klatovy však za les nabízelo pouze 80 000 Kč.⁵⁰³ Řád na tuto nabídku nepřistoupil a namísto toho prodal les manželům Václavu a Marii Vecovským za 100 000 Kč a úrok 5 % od 2. dubna do 2. července 1926 (414,66 Kč) tedy dohromady za 100 416,66 Kč.⁵⁰⁴

⁴⁹⁶ I. TITTEL, *Schematismus (1906)*, s. 697.

⁴⁹⁷ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 343, sig. C/7, kart. č. 179, Dopis Prezidia SPÚ ze dne 27. listopadu 1928 kanceláři receptorátu mezinárodního suverenního řádu rytířů Maltézských pro republiku Československou: Komendy (velkostatky) ve vlastnictví Velkopřevorství (bez majetku konventu, nahlášeno k pozemkové reformě).

⁴⁹⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Ocenění ze dne 20. února 1925.

⁴⁹⁹ Ibidem, Výkaz oddělení a pododdělení v polesí „Těšnice“ podle poslední revize v roce 1918.

⁵⁰⁰ Viz ibidem, Dopis z 20. září 1924 a ibidem, Dopis z 11. října 1924.

⁵⁰¹ Ibidem, Dopis „slovutné obci královského města Klatov“ ohledně nabídky města na odkoupení lesa Těšnice (31. 10. 1924).

⁵⁰² Ibidem, Výkaz porostů v lesních odděleních 11 a 12 „Těšnice“ podle dnešního stavu (1924).

⁵⁰³ Ibidem, Dopis starosty Klatov z 30. března 1926.

⁵⁰⁴ Ibidem, Dopis inspektora Schmidta ze 2. srpna 1926 receptorství řádu.

Tímto prodejem, až na některá pozdější řízení úředního charakteru, po více než 230 letech definitivně skončila „vláda“ Českého velkopřevorství Maltézských rytířů nad velkostatkem v Měcholupech. Jak vyplývá z výše uvedených údajů, na fungování velkostatku měla enormně negativní dopad pozemková reforma, která velkostatek připravila takřka o polovinu jeho původní rozlohy.

5.2.6 Dožice

Panství Dožice u Klatov zakoupilo České velkopřevorství řádu Maltézských rytířů na sklonku roku 1746 za 50 000 zlatých a 1 500 zlatých klíčného od Josefa Joachima Mikuláše Vančury z Řehnic a statek byl řádu intabulován 15. května 1747.⁵⁰⁵ Řád panství koupil jako náhradu za prodanou komendu v chorvatském Karlovaci,⁵⁰⁶ odkud sem byla přenesena i bailliva sv. Josefa, zřízená roku 1689 titulárním uherským velkopřevorem Johannem Josephem hrabětem von Herbersteinem, jež byla udělovaná tradičně profesně nejstarším či nejzasloužilejším rytířům, kteří byli nositeli čestného titulu *bailli anziano*.⁵⁰⁷ I z toho důvodu mezi jejími komtury nalezneme řadu významných osobností z řádové historie: Za zmínku jistě stojí Michael Ferdinand hrabě Althann-Goldburg (1748-1769), Josef Maria hrabě Colloredo-Mels-Wallsee (1788–1789), Vincent Maria Josef hrabě Kolowrat-Libsteinsky (1816–1819), Karl Vincenz Hieronymus hrabě Neipperg (1822–1825), Karl Borromäus Josef hrabě Morzin (1835) a Franz Salesius Seraph Anton Josef hrabě Khevenhüller-Metsch (1842–1847), kteří později dosáhli důstojnosti Českých velkopřevorů. Posledním komturem v Dožicích byl v letech 1915–1926 Karl Borromäus Emanuel Franz de Paula hrabě von Thun-Hohenstein.⁵⁰⁸

Vzhledem k tomu, o jak významnou komendu se nominálně jednalo, poněkud překvapí její hlavní sídlo; zámek v Dožicích byl pravděpodobně původně alespoň částečně dřevěný, později byl přestavěn podle plánů vynikajícího architekta Jana Palliardiho, výsledek ovšem působí poněkud rozpačitě. Ottův slovník naučný sice drobnou zámeckou

⁵⁰⁵ Vladimír ČERVENKA, *Velkostatek Dožice 1660–1948, Inventář*, Klášter 2014, s. 5. Ve stejném pramenu je i upozornění, že schematismy uvádějí jako rok intabulace 1777, což údajně vzniklo špatným čtením číslice „4“ v zápise letopočtu. Rok 1747 je uveden i v Topografii Království českého z roku 1790, viz Josef SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen, darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen, und jetzigen Benennungen sammt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden, svazek 3: Prachiner Kreis*, Praha a Vídeň 1790, s. 221. Rok 1777 naopak převzal například August SEDLÁČEK, *Hrady zámky a tvrze Království českého, XI. díl: Prácheňsko*, Praha 1897, s. 269.

⁵⁰⁶ V. ČERVENKA, *Maltézští rytíři v jihozápadních Čechách*, s. 35.

⁵⁰⁷ *Ibidem* a V. ČERVENKA, *Velkostatek Dožice 1660–1948, Inventář*, s. 6.

⁵⁰⁸ Vladimír ČERVENKA, *Dožice – kaple sv. Michaela Archanděla*, in: *Blatenské listy* 19, 2011, s. 7.

budovu popisuje jako „krásný zámek“,⁵⁰⁹ ovšem realita poněkud pokulhává. Přestavbu staršího zámku nařídil bailli Johann Franz hrabě Colloredo-Mels-Wallsee v prvních letech 19. století, ovšem z původních plánů, podle nichž být měl zámek patrový a mít obdélníkový půdorys, byla realizována jen přibližně polovina: Výsledkem je přízemní budova obdélníkového půdorysu o rozměrech přibližně 25x12 metrů, disponující jen minimem okrasných prvků.⁵¹⁰

Velikost zámku do určité míry korespondovala i s velikostí celého panství. To mělo v roce 1837 rozlohu přibližně 779 ha,⁵¹¹ ovšem do roku 1880, kdy byl jeho komturem Adolf hrabě Podstatzky-Lichtenstein, se podstatně snížila (i vlivem událostí souvisejících s revolučním rokem 1848) na výměru 430 ha, z čehož 210 ha zabírala hospodářská půda a 209 lesy. Zbytek byl tvořen rybníky a ostatní půdou. Část dožického dvora s rozlohou 113 ha byla v této době ve vlastní režii velkostatku, zatímco zbytek jmenovaného dvora a dvůr Budislavice o celkové výměře 97 ha byly propachtovány. Propachtován byl v této době také pivovar, zatímco cihelna se nacházela ve vlastní režii velkostatku.⁵¹²

Do roku 1900 se rozloha baillivy, jejímž uživatelem byl v této době bailli Heinrich princ z Lichtensteina, snížila na 421,07 ha. Z toho 212,31 ha zabíraly lesy, 153,07 ha polnosti, 31,35 ha louky, 12,00 ha pastviny, 7,74 ha rybníky a 3,12 ha zahrady. Zastavěno bylo 1,18 ha a za neproduktivní půdu bylo označeno 0,30 ha.⁵¹³

Propachtovány byly 4,42 ha ze dvora v Dožicích a 62,14 ha ze dvora v Budislavicích, zbytek se nacházel ve vlastní režii velkostatku. Místní pivovar zanikl pravděpodobně roku 1897,⁵¹⁴ ovšem v režii velkostatku nadále zůstávala cihelna. Z produktů k prodeji generoval statek obilí, brambory, skot, máslo a sýr, užitkové a palivové dřevo. Čistý katastrální výtěžek panství byl vyčíslen na 5 772 korun.⁵¹⁵

Do roku 1906 se rozloha velkostatku ani jeho struktura nijak nezměnila. *Schematismem* je však navíc uváděn mlýn v Dožicích, která se nacházel ve vlastní režii velkostatku. Mlýn zde však byl již podstatně dříve, je zaznamenán například již k roku 1837.⁵¹⁶ Z produkce je nadále uváděno obilí, brambory, užitkové a palivové dřevo, a navíc

⁵⁰⁹ Heslo „Dožice“, in: Ottův slovník naučný, svazek 7, Praha 1893, s. 900.

⁵¹⁰ V. ČERVENKA, *Maltézští rytíři v jihozápadních Čechách*, s. 36 a vlastní výpočet.

⁵¹¹ Ibidem, 35.

⁵¹² J. F. PROCHÁZKA, *Schematismus (1880)*, s. 248.

⁵¹³ I. TITTEL, *Schematismus (1900)*, s. 640.

⁵¹⁴ V. ČERVENKA, *Velkostatek Dožice 1660–1948, Inventář*, s. 7.

⁵¹⁵ I. TITTEL, *Schematismus (1900)*, s. 640.

⁵¹⁶ V. ČERVENKA, *Maltézští rytíři v jihozápadních Čechách*, s. 35.

přibývá mléko, zatímco ostatní položky mizí. Lze se však domnívat, že na velkostatku i v této době docházelo k chovu skotu a k produkci mléčných potravin.⁵¹⁷

Taktéž dožický velkostatek zasáhla pozemková reforma, které bylo podrobena 425,5261 ha.⁵¹⁸ Z katastrální obce Budislavice bylo zabráno a rozparcelováno 34,7146 ha pozemků. Dalších 0,3631 ha pozemků bylo prodáno dobrovolně a v dlouhodobém pachtu se nacházelo 38,1649 ha pozemků.⁵¹⁹ V katastrální obci Dožice bylo rozparcelováno 37,5073 ha a další pozemky by prodány dobrovolně nebo se nacházely v dlouhodobém pachtu. Celkem v důsledku pozemkové reformy přišel velkostatek o 111,5741 ha.⁵²⁰

Vzhledem k rozloze velkostatku a finančním potížím Českého velkopřevorství bylo rozhodnuto, že budou Dožice nabídnuty k prodeji. K tomu nakonec došlo dne 1. ledna 1926, když byl velkostatek o rozloze 314,6199 ha prodán JUDr. Karlu Šťastnému a jeho manželce Vlastě. Cena byla stanovena na 1 100 000 Kč za nemovitosti a 533 000 Kč za movité příslušenství velkostatku a za veškerý řádový majetek, který k němu náležel. Manželé Šťastní složili 633 000 Kč v hotovosti a zbytek, tedy 1 000 000 Kč dlužili manželé řádu jako nedoplatek, úročený sazbou 5,5 %.⁵²¹ Dožická bailliva tak existovala jen přibližně 180 let.

5.2.7 Obytce

Panství Obytce nedaleko Klatov zakoupil řád Maltézských rytířů roku 1749 od Ignáce svobodného pána z Unwerthu za částku 84 000 zlatých, zvýšenou ještě o 2 500 zlatých klíčného. Prostředky na koupi nové řádové komendy Českému velkopřevorství odkázal ve své závěti roku 1709 zesnulý salzburský kníže-arcibiskup a člen řádu Johann Ernest hrabě Thun-Hohenstein.⁵²² Nákup panství a jeho přetvoření v řádovou komendu povolila dne 8. srpna 1749 císařovna Marie Terezie, která rovněž stanovila podmínku, že bude-li tamním komturem cizinec, musí mít český inkolát.⁵²³ Do zemských desek bylo řádu panství zapsáno roku 1751.⁵²⁴

⁵¹⁷ I. TITTEL, *Schematismus* (1906), s. 697.

⁵¹⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 343, sig. C/7, kart. č. 179, Dopis Prezidia SPÚ ze dne 27. listopadu 1928 kanceláři receptorátu mezinárodního suverenního řádu rytířů Maltézských pro republiku Československou: Komendy (velkostatky) ve vlastnictví Velkopřevorství (bez majetku konventu, nahlášeno k pozemkové reformě).

⁵¹⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Výkaz úbytku půdy v Budislavicích, nedatováno (asi 1925).

⁵²⁰ Ibidem.

⁵²¹ Ibidem, Dopis berní správě v Blatné z 28. srpna 1926.

⁵²² Marie WASKOVÁ, *Velkostatek Obytce 1732–1939, Inventář*, Klášter 2011, s. 4.

⁵²³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, listina č. 2814.

⁵²⁴ J. F. PROCHÁZKA, *Schematismus* (1880), s. 249.

Z vůle zesnulého knížete-arcibiskupa, jenž ve své závěti poskytl prostředky pro nákup panství, bylo ustanoveno, že první tři komtuři museli pocházet z rodu Thunů a právo prezentovat komtury měl dle jeho testamentu držitel rodového majorátu v Klášterci nad Ohří.⁵²⁵ Prvním komturem nové řádové komendy se tak stal Georg Vigilius Basilius hrabě Thun-Hohenstein.⁵²⁶ Po něm nastoupil Willibald Joseph Cajetan hrabě Thun-Hohenstein a konečně, jako třetí z rodu Thunů, Johann Ernest hrabě Thun-Hohenstein, který zemřel roku 1827.⁵²⁷

S jeho smrtí vypršela platnost výše jmenovaného ustanovení a nové komtury nadále jmenoval namísto pána z Klášterce nad Ohří samotný řád. Ten jako prvního na toto místo vybral pozdějšího velkopřevora a císařského generála Franze hraběte Khevenhüller-Metsch, jenž byl na deset let ve funkci obytského komtura potvrzen bulou místodržícího velmistra řádu Antonia Busca, vydanou dne 2. července 1827 ve Ferraře.⁵²⁸ Rovněž Rudolf hrabě Hardegg zu Glatz, který byl komturem v Obytcích na přelomu 19. a 20. století,⁵²⁹ se později stal českým knížetem-velkopřevorem.

Roku 1880 měl velkostatek celkovou rozlohu 1 176 ha, z čehož 671 ha tvořila zemědělská půda, 493 ha tvořily lesy, zbytek pak rybníky a okrasná zahrada u zámku. Ve vlastní režii správa velkostatku obhospodařovala dvory v Obytcích, Hošticích, Kydlinách a Myslovicích, které měly celkovou rozlohu asi 600 ha a lesní revíry Obytce, Hoštice, Myslovice a Vítkovice. Pronajatý byl jen dvůr Kvaslice s výměrou 71 ha, jenž byl rozparcelován a pronajímán drobným pachtýřům.⁵³⁰

Do roku 1900 výměra velkostatku mírně poklesla na 1 110,5612. Polnosti zabíraly 416,2692 ha, louky 88,7120 ha, zahrady 9,8889 ha, pastviny 67,9479 ha, lesy 512,4697 ha a rybníky 11,2599 ha. Za neproduktivní bylo označeno 0,0417 ha půdy a 3,9719 ha bylo zastavěno.⁵³¹ Nezměnila se ani jeho struktura – čtyři dvory o celkové výměře 527,6655 ha byly spravovány ve vlastní režii a pátý dvůr, Kvaslice, jehož rozloha se snížila na 67,4762 ha, zůstal propachtován. Lesy byly i nadále rozděleny do čtyř revírů. Z průmyslu je na velkostatku uvedena pila ve Vítkovicích a cihelna v Myslovicích, s roční produkcí 30 až

⁵²⁵ V. ČERVENKA, *Maltézští rytíři v jihozápadních Čechách*, s. 31.

⁵²⁶ Gottlieb SCHUMANN, *Europäisches genealogisches Handbuch, (etc.)*, Lipsko 1754, s. 239.

⁵²⁷ M. WASKOVÁ, *Velkostatek Obytce 1732–1939, Inventář*, s. 6.

⁵²⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, listina č. 2679.

⁵²⁹ J. F. PROCHÁZKA, *Schematismus (1880)*, s. 249.

⁵³⁰ *Ibidem*.

⁵³¹ I. TITTEL, *Schematismus (1900)*, s. 641.

36 tisíc cihel a 50 až 60 tisíc tašek. Průměrný katastrální výtěžek komendy dosahoval výše 19 090 korun.⁵³²

Konečně v roce 1906 je rozloha komendy naprosto totožná se stavem zaznamenaným k roku 1900. Rovněž tak struktura velkostatku zůstala beze změny. Nově se však ze schematismu dozvídáme složení lesů, ve kterých rostly především smrky, borovice, jedle a modřiny. Ročně přitom bylo vytěženo 6,12 ha lesa. U hlavních produktů velkostatku přibývá kromě cihel a tašek ještě obilí a dřevo, ovšem lze s jistotou tvrdit, že tyto produkty generoval již v letech předcházejících. Katastrální výtěžek zůstal beze změny.⁵³³

Těsně před započítím pozemkové reformy činila rozloha velkostatku 1 093,6506 ha.⁵³⁴ Pozemkové reformě bylo podrobena 1 003,6501 ha, zbylé pozemky již dříve vykoupili dlouhodobí pachtýři. Rozdělení do záboru převzatých pozemků bylo následující: Dominantní část velkostatku tvořily nadále lesy, kterých bylo 536,3561 ha. Následovaly pole o výměře 409,6950 ha, louky měly rozlohu 86,6074 ha, pastviny 36,0079 ha, rybníky 11,2594 ha, zahrady 9,89147 ha a zbylých 3,8329 ha tvořily ostatní typy pozemků.⁵³⁵

Hospodářská půda velkostatku byla i nadále rozdělena do pěti dvorů (Obytce, Myslovice, Hoštice, Kvaslice a Kydlíny), které dohromady měly celkovou rozlohu 442,4959 ha. Ve vlastní správě přitom bylo spravováno 305,3087 ha, 51,1200 ha se nacházelo v malopachtu a 86,0672 ha v nuceném pachtu.⁵³⁶

Pozemková reforma připravila komendu přibližně o čtvrtinu její rozlohy. Vedl ji přidělový komisař Ing. Ot. Rákosník a došlo při ní k rozparcelování prakticky celých dvorů v Kvaslicích, Kydlinách a Myslovicích. Po provedení reformy zůstalo komendě jen 731,5 ha půdy, z níž 167,5 ha tvořila půda zemědělská, zbytek byly vesměs lesy. Zachována byla i cihelna v Myslovicích.⁵³⁷

Řád Maltézských rytířů se rozhodl v roce 1926 přistoupit k prodeji velkostatku, přičemž v této době měl rozlohu 726,8633 ha.⁵³⁸ Kupujícími se stali manželé Ing. Václav

⁵³² I. TITTEL, *Schematismus (1900)*, s. 642.

⁵³³ I. TITTEL, *Schematismus (1906)*, s. 699.

⁵³⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 343, sig. C/7, kart. č. 179, Dopis Prezidia SPÚ ze dne 27. listopadu 1928 kanceláři receptorátu mezinárodního souverenního řádu rytířů Maltézských pro republiku Československou: Komendy (velkostatky) ve vlastnictví Velkopřevorství (bez majetku konventu, nahlášeno k pozemkové reformě).

⁵³⁵ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Rejstřík velkostatků podrobených přidělovému řízení – Obytce (komise v Klatovech).

⁵³⁶ *Ibidem*.

⁵³⁷ M. WASKOVÁ, *Velkostatek Obytce 1732–1939, Inventář*, s. 8.

⁵³⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Dopis Inspektora Schmidta (asi ředitel) advokátu JUDr. A. Schauerovi ze dne 11. 11. 1926 o rozloze velkostatku Obytce

Horák a Anna Horáková z Prahy. Trhová smlouva byla uzavřena dne 24. září 1926 a řád při jednáních zastupoval Frā Jan Westfall. Konečná cena byla stanovena na 2 200 000 Kč, v této ceně však nebyl započítán živý ani mrtvý inventář a kupující se též zavázal uhradit veškeré náklady spojené s koupí.

Zajímavé je, že se dochovalo i ocenění pozemků, které se lišilo podle katastrálních obcí, ve kterých se pozemky velkostatku nacházely. Hektarové ocenění znázorňuje tabulka 5:

Tabulka 12: Cena za hektar pozemků na panství Obytce k roku 1926

Katastrální obec	Kč za hektar
Obytce	2 000
Kydliny	2 100
Kvaslice	1 400
Hoštice	1 900
Myslovice	1 800
Plánice	1 800
Kroměžlice	1 800

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Obytce – přiznání k obecní dávce z přírůstku hodnoty nemovitostí z února 1928.

K 1. lednu roku 1914 byly uvažované pozemky⁵³⁹ oceněny na 2 060 000 korun, přičemž v letech 1917 a 1918 došlo dalšímu zhodnocení velkostatku tím, že byla přestavěna a zmodernizována cihelna v Myslovicích. Tato přestavba za 25 000 korun, byla provedena na náklady řádu bez použití jakékoliv dotace. Řád také uvedl, že od roku 1914 z pozemků nepodstoupil žádnou část na stavbu silnic.⁵⁴⁰

Dopisem ze dne 16. listopadu 1926 pak právní zástupce řádu JUDr. Antonín Schauer informoval inspektora řádu, že předložil trhovou smlouvu mezi řádem a Annou Horákovou Státnímu pozemkovému úřadu, aby potvrdil, že tržní cena je přiměřená. Stalo se tak prý z politických důvodů, aby nebyly vzhledem k tomuto prodeji vyvolány pochybnosti o přiměřenosti ceny celého obchodu.⁵⁴¹

⁵³⁹ Tedy pozemky, které velkostatku zůstaly po pozemkové reformě a byly předmětem prodeje roku 1926.

⁵⁴⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Přiznání k obecní dávce z přírůstku nemovitostí (únor 1928).

⁵⁴¹ Ibidem, Dopis JUDr. Antonína Schauera inspektorovi ze dne 16. 11. 1926.

Nový majitel však Obytce nedržel dlouho a roku 1930 velkostatek prodal Ing. Bohdanu Pantoflíčkovi s manželkou Kamilou. Ing. Pantoflíček zemřel v roce 1944 a velkostatek byl až do doby konfiskace v pozůstalostním řízení. Před převzetím velkostatku státem k němu patřilo 720 ha (z toho 540 ha lesů).⁵⁴²

Obytce patří spolu s Dožicemi ke statkům, které měl rád ve svém držení jen relativně velmi krátkou dobu. Jelikož v letech 1925 a 1926 došlo k jejich prodeji, a rovněž tak byl prodán i velkostatek v Měcholupech, ztratil rád během necelých dvou let svou hospodářskou základnu v jihozápadních Čechách, kterou si zde víceméně systematicky budoval již od roku 1695.

⁵⁴² M. WASKOVÁ, *Velkostatek Obytce 1732–1939, Inventář*, s. 8.

5.3 Velkostatky pražského konventu

Specifickou část řádového majetku v Českých zemích tvořily konventuální velkostatky. Konvent kněží představoval nejen relativně samostatnou správní jednotku v rámci řádu, ale byl do značné míry samostatný rovněž v otázkách hospodářských.

Koncem roku 1918 měl konvent v Praze a v okolí (Březiněves a Motol) pozemkové majetky o celkové rozloze 532,93515 ha,⁵⁴³ které byly z větší části propachtovány. V samotné Praze vlastnil konvent jen 2 838,5 metrů čtverečných, které byly tvořeny zastavěnou plochou a zahradami.⁵⁴⁴

Vedle toho konventuální kněží spravovali i několik řádových far a kostelů, které podle údajů z roku 1901 disponovaly pozemkovým vlastnictvím v úhrnné výši 96,7052 ha.⁵⁴⁵ Tyto majetky však byly roztroušené, netvořily jeden celek, takže na ně později, během provádění pozemkové reformy, v žádném případě nemohlo být nahlíženo jako na půdu, kterou by bylo možné převzít do záboru v rámci pozemkové reformy.

5.3.1 Březiněves

Velkostatek Březiněves (dnes součást Prahy) patřil k historicky nejstarším řádovým držávám nejen na českém území, ale rovněž celosvětově. Do rukou řádu johanitů se dostal již někdy mezi lety 1158–1169, když byl řád uveden do Čech králem Vladislavem II. Březiněves přitom byla jedním z původních majetků, kterými král při tomto uvedení řád obdaroval.⁵⁴⁶

Ves patřila rytířům až do roku 1436, ve kterém ji král Zikmund zastavil Václavu řečenému Cvok (Czwok), měšťanu Nového Města pražského, jako náhradu za 200 kop grošů pražských, které mu řád dlužil.⁵⁴⁷ Václav Cvok tuto zástavu postoupil 3. dubna 1455 Heřmanu Sirotkovi ze Zhorce,⁵⁴⁸ což bylo povoleno 25. října téhož roku i králem Ladislavem Pohrobkem.⁵⁴⁹ Do držení johanitů se ves opět vrátila 22. března roku 1461.⁵⁵⁰

⁵⁴³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Soupis zabraného majetku pozemkového ze dne 16. dubna 1920.

⁵⁴⁴ Ibidem, Příznání konventu kněží rytířského řádu Maltéžského v Praze č. 287-III. k vyměření poplatkového ekvivalentu z hodnoty pozemků a příslušenství (fundus instructus) na dobu od 1. ledna 1910 až do konce prosince 1910.

⁵⁴⁵ Ibidem, Summarische Zusammenstellung des Kirchen- u. Pfarren- Grundbesitzes.

⁵⁴⁶ CDB I, č. 245, str. 214-216, s. 215.

⁵⁴⁷ NA Praha, fond č. 198 ŘM, listina č. 2330.

⁵⁴⁸ Ibidem, listina č. 2338.

⁵⁴⁹ Ibidem, listina č. 2339.

⁵⁵⁰ Ibidem, listina č. 2342.

V majetku konventu pak zůstala až do stavovského povstání, kdy byla roku 1620 neoprávněně prodána českými stavby Janu nejstaršímu Petráčkovi z Vokounšteina. Ten v tomto roce zakoupil kromě Březiněvsi i ves Ďáblice s tvrzí, vše za odhadní cenu 19 348 kop grošů míšenských, kterou splatil takřka celou, až na 3 751 kop, jež měl doplatit na svátek sv. Jiří (23. dubna) roku 1621. Po bitvě na Bílé hoře však musel oba dotčené statky vrátit, a to bez nároku na jakoukoliv náhradu. V této době také odešel z náboženských důvodů ze země, kam se vrátil až při Saském vpádu roku 1631 a krátce nato, v roce 1634, byl odsouzen ke ztrátě veškerého majetku.⁵⁵¹

V roce 1880 měl velkostatek rozlohu 238 ha a byl dle *Schematismu* z tohoto roku celý propachtován Dr. Mudrochovi.⁵⁵² Do roku 1900 se pak výměra velkostatku snížila na 210, 45 ha, přičemž zcela dominantní podíl na této rozloze, celých 207 ha, tvořila pole. Zahrady pak zabíraly 3 ha z rozlohy velkostatku a zbylých 0,45 ha tvořil rybník.⁵⁵³ Změnila se rovněž osoba pachtýře, kterým byl od roku 1889 JUDr. Karl Bachofen von Echt.⁵⁵⁴ Velkostatek v této době produkoval k prodeji pšenici, ječmen, cukrovou řepu, mléko a krmný dobytek. Katastrální výtěžek k roku 1900 činil 9 956 korun.⁵⁵⁵

Vedle půdy vlastnil konvent na velkostatku celkem čtyři budovy, které pronajímal úhrnem za 1 700 korun ročně. Hodnota těchto budov byla v roce 1901 vyčíslena na 19 352 korun, přičemž nejvýznamnější z nich byla budova hospodářského dvora. Jednalo se o zděný patrový dům s deseti pokoji, komorou, kuchyní, dvěma stájemi, dvěma kolnami a dvěma skladišti. Další důležitou stavbou byla zděná hospoda se sedmi pokoji, komorou, kuchyní, sklepem, stájí a kolnou.⁵⁵⁶

Do roku 1906 se výměra velkostatku, jeho struktura ani jeho nájemce nijak nezměnili. Z produkce určené k prodeji se v tomto roce uvádí pouze pšenice, ječmen, cukrová řepa a mléko.⁵⁵⁷ V roce 1909 však zemřel nájemce dvora JUDr. Karl Bachofen von Echt a konvent hledal nového pachtýře. Tím se nakonec stal vzdálený příbuzný předchozího nájemce Wilhelm Bayer, který si dvůr pronajímal až do konce druhé světové války.⁵⁵⁸

⁵⁵¹ Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, Praha 1882, s. 432.

⁵⁵² J. F. PROCHÁZKA, *Schematismus (1880)*, s. 250.

⁵⁵³ I. TITTEL, *Schematismus (1900)*, s. 644.

⁵⁵⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Pachtvertrag vom 1. October 1889.

⁵⁵⁵ I. TITTEL, *Schematismus (1900)*, s. 644.

⁵⁵⁶ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Přiznání Konventu kněží rytířského řádu Maltéžského v Praze č. 287-III. k vyměření poplatkového ekvivalentu z hodnoty pozemků a příslušenství (fundus instructus) na dobu od 1. ledna 1910 až do konce prosince 1910.

⁵⁵⁷ I. TITTEL, *Schematismus (1906)*, s. 700.

⁵⁵⁸ Proces pronájmu dvora v Březiněvsi bude podrobně popsán v kapitole zabývající se správou nemovitostí.

Dne 16. dubna 1921 byl velkostatek o rozloze 200,9762 ha zabrán k pozemkové reformě.⁵⁵⁹ Konvent (respektive převor Hammerschmied) se proti záboru ohradil: Argumentoval přitom mimo jiné tím, že konvent je majitelem pouze dvou statků (kormě Březiněvsi ještě Motola) a dvou domů v Praze. Navíc velkostatek v Motole hodlá prodat obci Pražské, k čemuž mu byl udělen souhlas Státním pozemkovým úřadem. Tímto prodejem, za „levnou cenu“⁵⁶⁰ dává konvent k dispozici 331,6746 ha velký statek „pro obecní blaho města Prahy“, čímž zároveň přichází přibližně o 62 % celého svého pozemkového majetku.⁵⁶¹

Státní pozemkový úřad žádost konventu vyslyšel jen částečně; na velkostatku Březiněvsi skutečně došlo k provedení pozemkové reformy (respektive jejího malého programu). Rozloha velkostatku se však do 1. ledna roku 1923 snížila pouze o 0,6796 ha na 200,2971 ha.⁵⁶² V roce 1923 a v roce 1926 pak probíhaly další parcelace. Dne 6. února 1926 byl konventu předložen konečný elaborát, na jehož podkladě měl uzavřít s jednotlivými v rejstříku uvedenými příjemci tržové smlouvy. Na tržových smlouvách pak měla být podle instrukcí úřadu uvedena takzvaná čistá cena, tedy cena bez 10 % příplatku pro Státní pozemkový úřad.⁵⁶³

Proces pozemkové reformy neprobíhal bez potíží. Například v březnu roku 1926 si přídělci stěžovali, že jim konvent brání ve využívání přidělených pozemků a Státní pozemkový úřad proto konvent vybídl, aby tak nečinil. Konvent však namítl, že jen jediný přídělce složil požadovaných 50 % z dohodnuté tržové ceny (zbylých 50 % měli přídělci složit při uzavření tržové smlouvy), a ten již své nové pole osel.⁵⁶⁴ Nakonec však byla pozemková reforma na velkostatku Březiněves zdárně dokončena, a i s ohledem na prodej velkostatku Motola byla pro řád relativně příznivá. V rámci pozemkové reformy a dalších prodejů se nakonec výměra velkostatku ustálila na přibližně 180,62 ha.

Určitou zajímavostí je, že v průběhu pozemkové reformy, koncem roku 1923, se na konvent obrátil *Elektrárenský svaz okresů středočeských, spol. s r.o.*, který chtěl na

⁵⁵⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Usnesení Okresního soudu v Karlíně č. 696/21 ze dne 169. dubna 1921.

⁵⁶⁰ Statek byl nakonec městu Praze prodán za 3 300 000 Kč. Podrobnější informace jsou obsaženy v kapitole zabývající se velkostatkem Motol.

⁵⁶¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Dopis převora Hammersmieda Státnímu pozemkovému úřadu z 26. 9. 1921.

⁵⁶² Ibidem, Hlášení změn zabraného majetku č. j. 7863/23 – VI/1 ze dne 21. března 1923.

⁵⁶³ Ibidem, Provedení pozemkové reformy, malý program, uzavření tržových smluv, ze dne 6. února 1926.

⁵⁶⁴ Ibidem, Velkostatek Březiněves – předání půdy, ze dne 5. března 1926.

pozemcích velkostatku vztyčit sloupy pro vedení elektrické energie. Konvent souhlasil a na velkostatku byly umístěny dvanáct metrů vysoké sloupy elektrického vedení.⁵⁶⁵

Velkostatek Březiněves zůstal v majetku řádu i po roce 1938 a v současné době (2017) o vydání pozemků v Březiněvsi České velkopřevorství řádu Maltézských rytířů žádá v rámci takzvaných církevních restitucí.

⁵⁶⁵ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Dopis Elektrárenského svazu (etc.) ze dne 10. prosince 1923 a smlouva ze dne 14. prosince 1923.

5.3.2 Motol

Vztah rytířů sv. Jana k Motolu⁵⁶⁶ je poněkud komplikovaný. Ves, respektive pravděpodobně jen její část, patřila řádu již ve středověku (nejpozději v roce 1376).⁵⁶⁷ Další části Motola vlastnily jiné duchovní instituce; uváděny jsou (v různém časovém období) klášter sv. Jiří na Pražském hradě, klášter v Plasech, částečně též Strahovský klášter a podobně.⁵⁶⁸

Majetkové právo řádu k části Motola bylo krátce narušeno během husitských válek, ovšem po jejich konci bylo opět obnoveno.⁵⁶⁹ Dne 28. března roku 1569 pronajal konventuální převor Petr na 10 let doktoru Martinu Viderinovi z Otterspachu 2 louky v Motole, z nichž jim platil 4 kopy míšeňské ročně, a to vždy na svátek sv. Matouše (21. září).⁵⁷⁰

Další změny přišly v roce 1618, kdy byla celá ves zabrána vzbouřenými stavy a prodána za 6 000 kop grošů míšenských Jáchymu Seltenschlagovi z Fridenfeldu, který zaplatil 5 000 kop a ze zbylých 1 000 kop měl ročně dávat 60 kop dotčeným klášterům (tedy konventu Maltézských rytířů a klášteru sv. Jiří na Hradčanech). Jáchym Seltenschlag z Fridenfeldu však musel po bitvě na Bílé hoře ves původním majitelům vrátit, a to bez nároku na náhradu.⁵⁷¹

Následovalo poměrně komplikované střídání vlastníků, až byla konečně celá ves roku 1747 zakoupena převorem Františkem Dominikem Špinkou z Helfenthalu za 46 000 zlatých.⁵⁷² Tento nákup byl dodatečně schválen císařovnou Marií Terezií 11. května 1754.⁵⁷³

Od této doby byl konvent kněží Maltézského řádu jediným a výlučným majitelem motolského statku. Ten měl v roce 1880 rozlohu 305 ha a byl spravován ve vlastní režii konventem.⁵⁷⁴

Do roku 1900 vzrostla rozloha velkostatku na 373,30 ha. Dominantní díl jeho výměry zabírala pole, a to 264,14 ha. Pastviny měly výměru 59,65 ha, les 16,68 ha, louky 16,37 ha, zahrady 10,37 ha, za neproduktivní bylo označeno 4,76 ha a stavební plochy zabíraly 1,29

⁵⁶⁶ Dnes je Motol městská čtvrť v Praze.

⁵⁶⁷ M. SVOBODA, *Majetek johanitského řádu v Čechách ve 12.–16. století*, s. 270.

⁵⁶⁸ František RUTH, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. II. díl*, Praha 1904, s. 751.

⁵⁶⁹ *Ibidem*.

⁵⁷⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, listina č. 2358.

⁵⁷¹ T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 504.

⁵⁷² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1311, sig. 2, kart. č. 518, Akta koupě statku Motola řádem r. 1747.

⁵⁷³ *Ibidem*, listina č. 3121.

⁵⁷⁴ J. F. PROCHÁZKA, *Schematismus (1880)*, s. 250.

ha z rozlohy velkostatku. Dvůr v Motole o rozloze 327 ha byl propachtován Ignáci Pernfussovi a 20 ha ze dvora Ladronka bylo propachtováno Josefu Hermannovi. Pivovar, který byl dlouhou dobu v majetku řádu, byl podle *Schematismu* z roku 1900 prodán J. Pickovi.⁵⁷⁵ Tato informace je však s vysokou pravděpodobností chybná, neboť podle výčtu nájemců konventu z roku 1906 byl pivovar pronajat od roku 1899 do konce roku 1907 Vojtěchu Richterovi za roční nájemné 2 400 korun, rozšířené o další příplatky (například o „kotelné“).⁵⁷⁶ Z produktů určených k prodeji jsou k tomuto roku uváděny pšenice, ječmen, kukuřice, cukrová řepa, luštěniny a mléko. Čistý katastrální výtěžek dosahoval výše 9 084 korun.⁵⁷⁷

Do roku 1906 se rozloha ani struktura velkostatku nezměnila. Dozvídáme se ovšem více o luštěninách, které velkostatek produkoval: Jednalo se o čočku a hrách.⁵⁷⁸

Co se budov týče, měl jich konvent v Motole deset a všechny pronajímal. Většinou se jednalo o obytná stavení, ale také například o hospodářský dvůr (s řadou dalších budov, například se třemi stájemi, dvěma stodolami a tak dále), zámeček (se šesti pokoji, kuchyní, komorou a sklepením) budovu pivovaru a kovárnu.⁵⁷⁹

Od roku 1908 byla větší část velkostatku propachtována c. k. armádě, a to původně za částku 31 000 korun ročně, která se v dubnu 1912 podle smlouvy zvýšila na 38 200 korun ročně.⁵⁸⁰ Smlouva s armádou byla uzavřena až do roku 1938, a byla tak v roce 1922 převzata i novým majitelem velkostatku.⁵⁸¹

V roce 1919 měl velkostatek rozlohu 331,6746 ha, přičemž zemědělská půda z toho zabírala 271,3190 ha.⁵⁸² V této době byl již zřejmý enormní zájem města Prahy o jeho získání. Situace, kdy bylo stále jistější, že konvent o velkostatek (či jeho podstatnou část) brzy přijde, se snažili využít někteří lidé či organizace při sledování svých osobních plánů v jednání s konventem. Například obecně prospěšné stavební družstvo *Svépomoc* usilovalo od léta roku 1919 o pozemek č. kat. 147 v Motole, který měl rozlohu 12,8293 ha. Za ten

⁵⁷⁵ I. TITTEL, *Schematismus (1900)*, s. 644.

⁵⁷⁶ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Soupis nájemců Konventu k roku 1906.

⁵⁷⁷ I. TITTEL, *Schematismus (1900)*, s. 644.

⁵⁷⁸ I. TITTEL, *Schematismus (1906)*, s. 701.

⁵⁷⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Přiznání Konventu kněží rytířského řádu Maltéžského v Praze č. 287-III. k vyměření poplatkového ekvivalentu z hodnoty pozemků a příslušenství (fundus instructus) na dobu od 1. ledna 1910 až do konce prosince 1910.

⁵⁸⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1240, sig. 240-247, kart. č. 467, Offerte an eine K. u. K. Militärverwaltung in Prag ze dne 19. listopadu 1906.

⁵⁸¹ Ibidem, Smlouva trhová ze dne 17. února 1922.

⁵⁸² Ibidem, Hlášení změn zabraného majetku č. j. 7863/23 – VI/1 ze dne 21. března 1923.

nabídlo konventu 6 400 Kč za korec, tedy asi 22 241,5 Kč za hektar.⁵⁸³ Konvent odpověděl sdělením, že reálné ceny v oblasti jsou mnohem vyšší, nežli *Svépomoc* nabízí a vyzval družstvo, aby svou nabídku doplnilo.⁵⁸⁴

To reagovalo tak, že svou zvýšenou nabídku rozšířilo ještě o pozemek č. kat. 144 ve výměře 0,7643 ha. Jelikož však se s konventem nebylo schopné dohodnout na podmínkách prodeje (respektive ceny), tak konvent jednání o odprodání pozemků na podzim roku 1919 přerušil. Družstvo proto kontaktovalo Pozemkový úřad v Praze s žádostí, aby mu pomohl obchod zprostředkovat. Úřad se na základě tohoto podnětu dopisem z 20. listopadu 1919 obrátil na konvent s tím, že *„Stavební družstvo „Svépomoc“ bylo založeno za tím účelem, aby odpomohlo nynějšímu kritickému nedostatku bytů co možná nejdříve. Obec košířská i motolská nemá svých vlastních pozemků, by mohla družstvu přijíti vstříc a nad to obě obce jsou obcemi dělnickými, tudíž nemajetnými. Rozvinouti stavební činnost jest možno v kotlině košířské až teprve na hranicích katastru motolského. Jmenované družstvo chce stavěti rodinné domky, které jsou regulačním odd. města Prahy na těchto pozemcích povoleny. Z těchto obecně prospěšných důvodů ucházelo se družstvo o odprodej jmenovaných parcel konventem. (...) V důsledku toho obrací se pozemkový úřad na Váš konvent s poukazem, aby pokud možno bylo družstvu vyhověno a jednání s ním nepřerušováno. Jedná se o obecně prospěšný zájem, stupňující se bytovou krizí v zájem veřejný i očekává se, že družstvu bude pokud možno vyhověno.“*⁵⁸⁵

Svůj apel opakoval úřad i dopisem z 26. ledna 1920 když napsal, že *„jsme přesvědčeni, že rád oprávněným přáním družstva s ohledem na ostatní interessenty a na řádnou správu hospodářskou vyjde vstříc.“*⁵⁸⁶ Cena, kterou družstvo za obě parcely o celkové rozloze 13,5936 ha nabízelo, byla 360 000 Kč, tedy 26 490 Kč za hektar. Nabídka to byla velmi špatná, protože ve stejné době měli zájem i další uchazeči, kteří byli ochotni zaplatit minimálně o třetinu vyšší cenu.⁵⁸⁷

Vliv úřadu však způsobil, že konvent byl připraven družstvu vyhovět, jak vyplývá dopisu Ministerstva Národní Obrany ze dne 2. prosince 1921, ve kterém ministerstvo potvrdilo, že na návrh družstva *Svépomoc* vyloučilo příslušné pozemky z komplexu

⁵⁸³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1240, sig. 240-247, kart. č. 467, Dopis obecně prospěšného stavebního družstva „Svépomoc“ ze dne 28. srpna 1919.

⁵⁸⁴ Ibidem, Odpověď na dopis obecně prospěšného stavebního družstva „Svépomoc“ ze dne 28. srpna 1919.

⁵⁸⁵ Ibidem, Dopis Pozemkového úřadu v Praze Konventu ze dne 20. listopadu 1919.

⁵⁸⁶ Ibidem, Dopis Pozemkového úřadu v Praze Konventu ze dne 26. ledna 1920.

⁵⁸⁷ Ibidem, Dopis Generálního receptorátu Velkopřevorství adresovaný převorovi Hammerschmiedovi ze dne 23. února 1920.

vojenského cvičiště v Motole.⁵⁸⁸ Konvent však prodej pozemků oddaloval až do doby, kdy sám celý velkostatek prodal městu Praha.

Podobná, tentokrát však neúspěšná iniciativa se datuje k 8. prosinci 1919, kdy poslal městský rada Jaroslav Vojtěch a Ing. Jaroslav Král nabídku na odkup 4,2387 ha (14,75 korců) pozemků v Motole pro založení výroby kameninových rour. Za pozemky nabídl 44 250 Kč (tedy asi 10 439,5 Kč za hektar) s tím, že oba pánové cenu stanovili „vzhledem k připravovanému již zákonu o zabírání takovýchto pozemků“.⁵⁸⁹ Konvent tuto nabídku odmítl s odůvodněním, že cena pozemků je ve skutečnosti několikanásobná.⁵⁹⁰

V květnu roku 1920 se na konvent obrátila *Jednota malozemědělských a hospodářských družstev*, která chtěla zakoupit od konventu všechny nemovitosti ležící v katastru obce Motol. Konečná nabídka činila 4 320 000 Kč a *Jednota* byla ochotná zaplatit rovněž převodní poplatek, daň z přírůstku hodnoty nemovitosti a veškeré další výlohy spojené s prodejem, včetně desetiprocentního poplatku pozemkovému úřadu za schválení tržové smlouvy.⁵⁹¹ Tuto nabídku však konvent neakceptoval.

V následujícím období vyvinulo enormní snahu o získání konventuálního velkostatku město Praha. Jednání probíhala již od roku 1920. Konvent si byl vědom, že vzhledem k poměrům v zemi bude udržení obou jeho velkostatků (Motola a Březiněvsi) jen velmi obtížné, a z toho důvodu zvolil poněkud riskantní strategii: Jelikož z jeho pohledu byl ve větším ohrožení velkostatek v Motole (převor Hammerschmied k této události připojil po prodeji ručně psanou vpisku, na které stojí, že „*následkem zákona hrozícího vyvlastněním byl Motol prodán Praze*“.⁵⁹²), rozhodl se konvent nabídnout motolský velkostatek hlavnímu městu Praze za velmi příznivou cenu s tím, že k němu poté bude Státní pozemkový úřad benevolentnější při provádění pozemkové reformy na velkostatku v Březiněvsi.⁵⁹³ K tomuto riskantnímu kroku se definitivně rozhodl po jednáních s pražským starostou Karlem Baxou, který jak sám poznamenal, se „*při své intervenci setkal s opravdovým porozuměním*“.⁵⁹⁴

⁵⁸⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1240, sig. 240-247, kart. č. 467, Dopis Ministerstva Národní Obrany ze dne 2. prosince 1921.

⁵⁸⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Dopis Jaroslava Vojtěcha a Ing. Jaroslava Krále Konventu v Praze ze dne 8. prosince 1919.

⁵⁹⁰ Ibidem, Dopis Jaroslava Vojtěcha a Ing. Jaroslava Krále Konventu v Praze ze dne 8. prosince 1919.

⁵⁹¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1240, sig. 240-247, kart. č. 467, Nabídka Jednoty malozemědělských a hospodářských družstev na odkup pozemků v Motole ze dne 10. května 1920.

⁵⁹² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Hlášení změn zabraného majetku č. j. 7863/23 – VI/1 ze dne 21. března 1923.

⁵⁹³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1240, sig. 240-247, kart. č. 467, Dopis Rady hlavního města Prahy ze dne 22. července 1920, v němž je potvrzen příjem nabídky na prodej velkostatku v Motole.

⁵⁹⁴ Ibidem, Dopis pražského starosty Karla Baxy ze dne 21. června 1920.

Na schůzi 8. listopadu 1920 schválilo městské zastupitelstvo hlavního města Prahy, aby byl velkostatek od konventu odkoupen se všemi pozemkovými i stavebními parcelami i budovami a příslušenstvím za 3 300 000 Kč.⁵⁹⁵ Následná jednání probíhala až do roku 1922.

Konventuální velkostatek Motol byl nakonec skutečně prodán, a to trhovou smlouvou ze dne 17. února 1922 (za řád ji podepsal ve Vídni 23. února 1922 generální receptor Franz hrabě Hardegg).⁵⁹⁶ Na základě této smlouvy koupilo hlavní město Praha celý statek Motol (zapsaný ve vložce číslo 952 zemských desek), se všemi pozemkovými a stavebními parcelami i s budovami na nich vystavěnými a se vším příslušenstvím. Celková výměra velkostatku čítala 331,6746 ha. Trhová cena byla stanovena na 3 300 000 Kč (tedy asi 9 950 Kč za hektar).

Podle smlouvy měla obec Pražská trhovou cenu splatit ve třech lhůtách, z nichž v první mělo být splaceno 2 300 000 Kč, v dalších (ročních) lhůtách pak mělo být splaceno vždy 500 000 Kč. Z nedoplatku, počínaje dnem, kdy bude splacena první platba (kterou mělo město zaplatit do osmi dní ode dne, kdy konvent předloží městské radě smlouvu opatřenou schvalovacími doložkami církevních a správních dozorcích úřadů, jakož i Státního pozemkového úřadu v Praze) se město zavázalo, že bude též platit pololetní úrok ve výši 5,5 %. Obec měla dle smlouvy také právo dlužnou částku kdykoliv doplatit.

Smlouva obsahovala i poněkud kuriózní břemeno, a sice, že kupující svolil, aby vojenská správa po dobu trvání svého pachtu dodávala konventu každoročně k příležitosti slavnosti Božího těla několik mladých břízek (jak tomu doposud činila).⁵⁹⁷

Proces potvrzování smlouvy příslušnými dozorcími úřady trval poměrně dlouho. Zatímco například Arcibiskupská konsistoř v Praze prodej schválila již 3. března 1922,⁵⁹⁸ potvrzení Státním pozemkovým úřadem přišlo až 8. června 1922.⁵⁹⁹ V tomto potvrzení bylo navíc uvedeno, že nový majitel musí odprodat příslušné pozemky (o nichž byla řeč výše) stavebnímu družstvu *Svépomoc* za „*přiměřenou trhovou cenu*“.⁶⁰⁰

Po schválení trhové smlouvy byla konventu zaplácena první splátka ve výši 2 300 000 Kč. Druhá splátka byla, vzhledem k průtahu, zapříčiněnému čekáním na schválení

⁵⁹⁵ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1240, sig. 240-247, kart. č. 467, Dopis Rady hlavního města Prahy konventu ze dne 11. listopadu 1920.

⁵⁹⁶ Ibidem, Smlouva trhová ze dne 17. února 1922.

⁵⁹⁷ Ibidem.

⁵⁹⁸ Ibidem, Schválení prodeje Arcibiskupskou konsistoří v Praze čís. 3012 ze dne 3. března 1922.

⁵⁹⁹ Ibidem, Potvrzení trhové smlouvy Státním pozemkovým úřadem v Praze čís. 10963/22-I/3 ze dne 8. června 1922.

⁶⁰⁰ Ibidem.

trhové smlouvy Státním pozemkovým úřadem, splacena až 2. července 1923.⁶⁰¹ O rok později byla doplacena i splátka poslední.

Tím definitivně skončila řádová vláda nad Motolem, která v různých podobách a s přerušáním fungovala nejpozději od druhé poloviny 14. století. Naděje konventu, že tímto krokem ochrání alespoň velkostatek v Březiněvsi, byla však do značné míry naplněna. V Březiněvsi sice proběhla parcelace celkem dvakrát (v letech 1923 a 1926), přesto se dotkla majetku konventu spíše jen okrajově a velkostatek byl v podstatě zachován ve své celistvosti. Snaha konventu udržet Březiněves byla nanejvýš oprávněná, a to nejen z důvodu, že se jednalo o poslední statek, který konvent vlastnil (a který také sloužil jako jeho hospodářské zázemí), ale také s ohledem na tradici, neboť jak již bylo vzpomenuo, velkostatek v Březiněvsi patřil k původním majetkům řádu, které obdržel již ve druhé polovině 12. století při svém uvedení do Čech králem Vladislavem II.

V době vzniku takzvané první Československé republiky na sklonku roku 1918 disponoval konvent v těsném okolí Prahy pozemky o celkové rozloze takřka 533 ha, o dvacet let později, když byly dny první Československé republiky sečteny po podpisu Mnichovské dohody, zůstalo z tohoto majetku jen něco málo přes 180 ha pozemků, tedy necelých 34 % z původního konventuálního majetku. Dá se tedy říci, že konvent věrně následoval trend zbavování se pozemkových majetků, který v této době nedobrovolně stanovilo celé České velkopřevorství řádu Maltézských rytířů.

⁶⁰¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Dopis Konventu Správní komisi hlavního města Prahy z 16. června 1923.

5.4 *Hospodaření s řádovým majetkem*

5.4.1 Správa nemovitostí (zemědělská půda, podniky a budovy)

V základní rovině probíhala hospodářská správa zemědělských pozemků velkopřevorských a konventuálních velkostatků dvěma způsoby: Buď byly příslušné nemovitosti obhospodařovány ve vlastní režii majitele, nebo byly propachtovány nájemci, a to většinou na dobu určitou. V praxi se pro všechny velkostatky používala kombinace obou metod, tedy že část zemědělské půdy na velkostatku byla spravována ve vlastní režii, zatímco zbylé části byly propachtovány. Výjimku z tohoto pravidla tvoří pouze dvůr Hrušky, pocházející původně ze zaniklé komendy v Brně, který byl sice v inkriminované době spravován komendou v Opavě, ale vzhledem ke své geografické poloze na něj lze pohlížet jako na samostatný správní celek. Tento dvůr byl, snad s ohledem na svou polohu, která by jakoukoliv přímou správu značně znesnadňovala, propachtován celý. Obecně pak pro velkostatky Maltézského řádu v českých zemích platí, že ve vlastní režii obhospodařovala správa velkostatků především lesy, zatímco o zemědělskou půdu se starali spíše pachtýři.

Pachtýře lze rozdělit do dvou skupin; první byla tvořena drobnými nájemci, kteří si propachtovávali půdu o rozloze nejčastěji v řádu tisíců metrů čtverečních. Jednalo se většinou o soukromé osoby žijící na území velkostatku, které si půdu pronajímaly pro svá vlastní, často drobná hospodářství.

Druhou skupiny pak tvořili velcí pachtýři, kteří si pronajímali půdu v řádu desítek či stovek hektarů. Jednalo se převážně o velké podniky, jimž propachtovaná půda spoluutvářela zázemí pro jejich produkční činnost. Příkladem takových velkých pachtýřů mohou být například cukrovary, které si od řádu pronajímaly několik dvorů na Moravě a ve Slezsku. Dále byli v této skupině zastoupení soukromí nájemci dvorů, kteří je používali pro své osobní podnikání, a v případě konventuálního statku v Motole byl nájemcem dokonce stát, respektive armáda.

Příkladem pachtu cukrovaru může být řádová komenda v Opavě, jež propachtovávala podle smlouvy platné do roku 1934 dvůr Malé Hoštice (o zbytkové rozloze přibližně 40 ha) *Opavské cukrové rafinerii* za částku 7 195,20 Kč ročně. Rafinerie se kromě toho zavázala platit rovněž všechny další náklady a daně, které se dvorem a s jeho správou souvisely.⁶⁰²

⁶⁰² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 568, sig. 28A/u, kart. č. 291, Malteser Ritter Ordens Kommende St. Johann in Troppau z 12. března 1928.

Vedle nemovitostí tvořících její bezprostřední majetek, spravovala opavská komenda, jak již bylo zmíněno, i dvůr v Hruškách u Slavkova, vzdálený od Opavy vzdušnou čarou přibližně 115 km. Tento dvůr o rozloze 113,1380 ha byl propachtován společností *Austerlitzer-Zuckerfabrik Hermann Redlich & Comp.* (Slavkovské cukrovarny). Podle smlouvy platné od 1. ledna 1901 do 31. prosince 1912 platila společnost roční pachtovné 11 000 korun ve dvou platbách: Vždy 1. ledna a 1. července částku 5 500 korun. Smlouvu za Maltézský řád podepsal generální receptor Frā Franz hrabě Hardegg, za cukrovar pak pan Ph.⁶⁰³ Redlich. Od roku 1910 bylo pachtovné zvýšeno o 3 000 korun ročně. Dne 1. ledna 1913 byl pacht prodloužen až do 31. prosince 1924. Pachtovné bylo pevně stanoveno na 14 000 korun ročně. Pacht vedl pravděpodobně k oboustranné spokojenosti, protože byl následně (roku 1921) opět prodloužen, tentokrát do 31. prosince 1931. Cukrovar se za dvůr, jehož celková výměra činila v této době 113,1912 ha, zavázal ročně platit 16 978,68 Kč.⁶⁰⁴ Pachtovné se změnilo v roce 1926, z důvodu zmenšení výměry pronajatého dvora z původních 113,1912 ha na 111,8348 ha. V důsledku toho, jelikož dohodnuté nájemné bylo stanoveno na 150 Kč/ha, roční pachtovné kleslo na 16 775,22 Kč.⁶⁰⁵

Rovněž tak druhý ze slezských řádových velkostatků, Dívčí Hrad, propachtovával část svých pozemků cukrovarským společností. Například podstatná část samotného dvora Dívčí Hrad byl od 17. srpna 1911 propachtována *Osoblažské cukrovarnické akciové společností*.⁶⁰⁶ V roce 1924 správa velkostatku se společností jednala o uzavření nové smlouvy a prodloužení pachtu, na čemž měl Maltézský řád enormní zájem. V dopise z 2. února 1924 upozorňoval správce komendy, že v případě zamítnutí žádosti o svolení smlouvy s cukrovarem v Osoblaze Státním pozemkovým úřadem, přijde komenda přibližně o 50 000 Kč.⁶⁰⁷ Naštěstí pro komendu byla nová smlouva dne 11. března 1924 Státním pozemkovým úřadem povolena.⁶⁰⁸ Propachtovaná část dvora měla rozlohu přibližně 110 ha, což tvoří necelou třetinu pozemků, které měla *Osoblažská cukrovarnická akciová společnost* celkem propachtováno (360 ha).⁶⁰⁹

⁶⁰³ Pravděpodobně Phillip, informaci se mi však nepodařilo dohledat.

⁶⁰⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 568, sig. 28A/u, kart. č. 291, Opis smluv o pronájmu (německy).

⁶⁰⁵ Ibidem, Dopis nájemce dvora v Hruškách – Slavkovského cukrovaru a. s. receptorství souverenního řádu Maltských rytířů po Čechách ze dne 20. července 1926.

⁶⁰⁶ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 28A/t, kart. č. 291, Pronájem statku Osoblažské cukrovarnické akc. spol., Obvodová úřadovna SPÚ v Olomouci, Čj: 1829/24, 22. února 1924.

⁶⁰⁷ Ibidem, Dopis lesního správce komendy v Dívčím Hradě ze dne 2. února 1924.

⁶⁰⁸ Ibidem, Rozhodnutí Obvodové Úřadovny SPÚ v Olomouci ze dne 11. 3. 1924 č.j. 2617/24 ve věci prodloužení nájmu a žádosti za schválení dodatků k nájemní smlouvě.

⁶⁰⁹ NA Praha, fond č. 705 SPÚ–VŠ, inv. č. 77, kart. č. 160, Cukrovarnický průmysl, rok 1922.

Pachty se však občas neobešly bez komplikací. Poněkud kuriózním příkladem může být opět velkostatek Dívčí Hrad, jehož část (dvůr Hlinka) byla propachtována *Opavské cukrovarské akciové společnosti*, již zastupoval pan Maximilian König. Když vypršela původní pachtovní smlouva, došlo 7. dubna 1922 k podpisu smlouvy nové,⁶¹⁰ která měla být vzápětí ještě vylepšena, takže již v roce 1924 byla na pozemkovém úřadě v Olomouci podána žádost na její prodloužení o dalších 12 let, přičemž její platnost měla trvat až do roku 1939. Toto prodloužení bylo však úřadem zamítnuto.⁶¹¹

Zástupci obou stran, tedy správy komendy i cukrovaru, však nadále usilovali o její prosazení. Za tímto účelem se obraceli na referenta pozemkového úřadu v Olomouci pana Mainzela, u kterého doufali, i za pomoci osobních intervencí, zvrátit zamítavé stanovisko úřadu.

Referent Mainzel byl však v této věci neoblomný; správci velkostatku Dívčí Hrad sdělil, že prodloužení pachtu je úplně vyloučeno a že si má „uspořít“ zbytečných cest k němu do Olomouce a s nimi spojených výloh.⁶¹² Své stanovisko odůvodnil tím, že v souladu se stávajícím zákonem měli být komendě státním pozemkovým úřadem navrženi jiní pachtýři. Když správce komendy nepochodil v Olomouci, obrátil se na Státní pozemkový úřad v Praze, který však žádost o prodloužení pachtu panu Königovi odmítl „jako předčasnou“.⁶¹³

Správa komendy se proto rozhodla celou záležitost akceptovat a smlouvu s *Opavskou cukrovarskou akciovou společností*, již by se prodlužoval pacht od roku 1927 až do roku 1939, považovala nadále za neplatnou. Zástupce společnosti, pan König, byl proto obeznámen s tím, že jeho pacht skončí k 1. únoru 1927, kdy mu vyprší původní smlouva, což akceptoval.

Situace se však změnila v lednu roku 1926, ve kterém byla komenda Dívčí Hrad propuštěna ze záboru. Následující měsíc prohlásil nájemce König, že smlouva o prodloužení pachtu tím znovu nabývá platnosti, neboť Státní pozemkový úřad v Praze ji podle jeho názoru nezrušil, jen ji „jako předčasnou nevezal v úvahu“. Pro komendu to však představovalo závažnou komplikaci, neboť mezitím začala jednat s jiným zájemcem. Celá

⁶¹⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 28A/t, kart. č. 291, Pronájem statku Osoblažské cukrovarnické akc. spol.

⁶¹¹ Ibidem, Rozhodnutí Obvodové Úřadovny SPÚ v Olomouci ze dne 11. 3. 1924 č.j. 2617/24 ve věci prodloužení nájmu a žádosti za schválení dodatků k nájemní smlouvě.

⁶¹² Ibidem, Dopis Státníku pozemkovému úřadu v Praze ze dne 9. 8. 1926.

⁶¹³ Ibidem.

záležitost se nakonec dostala až před soud.⁶¹⁴ Kvůli těmto průtahům byla nová smlouva na dvůr Hlinka uzavřena až s platností od 1. května 1927 do 30. dubna 1937.⁶¹⁵

Zpravidla platilo, že uchazeč o propachtování některého z řádových pozemků či celých dvorů musel zástupce řádu přesvědčit, že je tou nejvhodnější osobou, které mohou být pozemky propachtovány. Zájemci se proto obraceli na příslušný orgán, představovaný podle majitele pozemku buďto správou velkostatku nebo vedením pražského kněžského konventu. Odpovědný zástupce majitele pak z uvedených nabídek vybral tu nejvhodnější, přičemž v potaz nebylo bráno jen finanční hledisko. Pokud pak sjednaný pacht vedl k oboustranné spokojenosti, což se skutečně často dělo, docházelo pravidelně k prodlužování pachtovních smluv, uzavíraných zpravidla na deset let.

Krásným příkladem vyjednávání o pachtu některého z řádových majetků je případ konventuálního dvora v Březiněvsi. Tento dvůr měla dlouhá desetiletí propachtovaný původně snad limburská⁶¹⁶ rodina Bachofenů. Podle poslední smlouvy, platné do 28. února 1916, jej měl propachtovaný JUDr. Karl Bachofen von Echt.⁶¹⁷ Ten byl také převorem konventu Josefem Hammerschmiedem roku 1907 zplnomocněn, aby jménem konventu vykonával všechna práva, která konventu, coby vlastníku virilního hlasu, náležela v obci a v obecním výboru obce Březiněves.⁶¹⁸ Karl Bachofen von Echt zemřel 8. února 1909 a jeho hrob dodnes leží na Olšanských hřbitovech. Jelikož neměl přímé potomky, přešel pacht dvora na jeho příbuzného. V roce 1913 se proto začal konvent poohlížet po novém nájemci a o zájemce rozhodně neměl nouzi. Svůj zájem vyjadřovali potenciální pachtýři pomocí motivačních dopisů, nabídek, ale i osobních intervencí. Je třeba mít na paměti, že propachtovatelem byl církevní řád humanitárního zaměření, čehož dokázali mnozí z nich ve svých žádostech obratně využít.

Například správce dvora v Březiněvsi Jan Borovička požádal o pomoc svého zetě, c. k. státního komisaře a přednostu c. k. telegrafní sekce v Mladé Boleslavi Ing. Bohumila Vdolka, aby se za něj přimluvil. Ten tak učinil dopisem ze dne 11. prosince 1913, ve kterém se odvolává na „*přímo slepou náklonnost svého tchána k Jeho Milosti*“ (převoru

⁶¹⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 28A/t, kart. č. 291, Dopis Státnímu pozemkovému úřadu v Praze ze dne 9. 8. 1926.

⁶¹⁵ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Ausweis über die im Gross- und Kleinpacht verpachteten Grundstücke (7. 5. 1929).

⁶¹⁶ Petr MAŠEK, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 2003, s. 19.

⁶¹⁷ Viz NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Pachtvertrag vom 1. October 1889 a 466 – konvent – Entwurf zum Pachtvertrage vom 1. Oktober 1906.

⁶¹⁸ Ibidem, Plnomocenství pana JUDr. Karla Bachofena z Echtů z 22. května 1907.

Hammerschmiedovi), jehož jedinou ideou, která jej po celý život v Březiněvsi ovládala, údajně bylo „čestně ku prospěchu a cti slavného řádu Maltézského neúměrně pracovati“ a neopomíná dodat, že pokud by musel na stará kolena Březiněves s rodinou opustit, obává se, „že by je to snad shroutilo.“⁶¹⁹

Pomocí přímluvce využil i další z uchazečů, starosta v Satalicích Josef Fiala, který o přímluvu požádal čestného staroboleslavského kanovníka a vnořského faráře Šimona Bejvla, jenž sepsal doporučení, v němž píše: „*pan Fiala pochází ze zachovalé rodiny rolnické, znám ho od jeho dětství, kdy chodil ke mně do školy; jest dobře katolického smýšlení, koná se svou rodinou horlivě křesťanské povinnosti, jest ke kostelu dobročinným a poskytuje ochotně pobožnosti k náboženským výkonům. I jinak jest velmi správným, dobře kvalifikován a hoden toho, aby mu byl pronajat církevní statek.*“⁶²⁰

Josef Fiala spolu s výše uvedeným doporučením, zaslal nabídku na pronájem dvora v Březiněvsi, ve výši 32 900 korun ročně, s dodatkem, že tato částka platí, pokud mu bude pronajat i hostinec, do kterého se zároveň zavázal odebírat pivo z konventuálního pivovaru v Motole a hostinec obsadit podle přání převora konventu. V případě, že by mu byl konvent ochotný pronajmout pouze dvůr bez hostince a k němu náležejících pozemků, činila nabídka rovných 30 000 korun ročně. V obou případech se navíc zavázal hradit i daně a vybídl přestavené řádu, aby, pokud mají ohledně podmínek pachtu jiné představy, mu je neváhali sdělit, načež mínil podle těchto představ svou nabídku příslušně upravit.⁶²¹

Převor Josef Hammerschmied na jeho návrh reagoval s upozorněním, že nájemce musí platit nejenom daně, ale také všechny přírážky, vyjma přírážek nebo platů na novostavbu škol a kostelů. V tomto ohledu dále Josefa Fialu varoval, že výše obecních přírážek pravděpodobně stoupne, zatímco cena řepy (jedné z hlavních komodit, které dvůr produkoval), nejspíše poklesne. Dále převor ve svém dopise požadoval, aby se zájemce o pronajmutí dvora zavázal, že nebude ze smlouveného pachtovného nikdy požadovat slevu a že bude udržovat budovy v dobrém stavu. Nakonec se pozastavil nad rozdílem mezi cenou, již nabízí uchazeč za dvůr s hostincem a cenou, kterou nabízí čistě jen za dvůr. Dodává, že v hostinci se vytočí přibližně 160 hl ročně, a rozdíl v nabízených nájemných proto označuje za „nepoměrný“.⁶²²

⁶¹⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Dopis Ing. Bohumila Vdolka převoru Hammerschmiedovi ze dne 11. 12. 1913.

⁶²⁰ Ibidem, Doporučení kanovníka Šimona Bejvla ze dne 1. 2. 1914.

⁶²¹ Ibidem, Dopis Josefa Fialy Slovutnému řádu rytířů Maltézských ze dne 17. 2. 1914.

⁶²² Ibidem, Odpověď převora Hammerschmieda na dopis Josefa Fialy ze dne 24. 2. 1914.

Zájem o nájem dvora měl rovněž uchazeč židovského původu pan Arnošt Kohn, který svou původní nabídku ze dne 5. prosince 1913 vyčíslil na 25 000 korun ročně za propachtování celého dvora se vším příslušenstvím a s hostincem. Jelikož se však vzápětí ukázalo, že tato nabídka je jednoznačně nedostatečná, byla v krátké době navýšena na 34 000 korun pachtovného ročně. Arnošt Kohn jednal s konventem prostřednictvím mandátáře, který se snažil přesvědčit převora Hammerschmieda i tvrzením, že pan Khon je schopen podat důkaz o svých majetkových poměrech, jež měly sloužit jako záruka, že bude schopen dodržet podmínky pachtovní smlouvy. Rovněž tak celá rodina Arnošta Khona se údajně těšila všeobecné váženosti.⁶²³ Na dopise, který mandatář Arnošta Khona řádu zaslal, je ručně připsáno, že „*nedělní klid zachová*“.⁶²⁴ Není zcela jasné, zda původcem vpisku je autor dopisu, nebo je to poznámka, kterou si jej na základě dalších informací opatřil převor Hammerschmied. Vzhledem k typu písma a poměrně značné zálibě převora Hammerschmieda v marginálních poznámkách se přikláním ke druhé možnosti.

Zájemce Arnošt Khon se dokonce opakovaně snažil sejít se s převorem Hammerschmiedem osobně, zda se mu to podařilo, není z korespondence převora s jeho mandátářem zřejmé.

Další z uchazečů, pan Otakar Uher, zase nabízel roční pacht ve výši 26 korun za jednu měřici půdy (tedy celkem 26 000 korun, později zvýšil svou nabídku až na 28 000 korun ročního pachtovného). Ve svém dopise konventu pak popsal své jmění, které údajně dosahovalo výše 120 000 korun, přičemž v investicích měl prý dalších 110 000 korun. Další majetek finančního (20 000 korun) i nemovitého (dům č. p. 833 na Letné) charakteru očekával jako dědictví po svém zesnulém bratru, momentálně se však nacházel v doživotním užívání jeho švagrové. Tyto majetkové poměry měly být konventu dostatečnou zárukou, že bude schopen dostát podmínkám pachtovní smlouvy. Vedle toho rovněž napsal, že má 29letého syna, jenž pracoval jako hospodářský úředník na panství Leopolda Alexandra svobodného pána Haupta von Buchenrode ve Zlíně a který by po něm mohl nastoupiti v nájmu, takže by konvent měl zajištěného nájemce Březiněvsi na dlouhá desetiletí.⁶²⁵

O pronájem dvora se ucházel i hostinský, řezník a rolník Alois Čtrnáctý z Poštovic u Slaného, kterému napsal doporučení biskupský sekretář a ceremonář litoměřické diecéze

⁶²³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Dopis převoru Hammerschmiedovi ve věci zájmu Arnošta Khona o propachtování dvora Březiněvsi ze dne 26. 2. 1914

⁶²⁴ Ibidem, Dopis převoru Hammerschmiedovi ve věci zájmu Arnošta Khona o propachtování dvora Březiněvsi ze dne 26. 2. 1914.

⁶²⁵ Ibidem, Dopis Otakara Uhra převoru Hammerschmiedovi ze dne 9. 3. 1914.

Jaroslav Varhulík, jenž, věrný své pověsti zaníceného vlastence,⁶²⁶ apeloval na převora Hammerschmieda, aby odmítl nabídku dalšího ze zájemců pana Stellwaga, jemuž napsal doporučení sám litoměřický biskup. Ve svém dopise biskupský sekretář Jaroslav Varhulík napsal, že by mělo převoru záležeti na tom, aby „*česká půda a česká hrouda byla svěřena českému člověku*“, a zatímco pan Stellwag byl Němec, doporučovaný švagr Jaroslava Varhulíka Alois Čtrnáctý byl Čech.⁶²⁷

S dalšími nabídkami pak ještě přišli například nájemce dvora ve Hvoždanech Otakar Čapek, který svou nabídku několikrát zvýšil na konečných 23 000 korun,⁶²⁸ společníci Jan Zapotil a Čeněk Samek, kteří nabízeli roční pachtovné za dvůr bez hostince 30 000 korun a platbu veškerých daní a obecních i školních přírážek, přičemž smlouvu chtěli uzavřít na dobu od 1. března 1916 na dobu 12 let. Rovněž slíbili, že všechny nemovitosti včetně budov budou v případě kladného vyřízení jejich žádosti udržovat ve výborném stavu.⁶²⁹ A konečně PhDr. Alfred Braun z Roudnice nad Labem zase nabízel uzavření pachtovní smlouvy na dobu 24 let s ročním pachtovným 22 500 korun a závazkem placení veškerých daní a přírážek. Vedle toho garantoval, že by statek hospodářsky pozvedl, a to díky svému teoretickému i praktickému odbornému vzdělání a svému finančnímu postavení. Praktické dovednosti se správou statku získal v případě dvora Hracholusky, jenž měli pronajatý jeho rodiče od knížete Lobkowicze a v jehož nájmu on poté dlouhá léta nadále pokračoval.⁶³⁰

Konvent pachtovní smlouvu nakonec uzavřel s Wilhelmem Bayerem, vzdáleným příbuzným zesnulého JUDr. Karla Bachofena von Echt. Ten se ucházel o uzavření pachtovní smlouvy v trvání od 1. března 1916 do 28. února 1925. Nabízel roční pachtovné za dvůr bez hostince 25 000 korun a naturální dávku v podobně krmiva v hodnotě nejméně 9 000 korun ročně. V případě, že by mu byl propachtován rovněž hostinec s pozemky, které k němu patřily, zavázal se platit ještě dalších 1 000 korun ročně navrch. Později zvýšil svou nabídku na 31 000 korun pachtovného ročně, a to za propachtování dvora i hostince.⁶³¹ Zvýšená nabídka byla dne 23. března 1914 v konventu odsouhlasena všemi hlasy. Wilhelm Bayer z Kojetic zůstal pak nájemcem dvora v Březiněvsi až do konce druhé světové války.

⁶²⁶ Pro zajímavé životní osudy litoměřického kanovníka Msgre. Jaroslava Varhulíka viz Jaroslav MACEK, *Biskupství litoměřické*, Kostelní Vydří 2005, s. 112–128.

⁶²⁷ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Dopis Jaroslava Varhulíka převoru Hammerschmiedovi ze dne 12. 2. 1914.

⁶²⁸ Ibidem, Dopis Otakara Čapka převoru Hammerschmiedovi ze dne 18. 1. 1914.

⁶²⁹ Ibidem, Dopis Jana Zapotila a Čenka Samka převoru Hammerschmiedovi ze dne 1. 3. 1914.

⁶³⁰ Ibidem, Dopis PhDr. Alfréda Brauna Veleďústojné kapitule řádu rytířů Maltézských v Praze ze dne 13. 1. 1914.

⁶³¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Dopis Wilhelma Bayera ze dne 13. 1. 1914

Neméně zajímavý osud měla druhá z konventuálních pozemkových držav, a sice velkostatek v Motole. O ten projevila v roce 1907 zájem c. a k. armáda, která zde chtěla vybudovat vojenské cvičiště. Zájem byl oboustranný, a tak převor Hammerschmied poslal dne 19. listopadu 1906 nabídku, v níž stanovuje podmínky, za jakých bude konvent ochotný armádě statek Motol propachtovat.

Pachtovní smlouva měla být dle této nabídky platná od 1. října 1908 a měla trvat 30 let až do 30. září 1938. Konvent si ve své správě navíc chtěl ponechat některé pozemky a také pivovar v čísle popisném 9. Pachtovné mělo činit v období od 1. října 1908 do 31. března 1912 31 000 korun ročně ve dvou stejných pololetních splátkách, splatných vždy k 1. říjnu a 1. dubnu. Od 1. dubna 1912 až do konce pachtovní smlouvy v roce 1938 se pak pachtovné mělo zvýšit na 38 200 korun, splatných opět ve stejnoměrných pololetních intervalech.⁶³²

Dne 5. června 1907 se za účelem prohlídky dvora a dojednání podmínek pachtovní smlouvy sešli na pozemcích motolského velkostatku zástupci armády a konventu, aby učinili prohlídku pozemků a zahájili jednání. Armáda byla v jednáních zastupována vojenským intendantem Franzem Klementem, vojenským vrchním stavebním inženýrem Josefem Triebem a důstojníky Ottou Kühne a Antonem Linhartem. Všichni výše uvedení představitelé armády náleželi k 8. armádnímu sboru Rakousko-uherské armády. Skupinu armádních zástupců doplňoval Dr. Franz Schilder, finanční rada c. k. finanční prokuratury. Konvent byl zastoupen převorem Josefem Hammerschmiedem a podpřevorem Ludvíkem Vachkem.

Před uzavřením pachtovní smlouvy bylo zapotřebí, vzhledem ke zvláštní povaze pachtýře, stanovit přesná pravidla a odstranit eventuální překážky, týkající se soužití armády a ostatních uživatelů velkostatku. Jednání se vedla například ohledně propachtovaného dolu na jíl, jenž se nacházel na parcele č. 171 a měl zůstat nadále v provozu, přičemž jeho provoz nesměl být vojáky žádným způsobem narušen. Naopak pískový důl na parcele č. 61 se konvent zavázal v budoucnu nepropachtovávat, a písek směl používat pro vlastní účely jak konvent, tak armáda, ovšem žádná ze stran jej nesměla těžít za účelem dalšího prodeje.

Co se platby nájemného týče, trval konvent na tom, že v případě, že se platba opozdí o více než čtyři týdny, mohla být pachtovní smlouva okamžitě vypovězena. Jednání se vedla také ohledně pojištění budov, které měl zajišťovat konvent. Ten rovněž přislíbil, že v případě

⁶³² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1240, sig. 240-247, kart. č. 467, Offerte an eine K. u. K. Militärverwaltung in Prag ze dne 19. listopadu 1906.

poškození budov požárem je znovu vystaví či opraví, a to v nejkratší možné lhůtě, kterou mu umožní roční období. Avšak v případě, že požár zavíní svou činností armáda, bude povinna uvést budovy do dřívějšího stavu sama.

Obě strany se rovněž shodly na tom, že prvních 15 let nesmí ani jedna z nich pachtovní smlouvu vypovědět. Po uplynutí této lhůty měla mít armáda právo podat v rozmezí od 1. do 15. října výpověď z pachtu, která potrvá následující rok, což je zároveň lhůta, za kterou měla armáda uvést pronajatý dvůr do odpovídajícího stavu, ve kterém s ním bude moci konvent dále disponovat bez nějakých překážek či nutnosti investic.⁶³³

Jednání se nakonec podařilo dovést do zdárného konce a bylo dohodnuto, že armáda s konventem uzavře dlouhodobou smlouvu na pronájem převážné části konventuálního velkostatku v Motole. Pacht přečkal období první světové války a pokračoval i za československého „nástupce“ bývalé c. k. rakousko-uherské armády. S tímto břemenem pak proběhlo i odkoupení velkostatku hlavním městem Prahou v únoru roku 1922.⁶³⁴

Jak již bylo zmíněno, pacht se na řádovém majetku týkal převážně půdy zemědělského charakteru, zatímco lesní správa probíhala většinou ve vlastní režii velkostatku. Ilustrativním příkladem může být velkostatek Dívčí Hrad, jehož celková rozloha činila v roce 1929 přibližně 737 ha. Převážná část pozemků tohoto velkostatku byla propachtována. K 7. květnu 1929 se ve velkopachtu nacházelo 435,0687 ha pozemků, tedy necelých 60 % z celkové výměry komendy. V malopachtu se nacházelo dalších 59,9787 ha, což představuje něco přes 8 % z rozlohy velkostatku. Dohromady tedy bylo propachtováno 495,0476 ha, což tvoří více než 67 % všech pozemků na velkostatku. Přesnou strukturu propachtovaných pozemků ukazuje tabulka 6. Z ní je také patrné, že zatímco z lesů náležejících k velkostatku bylo pronajato jen necelých 7 ha, polí bylo propachtováno takřka 410 ha. Společně s loukami (necelých 70 ha) tak tvořily drtivou část propachtovaných pozemků.

Tabulka 13: Pachtý na velkostatku Dívčí Hrad k 7. květnu 1929

Obec	Dívčí Hrad	Hlinka	Sádek (Zottig)	Pitárné	Celkem
Pole (ha)	99,9482	301,4394	0,2787	6,9000	408,5663
Louky (ha)	24,9845	34,2177	-	10,6000	69,8022

⁶³³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1240, sig. 240-247, kart. č. 467, Protokoll de dato 11. Juni 1907.

⁶³⁴ Ibidem, Smlouva trhová ze dne 17. 2. 1922.

Zahrady (ha)	0,2870	0,3608	-	-	0,6478
Pastviny (ha)	1,6435	5,1844	-	-	6,8279
Lesy (ha)	1,4931	5,3220	-	-	6,8151
Stavby (ha)	0,6038	1,7843	-	-	2,3881
Celkem (ha)	128,9601	348,3086	0,2787	17,5000	495,0476
Velkopacht					
Obec	Dívčí Hrad	Hlinka	Sádek (Zottig)	Pitárné	Celkem
Pacht (od-do)	1. 2. 1927 – 31. 1. 1937	1. 5. 1927 – 30. 4. 1937	-	-	-
Pole (ha)	84,0926	278,8394	-	-	362,9320
Louky (ha)	21,2401	34,2177	-	-	55,4578
Zahrady (ha)	0,2870	0,3608	-	-	0,6478
Pastviny (ha)	1,6435	5,1844	-	-	6,8279
Lesy (ha)	1,4931	5,3220	-	-	6,8151
Stavby (ha)	0,6038	1,7843	-	-	2,3881
Celkem (ha)	109,3601	325,7086	-	-	435,0687
Malopacht					
Obec	Dívčí Hrad	Hlinka	Sádek (Zottig)	Pitárné	Celkem
Pacht (od-do)	1. 10. 1926 – 30. 9. 1938	Neurčito	Neurčito	Neurčito	-
Pole (ha)	15,8556	22,6000	0,2787	6,9000	45,6343
Louky (ha)	3,7444	-	-	10,6000	14,3444
Zahrady (ha)	-	-	-	-	-

Pastviny (ha)	-	-	-	-	-
Lesy (ha)	-	-	-	-	-
Stavby (ha)	-	-	-	-	-
Celkem (ha)	19,6000	22,6000	0,2787	17,5000	59,9789

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Ausweis über die im Gross- und Kleinpacht verpachteten Grundstücke (7. 5. 1929).

Základním předpokladem vedoucím k propachtování některého z pozemků nebo dokonce některého z celých dvorů bylo, že pachtýř dokáže pronajatou půdu efektivněji využívat, než kdyby se nacházela ve vlastní režii správy velkostatků, a že z výsledného stavu budou těžit obě strany. Správě velkostatku bude plynout určitý příjem z pachtovného a bude tohoto příjmu dosahovat s vynaložením minimálního úsilí, zatímco pachtýř dokáže efektivním hospodařením na propachtované půdě generovat dostatečné příjmy, které povedou ke stavu, kdy i po odvedení pachtovného bude vykazovat určitou přiměřenou výši zisku.

Úskalím tohoto principu se však mnohdy ukázala být pozemková reforma, která zásadním způsobem zasáhla do fungování jednotlivých velkostatků a změnila strukturu pozemků, které byly do těchto velkostatků zahrnuty. Příkladem může být velkostatek Horní Libchava, který velkopřevorství nakonec roku 1926 prodalo. Po provedení pozemkové reformy zbývalo v katastrální obci Horní Libchava přibližně 106 ha polí a 44 ha luk a pastvin a v katastrální obci Střužnice asi 84 ha polí a 35 ha luk a pastvin. V dalších katastrálních obcích potom bylo rozptýleno zhruba dalších 34 ha polí a 26 ha luk a pastvin.

Zásadní problém zde představovala struktura propachtování těchto pozemků, která byla označena za „velmi nepříznivou“, avšak převzetí jednotlivých pozemků do vlastní režie bylo vzhledem k zákonům i sociálním poměrům v dohledné době dle správy velkostatku vyloučeno. Pachtovné, které jednotlivé pozemky svému propachtovateli generovaly, bylo přitom jen nepatrné: Celkem veškerý hrubý příjem na pachtovném činil pouze 32 035 Kč ročně, což stačilo stěží na režii správy a na daně, které nebyly vyhrazeny pachtýřům.

Za nepříznivým stavem ve struktuře propachtovaných pozemků na velkostatku Horní Libchava však nelze hledat jen pozemkovou reformu, ačkoliv její vliv byl nepochybně značný. Avšak již v jejím průběhu, v první polovině roku 1923, si na špatně nastavený systém správy pozemků vzhledem k jejich propachtování či využívání ve vlastní režii

stěžovalo vedení velkostatku, když psalo do Prahy, že statek ve vlastní režii v této době obhospodařoval jen asi 30 ha hospodářských pozemků, přičemž zbytek byl propachtován: Stružnický střední dvůr s budovou a 19 ha půdy panu Františku Liebzeitovi a ostatní půda malopachtýřům, což byl stav, který byl pro velkostatek značně nevýhodný.⁶³⁵

Kromě pozemků byly předmětem pachtu i jednotlivé podniky a další nemovitosti, které se nacházely v majetku velkopřevorství nebo konventu. V první řadě se jedná o samotnou budovu velkopřevorského paláce v Praze, pro kterou rád, jelikož kníže-velkopřevor sídlil trvale ve Vídni, neměl adekvátní využití. Generální receptor Českého velkopřevorství Bailli Frā Franz hrabě Hardegg proto uzavřel nájemní smlouvu se zplnomocněným vyslancem Království Srbů, Chorvatů a Slovinců.

Smlouva, jež nabyla platnosti k 1. září 1919, byla uzavřena na 10 let a stanovené nájemné bylo překvapivě nízké: Spolu s platbou za portýra činilo pouze 1 943 Kč ročně, k tomu však musel nájemce hradit ještě veškeré daně a ostatní náklady. Velvyslanectví Království Srbů, Chorvatů a Slovinců bylo oprávněno využívat budovu paláce, její vnitřní vybavení i její zahradu. Velkopřevorství si v paláci pro svou potřebu ponechalo pouze dvě místnosti v přízemí naproti hlavnímu schodišti, byt portýra v přízemí, vchod do archivu ve věži, depozitář a registraturu, vše v prvním poschodí.

Vchod z paláce do kostela a konventu byl uzavřen a zástupci velvyslanectví jej nesměli používat. Taktéž se ve smlouvě velvyslanectví upsalo, že bude brát mimořádné ohledy na inventář paláce. Především pak na vzácnou sbírku gobelínů, která byla oceněna na 1 200 000 Kč. V případě poškození inventáře se velvyslanectví zavázalo k napravení škody. Podobně tak musel nájemce udržovat po celou dobu platnosti smlouvy palác ze stavebního hlediska v dobrém stavu, a to i v případě, že dojde k poškození paláce například ohněm, povodní nebo pouličními nepokoji. Palác byl pochopitelně pojištěný a náklady spojené s tímto pojištěním neslo opět velvyslanectví.⁶³⁶

Vedle budovy paláce pronajímalo velkopřevorství i další své nemovitosti na Malé Straně. Příkladem může být velkopřevorský mlýn či byt v čísle popisném 488. Ten si pronajal dle osobního ujednání s převorem Hammerschmiedem dne 1. června 1929 nájemce velkopřevorského mlýna pan František Rybář na dobu tří let od 1. ledna 1930 za roční nájemné 2 200 Kč, splatné v kvartálních lhůtách a dobrovolné platby paní V. Klímové 800

⁶³⁵ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 566, sig. 28A/s, kart. č. 291, Dopis Správy velkostatku Libchava Horní Kanceláři receptorátu suverenního řádu Maltézských rytířů v Praze ze dne 5. dubna 1923.

⁶³⁶ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Vertrag abgeschlossen zwischen dem souveränen Malteser-Ritter-Orden, Grosspriorat von Böhmen und Oesterreich (etc.) und der königlich serbokroatisch-slowenischen Regierung (etc.), 1919.

Kč ročně, opět ve kvartálních lhůtách po dobu smlouvy. Ze strany pronajímatele byla smlouva nevypověditelná a po jejím uplynutí měl nájemce přednostní právo na uzavření smlouvy nové. Opravy bytu a elektrické osvětlení si měl dle smlouvy zajišťovat nájemce vlastním nákladem.⁶³⁷

Podobně byla pronajata i část nádvoří čísla popisného 485 panu Janu Hymanovi, který ji počínaje 1. červencem roku 1927 používal ke své živnosti. Jednalo se o dvorek přístupný pouze jedněmi vraty, od nichž měl klíč vrátný konventu. Klíč si musel nájemce od vrátného vždy vyzvednout a pak mu jej zase vrátit. Na dvorku si směl nájemce vystavět kolnu, která mu sloužila jako sklad stavebního materiálu a náradí. Jan Hyman se zavázal, že před uplynutím nájemní smlouvy dne 30. června 1933 kolnu strhne a uvede dvorek do původního stavu. Roční nájemné bylo stanoveno na 1 000 Kč, splatných ve stejnoměrných půlročních splátkách (1. července a 1. ledna).⁶³⁸

Vedle nemovitostí v Praze pronajímal řád i další podniky, například motolský pivovar, cihelnu ve Strakonících a podobně. O většinu těchto podniků však velkopřevorství přišlo prodejem jednotlivých velkostatků, na nichž se nacházely. Některé nové podniky, jako byla například železárna, získalo velkopřevorství nákupem velkostatku Dohé, ovšem o těch bude řeč v kapitole spojených s touto investicí.

Konečně, v krajních případech, které byly bohužel v období první Československé republiky poměrně časté, musel řád přistupovat k prodeji svých velkostatků. Jednalo se o krok do té doby velmi neobvyklý, a tak se v případě prodeje konventuálního velkostatku v Motole (prodán v roce 1922) museli zástupci kněžského konventu nejprve ujistit u vedení řádu v Římě, zda takovýto krok podléhá svolení Svatého stolce, jak tomu bylo v případě běžných církevních řádů. Z Říma jim přišla odpověď od velkokancléře Lambertenghiho, že „*vzhledem k suverénnímu a mezinárodnímu charakteru řádu není zapotřebí pro prodej řádových majetků obdržet svolení Svatého stolce a velmistrovství se v podobných případech na něj ani nikdy neobrací*“.⁶³⁹ Podrobnější rozbor prodeje jednotlivých velkostatků je však obsahem předchozích kapitol, a proto této problematice na tomto místě nebude věnováno více prostoru.

⁶³⁷ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Potvrzení nájemní smlouvy panem Františkem Rybářem na byt v č. p. 488 ze dne 1. června 1929.

⁶³⁸ Ibidem, Nájemní smlouva mezi Suverénním Řádem Maltézských Rytířů. Velkopřevorství pro Čechy a Rakousko (etc.) a panem Janem Hymanem (etc.), 5. října 1927.

⁶³⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1240, sig. 240-247, kart. č. 467, Dopis *Le Grand Chancelier de l'Ordre, Frā Lambertenghiho* z 29. března 1921.

5.4.2 Správa nemovitostí (lesy)

Zatímco zemědělskou půdu velkopřevorství z větší části propachtovávalo, lesní půdu spravovalo převážně ve vlastní režii, respektive v režii správních orgánů jednotlivých velkostatků. Dřevo, které se na velkostatech těžilo, bylo dle obecně platných norem rozděleno do tří typů, a sice na dřevo užitkové, palivové a klestí. Hmota dřeva, která se ročně vytěžila, se udávala zpravidla v metrech krychlových (m³).

Pro ilustraci stavu dřeva na řádoých velkostatech slouží tabulka 7,⁶⁴⁰ která znázorňuje roční výtěžek jednotlivých druhů dřeva v opavské komendě s údaji do hospodářského roku 1925/1926. Změny výměry lesní půdy byly ve sledovaném období jen minimální. Převážná část lesní půdy se nacházela na lesním statku Vršovice, který měl k roku 1928 rozlohu 354,1445 ha.⁶⁴¹ Od roku 1918, ve kterém vykazoval celkovou rozlohou 357,2989 ha,⁶⁴² tak ztratil jen 3,1544 ha lesní půdy. Z níže uvedené tabulky vyplývá, že průměrný roční výtěžek dosahoval ve sledovaném období u užitkového dřeva hodnoty 1996,75 m³, u palivového 457,93 m³ a u klestí 244,29 m³.⁶⁴³

Tabulka 14: Průměrný roční výtěžek dřeva na komendě v Opavě

Hospodářský rok	Užitkové dřevo (m³)	Palivové dřevo (m³)	Klestí (m³)	Celkem (m³)
1916/1917	2 224,87	491,42	270,00	2 986,29
1917/1918	2 331,28	602,20	290,00	3 223,48
1918/1919	2 114,44	628,28	290,00	3 032,72
1919/1920	2 241,70	241,88	250,00	2 733,58
1920/1921	1 959,12	621,15	250,00	2 830,27
1921/1922	1 689,88	184,03	180,00	2 053,91
1922/1923	1 415,93	436,54	180,00	2 032,47
1923/1924	1 432,38	381,66	180,00	1 994,04
1924/1925	1 568,27	285,30	180,00	2 033,57

⁶⁴⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Protokoll aufgenommen in der Kanzlei der Commende St. Johann in Troppau am 23. September 1926 in Anwesenheit der Gefertigten. 23. září 1926.

⁶⁴¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 568, sig. 28A/u, kart. č. 291, Malteser Ritter Ordens Kommende St. Johann in Troppau z 12. března 1928.

⁶⁴² Ibidem, Hauptausweis der Verwaltung der Malteser Ritter Ordens Kommende St. Johann in Troppau über die seit dem Jahre 1918 von dem Besitze dieser Kommende auf Grund der Bodenreform erfolgten Grundabtretungen (nedatováno)

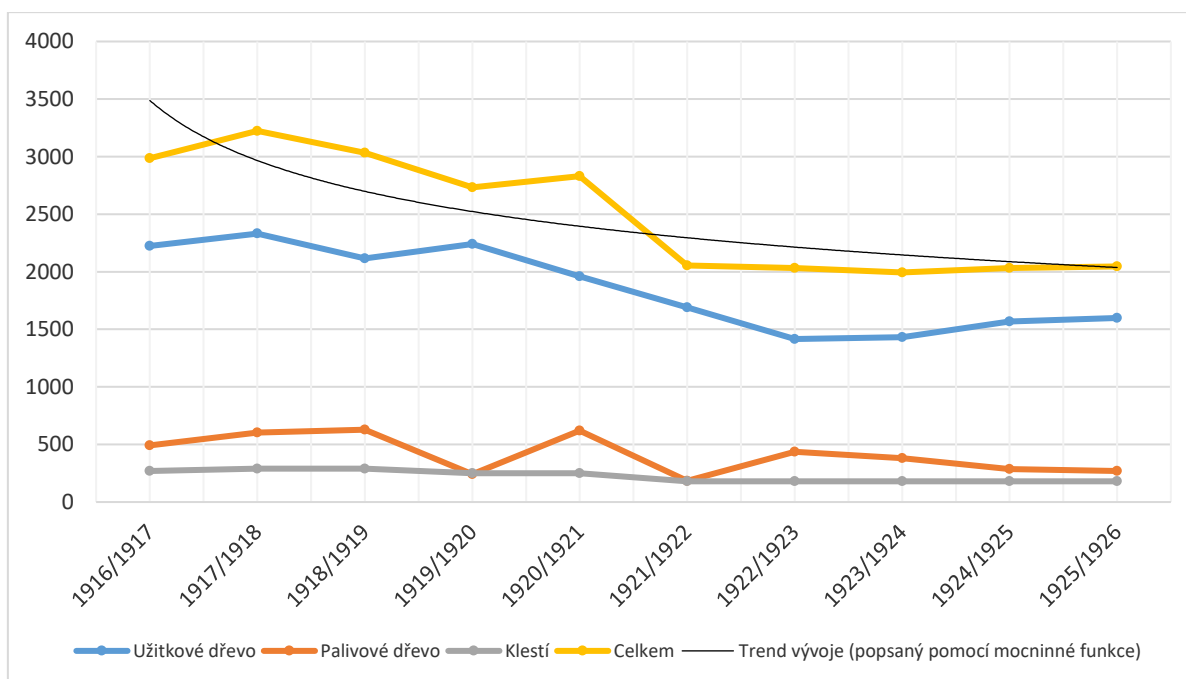
⁶⁴³ U klestí je zároveň, vzhledem k charakteru vykazovaných čísel, vysoce pravděpodobné, že jde o pouhý odhad množství.

1925/1926	1 597,32	269,43	180,00	2 046,75
Celkem (m³)	18 575,19	4 141,89	2 250,00	24 967,08

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Protokoll aufgenommen in der Kanzlei der Commende St. Johann in Troppau am 23. September 1926 in Anwesenheit der Gefertigten. 23. září 1926.

U uvedeného příkladu lesů patřících ke komendě v Opavě je zajímavé, že množství vytěžené hmoty dřeva mělo v čase značně sestupnou tendenci, a to nejen v celkovém vyjádření, ale rovněž tak i u všech dílčích složek. Dosažený roční výtěžek se zřetelně degresivním průběhem funkce trendu znázorňuje graf 1, jehož hodnoty vycházejí z tabulky 7:

Graf 1: Vývoj ročního etátu jednotlivých typů dřev na komendě v Opavě od roku 1916 do roku 1926

Zdroj: Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Protokoll aufgenommen in der Kanzlei der Commende St. Johann in Troppau am 23. September 1926 in Anwesenheit der Gefertigten. 23. září 1926.

Zároveň je z tabulky i grafu zřejmé, že největší podíl na těžbě zaujímal užitkové dřevo, které bylo prodáváno za nejvýhodnějších podmínek.

O les bylo přirozeně zapotřebí také náležitě pečovat. Na vymýcených plochách se proto přistupovalo k takzvanému „znovuzalesnění“ (sadbě nových stromů), které mělo relativně pravidelný charakter. Vedle toho docházelo také k „lesním probírkám“, tedy

odstranění nevhodného porostu mezi mladými stromy, jenž by bránil optimálnímu růstu pěstovaných stromů. Příslušné hodnoty vztáhnuté opět k lesní části komendy v Opavě znázorňuje tabulka 8:

Tabulka 15: Péče o lesy na komendě v Opavě

Hospodářský rok	Znovuzalesněno (ha)	Lesní probírka (ha)
1916/1917	3,1273	6,5000
1917/1918	4,8200	76,4000
1918/1919	4,4180	70,000
1919/1920	5,3700	-
1920/1921	5,7200	-
1921/1922	1,8000	-
1922/1923	0,4900	-
1923/1924	0,8000	18,7000
1924/1925	0,9364	39,2000
1925/1926	1,5500	22,2000
Celkem	29,0317	233,0000

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Protokoll aufgenommen in der Kanzlei der Commende St. Johann in Troppau am 23. September 1926 in Anwesenheit der Gefertigten. 23. září 1926.

Co se těžby dřeva týče, dosahovala komenda v Opavě v rámci řádových velkostatků relativně dobrých hodnot. Podstatně nižší výnosy při těžbě dřeva (v relativním vyjádření) vykazoval například velkostatek Dívčí Hrad, jehož lesní hospodářství se k roku 1927 rozprostíralo na ploše o rozloze 235,1210 ha.⁶⁴⁴ Množství vytěženého dřeva na příkladech z let 1925/1926 a 1926/1927 znázorňuje tabulka 9:

⁶⁴⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 28A/t, kart. č. 291, Kommende Grundbesitzausweis, 1927.

Tabulka 16: Množství vytěženého dřeva na komendě Dívčí Hrad v letech 1925–1927

Hospodářský rok	Užitkové dřevo (m ³)	Palivové dřevo (m ³)	Klestí (m ³)	Celkem (m ³)
1925/1926	497,4	345,45	94,89	937,83
1926/1927	516,80	201,15	82,90	800,85
Celkem	1 014,29	546,60	177,79	1 738,68

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 28A/t, kart. č. 291, Bezogene Holzmasse 1925/26 u. 1926/1927.

Za povšimnutí zde stojí relativně větší podíl vytěženého palivového dříví, než jaký jsme pozorovali u komendy v Opavě. Správu lesa pak ukazuje tabulka 10:

Tabulka 17: Péče o lesy na komendě v Dívčím Hradě

Hospodářský rok	Znovuzalesněno (ha)	Lesní probírka (ha)
1925/1926	2,3100	0,4263
1926/1927	2,1000	0,4870
Celkem	4,4100	0,9133

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Bezogene Holzmasse 1925/26.

I z té je patrný rozdílný charakter správy lesního hospodářství oproti opavské komendě, především co se probírky týče. Zatímco v lesích náležejících opavské komendě docházelo k lesní probírce v delších časových intervalech a zahrnovala podstatně větší lesní plochy, tak na Dívčím Hradě se k probírce přistupovalo pravidelněji při zpracování přibližně stejně velkých územních celků.

Pokud je řeč o lesním porostu, je třeba pozastavit se též u jeho složení. Na to lze nahlížet ze dvou základních hledisek: Podle druhového určení stromů, které v lese rostly a podle jejich stáří. U druhového určení platí, že úroveň homogenity v rámci jednotlivých revírů či polesí byla poměrně značně vysoká a v hospodářských dokumentech správy jednotlivých řádových velkostatků je jí věnována jen malá pozornost. Jako daleko důležitější se jeví členění podle stáří stromů. Existovalo 5 věkových tříd, do kterých byly rozděleny jednotlivé lesní oblasti vykazující přibližně stejně starou populaci stromů.

Nový porost ve věku do 20 let představoval I. třídu, II. třída pak byla tvořena stromy ve věku od 21 do 40 let, III. třída lesním porostem, jehož věk ležel v intervalu od 41 do 60

let věku, IV. třídu představovaly stromy ve věku 61 až 80 let a poslední, V. třídu lesní porost starší 80 let. Příklad z komendy v Měcholupech k roku 1925 znázorňuje tabulka 11:⁶⁴⁵

Tabulka 18: Věkové složení lesního porostu na komendě Měcholupy z roku 1925

Věk (typ)	Holina	I. třída 1–20	II. třída 21–40	III. třída 41–60	IV. třída 61–80	V. třída 81 a více	Celkem
Rozloha (ha)	2,5954	38,3154	81,0995	33,0135	34,0800	18,2448	207,3486

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Výkaz lesní plochy komendy Měcholup (rozdělené podle jednotlivých oddělení a pododdělení a s udáním tříd stáří porostů podle dnešního stavu (1925) – mimo polesí „Těšnice“).

Vhodný věk pro těžbu byl přirozeně odvislý od druhu stromů, ovšem obecně pro všechny druhy v podmínkách, které panují v českých zemích, platí, že mýtný věk je vymezen spodní hranicí alespoň 80 let.⁶⁴⁶ V měcholupských lesích, rozdělených do čtyř polesí (uvedené údaje nezahrnují hodnoty vykazované v pátém polesí Těšnice, které bylo v roce 1926 separátně prodáno), byla převaha jehličnatých stromů, to znamená, že k dispozici pro těžbu bylo v roce 1925 přibližně 18 ha lesů, tedy necelých 9 % z jejich celkové rozlohy.

Výrazně horší situace byla v tomto ohledu u lesů náležejících ke komendě Dívčí Hrad ve Slezsku. Lesů bylo na tomto velkostatku 235,1210 ha a z toho se ve vlastní správě velkostatku nacházelo 203,0845 ha, přičemž věkovou strukturu právě těchto lesů, vztaženou k hospodářskému roku 1927/1928 znázorňuje níže uvedená tabulka 12. Ostatní lesy byly vesměs propachtovány nebo nebyly vhodné pro těžbu dřeva.

Tabulka 19: Věkové složení lesního porostu na komendě Dívčí Hrad z roku 1928.

Věk (let)	I. třída 0–20	II. třída 21–40	III. třída 41–60	IV. třída 61–80	V. třída 81 a více	Celkem
Rozloha (ha)	77,1599	40,1038	31,3561	51,2447	3,2200	203,0845

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 28A/t, kart. č. 291, Ausweis über den Zustand der Waldbestände mit Stand 1927/1928 der Ordens Kommende Maidelberg.

⁶⁴⁵ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Výkaz lesní plochy komendy Měcholup (rozdělené podle jednotlivých oddělení a pododdělení a s udáním tříd stáří porostů podle dnešního stavu (1925) – mimo polesí „Těšnice“).

⁶⁴⁶ U jehličnanů je zpravidla nižší, u dubů se naopak může pohybovat okolo 120 let věku.

Z tabulky vyplývá, že nejhojněji byla zastoupena I. třída, tvořená nejmladší skupinou stromů. Na druhém místě se pak co do výměry umístila IV. třída, v níž byly zastoupeny stromy, které takřka dosáhly věku, ve kterém se stanou vhodnými pro pokácení. Poslední, V. třída však byla již takřka vytěžena, což do určité míry hrozilo nebezpečím, že těžba bude muset být pozastavena. U tabulky 9 jsme se pozastavovali nad tím, že vykázané množství vytěžené dřevní hmoty je vzhledem k rozloze lesů překvapivě nízké. Důvod tohoto jevu se tedy zjevně skrývá ve věkové struktuře lesa. Stromy vhodné k těžbě byly v této době již takřka vymýceny.

Lesní hospodářství se oproti zemědělství liší mimo jiné v časovém horizontu, v jakém se hospodaří. Zatímco u zemědělských produktů je nejzazší horizont položen maximálně několik let vpředu,⁶⁴⁷ zpravidla se však orientuje na roční cykly, u lesnictví se efekt dostaví až doslova po několika generacích. Do určité míry této povaze odpovídá i riziko, které je s daným typem hospodaření spojeno. Zatímco zemědělská úroda je spojena s poměrně značným rizikem v podobě rozmarů počasí (sucho, přílišné deště, kroupy), lesy jsou vůči těmto vlivům o něco víc odolné, ačkoliv zcela imunní samozřejmě také nejsou. Značné ohrožení však pro ně představují různí škůdci, jejichž útoky mají mnohdy fatální následky.

Příkladem takovéto situace může být i řádový velkostatek v Horní Libchavě, který byl roku 1924 zasažen takzvanou mniškovou kalamitou, která se dotkla přibližně 26 % všech lesů na velkostatku. Lesní majetek náležející k velkostatku v Horní Libchavě byl rozprostřen na devatenácti izolovaných parcelách, které dohromady tvořily dva revíry (Slunečné a Stružnice). Rozlohu těchto revírů, věkovou strukturu na nich rostoucích stromů a úbytky v důsledku mniškové kalamity znázorňuje tabulka 13:

Tabulka 20: Struktura lesního majetku velkostatku Horní Libchava k roku 1924.

Revír	Věk (let)	I. třída 0–20 (ha)	II. třída 21–40 (ha)	III. třída 41–60 (ha)	IV. třída 61–80 (ha)	V. třída 81 a více (ha)	Celkem (ha)
Stružnice		69,70	56,03	75,58	83,52	43,49	328,36
Slunečné		53,81	90,72	71,72	64,48	50,61	331,34
Celkem		123,51	146,75	147,30	148,04	94,10	659,70

⁶⁴⁷ Například u chovu některých druhů dobytka.

V důsledku mniškové kalamity ubylo celkově						
Celkem	0	26,04	58,17	55,83	32,67	172,71
V roce 1924 zbylo použitelné lesní půdy						
Celkem	123,51	120,71	89,13	92,21	64,43	486,99

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 566, sig. 28A/s, kart. č. 291, Werthberechnung des zur landtäflichen Domaine Ober Liebich gehöringen Waldbesitzes (ze dne 9. ledna 1925).

Z tabulky je zřejmé, že v důsledku mniškové kalamity přišel velkostatek o 172,71 ha lesů, to znamená, že se rozloha lesů snížila z původních 659,70 ha na 486,99 ha. Ztráta se týkala především stromů z věkových tříd III. a IV., tedy ve věku 41–80 let. Ztracená masa dřeva byla vyčíslena na 41 611 m³.⁶⁴⁸

Mnišková kalamita znamenala pro velkostatek značnou komplikaci. Bylo odhadnuto, že zalesnění zasažených holých ploch bude stát nejméně 2 000 Kč/ha, což za celou zasaženou plochu činilo 345 420 Kč. Vedle toho je zapotřebí vzít v úvahu, že velkostatek citelně utrpěl i po estetické stránce. Spolu s neutěšenou hospodářskou situací Českého velkopřevorství a skutečností, že rovněž tak budova zámku v Horní Libchavě se nacházela ve značně zuboženém stavu (a výdaje na její základní opravy byly odhadnuty na 212 000 Kč)⁶⁴⁹, měla mnišková kalamita značný vliv na rozhodnutí řádu velkostatek prodat.

Co se týče již vzpomenutého polesí Těšnice, náležejícího k měcholupské komendě, dochoval se jeho podrobný popis z roku 1918, který můžeme použít pro ilustraci stavu velkopřevorských lesů a některých sledovaných ukazatelů. Podrobné hodnoty vztahující se k tomuto polesí jsou obsahem přílohy č. 1.

Další, daleko méně podrobný popis polesí Těšnice byl vyhotoven při inspekci Státního pozemkového úřadu, konané za účelem zjištění předpokladu pro rozhodování o žádosti za propuštění celého velkostatku ze zámku. Z této inspekce byl sepsán zástupci Státního pozemkového úřadu JUDr. Josefem Tůmou, Ing. Janem Novotným a Ing. Otakarem Rákosníkem, za přítomnosti vrchního správce měcholupské komendy Viléma Zeise dne 23. září 1925 protokol. V něm je zvláštní pozornost věnována právě polesí

⁶⁴⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 566, sig. 28A/s, kart. č. 291, Werthberechnung des zur landtäflichen Domaine Ober Liebich gehöringen Waldbesitzes (ze dne 9. ledna 1925).

⁶⁴⁹ Ibidem, Stav panství Horní Libchava (nedatováno, asi z roku 1925).

Těšnice, a to pravděpodobně z důvodu, že o toto polesí mělo zájem vícero potenciálních kupců.⁶⁵⁰

Polesí Těšnice, které se rozprostíralo na úbočí stejnojmenného pahorku s nadmořskou výškou 460 metrů nad mořem, mělo v roce 1925 rozlohu 34,6340 ha (tedy stejnou, jakou zaznamenala revize roku 1918) a nacházelo se na okraji velkostatku, přičemž navazovalo na lesy náležející k velkostatku Chudenice a lesy patřícími městu Klatovy. Lesní půda v tomto polesí byla tvořena málo propustným jílem a porost byl jehličnatý s převahou borovic. Dalšími zastoupenými druhy stromů zde byli smrk, modřín a jedle. Hospodářský turnus na tomto polesí byl 80 let a průměrný roční přírůstek dosahoval výše přibližně 3 m³ na hektar, tedy asi 240 m³ za turnus.

Suma dřevní hmoty v polesí se oproti revizi konané roku 1918 snížila na 3 512,47 m³. Znatelný úbytek zaznamenal především oddíl „V Měcholupsku“, kde dřevní hmota poklesla o 386,53 m³, zatímco v oddíle „U skály“ byl zaznamenán pokles pouze o 6 m³.⁶⁵¹ Přitom, pokud bychom uvažovali roční přirozený přírůstek dřevní hmoty, který dosahoval výše 78 m³, dal by se vzhledem ke skutečnosti, že v polesí k těžbě vzhledem k věku stromů docházet nemělo, očekávat přírůstek ve výši přibližně 546 m³.⁶⁵² Úbytek byl však zapříčiněn mimo jiné mniškovou kalamitou, která polesí částečně zasáhla.⁶⁵³

Co se správy lesů týče, tak o lesy se na zmiňovaném měcholupském velkostatku staral jeden lesní, jeden stabilní hajný a tři výpomocní hajní.⁶⁵⁴ Hajnými byli roku 1925 Josef Krátký, Jakub Petlán, František Luda a Josef Nováček (výpomocný hajný, jenž měl na starosti polesí Těšnice)⁶⁵⁵ lesním pak byl pan Antonín Vít.⁶⁵⁶ K ruce pak měli přirozeně řadu hospodářských dělníků. Zaměstnancům řádových velkostatků se budeme věnovat v jedné z nadcházejících kapitol podrobněji.

⁶⁵⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Protokol (ze dne 23. září 1925) o výsledcích místního komisionálního šetření nařízeného SPÚ dne 8. září 1925 za účelem zjištění předpokladu pro rozhodování o žádosti o propuštění velkostatku Měcholupy ze záboru.

⁶⁵¹ Pro původní hodnoty viz přílohu č. 1.

⁶⁵² Pokud budeme uvažovat roční přírůstek 78 m³ v období přibližně 7 let, které od sebe obě revize dělily.

⁶⁵³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Příloha protokolu (ze dne 23. září 1925) o výsledcích místního komisionálního šetření nařízeného SPÚ dne 8. září 1925 za účelem zjištění předpokladu pro rozhodování o žádosti o propuštění velkostatku Měcholupy ze záboru: Výkaz porostů v lesních odděleních 11 a 12 „Těšnice“ podle dnešního stavu.

⁶⁵⁴ Ibidem, Protokol (ze dne 23. září 1925) o výsledcích místního komisionálního šetření nařízeného SPÚ dne 8. září 1925 za účelem zjištění předpokladu pro rozhodování o žádosti o propuštění velkostatku Měcholupy ze záboru.

⁶⁵⁵ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Komenda Měcholupy: Výkaz služného zřízenců komendy v Měcholupech za III. čtvrtletí 1924–25.

⁶⁵⁶ Ibidem, Lesní Antonín Vít, Nárok na pensi za odsloužená léta u mezinár. souv. řádu rytířů maltézkých (duben 1925).

5.4.3 Otázka financí a břemen velkostatků

S velkostatky pochopitelně nebyla spojena jen produkce, ale také trvalá břemena. V této podkapitole bude věnována pozornost břemenům dvojího typu: patronacím a daním.

Patronátní právo a s ním spojené povinnosti patří k právním institucím, které mají své kořeny již v raném středověku, a v průběhu doby doznaly značný vývoj. Jedním z jeho nejviditelnějších projevů byla, zjednodušeně řečeno, povinnost majitele panství (později velkostatku) financovat kostely ležící na jeho území.⁶⁵⁷ Zároveň je třeba konstatovat, že částky, které musel velkostatek jako patron kostelů a far vynakládat, nebyly nijak zvlášť vysoké.

Například na velkostatku Horní Libchava disponoval jeho majitel patronátními právy ke čtyřem kostelům: v Libchavě, ve Volfarticích, ve Slunečném a ve Skalici.⁶⁵⁸ Patronátní břemena spojená s těmito kostely nebyla nijak veliká, ovšem na druhé straně je rozhodně nelze označit za zcela zanedbatelná. Podle výkazu požitků administrátorů far z roku 1925 bylo beneficium fary v Horní Libchavě celkem 3 096,34 Kč. Tyto peníze pocházely především z nadací, a právě od patrona, tedy od velkostatku, od kterého dále kostel dostával 92 l pšenice, 65 l žita a 706 l ovsa.

Beneficium fary ve Slunečném bylo celkem 3 500 Kč, přičemž hlavní měrou se na něm podíleli zádušní fond a opět velkostatek jako jeho patron. Desátek od velkostatku byl představován 2 q pšenice, 2 q žita, 1 q ovsa a 2 q brambor.

Beneficium fary ve Skalici bylo vůbec největší, jelikož dosahovalo výše 4 540,87 Kč. Tato částka byla tvořena především úrokem z kapitalizovaného příslušenství a subvencí od patrona, tedy od velkostatku. Desátek tato farnost nedostávala žádný.

Beneficium fary ve Volfarticích dosahovalo výše 3 723,52 Kč a bylo tvořeno příjmy za prodej dřeva, z nadací a z plateb od velkostatku. Desátek této fary byl představován 46 l pšenice, 230 l žita, 322 l ovsa.

Nakonec fara ve Stružnici dostávala pouze desátek, který byl ve výši 933 l žita a 1039 l ovsa. Dohromady zaplatil velkostatek všem těmto kostelům za rok 1925 8 080 Kč.⁶⁵⁹

⁶⁵⁷ Podrobnosti k otázce patronátního práva viz zde: Z. HLEDÍKOVÁ, J. JANÁK, J. DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, s. 177.

⁶⁵⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 566, sig. 28A/s, kart. č. 291, Stav panství Horní Libchava (nedatováno, asi z roku 1925).

⁶⁵⁹ *Ibidem*, Výkaz požitků P. T. důstojných pánů administrátorů far z rukou patronátního úřadu Libchava Horní. (ze dne 28. srpna 1925).

Platby od patrona však nebyly jediným zdrojem příjmů jednotlivých kostelů. Na příkladu strakonického velkostatku můžeme provést ilustrativní sondu do hospodaření sakrálních objektů pod patronací Českého velkopřevorství.

Strakonický velkostatek byl nositelem patronátního práva nad sedmi kostely. Těmi byly kostely sv. Prokopa a sv. Václava ve Strakonících, kostel Narození Panny Marie v Pičíně, kostel sv. Petra a Pavla v Horažďovicích, kostely sv. Martina a sv. Jana v Radomyšli a kostel Panny Marie na Podsrpu.

Přímo ve Strakonících měl tedy řád ve své správě dva kostely, o které se roku 1918 starali celkem čtyři řádoví kněží: Frā Josef Mergl, Frā Jan Westfál, Frā Ladislav Štoc a Frā Stanislav Ryckert.

Příjmy kostela sv. Prokopa v roce 1921 byly 54 225 Kč a výdaje pak 42 175 Kč. Řečeno moderním jazykem, *cash flow* (peněžní tok) kostela sv. Prokopa ve Strakonících za rok 1921 dosáhl výše 12 050 Kč. Na tomto místě je však důležité, že *cash flow*, tedy rozdíl mezi příjmy a výdaji, není totéž, co zisk, který lze vypočítat jako rozdíl výnosů a nákladů. Vypovídající hodnotu v případě kostela sv. Prokopa má především čistý aktivní zůstatek, který dosáhl roku 1921 výše 20 150 Kč.⁶⁶⁰

U hřbitovního kostela sv. Václava pak zaznamenáváme čistý aktivní zůstatek ve výši 1 800 Kč.⁶⁶¹ Farní kostel Narození Panny Marie v Pičíně, při němž působil Frā Martin Oliva, vykázal k roku 1921 čistý aktivní zůstatek 6 400 Kč.⁶⁶²

V případě kostela sv. Petra a Pavla v Horažďovicích, jenž měli na starosti Frā Jan Šmíka, Frā Antonín Hájek, Frā Adalbert Pelech a Frā František Domek, dosahoval aktivní čistý zůstatek výše 19 650 Kč.⁶⁶³ Kostely v Radomyšli spravovali Frā František Jung, Frā Antonín Kačaba a Frā Ignaz Foch. Kostel sv. Martina měl v roce 1921 čistý aktivní zůstatek 16 300 Kč⁶⁶⁴ a kostel sv. Jana 1 950 Kč.⁶⁶⁵ Konečně kostel Panny Marie na Podsrpu, jenž spravoval Frā Josef Chval, vykázal aktivní čistý zůstatek 12 450 Kč.⁶⁶⁶

Zanedbatelné nebylo (vedle patronačních povinností) ani daňové zatížení řádových majetků, které neustále narůstalo, jak znázorňuje příklad domovní daně u velkostatku v Horní Libchavě, zaznamenaný v grafu 2:

⁶⁶⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Strakonice – kostel sv. Prokopa – výpis kostelních účtů (1920 a 1921).

⁶⁶¹ Ibidem, Strakonice – kostel sv. Václava – výpis kostelních účtů (1920 a 1921).

⁶⁶² Ibidem, Kostel narození Panny Marie v Pičíně – výpis kostelních účtů (1920 a 1921).

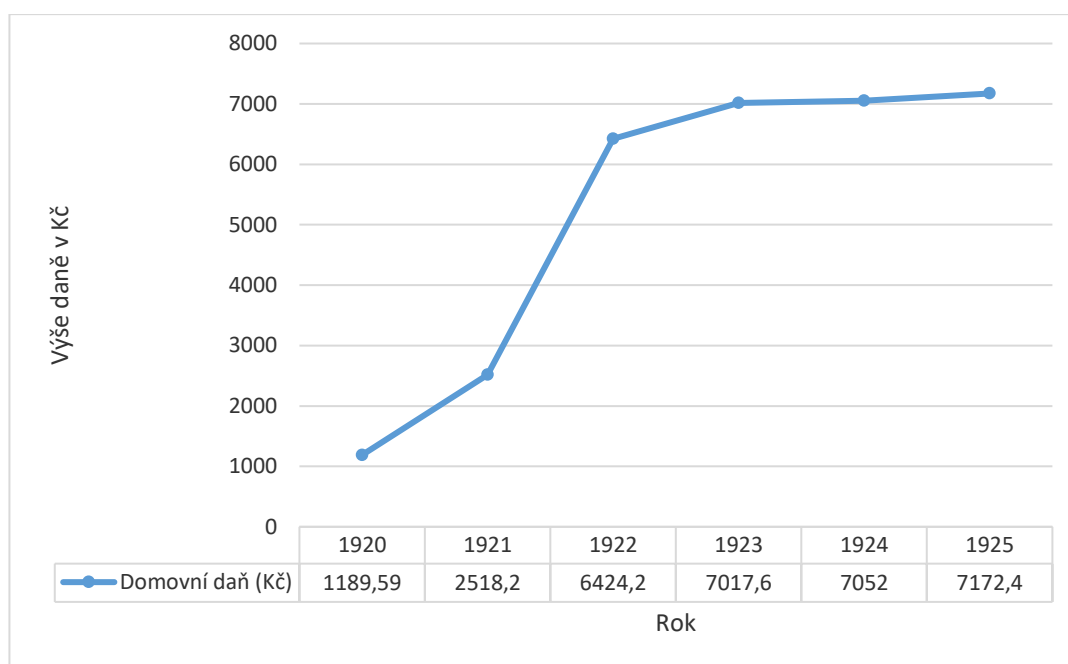
⁶⁶³ Ibidem, Kostel sv. Petra a Pavla Horažďovice – výpis kostelních účtů (1920 a 1921).

⁶⁶⁴ Ibidem, Kostel sv. Martina – Radomyšl – výpis kostelních účtů (1920 a 1921).

⁶⁶⁵ Ibidem, Kostel sv. Jana – Radomyšl – výpis kostelních účtů (1920 a 1921).

⁶⁶⁶ Ibidem, Kostel Panny Marie – Podsrpy – výpis kostelních účtů (1920 a 1921).

Graf 2: Vývoj placené domovní daně na velkostatku Horní Libchava od roku 1920 do roku 1925

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Daně Horní Libchava – odpověď na dopis inspektora Schmieda ze dne 25. 10. 1928.

Nejvyšší nárůst této daně je možné pozorovat mezi lety 1921 a 1922. Z růstu daňové zátěže tak není možné vinit inflaci, jelikož československá poválečná inflace byla překonána v roce 1921 a československá monetární politika naopak tendovala k deflaci.⁶⁶⁷ Suma zaplacených domovních daní za roky 1920–1925 dosáhla na velkostatku v Horní Libchavě celkové výše 31 373,99 Kč, což je pro srovnání jen o nepatrně nižší částka, nežli byl v roce 1925 roční výnos velkostatku z propachtovaných pozemků.

Vedle toho je zapotřebí si také uvědomit, že jednotlivé řádové velkostatky musely platit i další daně. Například jen daň z příjmu za období od roku 1921 do 31. května 1925 dosáhla v Horní Libchavě výše 42 342 Kč, z čehož bylo zaplaceno 30 952 Kč a zůstal nedoplatek 11 390 Kč.⁶⁶⁸

Vedle daní měly jednotlivé komendy rovněž povinnost odvádět část svých příjmů svému komturovi, respektive receptorátu Českého velkopřevorství. Z těchto peněz pak hradil řád mimo jiné svou charitativní činnost. Odvody se prováděly zpravidla jednou ročně (za celý hospodářský rok) a jejich výše byla přirozeně proměnlivá, a to v závislosti na hospodářských výsledcích, kterých se podařilo komendě docílit. Pro ilustraci uvedeme opět příklad velkostatku v Horní Libchavě:

⁶⁶⁷ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky*, s. 216.

⁶⁶⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Odpověď na dopis inspektora Schmieda ze dne 25. 10. 1928.

Tabulka 21: Odvody velkostatku Horní Libchava

Hospodářský rok	1919/1920	1920/1921	1921/1922	1922/1923	1923/1924
Odvedená částka (hotově v Kč)	90 443,25	389 017,51	175 000,00	169 000,00	131 908,89

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 566, sig. 28A/s, kart. č. 291, Dopis Maxe Vacha, správce velkostatku Horní Libchava, kanceláři receptorátu SMOM v Praze (nedatováno).

Pokud bychom se chtěli zaměřit podrobněji na finanční strukturu jednotlivých velkostatků, můžeme k této problematice přistoupit přes analýzu příjmů a vydání. Za příklad může posloužit komenda v Obytcích v provozním roce 1924/1925. Její příjmy a výdaje v tomto roce zachycuje tabulka 15:

Tabulka 22: Příjmy a výdaje komendy v Obytcích v roce 1924/1925

Příjmy		Výdaje	
<i>Položka</i>	<i>Výše (Kč)</i>	<i>Položka</i>	<i>Výše (Kč)</i>
Provozní kapitál	396 872,54	Response	5 465
Pokladniční hotovost z předešlého roku	6 150,56	Fundace	7 599,93
Aktiva	51 359,62	Pense	7 974,02
Nájemné	19 299,55	Dary a almužny	13 172,73
Prodeje	880 575,43	Patronátní břemena	132
Cena pro vlastní závod spotřebovaných materiálů	210 201,46	Daně a přírážky	85 535
Vklady, kauce, závdavky	4 478,16	Pojištění	37 722,03
Zrušené vydání	2 396,30	Nájemné	1 454,04
Různý příjem	4 227,51	Stavební výlohy	25 110,12

		Udržování inventáře	26 205,87
		Nákup náradí	2 145,65
		Nákup dobytka	545,00
		Nákup semene atd.	24 381,93
		Nákup různé materie	38 707,10
		Správní výdaje	86 400,96
		Služby personálu	220 099,34
		Mzda dělnictvu	106 860,90
		Různé provozní výdaje	38 066,66
		Vklady, zálohy, kauce atd.	395 196,87
		Zrušené příjmy	5 219,50
		Různá vydání	8 414,86
		Hotově odvedeno	139 700
		Hotovost koncem roku	6 739,38
Celkem	1 575 561,13	Celkem	1 282 848,89
Příjmy snížené o výdaje		292 712,24	

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Přiznání k dani z příjmu pro berní rok 1926 (25. ledna 1927).

Výše uvedená tabulka ukazuje, že v případě komendy v Obytcích se jednalo o relativně stabilizovaný a výnosný statek. Z hlediska konečného výsledku hospodaření se jako nejvýznamnější jeví položka *Prodeje* (moderní účetní terminologií lze tuto položku chápat jako „tržbu za vlastní výrobky“) která se na celkových příjmech komendy v hospodářském roce 1924/25 podílela z 55,89 %. Pokud k ní přičteme položku *Cena pro vlastní závod spotřebovaných materiálů*, kterou lze chápat jako „změnu stavu materiálu“, dostaneme se k hodnotě celkové hmotné produkce velkostatku, která v tomto roce činila 1 090 776,89 Kč, což představuje 69,23 % celkových příjmů komendy Obytce. Naopak překvapivě malé příjmy plynuly velkostatku z nájmu nemovitostí.

Na straně výdajů je dominantní položka *Vklady, zálohy, kauce atd.* a hned za ní následují náklady na personál, které v součtu dosáhly výše 334 934,26 Kč (včetně započtení vyplácené penze). Pozoruhodná je daňová zátěž (v níž však ještě není započtena daň z příjmu), která tvoří jen 6,67 % veškerých výdajů. Zajímavými položkami jsou i *Dary a almužny* a *Patronátní břemena*, která byla v případě obytského velkostatku velice nízká.

Podívejme se i na další z řadových velkostatků a majetků, konkrétně na ty, které přímo podléhaly českému knížeti-velkopřevorovi. Těmito majetky jsou Strakonice, Horní Libchava a samotná rezidence velkopřevora na Praze III. č.p. 485. Příjmy a vydání jednotlivých majetků od 1. května 1921 do 30. dubna 1922 znázorňují tabulky 16, 17 a 18:

Tabulka 23: Příjmy a výdaje velkostatku Strakonice v období od 1. května 1921 do 30. dubna 1922

Příjmy		Výdaje	
<i>Položka</i>	<i>Výše (Kč)</i>	<i>Položka</i>	<i>Výše (Kč)</i>
Pokladní položka z minulého roku	48 495,49	Pasivní zůstatek z minulého roku	177 836,86
Aktivní zůstatky	7 432,09	Řádové dávky	13 455,00
Úroky z kapitálu	1 654,20	Daně a přirážky	130 302,44
Různé obecné příjmy	13 000,00	Pojistné	17 014,54
Prodeje: Výtěžek lesní	314 792,73	Patronátní vydání	94 186,26
Prodeje: Ryby a výtěžek z rybníků	113 226,55	Osobní: Platy	110 164,55
Prodeje: Výtěžek z cihelny	918,00	Osobní: Pense	30 758,33
Prodeje: Různé – kámen	17,96	Dary, podpory, almužny	9 636,80
Nájemné: Z pozemků	89 971,40	Udržování budov a inventáře	67 703,90
Nájemné: Z honitby	136,78	Správní výlohy	20 880,19
Nájemné: Mlýn	16 000,00	Provozní výlohy: Obecné	5 926,05
Nájemné: Pivovar (bývalý)	572,40	Provozní výlohy: Pozemkové	21 151,60
Rozličné příjmy	17 914,36	Provozní výlohy: Lesní	17 501,68
		Provozní výlohy: Rybníční	11 584,64

		Provozní výlohy: V uhelně	22 137,00
		Činže z honitby	422,80
		Různé výlohy	7 999,69
Celkem	624 131,96	Celkem	764 662,33
Příjmy snížené o výdaje		- 140 530,37	

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Bilance příjmů a vydání velkopřevora souver. Řádu Maltských rytířů Bailli Fra Jana Rudolfa Hardegga z 1/V. 1921–1922/30/IV.

Při analýze výše uvedených údajů, vztahujících se k velkostatku Strakonice, si zaslouží pozornost nejvyšší příjmové položky, a sice *Prodeje: Výtěžek lesní a Prodeje: Ryby a výtěžek z rybníků*. Především pak druhá jmenovaná položka koresponduje se skutečností, že se velkostatek nacházel v tradiční rybníkářské oblasti jižních Čech, a tento způsob podnikání, který proslavil například Rožmberky, tvořil významný příjem i pro strakonické panství.

Z výdajů jsou na prvním místě *Daně a přirážky*, následované, nikoliv překvapivě výdaji na platy. Relativně značná část prostředků byla vynakládána také na položku *Udržování budov a inventáře*.

Tabulka 24: Příjmy a výdaje velkostatku Horní Libchava v období od 1. května 1921 do 30. dubna 1922

Příjmy		Výdaje	
<i>Položka</i>	<i>Výše (Kč)</i>	<i>Položka</i>	<i>Výše (Kč)</i>
Pokladní hotovost z minulého roku	32 409,729	Daně a přirážky	121 172,04
Aktivní zůstatek	16 174,69	Pojistné	9 684,56
Úroky z jistin	563,96	Nadace	387,56
Různé obecné příjmy	2 290,23	Osobní: Platy	80 963,17
Prodeje: Z pozemků	82 833,62	Osobní: Pense	10 416,66
Prodeje: Z lesů	356 426,16	Dary, podpory, almužny	14 135,00

Prodeje: Z honitby	18 130,00	Udržování budov a inventáře	26 931,66
Nájemné: Z pozemků	38 951,62	Správní výlohy	2 602,90
Nájemné: Z budov	104,00	Provozní výlohy: Pozemkové	29 071,61
Nájemné: Z honitby	202,00	Provozní výlohy: Lesní	30 606,31
Nájemné: Z pivovaru	980,00	Provozní výlohy: Honební	3 704,80
Nájemné: Z hostince	800,00	Nájemné: Z honitby	975,00
Různé příjmy	14 750,57	Různá vydání	39 018,75
Zálohy na vyúčtování	3 000,00	Zálohy na vyúčtování	3 000,00
-	-	Odvedeno uživateli	175 000,00
Celkem	567 617,54	Celkem	547 670,02
Příjmy snížené o výdaje		19 947,52	

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Bilance příjmů a vydání velkopřevora souver. Řádu Maltských rytířů Bailli Fra Jana Rudolfa Hardegga z 1/V. 1921–1922/30/IV.

Podobně jako ve Strakonicih, i v Horní Libchavě tvořil klíčovou příjmovou položku výnos z prodeje lesní produkce. Odpadá však příjem z rybníkářství. Struktura nákladů je také podobná: Nejvýznamněji se na nich podílelo zdanění a náklady na zaměstnance.

Tabulka 25: Příjmy a výdaje rezidence velkopřevora na Praze III., č.p. 485 v období od 1. května 1921 do 30. dubna 1922

Příjmy		Výdaje	
<i>Položka</i>	<i>Výše (Kč)</i>	<i>Položka</i>	<i>Výše (Kč)</i>
Aktivní zůstatek z loňského roku (při soupisu zadržena hotovost)	300,00	Pojistné proti ohni a úrazu	639,92
Nájemné	1 278,00	Osobní výlohy	400,00
Různé příjmy – náhrada pojistného etc.	1 086,11	Osobní pense	4 000,00
Doplněk	3 049,71	Almužna, dary, podpory	350,00
-	-	Tiskopis	23,90
-	-	Přihlášeno na dávku z majetku	300,00
Celkem	5 713,82	Celkem	5 713,82
Příjmy snížené o výdaje		0	

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Bilance příjmů a vydání velkopřevora souver. Řádu Maltských rytířů Bailli Fra Jana Rudolfa Hardegga z 1/V. 1921–1922/30/IV.

Konečně hospodaření velkopřevorské rezidence lze označit za účelové: Zdá se, že bylo cíleně vedeno tak, aby na příjmech a výdajích dosahovalo vyrovnaného stavu.

Je však třeba mít a paměti, že vedle výše uvedených položek existovaly i další aspekty, které ovlivňovaly bilanci jednotlivých výtěžků a srážek, a jejich výsledek pak ovlivnil celkový výnos. Tyto položky pro jednoduchost nebudou v této práci reflektovány (jedná se například o výtěžek plynoucí ze zvětšené ceny budov a podobně) a budou uvedeny jen finální výnosy, které znázorňuje tabulka 19:

Tabulka 26: Finální výnosy velkostatků Strakonice, Horní Libchava a pražské rezidence velkopřevora

Majetek	Celkový užitek (Kč)
Strakonice	0 (<i>Ačkoliv dosáhl finální výnos velkostatku výše 52 076,87 Kč, byla celá tato částka obětována na umoření dluhu velkostatku</i>).
Horní Libchava	197 321,83
Pražská rezidence	– 9842,50
Celkový „užitek“ velkopřevora	187 479,33

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Bilance příjmů a vydání velkopřevora souver. Řádu Maltských rytířů Bailli Fra Jana Rudolfa Hardegga z 1/V. 1921–1922/30/IV.

Finanční hospodaření jednotlivých řádových i konventuálních velkostatků, jakožto i finanční hospodaření Českého velkopřevorství a pražského kněžského konventu jako celků by si zasloužilo daleko podrobnější rozbor, ovšem, jak již bylo uvedeno v úvodu, především vzhledem k rozsahu této problematiky byla otázka financí pojednána jen velmi stručně.

5.4.4 Zaměstnanci na řádových velkostatech

Ekonomická teorie základně rozlišuje tři typy produkčních faktorů: Práci, půdu a kapitál. O půdě a kapitálu jsme se v našem vyprávění, které je věnováno hospodaření Maltézského řádu v českých zemích v období takzvané první Československé republiky, již zmínili, takže zbývá popsat třetí z výrobních faktorů, který je v tomto případě představován zaměstnanci řádu, přičemž pozornost bude soustředěna především na pracovníky na jednotlivých velkostatech.

Pán na velkostatku byl vždy daný: Buď jím byl sám velkopřevor, který měl k dispozici několik velkopřevorských statků (Strakonice a Horní Libchavu) nebo komtur, pokud se jednalo o komendu (Dívčí Hrad, Opava, Měcholupy, Obytce a Dožice, u nichž měl komtur hodnost bailli), popřípadě, u konventuálních statků, to byl převor konventu (Březiněves a Motol).

Praxe ovšem byla taková, že až na výjimky (například u Dívčího Hradu) se pán na velkostatku dlouhodoběji nezdržoval a jeho vláda nad statkem byla vyjádřena v podobě příjmu, který mu z něj plynul, a který pak byl mnohdy dále použit pro různé humanitární účely, jak již o tom byla řeč.

Do každodenního chodu velkostatku zasahovali páni jednotlivých velkostatků většinou jen málo. Větší, především kontrolní vliv měl receptorát velkopřevorství, ale faktické otěže provozu velkostatku držel ve svých rukách jeho správce. Jeho hlavním úkolem bylo zajistit, aby na velkostatku vše fungovalo tak, jak má a velkostatek tak mohl dlouhodobě generovat přiměřený zisk. Rovněž tak vypracovával hospodářské plány nebo se na jejich vypracování alespoň podílel.

Postavení správce velkostatku bylo sice náročné, ale na svou dobu bylo velmi dobře honorované a prestižní, takže bylo rovněž velmi žádané. Pokud se chtěl správce ve své pozici udržet co nejdéle, bylo vhodné, když udržoval dobré styky s receptorátem v Praze. Například správce velkostatku v Horní Libchavě Maximilian Vach poslal receptorátu 20. prosince 1924 dopis, v němž přeje „veselé užití Vánoc a šťastný nový rok“, přičemž o dva dny dřív zaslal na receptorát i dva bažanty jako dar.⁶⁶⁹

Velmi významnou funkci měl také lesní, který měl rozhodující slovo ve správě lesů na velkostatku. I tato funkce, která měla spíše úřední charakter, byla relativně dobře platově ohodnocená, prestižní a žádaná. Lesní měl pod sebou několik lesních hajných, kteří vykonávali svou práci povětšinou přímo v lesích. Jistou zemědělskou obdobou lesního byl šafář, který měl na starosti pracovníky na zemědělské půdě a rovněž dozor nad chovem dobytka.

Mezi pracovníky velkostatku lze počítat i lidi, kteří pracovali přímo v panském sídle. Mezi ně patří zahradník, který měl na starosti údržbu zámeckých zahrad a parku, kočí a samozřejmě služebnictvo. Již jsme jmenovali správce velkopřevorského velkostatku v Horní Libchavě Maxmiliána Vacha, a zvoleného příkladu se přidržíme i nadále. Tabulka 20 uvádí zaměstnance panství Horní Libchava k listopadu roku 1923. Kromě jmen a funkcí zaznamenává i dobu jejich služby na velkostatku, rodinný stav, počet dětí a roční plat v hotovosti:

Tabulka 27: Zaměstnanci velkostatku Horní Libchava k roku 1923

Jméno	Funkce	Let služby	Stav a počet dětí	Roční plat v hotovosti (Kč)
Maximilian Vach	Správce velkostatku	17	Ženat, 2 děti	16 620
Ernst Sacher	Lesní	4	Svobodný	8 400

⁶⁶⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 566, sig. 28A/s, kart. č. 291, Dopis Maxe Vacha, správce velkostatku Horní Libchava, receptorátem radovi SMOM ze dne 20. 12. 1924.

Josef Pudil	Zahradník	42	Ženat, děti odrostlé	2 000
Josef Wünschsen	Lesní hajný	19	Ženat, děti odrostlé	4 200
Josef Wünschsen	Lesní hajný	10	Ženat, 2 děti	4 200
Anton Hanke	Lesní hajný	41	Ženat, děti odrostlé	4 200
Václav Hocke	Lesní hajný	31	Ženat, 2 děti, 5 již odrostlých	4 200
Josef Březovský	Lesní hajný	15	Ženat, 1 dítě, 4 již zaopatřené	4 200
Vilém Müller	Šafář	17	Ženat, děti odrostlé	4 200
Josef Richter	Sluha	17	Ženat, děti odrostlé	4 200
Josef Václavík	Kočí	22	Ženat, 3 děti	4 200

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 566, sig. 28A/s, kart. č. 291, Horní Libchava: soupis zaměstnanců, délky služby, rodin a jejich platů ze dne 6. listopadu 1923.

Kromě stálých zaměstnanců, jejichž práce měla mnohdy spíše úřední, administrativní či dozorcí charakter, pracovali na velkostatech pochopitelně také hospodářští dělníci. Například na řádové baillivě v Dožicích, kde bylo 12 stálých zaměstnanců (mimo jiné lesní správce František Lapka, šafář Václav Kuba, lesní hajný František Eichler a další) bylo hospodářských dělníků v roce 1925 zaměstnáváno celkem 31 (včetně výpomocných sil), přičemž každý z nich průměrně pracoval na velkostatku přibližně 113 hodin měsíčně.⁶⁷⁰ Pro úplnost ještě uvedeme, že dožický velkostatek evidoval ještě 4 penzisty: Bývalého čeledína Antonína Rodinu, kterému platil výslužné a vdovy po bývalém lesním, šafáři a správci.⁶⁷¹

Je třeba mít na paměti, že v tabulce 20 je zaznamenán pouze „roční plat v hotovosti“, který ve skutečnosti představoval jen část příjmu, jenž zaměstnanci velkostatku dostávali. Vedle základního služebného totiž dostávali také drahotní příplatky, byt, otop a deputát, čili platby v naturáliích. Tyto různé příplatky způsobily, že skutečná mzda zaměstnanců velkostatku byla daleko vyšší. Je to patrné z příkladu lesního Antonína Víta z měcholupského velkostatku, který 30. dubna 1925 nastupoval do penze. Ve službách komendy působil od 1. listopadu 1892 a v posledním roce své služby bral ročně se všemi

⁶⁷⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Dožice – výplatní listina: mzdy hospodářského dělnictva v měsíci květnu 1925.

⁶⁷¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Dožice – seznam zaměstnanců velkostatku z 6. dubna 1926.

příplatky celkem 19 942,6 Kč. Z tohoto platu mu byla vyměřena penze ve výši 16 590,4 Kč. Strukturu jeho příjmů znázorňuje tabulka 21:

Tabulka 28: Výměr penze lesního Antonína Víta na velkostatku v Měcholupech

Odslouženo (od 1. 11. 1892 do 30. 4. 1925)	32 let a 6 měsíců
Léta válečná	2 roky a 6 měsíců
Služebních roků celkem	35 let
Nynější (1925) základní služebné	4 308 Kč
Drahotní přídavky (2 děti)	7 620 Kč
Byt a otop	2 385,60 Kč (20 % služebného)
Deputát: Pšenice (4 q) Žito (5 q a 60 Kg) Brambory (30 q) Mléko (730 l) Petrolej (80 l) Ocenění deputátu pro potřeby výpočtu penze (40 % dle pensijního normálu)	Celkově oceněn na: 5 629 Kč Oceněno na: 1 040 Kč Oceněno na: 1 232 Kč Oceněno na: 1 800 Kč Oceněno na: 1 460 Kč Oceněno na: 160 Kč 2 276,80 Kč
Plat	19 942,60 Kč
Celková penze	16 590,40 Kč

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Lesní Antonín Vít, Nárok na pensi za odsloužená léta u mezinár. souv. řádu rytířů maltézských (duben 1925).

S výměrou penze mohly být čas od času problémy. Příkladem může být snažení pana Jana Pražáka z roku 1938, tedy z doby, kdy již velkostatek Měcholupy dávno nebyl v majetku Českého velkopřevorství. K jeho snažení se váže následující příběh: Bývalý komendní zaměstnanec Jan Pražák se koncem léta roku 1938 obrátil na Všeobecný penzijní ústav s oznámením, že za něj, prý omylem, nebylo od 1. července roku 1920 do 31. prosince téhož roku placeno penzijní pojištění. V této době byl údajně jmenován na velkostatku porybným.

Dopisem z 15. září 1938 se proto obrátilo receptorství Českého velkopřevorství na bývalého vrchního správce komendy pana Viléma Zeise s žádostí o pomoc, protože částka,

kteřou mělo na údajně nezaplaceném pojistném doplatit, se mu zdála být příliš vysoká. Navíc, jelikož byl bývalý správce velkostatku Vilém Zeis známý svou mimořádnou pečlivostí, nepovažovalo receptorství za příliš pravděpodobné, že by pojištění opomněl zaplatit. Proto se zdráhalo s jeho doplatkem a žádalo bývalého správce, zda nemá uchované nějaké podklady, které by mohly posloužit jako důkaz, že pan Jan Pražák v inkriminované době jako porybný nesloužil a jen se touto cestou domáhá zvýšení penze.⁶⁷²

Pan Vilém Zeis ve své odpovědi obavy receptorátu potvrdil. Uvedl, že Jan Pražák byl na komendě zaměstnán jako vrátný, jako strojník při parním mlácení a elektrickém osvětlení, jako dohlížitel na lidi pracující na polích a loukách a pomáhal při nasazování a lovení rybníků, ale nikdy nepracoval jako porybný. Bohužel však nemohl předložit požadované doklady z roku 1920, protože po prodeji velkostatku nový majitel všechny důchodenské knihy s přílohami zničil.

Co se dotyčného Jana Pražáka týče, tak byl v této době (1938) stár 52 let, ovšem utrpěl těžký úraz a zlomeninu levé ruky při spouštění traktoru, takže bylo pravděpodobné, že již zůstane invalidou. Z tohoto důvodu také zjišťoval, jakou by dostal penzi v případě, že by musel opustit službu. Bylo mu sděleno, že přibližně 800 Kč měsíčně, tedy asi 9 600 Kč ročně. Podle nejpravděpodobnější varianty příběhu se mu tato částka nezdála dostačující, a tak se snažil o navýšení této penze. Je ovšem také možné, že se skutečně domníval, že podobnou funkci vykonával a zaměnil ji například se svou pomocí při výlovu rybníků. Každopádně pro své tvrzení neměl žádné důkazy. Jako porybný byl totiž dle dochovaných oficiálních dokumentů poprvé veden až k 9. dubnu 1929, ovšem to byl již velkostatek dávno prodán novému majiteli.⁶⁷³

Podobné případy, zdá se, však nebyly na měcholupském velkostatku ojedinělé. Dalším příkladem může být František Suda, který byl schovancem bývalého zahradníka na velkostatku Antonína Krokuse a na jeho přimluvu se stal provizorním hajným v jednom z poleší, které mělo výměru 56,50 ha.

Za své služby měl podle původní dohody dostávat následující odměnu: 3 400 Kč v hotovosti ročně, dále 4 q pšenice, 560 kg žita, 730 l mléka, 20 q brambor, 12 m³ polenového dříví a byt s elektrickým osvětlením. Navíc později, když byl jeho pěstoun zahradník Antonín Krokus penzionován, povolil komtur komendy, aby si hajný František

⁶⁷² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Dopis z receptorství Českého velkopřevorství SMOM panu Vilému Zeisovi, bývalému vrchnímu správci komendy v Měcholupech z 15. září 1938.

⁶⁷³ Ibidem, Dopis bývalého vrchního správce komendy v Měcholupech Viléma Zeise receptorství Českého velkopřevorství SMOM, nedatováno (mezi 15. – 24. září 1938).

Suda držel krávu v panské stáji, která mu byla za 324 Kč ročně živena (tedy za úplně stejných podmínek, jaké měli ostatní zaměstnanci velkostatku).

Od roku 1923 mu byl na vlastní žádost zvýšen roční plat v hotovosti o 800 Kč s tím, že dalších 400 Kč ročně bude dostávat, až bude jeho dítě navštěvovat školu mimo „rajon Měcholupský“. Kromě toho v době, kdy komtur pobýval na zámku, zde manželka Františka Sudy posluhovala za odměnu ve výši 150 Kč měsíčně. Takové podmínky platily až do prodeje velkostatku dne 30. dubna 1925. Nedlouho po prodeji, snad v obavě, že pod novým majitelem ztratí své místo, vystoupil František Suda s tvrzením, že měl za svou službu dostat v prvním roce 6 000 Kč a v dalších letech pak 10 000 Kč ročně a žádal o zaplacení nedoplatku 13 000 Kč. Tento jeho smyšlený nárok však receptorství řádu striktně odmítlo.⁶⁷⁴

Navzdory výše uvedeným příkladům je třeba zdůraznit, že se správa velkostatku ke svým zaměstnancům chovala výrazně nadstandardně. Například dle v té době platných zákonů nepodléhali čeledínové a do 1. července 1920 ani dozorčí pracovníci penzijnímu pojištění. Správa komendy však dobrovolně zaplatila penzijní pojištění svým (oprávněným) zaměstnancům již od 1. ledna 1909, tedy výrazně nad rámec, jaký jí nařizovala platná legislativa.⁶⁷⁵ I při prodeji měcholupského velkostatku (k němuž došlo dne 1. května 1925) byl kladen mimořádný důraz na ochranu zaměstnanců. Mezi požadavky řádu bylo, aby nový majitel převzal s velkostatkem i jeho zaměstnance, a to za stávajících podmínek.

Tohoto stavu se však nepodařilo docílit vždy. Jak vyplývá například z korespondence vedené v době po prodeji velkostatku v Dožicích, tak se s příchodem nového majitele podmínky zaměstnanců radikálně zhoršily. Ve svém dopise ze 7. listopadu 1930 si bývalý lesní hajný František Eichler stěžoval, že noví majitelé zacházeli se služebnictvem a ostatním personálem velmi špatně a že on sám byl propuštěn, přičemž upadl do bídy. Odvolával se proto na služby své rodiny řádu a uvedl, že má 3 děti školou povinné, přičemž žádal inspektora Karla Schmidta za přímluvu u receptora řádu, jestli by pro něj neměl nějakou službu či možnost podpory (jelikož ještě nemá nárok na penzi). Frā Hammerschmied, převor konventu, mu dne 15. listopadu 1930 napsal alespoň doporučení, ve kterém stojí, že František Eichler byl zaměstnán řádem od 1. března 1913 do 31. prosince 1925 a své povinnost plnil vždy pilně a poctivě.⁶⁷⁶ Víc toho pro něj řád, který dávno přišel o všechny své velkostatky v jihozápadních Čechách, udělat nemohl.

⁶⁷⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 343, sig. C/7, kart. č. 179, Dopis inspektora panství Obytce receptorství SMOM v Praze ze dne 28. února 1926.

⁶⁷⁵ Ibidem.

⁶⁷⁶ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Dopis bývalého hajného z Dožic Františka Eichlera ze dne 7. 11. 1930.

5.4.5 Ostatní aspekty hospodaření na řákových velkostatech

Na některých velkostatech hrály důležitou roli v rámci jejich hospodaření rybníky. Jak bylo nastíněno v kapitole zabývající se financemi, příjmy z rybníčního podnikání tvořily značnou část výnosů například na strakonickém velkostatku. Na jiných řákových državách byl naopak jeho význam spíše marginální. Kromě Strakonice mělo svou tradici rybníkářství i v Měcholupech u Klatov. Když zde bylo v roce 1925 prováděno šetření za účelem zjištění předpokladu pro rozhodování o žádosti o propuštění velkostatku Měcholupy ze záboru, bylo konstatováno, že rybníční hospodářství „je vedeno způsobem racionálním“.⁶⁷⁷ Na základě dostupných podkladů bylo zjištěno, že za uplynulých 12 let činí průměrný výtěžek 86 kg na jeden hektar zavodněné plochy. Jednotlivé rybníky se nacházely v katastrálních obcích Měcholupy, Petrovičky, Třebíšov a Domažličky při celkové rozloze 25,0003 ha.⁶⁷⁸ Choval se v nich především kapr, a to jak „na rybu vážnou“, tak na násadku.⁶⁷⁹

Velkostatek měl enormní zájem především o propuštění rybníku Rokos, který leží v bezprostřední blízkosti takzvaného „Starého“ zámku v Měcholupech. Tento rybník byl výtěžný ve tříletém turnusu a měl rozlohu 1,3962 ha.⁶⁸⁰ Výhodou rybníka rovněž bylo, že na jeho březích rostl velmi dobrý stavební rákos a v okolí se nacházely louky, které skýtaly „výborné sladké seno pro dojný dobytek“.⁶⁸¹ Navíc rybník sloužil jako hojně navštěvované přirozené koupaliště pro obyvatele Měcholup a nedaleké Předslavi. Problém však nastal v momentě, kdy byla v Měcholupech vystavěna nová silnice, při jejíž stavbě nebyla náležitě spočítána minimální potřebná velikost silničního propustku pro Měcholupský potok, který rybník Rokos napájí. Tato chyba vedla k zamočení návsi v Měcholupech. I proto Ing. Jan Nový navrhl, že rybník bude ze záboru propuštěn, ovšem pod podmínkou, že se České velkopřevorství zaváže k tomu, že v případě, že dojde v obci Měcholupy k nové úpravě povodí, která by vedla k opětovnému vysušení návsi, podrobí se majitel rybníka všem technickým i vodoprávním úpravám, které by při tom vznikly.⁶⁸²

⁶⁷⁷ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Protokol (ze dne 23. září 1925) o výsledcích místního komisionálního šetření nařízeného SPÚ dne 8. září 1925 za účelem zjištění předpokladu pro rozhodování o žádosti o propuštění velkostatku Měcholupy ze záboru.

⁶⁷⁸ Ibidem, Komenda Měcholupy – ocenění ze dne 20. února 1925.

⁶⁷⁹ Ibidem, Protokol (ze dne 23. září 1925) o výsledcích místního komisionálního šetření nařízeného SPÚ dne 8. září 1925 za účelem zjištění předpokladu pro rozhodování o žádosti o propuštění velkostatku Měcholupy ze záboru.

⁶⁸⁰ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Komenda Měcholupy – ocenění ze dne 20. února 1925.

⁶⁸¹ Ibidem, Protokol (ze dne 23. září 1925) o výsledcích místního komisionálního šetření nařízeného SPÚ dne 8. září 1925 za účelem zjištění předpokladu pro rozhodování o žádosti o propuštění velkostatku Měcholupy ze záboru.

⁶⁸² Ibidem.

Svůj význam mělo rybníční hospodářství i v nedalekých Dožicích, jak vyplývá z výkazu živého inventáře k 1. květnu roku 1925, který znázorňuje tabulka 22:

Tabulka 29: Výkaz živého inventáře na baillivě v Dožicích k 1. květnu 1925

Předmět		Počet kusů (ks)	Váha (kg)
Koně	staří	5	-
Krávy	staré	26	11 455
Jalovice	2 leté	3	1 060
	1 leté	2	440
	letošní	4	800
Voli	tažní	8	5 430
	1 letí	2	500
Býk	2 letý	1	750
Celkem		51	20 435
Kapři	vážní	660	-
	2 letí	900	-
	1 letí	690	-
	potěr	420	-
Celkem		2 670	-

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Dožice – výkaz o stavu živého inventáře k 1. květnu 1925.

Přidržíme se dožického velkostatku a přibližme si na jeho příkladu zbývající aspekty hospodaření na obdobném majetku, které doposud nebyly pojednány. Jedním z nich je klíčový údaj o ozimé a jarní setbě, který pro uvedený velkostatek v hospodářském roce 1924/1925 znázorňuje následující tabulka:

Tabulka 30: Ozimá a jarní setba (dohromady) na baillivě v Dožicích pro hospodářský rok 1924/1925

Osivo	Výměra (ha)	Vyseto	
		q	kg
Žito	9,4619	22	22
Jetel	8,1918	1	21
Přenice	7,6787	19	40
Ječmen	6,8054	19	25

Oves + Peluška	13,7200	32	54
Řepa	1,5000	-	56
Brambory	5,1900	115	-
Celkem	52,5478	210	18

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Dožice – výkaz ozimé a jarní setby v roce 1924/25 (14. října 1925).

Důležitou roli hrálo rovněž hnojení zemědělské půdy. Následující tabulka udává informace o zakoupených hnojivech na dožickém velkostatku v hospodářském roce 1924/1925:

Tabulka 31: Nakoupená hnojiva na baillivě v Dožicích pro hospodářský rok 1924/1925

Firma	Chilský ledek (q)	Thomasova moučka (struska) (q)	Superfosfát (q)	Příkop. zemina (počet fůr)	Cena (Kč)
Hospodářské družstvo Nepomuk	300	-	-	-	744,50
Pojerovi (cestáři z Dožic)	-	-	-	69	207
Hospodářské družstvo Nepomuk	-	3 400	-	-	2 244
Hospodářské družstvo Nepomuk	-	--	1 500	-	1 005
Celkem	300	3400	1 500	69	4 200, 50

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Dožice – výkaz o zakoupených hnojivech v roce 1924/25 (14. října 1925).

Konečně poslední tabulka znázorňuje výkaz o zásobách k 1. květnu 1925. Přitom uvádí následující údaje:

Tabulka 32: Výkaz o zásobách na baillivě v Dožicích k 1. květnu 1925.

Předmět	Stav (ks)	Stav (m ³)	Stav (váha)	
			(q)	(kg)
Pšenice	-	-	33	07
Žito	-	-	35	21
Ječmen	-	-	11	45
Oves	-	-	38	65
Pelůška	-	-	6	37
Ptačinec	-	-	3	70
Seno	-	-	288	30
Sláma jarní	-	-	92	76
ozimá	-	-	281	88
Brambory	-	-	80	-
Řepa	-	-	58	60
Otruby	-	-	-	12
Sůl	-	-	1	85,91
Petrolej	-	-	-	99,86
Olej	-	-	-	11
Uhlí	-	-	8	-
Cihly	1 700	-	-	-
Tašky	850	-	-	-
Dřevo (všechny typy)	-	543	-	-

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Dožice – výkaz zásob ku dni 1. května 1925.

Jak již bylo zmíněno, ačkoliv měly jednotlivé řádové državy svou vlastní, do značné míry autonomní správu, přesto musely pravidelně informovat centrálu o svém provozu. Správy velkostatku tak pravidelně sepisovaly měsíční situační zprávy o své činnosti. Jako příklad uvedeme situační zprávu z listopadu 1924, pocházející z velkostatku v Dožicích:

„Počátkem měsíce dooralý se brambořiště a řepniště a práce tyto byly celkem skončeny. Během měsíce čistily se příkopy na loukách, spravovala se hráz rybníků „Školského“ a

„Hačovice“, na kterémž posledním byly ondatrami způsobeny značné škody, čímž vysvětluje se poměrně velký náklad na opravy.

Komposty na loukách se počaly rozvážeti a ku konci měsíce přikročeno i s vyvážkou bláta na komposty ze „Školského“ rybníka.

Prostřed měsíce počalo se s výmlatem obilí a očekávaný stav uspokojil u pšenice a směšky, částečně i u ovsu, avšak výmlat ječmene zklamal následkem částečného znečištění ptačincem a část žita doposud nevymlácena, neb ponechána na mlácení cepem pro povřísla. Ku konci měsíce počalo se čistiti obilí na sýpce.

Zdravotní stav dobytka celkem dobrý až na jednu klisnu z těžkého páru koní, která dostala hřiběcí počátkem měsíce a ještě dnes, ač kritický bod překročen, marodí.

Následkem silných mlh ve zdejších okolí koncem měsíce panujících, padla velká jinovatka, která způsobila značné škody na stromech ovocných i v lese. Stromy ovocné jsou silně polámaný, stromy v lese trpěly hlavně na okrajích, místem dosti silně.

V lese čistily se příkopy a opravovaly cesty, ve výrobě dříví počato se zděláváním souší a částečně s výrobou dříví brusného, kteréžto zdá se, že docílí slušnou cenu.

Jak měl podepsaný dosud jen povrchně možnost seznati stav lesa, jest toho náhledu, že větší probírky jsou zde nutny v zájmu lesa samého a také po nahlédnutí do hospodářského plánu, tento jeho osobní náhled byl potvrzen. Skorem u každého oddělení a pododdělení jest poznámka: „Durchforstung nötig...“ „dringend nötig“ atd. a doufá podepsaný, že hlavně příštím rokem bude moci přivesti stav tento v soulad s příjmy lesa.

Velkokřížnictví Dožice, dne 5. prosince 1924

František Lapka
Správce administrace
velkostatku“⁶⁸³

⁶⁸³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Dožice – Zpráva situační za měsíc listopad 1924 (ze dne 5. prosince 1924).

5.5 Nezdařená investice: Panství Dohé

Výraznou ztrátu pozemkového vlastnictví, kterou řád utrpěl v českých zemích ve dvacátých letech 20. století, se vedení Českého velkopřevorství rozhodlo kompenzovat nákupem dvou nových velkostatků: Ligist v západním Štýrsku (1928)⁶⁸⁴ a Dohé (někdy nazýváno též Dolha) na Podkarpatské Rusi (1928).⁶⁸⁵ K tomuto účelu použilo velkopřevorství jednak většinu peněz, které získalo z prodejů stávajících velkostatků (Strakonice, Horní Libchava, Měcholupy, Dožice a Obytce), značná část prostředků však pocházela také z úvěrů.

Zatímco velkostatek Ligist (s lesy o rozloze přes 3000 ha) měl pro velkopřevorství z českého pohledu jen marginální význam a v rukou Rakouského velkopřevorství se nachází až doposud (2017), velkostatek v Dohé sehrál v dějinách Českého velkopřevorství v období mezi světovými válkami zcela zásadní roli.

České velkopřevorství, které při jednáních zastupoval jeho generální receptor Mikuláš hrabě Chorinský z Ledské, zakoupilo velkostatek v Dohé roku 1928 od Josefa, Tiberia, Ladislava, Dominika, Gezi, Alexandra a Julia Telekiových, kteří jej zdělili po Juliu hraběti Teleki. Rod hrabat Teleki von Szék patří mezi staré sedmihradské šlechtické rody. Vzestup rodu nastal v 17. století, na jehož konci získali nejprve sedmihradský (1. prosince 1696) a posléze i říšský (20. dubna 1697) hraběcí titul. Rodina se poměrně komplikovaně rozvětvila, některé větve byly protestantské, jiné katolické,⁶⁸⁶ přičemž katolická část rodiny měla tradičně dobré vztahy s Maltézským řádem.⁶⁸⁷

Trhová cena, kterou muselo velkopřevorství za velkostatek v Dohé zaplatit, byla poměrně značná a dosáhla výše 19 000 000 korun československých. Tato cena byla stanovena následovně: Trhová cena nemovitostí byla vyčíslena na 11 000 000 Kč, cena za hospodářské a průmyslové zařízení na 6 000 000 Kč a cena za veškerá práva spojená s vlastnictvím a držbou nemovitostí, zejména pak právo honitby a dolování kovů, byla stanovena na 2 000 000 Kč.⁶⁸⁸

Podle dohody, kterou uzavřely obě strany, velkopřevorství zaplatilo nejprve 3 700 000 Kč, které byly zajištěné hypotekárním pohledávkou *Hypoteční banky v Praze* (respektive filiálky v Bratislavě) a zbylý nedoplatek ve výši 15 300 000 Kč byl doplacen až

⁶⁸⁴ Ch. STEEB, B. STRIMITZER, *Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden in Österreich*, s. 523.

⁶⁸⁵ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 570, sig. 28A/w, kart. č. 291, Trhová smlouva k panství Dohé.

⁶⁸⁶ Viz např. Heslo „Teleki von Szék“, in: *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser*, svazek 49, Gotha 1876, s. 907–910.

⁶⁸⁷ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 70.

⁶⁸⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 570, sig. 28A/w, kart. č. 291, Trhová smlouva k panství Dohé.

po schválení tržové smlouvy Státním pozemkovým úřadem v Praze. Tento postup byl zvolen z toho důvodu, že celý velkostatek podléhal v době prodeje pozemkové reformě, a proto se nacházel ve státním záboru, čímž byl jeho prodej podmíněn schválením Státního pozemkového úřadu v Praze.⁶⁸⁹

Skutečnost, že na jmenovaném velkostatku ještě nebyla zcela dokončena pozemková reforma, byla oběma stranám v době prodeje známá. Strana kupující, tedy České velkopřevorství, se navíc zavázalo, že uhradí patřičný poplatek Státnímu pozemkovému úřadu v Praze za proces schválení tržové smlouvy. Jejím předmětem byly všechny pozemky velkostatku, tedy ty, které již byly ze záboru vyloučeny, ale rovněž tak i ty, které se doposud v záboru nacházely. Velkopřevorství tak koupilo pozemky o celkové výměře přibližně 40 000 katastrálních jiter⁶⁹⁰ a všechny na nich se nalézající budovy, veškeré hospodářské a průmyslové zařízení, které se na nemovitostech nacházelo a veškerá práva s vlastnictvím a držbou odprodávaných nemovitostí spojená. Z prodeje byla vyloučena pouze budova, v níž se nacházel hostinec a obchod pana Kerschenbauma.

Jediné břemeno, kterým byl velkostatek v době prodeje zatížen, byla hypotekární pohledávka *Hypoteční banky české v Praze* (filiálky v Bratislavě) ve výši 3 700 000 Kč, kterou kupující přejal na srážku kupní ceny velkostatku. Ostatní břemena se zavázala prodávající strana na svoje útraty do tří měsíců odstranit. Konečně strana prodávající v tržové smlouvě rovněž prohlásila, že byly zaplacený veškeré daně až do 29. prosince 1928.⁶⁹¹

Obchod, který České velkopřevorství uzavřelo, se zdál být navýsost výhodný. Díky tomu, že se velkostatek nacházel na relativně zaostalé Podkarpatské Rusi, byla jeho cena výrazně nižší, nežli by byla u velkostatku s podobnou rozlohou nacházejícího se v českých zemích. Velkostatek disponoval zabranými lesy o výměře 36 404 katastrálních jiter (asi 20 951 ha), zabranou zemědělskou půdou o výměře 3 019 katastrálních jiter (asi 1 737 ha) a řadou budov. Hodnota nemovitostí v záboru byla stanovena na 13 796 965,99 Kč (po odečtení srážky, kterou se bere v potaz zábor půdy při jejím oceňování).⁶⁹²

Ze záboru propuštěná půda dosahovala výměry asi 969 katastrálních jiter (přibližně 558 ha), přičemž 589 katastrálních jiter (přibližně 339 ha) bylo tvořeno lesy a 379,7 katastrálních jiter (necelých 219 ha) zemědělskou půdou. Hodnota těchto pozemků

⁶⁸⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 570, sig. 28A/w, kart. č. 291.

⁶⁹⁰ 1 katastrální jitro = 5755 m², tedy asi 230 200 000 m², tedy 23 020 ha.

⁶⁹¹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 570, sig. 28A/w, kart. č. 291, Tržová smlouva k panství Dohé.

⁶⁹² *Ibidem*, Die Berechnung des Gesamtwertes des ganzen Dolha-Besitzes. Wert 1913/25 u. 1929.

spolu s budovami a inventářem byla v cenách roku 1929 stanovena na 9 621 347,72 Kč. Hodnota celého panství byla tedy vyčíslena na 23 418 313, 71 Kč.⁶⁹³

Panství Dohé, jehož se stal řád Maltézských rytířů novým majitelem, vzniklo v první polovině 17. století, když Michael Teleki skoupil několik menších lesních pozemků. Další pozemky byly pak průběžně přikupovány až do 19. století (včetně), přičemž po celou dobu panství zůstávalo v držení rodiny Teleki. Náležely k němu dvory v Dohé a v Lisičevu. V Dohé byla navíc pila a železárna.

Samotné panství se nacházelo přibližně ve středu Podkarpatské Rusi, asi 50 km vzdušnou čarou od Berehova. Bylo tvořeno dvěma hlavními komplexy, které měly celkovou rozlohu přes 40 392 katastrálních jiter. První komplex o rozloze přibližně 35 117 katastrálních jiter (která byla z drtivé většiny zalesněná) se rozprostíral po obou březích jižním směrem tekoucí řeky Boržavy. Druhý hlavní komplex, který měl výměru přes 5 054 katastrálních jiter, ležel severovýchodním směrem od prvního komplexu, od kterého byl geograficky poměrně vzdálený. Většinu z jeho rozlohy, více než 3 398 katastrálních jiter, zabírá zemědělská půda.⁶⁹⁴

Co se nadmořské výšky týče, tak u prvního komplexu se pohybovala od 1250 m do 1365 m nad mořem a u druhého komplexu od 700 do 1300 metrů nad mořem. Půda byla přitom z větší části úrodná. V nižších oblastech se dařilo dobře ovoci, zelenině a kukuřici. Ve vyšších výškách, kde panovala nižší průměrná teplota, však nebyly podmínky pro pěstování jmenovaných komodit příliš dobré. Namísto toho se zde nacházely především louky. Celé panství navíc bylo bohaté na drobné řeky a potoky, které z velké části tekly ve směru sever – jih.⁶⁹⁵

Vzhledem k zalesněnosti velkostatku nepřekvapí, že hlavní komoditou, kterou produkoval, bylo dřevo. To bylo sváženo do pily ke zpracování pomocí vlastní, 76 cm široké lesní dráhy, vybudované roku 1908. Dráha byla v době prodeje velkostatku v dobrém stavu a měla celkovou délku 23 km. Vedle lesní dráhy bylo možné vytěžené dřevo přepravovat také po následující vodní cestě: Lopusanka – Naďák – Tisza – Dunaj.⁶⁹⁶

Z druhů dřeva byl nejhojněji zastoupen buk, a to přibližně z 92 %. Okolo 6 % pak tvořily smrky a jedle a zbytek obstaraly javory, olše a duby. Dominantní část vytěženého dřeva se prodávala jako palivové dříví (okolo 60 %), významný podíl těžby, asi jednu

⁶⁹³ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 570, sig. 28A/w, kart. č. 291, Die Berechnung des Gesamtwertes des ganzen Dolha-Besitzes. Wert 1913/25 u. 1929.

⁶⁹⁴ Ibidem.

⁶⁹⁵ Ibidem.

⁶⁹⁶ Ibidem.

čtvrtinu, také tvořilo užitkové dřevo. Nezanedbatelnou část dřeva rovněž spotřeboval vlastní průmysl na velkostatku, například místní vápenka. Věkové rozložení lesů bylo při tom následující:

Tabulka 33: Věkové složení lesního porostu na velkostatku Dohé k roku 1929

Věk (let)	I. 1–20	II. 21–40	III. 41–60	IV. 61–80	V. 81 a více	Chráněné území	Holiny	Celkem
Výměra (KJ)	3 033,33	7 847,04	4 913,23	313,44	18 219,20	953,66	1 714,14	36 994,07

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 570, sig. 28A/w, kart. č. 291, Die Berechnung des Gesamtwertes des ganzen Dolha-Besitzes. Wert 1913/25 u. 1929.

Z výše uvedených údajů je zřejmé, že hospodářský potenciál velkostatku, alespoň co se těžby dřeva týče, byl opravdu velmi vysoký. V poslední, páté věkové skupině se nacházely lesy s celkovou rozlohou přes 18 219 katastrálních jiter (přibližně 10 485 ha), a tyto lesy bylo možné teoreticky prakticky okamžitě vytěžit.⁶⁹⁷ V letech 1930 až 1937 činila průměrná roční těžba dřeva na velkostatku přibližně 42 000 plnometrů dřevní hmoty a například v roce 1937 činil výnos velkostatku celkem 1 439 550 Kč. Toho bylo dosaženo nejen prodejem dřeva, ale také pronájemem polního hospodářství a luk, honitby, pozemků a budov, ale také pálením dřevěného uhlí a drobným prodejem.⁶⁹⁸

Tento výsledek je o to úctyhodnější, že v roce 1914 dosáhl výnos celého velkostatku výše pouze 199 041,42 korun. Přitom je však zapotřebí brát v potaz fakt, že předchozí majitelé využívali tento svůj majetek převážně jen k lovu (v lesích na panství se lovila především vysoká, černá a medvědí zvěř).⁶⁹⁹ Stabilních výnosů začal velkostatek dosahovat teprve v roce 1908, kdy na něm byla vybudována lesní dráha a pila.⁷⁰⁰

Velmi zajímavý je průměrný roční přírůstek dřeva, který byl vyčíslen na 29 718,5 m³.⁷⁰¹ Pokud tedy bylo ročně vytěženo průměrně 42 000 plnometrů, znamená to, že těžba probíhala rychleji, nežli dřevní hmota na velkostatku dorůstala. Špatný přírůstek byl způsoben mimo jiné tím, že bylo zapotřebí omlazení a ošetření lesů na velkostatku.

⁶⁹⁷ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 570, sig. 28A/w, kart. č. 291, Die Berechnung des Gesamtwertes des ganzen Dolha-Besitzes. Wert 1913/25 u. 1929.

⁶⁹⁸ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 70.

⁶⁹⁹ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 570, sig. 28A/w, kart. č. 291, Die Berechnung des Gesamtwertes des ganzen Dolha-Besitzes. Wert 1913/25 u. 1929.

⁷⁰⁰ Ibidem.

⁷⁰¹ Ibidem.

Náklady na tuto proceduru však dosahovaly 250 Kč na jedno katastrální jitro, což při rozloze velkostatku představovalo enormní finanční zátěž.⁷⁰²

Další problém se skrýval v infrastruktuře na velkostatku, která byla, navzdory lesní dráze, stále značně zastaralá a v mnoha částech velkostatku dokonce neexistující. Problém byl o to palčivější, že většina starých stromů se nacházela v údolích, která ještě nebyla dobře přístupná, a těžba v těchto oblastech by si tak vyžádala velké vstupní investice.⁷⁰³

V roce 1937 si nechalo České velkopřevorství od významného odborníka prof. Dr. Ing. Karla Krále zpracovat hospodářskou analýzu velkostatku. Prof. Král upozornil v této analýze na skutečnost, že pro efektivní správu velkostatku byla velmi omezující skutečnost, že jeho řídicí organizace sídlí až ve vzdálené Bratislavě, a neměla tak možnost pružně reagovat na aktuální podněty ani mít přesný přehled o dění na velkostatku.⁷⁰⁴

Také upozornil na fakt, že pokud se měla zvýšit rentabilita velkostatku, byly by zapotřebí značné kapitálové investice určené k vylepšení vnitřní infrastruktury a její napojení na státní železnici. Celkem prof. Král ze své analýzy velkostatku v Dohé vyvodil několik dílčích závěrů, které měly pomoci ke zvýšení jeho výnosnosti. Tyto závěry zpracoval Jiří Pořízka ve své knize *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1879–1998* do pěti dílčích bodů:

1. Převést větší část pronajatých provozů velkostatku do vlastní režie.
2. Rozšířit síť lesní dráhy a provést její napojení na dráhu státní.
3. Zvýšit těžbu kvalitního dřeva pro export, a to i na trhy netradiční a vzdálené.
4. Získat alespoň část kvalifikovaného personálu z Čech a Moravy.
5. Provést předběžný geologický průzkum a zjistit možnost těžby některých nerostů v povrchových dolech mimo nejcennější lesní lokality.⁷⁰⁵

Co se prvního body týče, tak v době nákupu velkostatku Českým velkopřevorstvím bylo uzavřeno celkem šest významných skupin pachtovních smluv:

1. S dřevařskou firmou *Hospodářská – dřevařská – průmyslová akc. spol.* v Dohé byla uzavřena pachtovní smlouva na pilu v Dohé, a to od 1. července 1926 do 30. června

⁷⁰² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 570, sig. 28A/w, kart. č. 291, Die Berechnung des Gesamtwertes des ganzen Dolha-Besitzes. Wert 1913/25 u. 1929.

⁷⁰³ Ibidem.

⁷⁰⁴ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 71.

⁷⁰⁵ Ibidem, s. 71–72.

1951. V rámci této smlouvy měla pila rovněž právo na těžbu dřeva na výměře 400 katastrálních jiter.

2. S firmou *Dolhojsko-Lisičevská železárna* na železárně v Dohé, a to v trvání od 1. června 1918 do 31 května 1948. Nutné zázemí k provozu této železárně bylo tvořeno 100 katastrálních jiter lesů. V roce 1929 však nebyla železárna již dva roky v aktivním provozu, protože k němu potřebovala relativně značné množství kvalitního bukového dřeva, kterého se jí vinou špatné infrastruktury na panství nedostávalo.

3. S vápenkou v Zadhoji. Tato smlouva nebyla z pohledu velkopřevorství příliš problémová, protože se uzavírala pokaždé na tři roky. Ke svému provozu vápenka potřebovala 6 katastrálních jiter lesů a půdy.

4. S místním rybářstvím. Ani tato smlouva nepředstavovala z časového hlediska závažný problém, protože byla, stejně jako v případě vápenky, uzavírána vždy na tři roky.

5. Pachtovní smlouvy na lesy a zemědělskou půdu se uzavíraly vždy na jeden rok.

6. Lovecká pachtovní smlouva byla platná šest let a honitba byla rozprostřena na 15 000 katastrálních jednotek lesa.⁷⁰⁶

Druhý bod z doporučení prof. Krále byl již zmíněn v rámci nutných kapitálových investic do infrastruktury na velkostatku. Pozoruhodný je rovněž třetí bod, který doporučoval zaměřit se na exportování dřeva. V tomto ohledu je vhodné uvědomit si hospodářské souvislosti. Veškeré hospodářské plány, které České velkopřevorství v době nákupu velkostatku mělo, byly značně narušeny příchodem hospodářské krize. Celkový propad ekonomiky, kdy se například československý hrubý domácí produkt dostal na úroveň z roku 1929 (tedy z období počátku krize) až v roce 1937,⁷⁰⁷ se pochopitelně nutně musel negativně dotknout i hospodaření Maltézského řádu. Ve vztahu k velkostatku v Dohé se jako největší problém jevil pokles cen dřeva, tedy hlavní komodity tohoto hospodářství. Nalezení nových odbytišť tedy mohlo mít hned dvojí význam: Jednak bylo možné v některých nových, netradičních destinacích dosáhnout vyšší prodejní ceny, zároveň však teoreticky lze toto opatření chápat jako jakousi „pojistku“ proti případným dalším výkyvům poptávky po dřevě, čili jako způsob diverzifikace rizika.

Smysl čtvrtého bodu je zcela zřejmý; již záhy po získání panství se ukázalo, že úroveň stávajícího personálu je zcela nedostatečná.⁷⁰⁸ Proto byl Českým velkopřevorstvím

⁷⁰⁶ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 570, sig. 28A/w, kart. č. 291, Die Berechnung des Gesamtwertes des ganzen Dolha-Besitzes. Wert 1913/25 u. 1929.

⁷⁰⁷ Jan STEINER, Jiří KROL, *Kapitoly z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918–1989*, Karviná 1997, s. 131.

⁷⁰⁸ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 70.

kontaktován Karel kníže Schwarzenberg s žádostí, aby poskytl velkopřevorství personální pomoc a poslal na velkostatek v Dohé několik svých lesních odborníků. Ten však tuto pomoc odepřel.⁷⁰⁹

Poslední bod pak netřeba příliš komentovat. Těžbu nerostů lze v této oblasti bezesporu považovat za významný racionalizační prvek ve správě velkostatku, který by mohl potenciálně generovat značné výnosy.

Další z potíží, se kterými se muselo České velkopřevorství potýkat, byl relativně zdoluhavý proces provádění pozemkové reformy na velkostatku. Problém nespočíval ani tak v riziku případné ztráty půdy, ale spíše v nemožnosti vytvořit kvalitní hospodářský plán, jelikož nebylo zřejmé, se kterými pozemky by bylo možné v rámci tohoto plánu počítat. Pozemková reforma na velkostatku nebyla do roku 1938 dokončena.⁷¹⁰

Zmíněná opatření se některým členům řádu zdála být poměrně riskantní, vzhledem k mimořádným požadavkům na výši investovaného kapitálu, které by s sebou nesly některé z nich. Z těchto, ale i z dalších důvodů, o kterých bude pojednáno níže, prodalo České velkopřevorství v červenci roku 1937 velkostatek v Dohé Československé republice.⁷¹¹

5.6 Hospodářské problémy Českého velkopřevorství

Jak již bylo zmíněno, první světová válka představovala pro České velkopřevorství řádu Maltézských rytířů mimořádně velkou hospodářskou zátěž. Charitativním činnostem obětovalo Velkopřevorství mnohamilionový hotový kapitál ve zlatých korunách a válka mu rovněž způsobila ztrátu renty ve výši přes 500 000 zlatých korun ročně.

Další ztráty pak způsobila pozemková reforma a nejistoty, které kolem ní panovaly. Velkopřevorství v této době prodalo za nízké ceny několik svých velkostatků: V letech 1923–1926 byly prodány velkostatky Strakonice, Horní Libchava, Obytce, Měcholupy a Dožice. Podle vlastních odhadů tím ztratilo přibližně 35 milionů korun a také roční výnos ve výši okolo 320 000 zlatých korun.⁷¹² Následující tabulka znázorňuje vývoj řádového pozemkového vlastnictví v českých zemích, zaokrouhleného na celé hektary, během období první republiky. U velkostatku Horní Libchava a Motol přitom nebyla v době jejich prodeje dokončena pozemková reforma (v tabulce na tuto skutečnost upozorňuje znak *).

⁷⁰⁹ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 73.

⁷¹⁰ *Ibidem*, s. 71.

⁷¹¹ *Ibidem*, s. 72

⁷¹² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 505, sig. 41, kart. č. 261, Hospodářské a majetkové záležitosti českého velkopřevorství Zpráva o stavu čes. Velkopřevorství Ř. Malt. 1936 (Víděň, 16. listopadu 1936).

Tabulka 34: Vývoj řádového pozemkového vlastnictví v českých zemích v období 1918–1938

Velkostatek	Výměra před započítím pozemkové reformy (ha)	Výměra po ukončení pozemkové reformy (ha)	Stav k roku 1938
Komenda v Opavě	638	401	Komenda zůstala v majetku řádu.
Dvůr v Hruškách	113	112	Dvůr zůstal v majetku řádu.
Velkostatek Strakonice	1953	1499	Velkostatek prodán v letech 1925–1926.
Velkostatek Horní Libchava	1084	996*	Velkostatek prodán roku 1926.
Komenda v Dívčím Hradě	742	737	Komenda zůstala v majetku řádu.
Komenda v Měcholupech	731	395	Komenda prodána roku 1925.
Bailliva v Dožicích	426	314	Bailliva prodána roku 1926.
Komenda v Obytcích	1094	732	Komenda prodána roku 1926.
Konventuální velkostatek v Březiněvsi	221	181	Konventuální velkostatek zůstal v majetku řádu.
Konventuální velkostatek v Motole	332	332*	Konventuální velkostatek prodán roku 1922.

Zdroj: Viz kapitolu zabývající se jednotlivými řádovými velkostatkami.

Aby stabilizovalo hospodářskou situaci a uspořádalo své majetkové poměry, zakoupilo velkopřevorství od hrabat Teleki majetek v Dohé o výměře okolo 23 000 ha. Na ten si však muselo z větší části půjčit, což ve svém důsledku vedlo k pozdějším značným

hospodářským problémům. Původní záměr velkopřevorství byl vzít si čtyřicetiletou amortizační půjčku, která měla být kryta z výnosů ze smlouvy, jež velkopřevorství hodlalo uzavřít na velkostatku v Dohé s firmou zaměřenou na těžbu dřeva. Půjčka tohoto rozsahu však podle nařízení ministerstva vnitra z roku 1886 (v jeho aktuálním znění z roku 1920) podléhala ministerskému svolení, bez něhož nebylo velkopřevorství oprávněno k takovému kroku přistoupit.⁷¹³ Jelikož však velkopřevorství toto svolení v lednu roku 1929 navzdory svým očekáváním neobdrželo, a přesto chtělo celý projekt realizovat, přistoupilo k v podstatě nezákonnému řešení, podle něhož se *Moravská zemská banka v Praze* stala garantem za potřebných 12 milionů korun, které velkopřevorství chyběly, a to až do 31. března roku 1929, přičemž velkopřevorství i banka očekávali, že se do té doby podaří zajistit ministerské svolení s původní půjčkou. Za tuto svou garanci banka obdržela hotově poplatek 240 000 Kč. Důležité však je, že si v době realizace této finanční operace byla banka vědoma, že půjčka řádu podléhá ministerskému svolení, takže i její garance byla v podstatě neplatná, neboť sama o sobě byla v podstatě také půjčkou, které toto svolení rovněž chybělo.⁷¹⁴

Jelikož však ministerský rada svůj souhlas s plánovanou půjčkou do 31. března 1929 neudělil, byla *Moravská banka* nucena tuto svou garanci splatit a její výší (12 milionů Kč) pak zatížila České velkopřevorství, přičemž připojila i značný úrok (13 %).

Problém nastal i se samotným statkem: Velkopřevorství rozvázalo v roce 1929 ne příliš výhodnou smlouvu s firmou, která na něm těžila dřevo a místo ní uzavřelo smlouvu s koncernem *Rakouského úvěrního ústavu pro obchod a živnosti*. Podle pětileté smlouvy měl ústav ročně odebrat 100 000 m³ dřeva za cenu 2,5 milionu Kč, což mělo pokrýt splátky i úroky (které velkopřevorství zaplatilo až do roku 1931). Situaci dále zkomplikovalo vládní nařízení ze dne 26. června 1930, které ustanovilo, že v československých lesích smí být ročně zužitkována (vytěžena) jen jedna osmdesátina, namísto dosavadní šedesátiny. Tím byl

⁷¹³ Půjčka takové hodnoty dle nařízení ministerstva vnitra, kultu a vyučování a spravedlnosti ze dne 24. ledna 1886 č. 17, a jeho doplněním z 25. července 1920 (č. 156) podléhala „Nejvyššímu schválení“. Znění Nařízení min. vnitra, kultu a vyučování a spravedlnosti ze dne 24. I. 1886 č. 17 je následující: „Poněvadž se vyskytly pochybnosti, zda souverenní rytířský řád sv. Jana (řád Maltézský) ve všech případnostech, kde zcizuje nebo zavazuje své jmění movité, povinen jest vyžádati sobě Nejvyššího k tomu konsensu, vyhlašuje se na základě Nejvyššího zmocnění ze dne 18. ledna 1885, že souverenní rytířský řád sv. Jana (řád Maltézský) jest povinen, jako posud tak i příště ke všelikému zcizení a zavazení svého jmění nemovitého, pokud určeno jest k dotaci tuzemských skutečných obročí řádových (velkopřevorství, komend, baillí), vyžádati sobě pokaždé předchozího Nejvyššího schválení.“ Viz např. zde: Nařízení min. vnitra, kultu a vyučování a spravedlnosti ze dne 24. I. 1886 č. 17 ř.z., in: *Právní předpisy ČR upravující právní postavení církví a náboženských společností a další související otázky 1918–1855* [online]. Společnost pro církevní právo. [cit. 8. 2. 2017].

⁷¹⁴ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 505, sig. 41, kart. č. 261, Hospodářské a majetkové záležitosti českého velkopřevorství Zpráva o stavu čes. Velkopřevorství Ř. Malt. 1936 (Víděň, 16. listopadu 1936).

zmenšen roční etát, což s sebou pochopitelně přineslo i finanční důsledky negativního charakteru.⁷¹⁵

Vedle toho měla na odbyt dřeva nepříznivý vliv i světová hospodářská krize a politická situace: Vztahy mezi Československem a Maďarským královstvím byly napjaté a dle vyjádření velkopřevorství tím trpěl vývoz palivového dříví z Čech do Maďarska. Problém to byl především z toho důvodu, že Maďarské království bylo největším odběratelem palivového dříví z Dohé. Kromě toho byl český a rakouský trh zaplavený levným dovezeným dřevem, kterému domácí producenti nebyli schopni svou cenou účinně konkurovat. Těžba dříví na velkostatku tak musela být výrazně omezena.⁷¹⁶

Potíže pokračovaly i nadále. V květnu roku 1931 se zhroutil *Rakouský úvěrní ústav pro obchod a živnosti*, který patronisoval firmu, jež v Dohé těžila dřevo. Společnost proto nemohla dodržet uzavřenou smlouvu a velkopřevorství se nedařilo nalézt alternativního těžaře. Za těchto okolností se ocitlo ve finanční tísní a přestalo splácet 13% úroky *Moravské bance*, která proto v roce 1933 zažalovala u soudu (o několik měsíců jej zažalovala i o zaplacení oněch dlužených 12 milionů Kč), a to přesto, že půjčka nedosáhla povinného ministerského souhlasu.

Velkopřevorství argumentovalo nařízením ministerstva vnitra, kultu a vyučování a spravedlnosti ze dne 24. ledna 1886 č. 17, a jeho doplněním z 25. července 1920 (č. 156), s tím, že podle jeho názoru je zcizení nebo zatížení řádového majetku, které se děje přes jmenované předpisy, neplatné, a *Moravská banka* svou výplatu učinila při jasném vědomí, že její počínání je nezákonné. K listopadu 1936 požadovala banka od velkopřevorství již 25 milionů Kč (přitom původně poskytla jen 12 milionů Kč a velkopřevorství jí do tohoto roku zaplatilo 2 375 000 Kč).⁷¹⁷

České velkopřevorství se rozhodlo situaci aktivně řešit a již v červenci roku 1933, bylo panství v Dohé nabídnuto ke koupi Ministerstvu školství a národní osvěty. Pro urychlení jednání přijel v roce 1934 k ministru zahraničí Dr. Edvardu Benešovi speciální vyslanec velmistra řádu markýz Theodoli. Jednání s ministrem se zúčastnil kromě něho za řád i Karel hrabě Belcredi a na druhé straně několik zástupců ministerstva zahraničí, financí a školství a národní osvěty. Ministr Beneš byl ochoten za určitých podmínek zaplatit za

⁷¹⁵ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 505, sig. 41, kart. č. 261, Hospodářské a majetkové záležitosti českého velkopřevorství Zpráva o stavu čes. Velkopřevorství Ř. Malt. 1936 (Videň, 16. listopadu 1936).

⁷¹⁶ Ibidem.

⁷¹⁷ Ibidem.

velkostatek 20 milionů Kč, ovšem Karel Belcredi žádal částku alespoň o 8 milionů korun vyšší, a proto jednání prozatím uvízla na mrtvém bodě.⁷¹⁸

Nutno podotknout, že velkostatek Dohé doznal v následujících letech značné modernizace, které zvýšily jeho hodnotu. Toho bylo docíleno s pomocí a díky mimořádným dovednostem ředitele velkostatku Ing. Matyáše, který byl v roce 1936 rovněž jmenován profesorem na Vysokém technickém učení v Praze. Podle dobového zápisu jím byl velkostatek „*důkladně nově uspořádán a nyní je řízen podle moderních zásad*“.⁷¹⁹

České velkopřevorství bylo dále přesvědčeno, že svou přítomností v oblasti maří snahy komunistických aktivistů, protože tím, že zde zaměstnává za relativně dobrých podmínek stovky dělníků, „*je mezi lidmi klid a pokoj*“.⁷²⁰ Za zmínku stojí i charitativní činnost, kterou řád v oblasti provozoval. Například v zimních obdobích nabízel hladovějším bezplatné či alespoň velmi levné stravování, což podle názoru představitelů řádu také přispělo ke konsolidaci politických a sociálních poměrů v oblasti.⁷²¹

Jelikož schůzka markýze Theodolih a ministra Beneše neměla reálných výsledků, obrátil se velmistr řádu Ludovico Chigi Albani della Rovere v roce 1936 na kardinála Kašpara s žádostí o pomoc při řešení této krize. Dle stanoviska řádu existovaly tři možné varianty řešení:

„1. Jeho Excellence pan ministerský předseda Dr. Hodža kéž ráčí české velkopřevorství, jež s Československým státem jest nerozlučně spojeno, pro zásluhy o zemi a stát tím zachrániti, že některá veřejnoprávní instituce by byla poukázána tento velkostatek koupiti, a to na základě před časem vykonaných dohovorů za 20 milionů Kč. Jak se dá zjistiti, stál tento velkostatek řád 42 miliony Kč. Cenu velkostatek také má, neboť byl od Zemské finanční správy v Mukačevě oceněn za více než 100 milionů. Velkopřevorství by v tomto případě stratilo 22 miliony, ale přesto má za to, že by se s Moravskou bankou mohlo dohodnouti, protože Moravská banka v principu prohlásila ochotu ku velikému odpisu. Poněvadž stát Moravskou banku před několika lety sanoval, dala by se transakce, jak lze se domnívati, provésti i bez hotových peněz, nebo jenom malými prostředky. Kupcem mohl by snad být státní náboženský fond nebo katolická družstva v Bratislavi nebo i ministerstvo národní obrany – a to pro exponovanou polohu panství na polské hranici. Při právním provádění byl by Jeho Excellenci panu ministerskému předsedovi v osobním dohovoru

⁷¹⁸ NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 505, sig. 41, kart. č. 261, Hospodářské a majetkové záležitosti českého velkopřevorství Zpráva o stavu čes. Velkopřevorství Ř. Malt. 1936 (Viedeň, 16. listopadu 1936).

⁷¹⁹ Ibidem.

⁷²⁰ Ibidem.

⁷²¹ Ibidem.

k službám předseda M. b. Dr. Kyjevský. Máme za to, že by tomuto návrhu byl blahovolně nakloněn i Jeho Excellence pan prezident Republiky Dr. Beneš, a to s ohledem na kdysi vůči Jeho Excellenci markýzu Theodoli učiněnou přípověď' a zvláště proto, že kupní cena jest tak nízká.

2. Nedá-li se tento návrh provést, račiž Jeho Excellence pan ministerský prezident vybídnouti Moravskou banku, aby uzavřela s velkopřevorstvím porovnání na tom základě, že Moravská banka odvolá žalobu na velkopřevorství a na velmistrovství a zřekne se svého nároku, oproti tomu velkopřevorství uzná obnos ve výši, o níž se dohodnou, za dluh a dá naň dlužní úpis, který pak pro Moravskou banku bude v řadě za Hypoteční bankou českou na Dohé zajištěn. Požadavek Moravské banky by musil trvati 40 až 50 roků a býti zatížen jen skrovným úrokem, který by z výtěžku panství Dohé mohl býti nahospodařen.

3. Poslední způsob. Jeho Excellence pan ministerský předseda rači Moravské bance rozkázati – ježto Československý stát má na ni jisté vlivy – aby jako zaplacení převzala velkostatek Dohé, jak stojí a leží se všemi knihovními i mimoknihovními břemeny – a tak aby spor likvidovala.“⁷²²

Situaci se nakonec podařilo vyřešit se značným přispěním Dr. Václava Pluhaře. Dr. Pluhař byl československým politikem, tajemníkem agrární strany a známým, či snad dokonce přítelem předsedy strany Rudolfa Berana. Byl členem doprovodu arcibiskupa Kašpara, když byl roku 1935 kreován papežem Piem XI. kardinálem římskokatolické církve. Během této události se setkal i s velmistrem Maltézského řádu. Krátce na to byl sám Dr. Pluhař přijat za člena řádu. Byly to pravděpodobně právě kontakty a nasazení kardinála Kašpara a Dr. Pluhaře a výrazná pomoc Rudolfa Berana, které nakonec vedly ke zdárnému konci a dne 9. července 1937 byla uzavřena smlouva, načež k 1. lednu 1938 převzalo velkostatek v Dohé do své správy ministerstvo zemědělství. Transakce byla provedena tak, že se velkopřevorství zbavilo svých závazků, vzniklých nákupem tohoto velkostatku, a ještě na celém obchodu vydělalo necelé dva miliony korun.⁷²³

Zajímavý je také další osud tohoto velkostatku. Nedlouho po prodeji zabralo toto území Maďarsko a v oblasti probíhaly boje mezi ustupujícími československými a útočícími maďarskými jednotkami. Po druhé světové válce bylo území postoupeno Sovětskému svazu a nyní je součástí Ukrajiny.⁷²⁴ Je tedy zřejmé, že z tohoto pohledu byla pro československý

⁷²² NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 505, sig. 41, kart. č. 261, Hospodářské a majetkové záležitosti českého velkopřevorství Zpráva o stavu čes. Velkopřevorství Ř. Malt. 1936 (Viedeň, 16. listopadu 1936).

⁷²³ Pavel MAREK, Jiří HANUŠ, *Osobnost v církvi a politice: čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006, s. 221.

⁷²⁴ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 72.

stát koupě velkostatku jednoznačně krajně nevýhodná. Je však třeba mít na paměti, že podobný scénář v době, kdy se o prodeji jednalo a kdy k němu skutečně došlo, nebylo objektivně možné předpokládat. Československý stát kupoval relativně výnosný velkostatek značných rozměrů, který kromě toho disponoval značným potenciálem pro zvýšení své rentability, což bylo podmíněno především kapitálovou investicí nového majitele do vnitřní infrastruktury velkostatku.

Když se tedy v pozdějším líčení celá transakce popisuje jako vynikající spekulativní tah ze strany řádu, není toto tvrzení založené na faktech, ale jen na „ex post“ analýze celého obchodu. Snaha o řešení a o prodej velkostatku československému státu se totiž datuje již k roku 1933 a odkup byl výsledkem jednání mezi řádem a státem, vedených od roku 1936. Navíc ani v době prodeje se nedaly předpokládat události, které za krátkou dobu stát o velkostatek připravily.

Jisté je tedy to, že v době konce první Československé republiky byla konečně hospodářská situace Českého velkopřevorství stabilizována. Dokumenty hospodářského charakteru (především ty, které se vztahují k financím) však k tomuto období z větší části chybí, s nejvyšší pravděpodobností došlo k jejich cílenému odstranění, na což ve své knize *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998* upozorňuje Jiří Pořízka.⁷²⁵ Proč tomu tak je, je otázka, a při pokusech o její řešení bychom se pohybovali jen na úrovni spekulací. Pravděpodobně však není chybou hledat souvislost s osobou a aktivitami kontroverzního převora pražského konventu Frā Franze Wenera Bobeho, kterého lze podle názoru většiny badatelů, již se touto problematikou zabývají, považovat za aktivního spolupracovníka gestapa a za jednu z nejvíce negativních osobností v dějinách Českého velkopřevorství.⁷²⁶

⁷²⁵ J. POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, s. 72.

⁷²⁶ Viz např. Jaromír MACHULA, *Vatikán a Československo 1938-1948: paměti*, Praha 1998, s. 43; Dušan TOMÁŠEK, *Konfidenti*, s. 164 (poznámka); Otfried PUSTEJOVSKY, *Christlicher Widerstand gegen die NS-Herrschaft in den böhmischen Ländern: eine Bestandsaufnahme zu den Verhältnissen im Sudetenland und dem Protektorat Böhmen und Mähren*, Münster 2009, s. 41–42.

6 Závěr

České velkopřevorství řádu Maltézských rytířů ve své dlouhé a bohaté historii zažilo množství vzestupů i pádů. Do mimořádně obtížné, až bytostně nebezpečné situace se dostalo celkem třikrát: Během husitských válek, ve kterých se mu podařilo přežít především díky silné komendě ve Strakonících, na počátku 19. století, kdy byl na pokraji svého zániku v důsledku Napoleonových aktivit v Evropě celý řád a České velkopřevorství vydrželo zásluhou mimořádné houževnatosti svých představených (v čele s velkopřevorem Josephem Marií von Colloredo-Wallsee) a konečně ve 20. století, kdy se muselo vypořádat především s extrémní nepřízní druhého z totalitních režimů, které na území tehdejšího Československa ve 20. století působily, a České velkopřevorství bylo zachráněno zásluhou členů žijících v exilu.

Právě poslední ze zmíněných krizí předcházelo období takzvané první Československé republiky, na které se koncentruje tato práce. Jakkoliv je toto období obecně (a mnohdy oprávněně) prezentováno jako doba výrazného československého hospodářského vzestupu a prosperity, z pohledu Českého velkopřevorství byla situace přesně opačná. Skoro jako kdyby mezi novým státem a velkopřevorstvím, které se jevilo být bytostně spjaté se starým mocnářstvím, existoval vztah nepřímé úměry: V době, kdy bylo Československo na svém hospodářském vrcholu (2. polovina 20. let) byla většina z původního pozemkového vlastnictví Českého velkopřevorství z větší části nedobrovolně rozprodána.

Jeho zástupci se však v duchu optimismu doby rozhodli pro nebyvale rozsáhlou a riskantní investici, když zakoupili pro velkopřevorství rozlehlý velkostatek Dohé na Podkarpatské Rusi. Ačkoliv se velkopřevorství kvůli této koupi značně zadlužilo, přesto se jeho podnikatelský záměr jevil jako správný. Podle všech předpokladů měl být velkostatek schopen generovat přiměřený zisk, který by minimálně pokryl náklady spojené se splácením úvěru, v lepším případě pak doplňoval finanční rezervy velkopřevorství, které byly v důsledku první světové války značně vyčerpané, a neutěšená hospodářská situace velkopřevorství ve dvacátých letech 20. století příliš neumožňovala jejich opětovné vytvoření.

Tento nákup však poodhaluje ještě jednu důležitou skutečnost, a sice, že řád s českým (respektive československým) územím počítal ve své organizační struktuře i nadále a rozhodně nemínil po neúspěších, které jej potkávaly od počátku 20. let 20. století, tuto svou tradiční doménu opustit, stáhnout se z větší části do Rakouska (kdy byl ve stejné době

zakoupen velkostatek Ligist) a nadále v českých zemích působit jen prostřednictvím konventu.

Krach na newyorské burze, velká hospodářská krize a v neposlední řadě také špatné vztahy s Maďarským královstvím, které bylo nejvýznamnějším odběratelem dřeva z velkostatku v Dohé, proměnily tuto „výbornou“ investici ve stále větší závaží, které v čase „těžklo“ vinou neustále se zvětšujícího zadlužení, způsobeného rostoucími úroky z dlužné částky, a reálně tak hrozilo, že velkopřevorství přijde, když ne o všechno, tak alespoň o značnou část svého zbývajících a již tak relativně malého majetku.

Až po dlouholetém vyjednávacím procesu, s velkým přispěním příznivců řádu ze strany agrárníků, se podařilo na samotném sklonku existence takzvané první Československé republiky tuto situaci vyřešit.

To však nic nemění na skutečnosti, že velkopřevorství bylo v době vzniku první Československé republiky v roce 1918 bohatou (alespoň v pozemkovém slova smyslu) institucí, zatímco v období jejího konce byl jeho po staletí budovaný majetek, až na pár výjimek, rozprodán.

V tomto ohledu je pozoruhodný ještě jeden aspekt tohoto procesu: Jak bylo v práci nastíněno, pro zaměstnance bývalých řádových velkostatků znamenal příchod nových majitelů většinou výrazné zhoršení jejich poměrů (ve smyslu přístupu ze strany zaměstnavatelů). Z toho je patrné, že se řád, v duchu svého poslání, snažil pečovat i o své pracovníky, a to pravděpodobně nad rámec tehdy běžného standardu. Za pozitivní tak může být vzhledem k období první republiky z hospodářského pohledu považován jen fakt, že ekonomická situace velkopřevorství byla na konci této doby konečně relativně stabilizovaná.

Když abstrahujeme od hospodářských otázek, je pro vymezené období typická snaha řádu o uznání mezinárodní suverenity, kterou podle mnohých názorů pozbyl spolu s Maltou na konci 18. století. V tomto ohledu je pozoruhodné, že Československo, s nímž řád na toto téma vyjednával v podstatě již od vzniku republiky, bylo jedním z prvních států, který koncem 30. let 20. století tuto suverenitu uznal. Stalo se tak však až poté, co došlo k rozdělení stávající řádové organizační jednotky, nazývané Velkopřevorství pro Čechy a Rakousko, na dvě samostatné instituce, přičemž působnost osamostatněného Českého velkopřevorství byla nadále vymezena československým územím.

V práci byla rovněž řešena otázka charitativní činnosti, kterou řád v českých zemích vykonával. Z kapitoly, která se této problematice věnuje, je zřejmé, že vrcholem aktivit Českého velkopřevorství na humanitárním poli byla první světová válka a předcházející

období, ve kterém bylo velkopřevorství dostatečně hospodářsky zajištěné, že si mohlo dovolit realizovat humanitární projekty skutečně pozoruhodného rozsahu. Situace po skončení války byla vinou ekonomických potíží o mnoho složitější, přesto se však rytíři svého poslání nevzdávali a snažili se mírnit poválečnou bídu alespoň provozováním sanitního vlaku, který kromě svého původního účelu (převozu raněných a nemocných vojáků z bojových front do nemocnic v zázemí) také pomáhal s repatriací československých občanů. Vedle toho nesmíme zapomínat ani na další pomoc, kterou se řád či jeho členové snažili nabízet potřebným: Jednalo se o finanční podporu lidem v nouzi, podporu ve studiích, duchovní pomoc a podobně. Řád ale také dokázal lidem skrze svou přímluvu a své kontakty zajistit vytoužené zaměstnání a sám se ke svým vlastním zaměstnancům choval mimořádně přívětivě.

Přesto se však nabízí jedna zásadní otázka: Přetrval smysl existence Českého velkopřevorství, anebo jeho význam dosáhl svého vrcholu při rozsáhlé pomoci, kterou realizovalo během první světové války a, řečeno ekonomickou terminologií, byl jeho následný mezní užitek záporný? Nebo snad měli pravdu kritici, podle nichž kdysi významný církevní řád degradoval jen na úroveň dobročinného šlechtického spolku?

Domnívám se, že odpověď na tuto otázku se skrývá v oblasti charitativní činnosti. Navzdory všem zvrátům a změnám, které se ve 20. století udály, si řád udržel své mimořádné postavení na poli humanitárních aktivit, v čemž mu pomáhá právě i skutečnost, že nevystupuje jen jako obyčejná dobročinná organizace, ale jako skutečný církevní řád, kterým bezesporu je, a také jako suverénní subjekt mezinárodního práva, jenž je oprávněn vyjednávat se státy na vládní úrovni: Díky tomu měl (a dosud má) také možnost poskytovat pomoc daleko efektivněji a rychleji než většina standardních humanitárních organizací.

Cílem práce bylo popsat působení Českého velkopřevorství řádu Maltézských rytířů v českých zemích v období takzvané první Československé republiky, přičemž pozornost byla kladena především na problematiku hospodářskou. Na tento cíl však lze nazírat i z jiného úhlu pohledu, který jej do určité míry přeformuluje: Jaké bylo postavení Českého velkopřevorství v nově se rodící československé společnosti? Existovalo v době první Československé republiky místo, které mohl tento řád zaujmout?

V práci jsem se snažil ukázat, že přes všechny společensko-politické změny a hospodářské potíže zůstalo jádro řádu stále stejné a neměnné, vycházející z ideálů, které vznikly v dávném středověku ve vzdáleném Jeruzalémě. A ačkoliv se v průběhu doby měnila podoba, s jakou se řád prezentoval, forma jím poskytované humanitární pomoci, jeho

majetkové poměry i společenská prestiž, poslání, za kterým byl tento řád založen, zůstalo po celou dobu stejné, lhotejno zda v Rakousku-Uhersku či v Československé republice.

Nad rámec práce lze dodat, že toto řádové poslání zůstává stejné i dnes. Ba co víc, díky moderním prostředkům je rozsah řádem poskytované pomoci větší než kdykoliv předtím a České velkopřevorství, se svou úžasnou historickou tradicí, je nedílnou součástí řádu Maltézských rytířů. Po revoluci v roce 1989 dokázalo úspěšně navázat na svou předchozí činnost a v současné době realizuje širokou škálu dobročinných projektů. Z tohoto pohledu smysl jeho existence v období první Československé republiky rozhodně nevyprchal. Naopak, v tomto období složité transformace byly položeny základy, na nichž mohlo České velkopřevorství po roce 1989 stavět.

7 Seznam použité literatury

7.1 *Nevydané prameny*

NA Praha, fond č. 198 ŘM, listiny.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 224, sig. a/20, kart. č. 126, Repertáře několika oddělení ústředního archivu maltézského, zhotovené archivářem Jakoubkem. (Privilegia, Pražský konvent, Mailberg, Brno, Strakonice, Vratislav, Měcholupy, Opava).

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Spisy, týkající se hospodářských, daňových záležitostí, pozemkové reformy na panství Hor. Libchava, Strakonice, Obytce, Dožice 1920–1934.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Spisy, týkající se hospodářských, daňových záležitostí, pozemkové reformy pro Měcholupy, Dívčí Hrad a Opava 1923–1933.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 343, sig. C/7, kart. č. 179, Hektarový příspěvek na všechna panství 1920–1934.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 344, sig. C/7, kart. č. 179, Daňová přiznání velkopřevora, pensijní záležitosti 1923–1933.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 505, sig. 41, kart. č. 261, Různá korespondence přijatá i odesílaná (hospodářské a majetkové záležitosti) 1668–1941.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 550, sig. 28A/a, kart. č. 286, Korespondence došlá 1921.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 553, sig. 28A/d, kart. č. 287, Korespondence došlá 1923–1928.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 554, sig. 28A/e, kart. č. 287, Korespondence a koncepty odpovědí v záležitostech maltských nemocničních vlaků 1919–1925.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 566, sig. 28A/s, kart. č. 291, Měcholupy – akta týkající se pozemkové a j. reformy 1921–1927.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 28A/t, kart. č. 291, Dívčí Hrady – korespondence a akta se pozemkové reformy. Pozůstalost po hraběti Thunovi (+1928) 1921–1928.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 568, sig. 28A/u, kart. č. 291, Opava – korespondence a akta se pozemkové reformy. 1920–1928.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 568, sig. 28A/u, kart. č. 291, Spisy a akta , týkající se prodeje Brno-Hrušky 1915–1932.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 570, sig. 28A/w, kart. č. 291, Koupě velkostatku Dolha (Dohvoj) maltézským řádem 1928–1932.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1239, sig. 236,237,239, kart. č. 466, Majetkové, finanční a daňové záležitosti statku Březňoves 1850–1926.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1240, sig. 240-247, kart. č. 467, Záležitosti statku Motol 1850–1928.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1241, sig. 240-247, kart. č. 468, Vnitřní záležitosti konventu pražského, záležitosti škol, Althanův chudinský fond, korespondence 1851–1926.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1246, sig. 253/5, kart. č. 473, Agenda převorství pražského konventu (korespondence) 1914–1938.

NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 1311, sig. 2, kart. č. 518, Koupě statku Motol 1747–1753.

NA Praha, fond č. 705 SPÚ–VŠ, inv. č. 71, kart. č. 157, Seznam vlastníků velkého majetku pozemkového zabraného v Čechách, na Moravě a ve Slezsku dle výsledku soupisu ke dni 1. prosince 1921.

NA Praha, fond č. 705 SPÚ–VŠ, inv. č. 77, kart. č. 160, Anketa o vlivu pozemkové reformy na zemědělsko-průmyslové podniky, protesty cukrovarů a cukrovarnických agencí proti pozemkové reformě, cukrovarnická anketa uspořádaná cukrovarnickými spolky 1920–1921, jmenování členů a schůze poradního sboru pro otázky cukerní 1923–1925, projev profesorského sboru Vysokého učení technického v Praze o pozemkové reformě 1920, porada o vyloučení ze záboru lázní Piešťan 12. listopadu 1924, anketa o provádění pozemkové reformy v obvodu lázeňských míst 8. října 1924.

7.2 *Vydané prameny*

CDB I – Gustav FRIEDRICH, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I*, Praha 1904–1907.

CDB IV/1 – Jindřich ŠEBÁNEK, Sáša DUŠKOVÁ, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV/1*, Praha 1962.

RBM II – Josef EMLER, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II*, Praha 1882.

RBM III – Josef EMLER, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III*, Praha 1890.

7.3 *Literatura*

Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, Praha 1882.

Henry BOGDAN, *Řád německých rytířů*, Praha 2009.

Zdeněk BOHÁČ, *Atlas církevních dějin českých zemí 1918–1999*, Kostelní Vydří 1999.

Giovanni Bonello, *Histories of Malta, svazek 1*, Valletta 2000.

Ernle BRADFORD, *The Great Siege: Malta 1565*, Ware 1999.

Fernand BRAUDEL, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II, svazek 2*, Berkeley, Los Angeles, Londýn 1995.

Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v Českých zemích. I. díl: Řády rytířské a křížovníci*, Praha 2002.

Dennis Angelo CASTILLO, *The Maltese Cross: A Strategic History of Malta*, Westport, Londýn 2006.

Codice del Sacro Militare Ordine Gerosolimitano, Malta 1782, dostupný z NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 30, sig. 7, kart. č. 13.

Bernard A. COOK (ed.), *Woman and War. A Historical Encyclopedia from Antiquity to the Present, svazek 1*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2006.

James CRAWFORD, *The Creation of States in International Law*, Oxford 2006.

Vladimír ČERVENKA, *Dožice – kaple sv. Michaela Archanděla*, in: *Blatenské listy* 19, 2011, s. 6–7.

Vladimír ČERVENKA, *Maltézští rytíři v jihozápadních Čechách. Komendy Měcholupy, Obytce, Dožice a specifika jejich obsazování, držby a správy*, in: *Západočeské archivy*, 2014, s. 26–40.

Vladimír ČERVENKA, *Velkostatek Dožice 1660–1948*, Inventář, Klášter 2014.

Vladimír ČERVENKA, *Velkostatek Měcholupy 1588–1938*, Inventář, Klášter 2015.

Petr DAVID, Vladimír SOUKUP, *888 hradů, zámků, tvrzí České republiky*, Praha 2002.

Zdeněk FIALA, Ladislav HOSÁK, Metoděj ZEMEK, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, II. díl: Severní Morava*, Praha 1983.

Zdeněk FIALA a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, IV. díl: Západní Čechy*, Praha 1985.

Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005.

Paul GAUGER, *Der Ritter-Orden des heiligen Johannes von Jerusalem, oder die Malteser. Mit besonderer Rücksicht auf die deutsche Zunge und den gegenwärtigen Territorial-und-Personalbestand, I. díl*, Karlsruhe 1844.

Michael HAAG, *Templáři: Fakta a mýtus*, Praha 2011.

Josef HANESCH, *Velkostatek Strakonice 1575–1949*, Inventář, Třeboň 1963.

Heslo „Dožice“, in: *Ottův slovník naučný*, svazek 7, Praha 1893.

Heslo „Teleki von Szék“, in: *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser*, svazek 49, Gotha 1876.

Lucie HESOUNOVÁ, *Maltézská fara v Horažďovicích (1251–1850)* (diplomová práce na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích), České Budějovice 2009.

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Jan JANÁK, Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2005.

Ladislav HOSÁK, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 1938.

Miroslav HROCH, *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*, Praha 1999.

Il Ruolo generale, le insegne e le uniformi del Sovrano militare ordine di S. Giovanni di Gerusalemme detto di Malta, Řím 1929, dostupný z NA Praha, fond č. 198 ŘM, kart. č. 17.

Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918–1938). I. díl: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, Praha 2003.

Stanislav KASÍK, *Lobkowiczové: dějiny a genealogie rodu*, České Budějovice 2002.

Kolektiv autorů, *Pod císařským praporem: Historie habsburské armády 1526–1918*, Praha 2003.

Josef KOŘÁN, *Dějiny Čech a Moravy nové doby, svazek 3*, Praha 1939.

Petr KUBÍN, *Blahoslavený Hroznata*, Praha 2000.

Zlatoše KUKÁNOVÁ, *Dr. Josef Pluhař - kancléř a vyslanec řádu maltézských rytířů. (K navázání diplomatických styků s Československem v roce 1939)*, in: *Paginae historiae*, svazek 13, 2005, s. 32–80.

Anna-Karin LINDBLOM, *Non-Governmental Organisations in International Law*, Cambridge 2005.

Jaroslav MACEK, *Biskupství litoměřické*, Kostelní Vydří 2005.

Jaromír MACHULA, *Vatikán a Československo 1938–1948: paměti*, Praha 1998.

Pavel MAREK, Jiří HANUŠ, *Osobnost v církvi a politice: čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006.

Petr MAŠEK, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 2003.

Hans Eberhard MAYER, *Dějiny křížových výprav*, Praha 2013.

Sharan NEWMAN, *Skutečný příběh templářů*, Líbeznice 2009.

Helen J. NICHOLSON, *The Knights Hospitaller*, Woodbridge 2001.

Jan Bedřich NOVÁK, *Rudolf II. a jeho pád*, Praha 1935.

Jan ORTH, František SLÁDEK, *Topograficko-statistický slovník Čech: čili, podrobný popis všech měst, městysů, vesnic, pak zámků, dvorů, továren, mlýnů, hutí a podobných o samotě ležících stavení, jakož i všech zpustlých hradů a zaniklých osad království českého*, Praha 1870.

Tomáš Jan OTRADOVEC, *České velkopřevorství Suverénního řádu maltézských rytířů za velkopřevora Michaela Ferdinanda z Althannu* (diplomová práce na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze), Praha 2016.

František PALACKÝ, *Popis Králowstwí Českého (etc.)*, Praha 1848.

Julius von PFLUGK-HARTTUNG, *Die Anfänge des Johanniter-Ordens in Deutschland besonders in der Mark Brandenburg und in Mecklenburg*, Berlin 1899.

Whitworth PORTER, *A History of the Knights of Malta: Or The Order of the Hospital of St. John of Jerusalem*, svazek 2, London 1858.

Jiří POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, Olomouc 2002.

Johann F. PROCHÁZKA, *Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen zugleich Adressenbuch sämtlicher dei demselben angestellten Beamten, des Forstpersonals u. s. w.*, Praha 1880.

Otfried Pustejovsky, *Christlicher Widerstand gegen die NS-Herrschaft in den böhmischen Ländern: eine Bestandsaufnahme zu den Verhältnissen im Sudetenland und dem Protektorat Böhmen und Mähren*, Münster 2009.

Piers Paul READ, *Templáři*, Praha 2001.

Ruolo Generale dei Cavalieri Gerosolimitani ricevuti nella Veneranda Lingua d'Italia, Turín 1738.

František RUTH, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. II. díl*, Praha 1904.

Ignatz TITTEL, *Schematismus des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter mit einer agronomischen und Eisenbahnkarte des landtäflichen Besitzes im Königreiche Böhmen*, Praha 1900.

Ignatz TITTEL, *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen mit einer agronomischen und Eisenbahnkarte*, Praha 1906.

Dušan TOMÁŠEK, *Konfidenti*, Praha 1991.

Jiří Rajmund TRETERA, Zábaj HORÁK, *Slovník církevního práva*, Praha 2011.

August SEDLÁČEK, *Hrady zámky a tvrze Království českého, XI. díl: Prácheňsko*, Praha 1897.

Josef SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen, darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen, und jetzigen Benennungen sammt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden, svazek 3: Prachiner Kreis*, Praha a Vídeň 1790.

Schloss Maidelberg, Jägerndorf 1920. Uloženo v NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 28A/t, kart. č. 291, Dívčí Hrady – korespondence a akta se pozemkové reformy. Pozůstalost po hraběti Thunovi (+1928) 1921–1928.

Gottlieb SCHUMANN, *Europäisches genealogisches Handbuch, (etc.)*, Lipsko 1754.

František SKŘIVÁNEK, *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*, Praha 1998.

František SKŘIVÁNEK, *Maltézský kostel Panny Marie pod řetězem na Malé Straně. Průvodce*, Praha 2000.

Jan STEINER, Jiří KROL, *Kapitoly z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918–1989*, Karviná 1997.

Christian STEEB, Birgit STRIMITZER, *Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden in Österreich. Im Auftrage des Großpriorates von Österreich*, Štýrský Hradec 1999.

Miroslav SVOBODA, *Majetek johanitského řádu v Čechách ve 12.–16. století* (disertační práce na Filosofické fakultě Masarykovi Univerzity), Brno 2006.

František ŠMAHEL, *Jan Hus: Život a dílo*, Praha 2013.

Ubaldo MORI UBALDINI, *La marina del Sovrano militare ordine di San Giovanni di Gerusalemme, di Rodi e di Malta*, Řím 1971.

Pavel VLČEK, Petr SOMMER, *Dušan Foltýn, Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997.

Berthold WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, Praha 2008.

Adolf von WINTERFELD, Adolf Wilhelm Ernst von WINTERFELD, *Geschichte des ritterlichen Ordens St. Johannis vom Spital zu Jerusalem. Mit besonderer Berücksichtigung der Ballei Brandenburg oder des Herrenmeisterthums Sonnenburg*, Berlin 1859.

Marie WASKOVÁ, *Velkostatek Obytce 1732–1939, Inventář, Klášter* 2011.

Karel Vladislav ZAP, *Česko-Moravská kronika, kniha druhá*, Praha, 1868.

Jan ŽUPANIČ, *Nová šlechta Rakouského císařství*, Praha 2006.

7.4 Internetové zdroje

Johann HARTL. *Reichssiedlungsgesetz 1919* [online]. Stadtgrenze. [cit. 11. 3. 2017]. Dostupný z WWW:<<http://www.stadtgrenze.de/s/pwr/reisi/reichssiedlungsgesetz.htm>>.

Heslo „katastrální výtěžek“, in: *Terminologický slovník zeměměřictví a katastru nemovitostí* [online]. Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v.v.i. [cit. 11. 3. 2017]. Dostupný z WWW:<https://www.vugtk.cz/slovník/2037_cadastral-income>.

Nařízení min. vnitra, kultu a vyučování a spravedlnosti ze dne 24. I. 1886 č. 17 ř.z., in: *Právní předpisy ČR upravující právní postavení církví a náboženských společností a další související otázky 1918–1855* [online]. Společnost pro církevní právo. [cit. 11. 3. 2017]. Dostupný z WWW:< <http://specp.prf.cuni.cz/lex/17-1886.htm>>.

SOVEREIGN ORDER OF MALTA. *Bilateral Relations* [online]. Sovereign Order Of Malta. [cit. 11. 3. 2017]. Dostupný z WWW:<<https://www.orderofmalta.int/diplomatic-activities/bilateral-relations/>>.

SOVEREIGN ORDER OF MALTA. *Constitutional Charter And Code* [online]. Sovereign Order Of Malta. (PDF). [cit. 11. 3. 2017]. Dostupný z WWW:<<https://www.orderofmalta.int/wp-content/uploads/2016/07/Sovereign-Order-of-Malta-Constitutional-Charter-and-code.pdf>>.

ZVRCHOVANÝ MALTÉZSKY RÁD – ORGANIZÁCIA ČLENOV NA SLOVENSKU. *Veľvyslanec* [online]. Maltézsky rád Slovensko. [cit. 11. 3. 2017]. Dostupný z WWW:<<http://www.orderofmalta.sk/velvyslanec/>>.

8 Seznam tabulek:

Tabulka 1: Seznam zranění léčených v nemocnici v Sofii během první balkánské války (vyjma speciálních případů a poranění kloubů).	76
Tabulka 2: Výčet zraněných, kteří utrpěli poranění kloubů	77
Tabulka 3: Sumarizační údaje vztahující se k provozu řádové nemocnice v bulharské Sofii během první balkánské války.	78
Tabulka 4: Činnost řádových nemocničních institucí během první světové války (respektive do 30. dubna 1918) a náklady na jejich provoz	83
Tabulka 5: Statistiky řádových nemocničních vlaků od počátku války do 30. dubna 1918.	87
Tabulka 6: Humanitární činnost Českého velkopřevorství během první světové války a její rozsah od počátku války do 31. března 1919.	91
Tabulka 7: Počty přepravených československých civilistů řádovým sanitním vlakem v letech 1919–1921 a řádem účtované náklady na jejich přepravu.	95
Tabulka 8: Repatriace vojenských osob pomocí řádového sanitního vlaku v letech 1919–1920.	98
Tabulka 9: Srovnání pozemkového vlastnictví řádu Maltézských rytířů v českých zemích, zabraného v rámci pozemkové reformy, s vybranými vlastníky	116
Tabulka 10: Pozemkový majetek řádové komendy v Opavě k roku 1918	118
Tabulka 11: Struktura pozemkového vlastnictví velkostatku Dívčí Hrad k roku 1927	133
Tabulka 12: Cena za hektar pozemků na panství Obytce k roku 1926	142
Tabulka 13: Pachtý na velkostatku Dívčí Hrad k 7. květnu 1929	162
Tabulka 14: Průměrný roční výtěžek dřeva na komendě v Opavě	167
Tabulka 15: Péče o lesy na komendě v Opavě	169
Tabulka 16: Množství vytěženého dřeva na komendě Dívčí Hrad v letech 1925–1927 ...	170
Tabulka 17: Péče o lesy na komendě v Dívčím Hradě	170
Tabulka 18: Věkové složení lesního porostu na komendě Měcholupy z roku 1925	171
Tabulka 19: Věkové složení lesního porostu na komendě Dívčí Hrad z roku 1928.	171
Tabulka 20: Struktura lesního majetku velkostatku Horní Libchava k roku 1924	172
Tabulka 21: Odvody velkostatku Horní Libchava	178
Tabulka 22: Příjmy a výdaje komendy v Obytcích v roce 1924/1925	178
Tabulka 23: Příjmy a výdaje velkostatku Strakonice v období od 1. května 1921 do 30. dubna 1922	180

Tabulka 24: Příjmy a výdaje velkostatku Horní Libchava v období od 1. května 1921 do 30. dubna 1922	181
Tabulka 25: Příjmy a výdaje rezidence velkopřevora na Praze III., č.p. 485 v období od 1. května 1921 do 30. dubna 1922.....	183
Tabulka 26: Finální výnosy velkostatků Strakonice, Horní Libchava a pražské rezidence velkopřevora	184
Tabulka 27: Zaměstnanci velkostatku Horní Libchava k roku 1923.....	185
Tabulka 28: Výměr penze lesního Antonína Víta na velkostatku v Měcholupech	187
Tabulka 29: Výkaz živého inventáře na baillivě v Dožicích k 1. květnu 1925.....	191
Tabulka 30: Ozimá a jarní setba (dohromady) na baillivě v Dožicích pro hospodářský rok 1924/1925	191
Tabulka 31: Nakoupená hnojiva na baillivě v Dožicích pro hospodářský rok 1924/1925	192
Tabulka 32: Výkaz o zásobách na baillivě v Dožicích k 1. květnu 1925.....	193
Tabulka 33: Věkové složení lesního porostu na velkostatku Dohé k roku 1929	198
Tabulka 34: Vývoj řádového pozemkového vlastnictví v českých zemích v období 1918–1938	202
Tabulka 35: Výkaz oddělení a pododdělení v polesí „Těšnice“ podle stavu k roku 1918.....I	
Tabulka 36: Výpis z kostelního účtu za roku 1920 a 1921 u kostela sv. Prokopa ve Strakoncích.....	V

9 Seznam obrázků:

Obrázek 1: Velmistr.....	VII
Obrázek 2: Velkopřevor a justiční bailli.....	VIII
Obrázek 3: Čestný a devoční bailli.....	IX
Obrázek 4: Profesní (justiční) rytíř.....	X
Obrázek 5: Čestný a devoční rytíř.....	XI
Obrázek 6: Magistrální rytíř.....	XII
Obrázek 7: Donát první třídy.....	XIII

10 Seznam grafů:

Graf 1: Vývoj ročního etátu jednotlivých typů dřev na komendě v Opavě od roku 1916 do roku 1926.....	168
Graf 2: Vývoj placené domovní daně na velkostatku Horní Libchava od roku 1920 do roku 1925.....	177

Seznam zkratk:

Frā	Z lat. <i>Frater</i> , označuje profesního člena řádu
KV	Katastrální výnos
NA	Maltézský řád (název archivního fondu v NA Praha) Národní archiv
ŘM	Maltézský řád (název archivního fondu v NA Praha)
SMOM	Suverénní řád Maltézských rytířů (z italského <i>Sovrano militare ordine di Malta</i> a anglického <i>Sovereign Military Order of Malta</i>)

Příloha 1: Popis polesí Těšnice k roku 1918

Tabulka 35: Výkaz oddělení a pododdělení v polesí „Těšnice“ podle stavu k roku 1918

Pododdělení	Popis porostu	Plocha	Stáří		Dřevní hmota (m ³)		PRP ⁷²⁷ (m ³)
			Let	Třída	Na 1 ha	Celkem	
Oddělení číslo 11. „V Měcholupsku“							
A	Smrk v řadách, modřín, borovice, několik bříz	1,5448	23	II	44	68	1,9
B	Smrk, jedle, borovice, zamíšená borovice Baukova, modřín, v řadách duby, javorů, na mokřině olše	1,7200	1-9	I.	-	-	-
C	Borovice s jednotlivými smrky	0,8800	41	III	107	94	2,6
D	Modřín s potlačenými smrky a borovicemi	0,1300	38	II	49	6	1,3
E	Borovice	0,3650	61	IV	152	55	2,5
F	Borovice, modřín, ojedinele smrk	1,7400	71	IV	248	431	3,5

⁷²⁷ Pozn. autora: Průměrný roční přírůstek

G	Smrk v řadách s vmýšenými borovicemi a jednotlivě modřiny	0,8150	31	II	65	53	2,1
H	Borovice, smrk, jedle s jednotlivými modřiny, duby, podle cesty duby v řadě	1,3600	3-9	I	-	-	-
I	Smrk v řadách, ojedinele modřin	0,4700	47	III	50	23	2,0
K	Nestejný porost: místy borovice s potlačeným podrostem smrků, - místy bez podrostu, konečně modřin s ojedinelými borovicemi	0,8350	28	II	56	47	2,0
L	Smrk	0,6450	22	II	88	57	4,0
M	Smrk v řadách s jednotlivými modřiny a borovicemi, podél cesty zakřivené javory	0,3450	31	II	99	34	3,2
N	Borovice (0,9) s ojedinelými modřiny (0,1)	5,6242	71	IV	199	1119	2,8

O	Borovice, modříný a potlačený podrost smrkový	0,7500	55	III	137	103	2,5
P	Smrky, modříný	2,2900	31	II	74	169	2,4
R	Borovice, ojediněle modříný a smrky	0,2800	58	III	145	40	2,5
S	Smrk, jedle, borovice, modřín, ojediněle a podél cesty duby	0,8850	1-7	I	-	-	-
Úhrnem	-	20, 6790	-	-	-	2299	
Oddělení č. 12 „U skály“							
A	Smrk s jednotlivými modříný	0,4784	57	III	336	161	5,9
B	Smrková sadba – řádková	1,7550	23	II	64	112	2,3
C	Smrk v řadách, ojediněle modříný a borovice	0,7300	31	II	112	82	3,6
D	Smrk, modříný	0,6200	21	II	36	16	1,7
E	Borovice, modřín, potlačený podrost smrkový a jedlový	0,3600	25	II	75	27	3,0
F	Borovice	0,2800	61	IV	146	41	2,4
G	Borovice, modříný	1,6100	61	IV	165	265	2,7
H	Borovice, ojediněle modříný	0,5350	27	II	86	46	3,2
I	Borovice s vmíšenými modříný a olšemi	0,3350	22	II	46	15	2,1

J	Borovice, ojedinele modřiny	0,3450	74	IV	252	87	3,4
K	Smrk a jedle, vmíšena borovice, jednotlivě borovice Bauková a duby	1,6100	1-10	I	-	-	-
L	Smrk, modřiny, ojedinele borovice	0,1700	46	III	184	31	4,0
M	Smrk v řadách, vmíšen modřín	0,3650	41	III	156	25	3,8
N	Borovice (0,8), modřiny (0,2), ojedinele smrk a potlačovaný smrkový podrost	3,9050	62	IV	167	652	2,7
O	Smrk v řadách, skupina smrků, jedle, borovice, modřiny a 2 břízy	0,3000	24	II	46	14	1,9
Úhrnem		13,3984				1 606	
Bezlesí							
I	Lesní cesta	0,0900	-	-	-	-	-
K	Lesní cesta	0,1771	-	-	-	-	-
L	Parcela č. 446	0,2895	-	-	-	-	-
Úhrnem		0,5566	-	-	-	-	-
Těšnice – souhrn							
Odd. 11	„V Měcholupsku“	20,6790	-	-	-	2 299	-
Odd. 12	„U skály“	13,3984	-	-	-	1 606	-
I/L	Bezlesí	0,5566	-	-	-	-	-
Celkem		34,6340	-	-	-	3 905	~ 2,8

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 RM, inv. č. 342, sig. C/6-5, kart. č. 179, Výkaz oddělení a pododdělení v polesí „Těšnice“ podle stavu k roku 1918.

Příloha 2: Ukázka finančního hospodaření kostela sv. Prokopa ve Strakonících

Tabulka 36: Výpis z kostelního účtu za roku 1920 a 1921 u kostela sv. Prokopa ve Strakonících

Roky 1920 a 1921	Příjem (Kč)			Vydání (Kč)			
	Kostel sv. Prokopa	Částka	Plat	Aktivní zůstatek	Částka	Plat	Pasivní zůstatek
Za příčinou zakoupení 7. válečné půjčky zastaveno bylo nadační jmění u R-U banky, která nám půjčila		7375,27	7375,27				
Za který obnos zakoupena válečná půjčka znějící na		8 100		8 100			
Za kterou zaplaceno bylo					7 375,27	7 375,27	
U bankov. úřadu minist. financí filiálka v Plzni vypůjčeno na zakoupení IV. stát. půjčky		12 000	12 000				
Bernímu úřadu Strakonice doplaceno					12 000	12 000	
A odevzdána VI. válečná půjčka					5 300		5 300

A odevzdána VIII. stát. půjčka Čs. rep.				10 700		10 700
A obdržíme IV. stát. půjčku Čs. rep.	24 000		24 000			
U té samé vypůjčeno	6 075	6 075				
Bernímu úřadu Strakonice doplněno				6 075	6 075	
Odevzdána VII. Válečná půjčka				8 100		8 100
A obdržíme IV. stát. půjčku Čs. repub.	12 150		12 150			
Suma příjmu	69 700,27	25 450,27	44 250	49 550,27	25 450,27	24 100
Od toho vydání	49 550,27	25 450,27	24 100			
Rozdíl (čistý aktivní zůstatek)	20 150		<u>20 150</u>			

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 341, sig. C/1-4, kart. č. 178, Strakonice – kostel sv. Prokopa – výpis kostelních účtů (1920 a 1921).

Příloha 3: Vybrané řádové uniformy

Obrázek 1: Velmistr.

Zdroj: *Il Ruolo generale, le insegne e le uniformi del Sovrano militare ordine di S. Giovanni di Gerusalemme detto di Malta*, Řím 1929. Dostupný z NA Praha, fond č. 198 ŘM, kart. č. 17.

Obrázek 2: Velkopřevor a justiční bailli.

Zdroj: *Il Ruolo generale, le insegne e le uniformi del Sovrano militare ordine di S. Giovanni di Gerusalemme detto di Malta*, Řím 1929. Dostupný z NA Praha, fond č. 198 ŘM, kart. č. 17.

Obrázek 3: Čestný a devoční bailli.

Bailli d'onore e devozione.

Zdroj: *Il Ruolo generale, le insegne e le uniformi del Sovrano militare ordine di S. Giovanni di Gerusalemme detto di Malta*, Řím 1929. Dostupný z NA Praha, fond č. 198 ŘM, kart. č. 17.

Obrázek 4: Profesní (justiční) rytíř.

Zdroj: *Il Ruolo generale, le insegne e le uniformi del Sovrano militare ordine di S. Giovanni di Gerusalemme detto di Malta*, Řím 1929. Dostupný z NA Praha, fond č. 198 ŘM, kart. č. 17.

Obrázek 5: Čestný a devoční rytíř.

Zdroj: *Il Ruolo generale, le insegne e le uniformi del Sovrano militare ordine di S. Giovanni di Gerusalemme detto di Malta*, Řím 1929. Dostupný z NA Praha, fond č. 198 ŘM, kart. č. 17.

Obrázek 6: Magistrální rytíř.

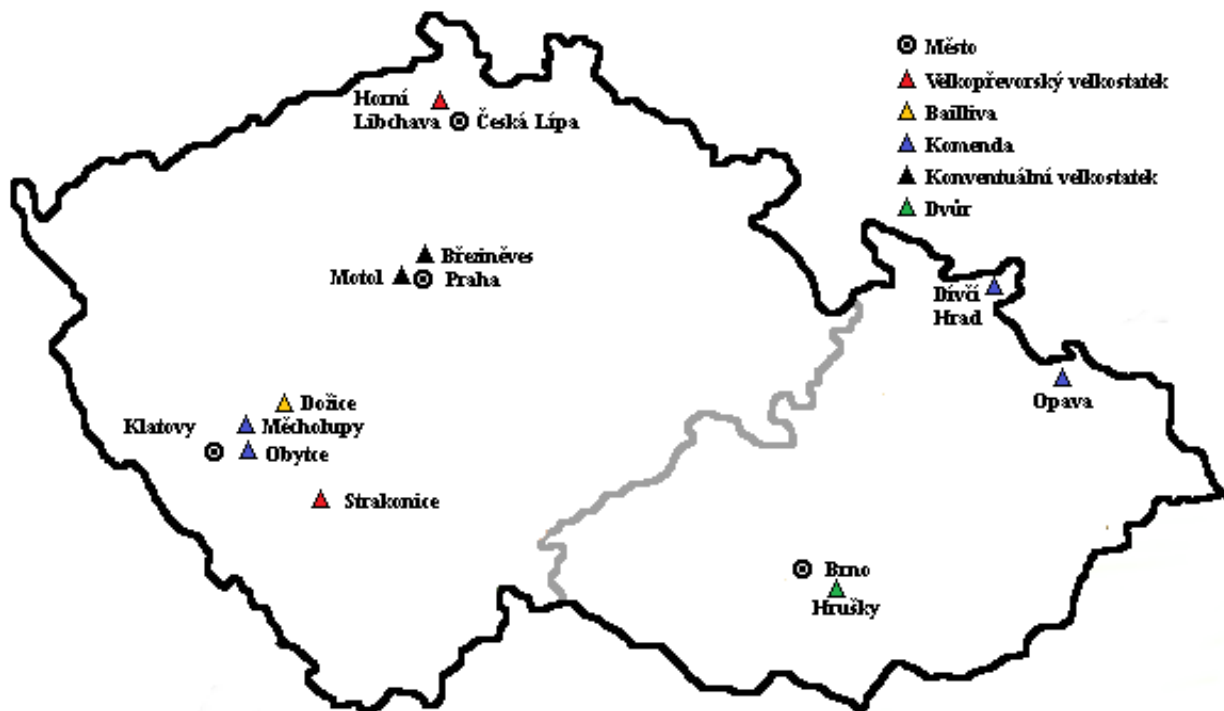
Zdroj: *Il Ruolo generale, le insegne e le uniformi del Sovrano militare ordine di S. Giovanni di Gerusalemme detto di Malta*, Řím 1929. Dostupný z NA Praha, fond č. 198 ŘM, kart. č. 17.

Obrázek 7: Donát první třídy.

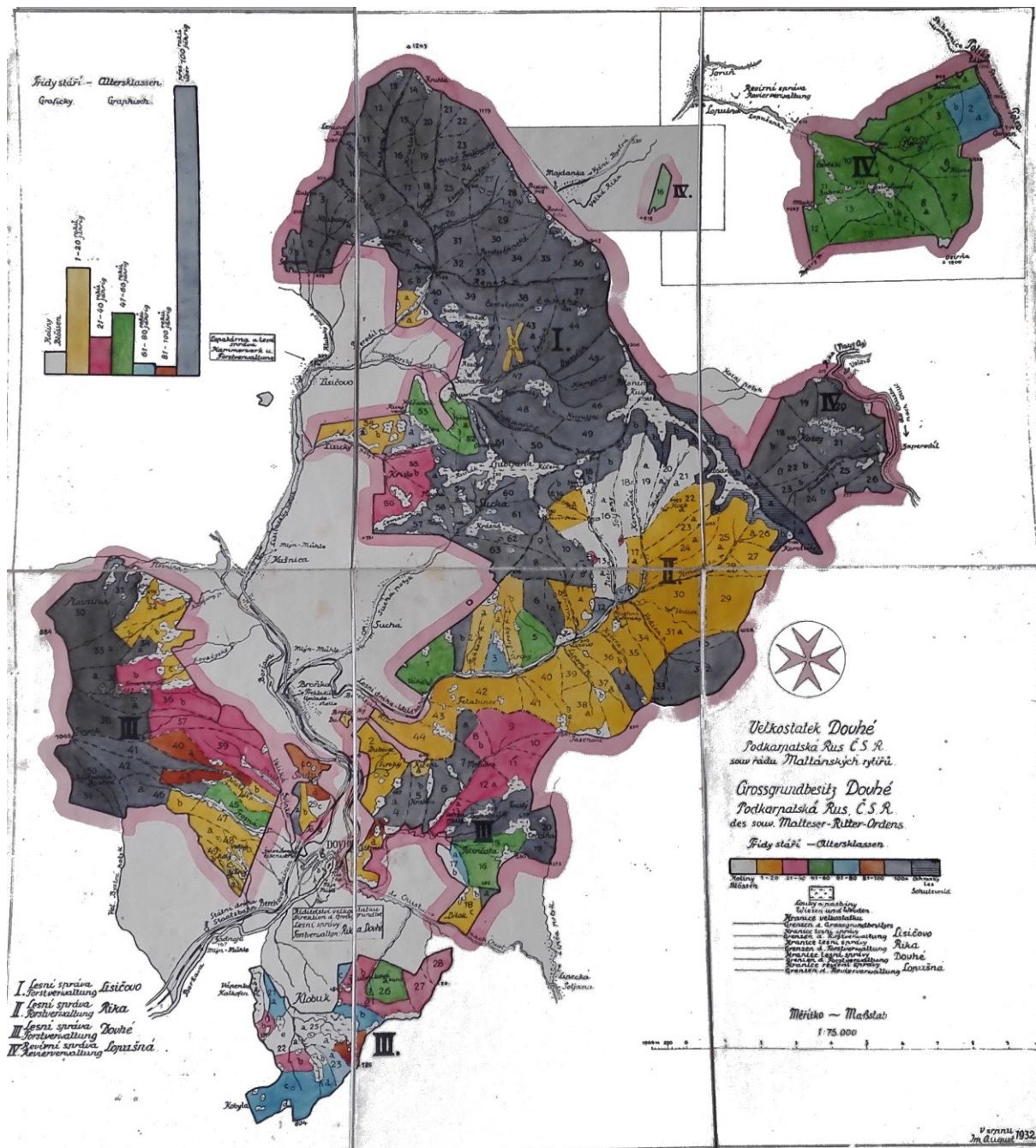
Zdroj: *Il Ruolo generale, le insegne e le uniformi del Sovrano militare ordine di S. Giovanni di Gerusalemme detto di Malta*, Řím 1929. Dostupný z NA Praha, fond č. 198 ŘM, kart. č. 17.

Příloha 4: Rozmístění řadových velkostatků v Českých zemích k roku 1918.

Zdroj: Vlastní zpracování.

Příloha 5: Mapa velkostatku v Dohvě.

Zdroj: NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 570, sig. 28A/w, kart. č. 291, Koupě velkostatku Dolha (Dohvoj) maltézským řádem 1928–1932.